

Taalkunde, Literatuur en onderwijs: Nederlandse taal in contact in het Caribisch gebied

Redactie

Eric Mijts, Kitty Groothuijse, Hilde Neus,
Elisabeth Echteld en Ronald Severing

Oranjestad



Zevende CARAN-conferentie
Op Aruba

Taalkunde, literatuur en onderwijs:
Nederlandse taal in contact in het Caribisch gebied

**Taalkunde, literatuur en onderwijs:
Nederlandse taal in contact in het
Caribisch gebied**

Zevende CARAN-conferentie in Aruba
6, 7, 8 en 9 december 2023

Redactie

**Eric Mijts, Kitty Groothuijse, Hilde Neus,
Elisabeth Echteld en Ronald Severing**

Met bijdragen van
Usha Balesar, Jan Bant, Willem Bant, Bernadette Bérénos, Madeleine
van den Berg, Geert Buelens, Elisabeth Echteld, Juan Maduro, Eric
Mijts, Hilde Neus, Vanessa Pietersz, Wim Rutgers, Peter Scholing,
Sen Nandoe, Ria Severing-Halman, Ronald Severing, Audrey Tromp-
Wouters, Frauke Vervaeke, Anneke Visée

Universiteit van Aruba (UA)
Universiteit van Curaçao, Algemene Faculteit (AF),
Anton de Kom Universiteit (AdeKUS), Instituut voor
Maatschappijwetenschappelijk Onderzoek IMWO



University of Aruba



UNIVERSITY
OF CURAÇAO
DR. MOISÉS DA COSTA GÓMEZ

Taalkunde, literatuur en onderwijs: Nederlandse taal in contact in het Caribisch gebied, 2025

CARAN 7: 6, 7, 08 december 2023, Universiteit van Aruba

Neerlandistiek in een meertalige Caribische context, met bijzondere aandacht voor vreemdetaalbenadering, 2023

CARAN 6: 9, 10, 11 december 2021, Universiteit van Curaçao

Eerdere publicaties:

Taalkunde, literatuur en onderwijs: Nederlandse taal in contact, 2021

CARAN 5: 27, 28, 29 en 30 november 2019, Anton de Kom Universiteit

Conferentiebundel Caribische Associatie voor Neerlandistiek, 2018

CARAN 4: 22, 23 en 24 november 2017, Universiteit van Aruba

Taalbeleid in het Caribisch Gebied heden en in de nabije toekomst, 2017

CARAN 3: 16, 17 en 18 november, 2015, Universiteit van Curaçao

Conferentie Neerlandistiek in het Caribisch gebied, 2015

CARAN 2: 14, 15 en 16 november, 2013, Instituut voor de Opleiding van Leraren (IOL), Suriname

Conferentie Neerlandistiek in het Caribisch Gebied, 2012

CARAN 1: 22, 23 en 24 november 2011, Universiteit van Aruba

Symposium Nederlands als Vreemde taal in het Onderwijs, 2008, Universiteit van Aruba

ISBN: 978-99904-5-647-9

Copyright

© 2025 Voor deze publicatie: Universiteit van Aruba, Universiteit van Curaçao

© 2025 Voor de bijdragen: de auteurs

Omslagontwerp en Lay out: Ronald Severing

Foto's: Ron Okenfuss en Michiel van Kempen

Realisatie: Wietske Dijkstra, Penta Educatief

INHOUDSOPGAVE

WOORD VOORAF TER INLEIDING ERIC MIJTS	7
---	---

TAALKUNDE

1. TAALKUNDIG EN HISTORISCH POTENTIEEL: DE DIGITALE ARCHIEVEN VAN COLECCION ARUBA JAN BANT, ERIC MIJTS & PETER SCHOLING	11
2. NEDERLANDS EEN GEDWONGEN HUWELIJK? NATIONAAL DEBAT TAALBELEID IN HET ONDERWIJS EN DE ROL VAN HET NEDERLANDS OP ARUBA VANESSA SCHOLING-PIETERSZ, AUDREY TROMP- WOUTERS EN JUAN MADURO,	27
3. EEN FLITSRAADPLEGING VAN HET ONDERWIJSWERKVELD OVER HET ONDERWIJS NEDERLANDS OP CURAÇAO RONALD SEVERING, LIESBETH ECHTELD, BERNADETTE BÉRÉNOs, RIA SEVERING-HALMAN	55
4. TRANSLANGUAGING ALS HULPMIDDEL BIJ WOORDENSCHAT- ONTWIKKELING SEN NANDOE	83
5. 'SURINAAMS', 'VLAAMS' EN 'HOLLANDS' OF TOCH ALLEMAAL 'NEDERLANDS'? EEN VERKENNENDE EMPIRISCHE STUDIE NAAR TAALNAMEN ALS INDICATOREN VAN NORMBEWUSTZIJN BIJ NEDERLANDSTALIGE STUDENTEN UIT SURINAME, BELGIË EN NEDERLAND FRAUKE VERVAEKE	93

LITERATUUR EN ONDERWIJS

6. "IK WIL NAAR DIE LONGONTSTEEKING TOE" NEDERLANDSTALIGE LITERATUUR, MILIEUBEWUSTZIJN EN PETROCULTUUR OP ARUBA EN CURAÇAO GEERT BUELENS (INLEIDENDE SPREKER CARAN-CONFERENTIE)	119
---	-----

7. TIP MARUGG HERLEZEN: AUTEUR EN LEZER; TEKST EN CONTEXT EEN VERHAAL WAARIN HET LACHEN JE VERGAAT WIM RUTGERS	139
8. "MAAR ZE LEREN KENNEN, HO MAAR." DE VERBEELDING VAN ARUBA EN DE ARUBAAN IN DE ROMAN EEN MUUR VAN BLAUW (1973) VAN DOLF DE VRIES WILLEM BANT	153
9. EEN VERGELIJKING VAN DE RUIMTE IN TWEE NEDERLANDSTALIGE CARIBISCHE ROMANS: VAN ZO VER GEKOMEN (2021) VAN BERNADETTE HEILIGERS EN BLAUWE TOMATEN (2023) VAN ELODIE HELOISE ELISABETH ECHTELD MADELEINE VAN DEN BERG	167
10. BURGERSCHAPSONDERWIJS MIDDELS LITERATUUR: NAAR EEN KRITISCHE SAMENLEVING HILDE NEUS	181
11. ALBERT HELMAN ALS TAALKUNDIGE, VERTALER EN LITERATUURCRITICUS ANNEKE VISÉE	193
12. IMPLEMENTATIE DIDACTISCHE WERKVORMEN BIJ TEKSTANALYSE USHA BALESAR	213
13. 'HET KOLONIALE VUIL OPRUIJEN'. ARUBAANSE ONDERWIJSPROBLEMEN IN HISTORISCH PERSPECTIEF JAN BANT	221
OVER DE REDACTEURS	232
OVER DE AUTEURS	233
NOG ENKELE DEELNEMERS	239
PROGRAMMAOVERZICHT ZEVENDE CARAN-CONFERENTIE 2023 TE ARUBA	240



WOORD VOORAF

ERIC MIJTS

UNIVERSITET VAN ARUBA



Het doel van de Caribische Associatie voor Neerlandistiek is het ondersteunen van docenten in het hoger onderwijs en het delen van onderzoeks- en onderwijservaring. Het driekoppige bestuur van de associatie bestaat uit leden uit Aruba, Curaçao en Suriname. Er wordt om de twee jaar een conferentie gehouden op een locatie die per keer wisselt. In de tussenliggende jaren komt het bestuur bij elkaar in de stad waar de volgende conferentie wordt georganiseerd. Dit jaar was Aruba voor de derde keer aan de beurt. Sprekers uit verschillende landen die verbonden zijn door de Nederlandse taal hebben drie dagen lang hun ervaringen met elkaar gedeeld.

De oproep voor bijdragen voor de 7e CARAN-conferentie die plaatsvond in Aruba werd uitgestuurd in december 2022. Een aantal van de bijdragen aan deze conferentie zijn in deze bundel vervat. Eric Mijts, verbonden aan de Universiteit van Aruba, UA, nam het voortouw in de organisatie en hield op Curaçao voorbesprekingen met bestuursleden Hilde Neus (Anton de Kom Universiteit, Paramaribo), Usha Balesar (Instituut voor de Opleiding van Leraren, Paramaribo), Ronald Severing (ter vervanging van Ria Severing-Halman die helaas verstek moest laten gaan) en Bernadette Béréños, van de universiteit van Curaçao, samen met Kitty Groothuijse, eveneens van de UA. Op 6, 7 en 8 december 2023 vond de zevende CARAN-conferentie op De universiteit van Aruba plaats. Het centrale thema van deze conferentie was: Taalkunde, literatuur en onderwijs: Nederlandse taal in contact in het Caribisch gebied.

Al jaren is er in het basis-, het voortgezet en het hoger onderwijs ten aanzien van het onderwijs Nederlands een duidelijke behoefte aan een aanpak en methoden die aansluiten bij de belevingswereld van de leerlingen voor wie het Nederlands een vreemde taal is. De bijdragen aan deze conferentie laten ook zien dat er vanuit de regio grote aandacht is voor dit vraagstuk, hetgeen terug te vinden is in de bijdragen over taalkunde en over onderwijskunde in deze bundel. Het enthousiasme om te participeren aan de conferentie was groot. De deelnemers waren afkomstig uit Aruba, Curaçao, Suriname, Argentinië, België, Nederland, Griekenland en de Verenigde Staten, en verzorgden 25 lezingen en 4 workshops. In de key-note door Prof. Geert Buelens van de Universiteit Utrecht demonstreert hij hoe je door studie van media, cultuur en industriële geschiedenis tot een

historische reconstructie van de olieindustrie op de eilanden kunt komen die ingebed is in het hedendaagse ecologisch denken. De lezingen raakten zowel aan taalkunde, letterkunde en onderwijskunde, en tijdens de afsluitende workshops werden de mogelijkheden verkend om vanuit verschillende perspectieven te werken aan bloemlezingen en aan versterking van onderwijs in de meertalige samenlevingen in het Caribisch gebied.

De conferentie werd georganiseerd door Eric Mijts en Kitty Groot-huijse van de Universiteit van Aruba. Voor de realisatie van deze conferentie en CARAN-publicatie gaat dank uit naar De Taalunie, De Universiteit van Aruba, De Universiteit van Curaçao en De Anton de Kom Universiteit van Suriname.

De redactie van deze bundel werd uitgevoerd door Eric Mijts, Kitty Groothuijse, Hilde Neus, Elisabeth Echteld en Ronald Severing.

••••



Eric Mijts opent de CARAN-conferentie van 2023 in de aula van de Universiteit van Aruba als voorzitter van het bestuur.

•••

Taalkunde

....

1. TAALKUNDIG EN HISTORISCH POTENTIEEL: DE DIGITALE ARCHIEVEN VAN COLECCION ARUBA¹

JAN BANT, RADBOUD UNIVERSITEIT, ERIC MIJTS, UNIVERSITEIT VAN ARUBA, & PETER SCHOLING, OPENBARE BIBLIOTHEEK, ARUBA²



Inleiding

Dit artikel beschrijft de ontwikkeling, omvang en mogelijkheden van het Arubaanse digitaal archief Coleccion Aruba. Dit samenwerkings-initiatief van onder andere de Arubaanse Nationale Bibliotheek, het Arubaans Nationaal Archief en het Arubaans Nationaal Archaeologisch museum is een online hub die toegang verschaft tot historische teksten, video en beeld. Naast Arubaanse documenten bevat de collectie ook bronnen komende van Europese en regionale instituten die betrekking hebben op de culturele, sociale en politieke geschiedenis van Aruba en van de voormalige Nederlandse Antillen. Een bijzonder kenmerk van de collectie is dat vele bronnen in het Papiaments zijn, waardoor de digitale ontsluiting van deze taal in een stroomversnelling komt. Dit artikel beschrijft allereerst de geschiedenis en ontwikkeling van deze collectie. Vervolgens toont het aan op welke wijze Coleccion Aruba nieuwe onderzoeksmogelijkheden faciliteert in verschillende wetenschappelijke disciplines. Als laatste licht dit artikel toe op welke wijze de digitale collectie bijdraagt aan nieuwe en dekoloniale kansen voor Artificial Intelligence-faciliteiten voor het Papiaments. De auteurs concluderen dat online digitale collecties essentieel zijn voor onderzoek van, over en door de Papiamentstalige diasporische gemeenschap. De bronnen zijn geografisch en institutioneel verspreid, maar kunnen door het opbouwen van online digitale collecties ontsloten worden en bijdragen aan een duurzame toekomst voor het Papiamentstalig erfgoed, en voor de taal en de sprekers van de taal zelf.

In 2024 verscheen Aruba meerdere keren in het internationale nieuws: het eiland werd gepresenteerd en besproken door verschil-

¹ Deze publicatie bouwt voort op het manuscript "Diaspora and Digital Discourse: Papiamento/u Research in the Digital Archives of Coleccion Aruba" van dezelfde auteurs, is verschenen in *Archipelagos, a journal of Caribbean digital praxis* op <https://www.archipelagosjournal.org/issue08/bant-diaspora.html>

² De volgorde van de auteurs van dit artikel is alfabetisch, alle drie droegen in gelijke mate bij aan de totstandkoming van dit artikel.

lende grote nieuwsmedia. Hoewel Aruba geen onbekende is voor internationale berichtgeving – het wordt vaak geprezen als toeristische bestemming – was het feit dat het eiland door verschillende technologie-websites werd behandeld inderdaad ongekend. Waarom schrijven websites zoals Wired en The Verge plotseling over Aruba? Ze melden dat de digitale bibliotheek van Internet Archive voor het eerst in de geschiedenis "the official custodian of an entire nation's history" was geworden. Internet Archive herbergt nu de digitale collecties van Coleccion Aruba, het online platform van verschillende nationale Arubaanse historische en culturele organisaties. Hierdoor kunnen gebruikers vrijelijk meer dan 150.000 digitale items uit Arubaanse archieven, musea en bibliotheken raadplegen, waardoor een breed scala aan mensen de geschiedenis en cultuur van dit kleine Caribische eiland kan bestuderen. Op 7 oktober 2024 werd bekendgemaakt dat de collectie bekroond wordt met de Internet Archive Hero Award 2024 vanwege de uitzonderlijke inspanning om toegang tot kennis en de digitale bescherming van historisch en cultureel erfgoed te bevorderen.

Dit artikel gaat dieper in op Coleccion Aruba en zijn digitale mogelijkheden, vooral met betrekking tot Papiamentu. Omdat dit artikel zich richt op een Arubaanse digitale hub, zullen de auteurs spreken van Papiamentu – de Arubaanse variant van de taal – in plaats van Papiamentu – de variant die op Bonaire en Curaçao wordt gebruikt. Door deze verkenning van Aruba's digitale erfgoedhub betoogt dit artikel dat Coleccion Aruba een essentiële ontwikkeling is voor het behoud van het Papiamentu, en vooral voor het bevorderen van onderzoek dat hiermee verband houdt. Dit artikel beschrijft eerst de geschiedenis en het ontstaan van Coleccion Aruba. Daaropvolgend worden de voordelen van de collectie besproken voor het bevorderen van kennisproductie over en in Papiamentu. Ten slotte wordt beschreven hoe Coleccion Aruba dekoloniale mogelijkheden kan creëren met betrekking tot Kunstmatige Intelligentie (AI) en Machine Learning (ML) voor zowel de studie van het Papiamentu als voor de ontwikkeling van digitale hulpmiddelen voor tekstproductie en andere toepassingen.

Coleccion Aruba: Een korte geschiedenis

Het Plataforma Coleccion Aruba werd in oktober 2022 opgericht door drie erfgoedinstellingen: Biblioteca Nacional Aruba (Nationale Biblio-

theek van Aruba, opgericht in 1949), Archivo Nacional Aruba (Nationaal Archief van Aruba, opgericht in 1994) en UNOCA (opgericht in 1986), allen met een lange geschiedenis in het behouden en toegankelijk maken van de kennis van het eiland, van zijn documentair erfgoed en van zijn culturele en historische materialen, met fysieke collecties die reiken van de 16e eeuw (1577) tot het heden.

Deze drie oprichters besloten in 2022 hun bestaande samenwerking te formaliseren en krachten te bundelen om de knelpunten die gewoonlijk gepaard gaan met behoud van documentair en cultureel erfgoed in kleine eilandstaten zoals versnippering van collectie, beperkte middelen en menskracht, gebrek aan continuïteit door kleinschaligheid of afhankelijkheid van politieke cycli te beperken. Vanaf april 2024 bestaat de Plataforma Coleccion Aruba uit in totaal 12 erfgoedpartners die uiteenlopen van galerijen, bibliotheken, archieven en musea tot het culturele spectrum, zowel overheids/publieke en private instellingen als NGO's, die allemaal bijdragen met hun collecties en hun expertise. Deze partners zijn verbonden door hun gezamenlijke doelstelling en bereidheid om samen te werken, te delen en toegang te bieden. Deze partners zijn de bewaarders van Aruba's huidige documentair en cultureel erfgoed, samen bouwen zij voort op decennia van behouds- en digitaliseringswerk en toewijding aan openbare toegang tot hun collecties en diensten.

De online Coleccion Aruba is het belangrijkste product van deze samenwerking. Het doel is om door middel van digitale middelen actief te werken aan het oplossen van een van de belangrijkste beperkende factoren voor onderzoek en onderwijs. Het maakt materialen toegankelijk en beschikbaar die raken aan de identiteit, geschiedenis en taal van Aruba. De digitale collectie stelt gebruikers vanop afstand, en dus ook vanuit onderwijs- en onderzoeksinstituten overzee in staat om Aruba's historische en culturele collecties te raadplegen. Als zodanig beoogt Coleccion Aruba deze verspreide historische en culturele documenten van Aruba, inclusief documenten over het Papiamentu, samen te brengen op één enkel gemakkelijk toegankelijk online platform.

Alle materialen die relevant zijn voor Aruba, ongeacht hun fysieke locatie, waar ze zich ook bevinden in de wereldwijde "diaspora van collecties," kunnen nu beschikbaar worden in één onlinedatabase, in plaats van tientallen. Om dit te bereiken vindt samenwerking niet alleen plaats op het eiland zelf (tussen lokale partners), maar ook

met instellingen of individuen die waardevol documentair erfgoed bezitten waar ook ter wereld. Recente voorbeelden van dergelijke internationale verbanden zijn digitale collectie-uitwisselingen en gelinkte dataprojecten met nationale bibliotheken, archieven en musea in zowel Europa als in de Latijns-Amerikaanse en Caribische regio, met missionaire organisaties die (voorheen) actief waren in de regio, en zelfs met particuliere eigenaren, waaronder ook de archieven van de koninklijke familie van het Koninkrijk der Nederlanden, het Koninklijk Huisarchief.

De Digitale Collecties bevatten meer dan 150.000 digitale items, inmiddels meer items dan dat het eiland inwoners heeft (110.000). De webpagina van de Coleccion, <https://coleccion.aw/>, werd gestart in 2022 als een voortzetting van - en uitbreiding op - de online Nationale Digitale Bibliotheek Collectie van de Arubaanse Nationale Bibliotheek, die in 2019 werd opgericht. Tijdens de COVID-19 pandemie en de periodes van lockdowns bleek deze webpagina een belangrijke bron te zijn voor zowel lokale als internationale doelgroepen die geïnteresseerd zijn in de geschiedenis en cultuur van Aruba. Het omvatte in 2024 meer dan 60.000 tekstuele bronnen (variërend van volledig doorzoekbare handgeschreven/archivale materialen tot gescande publicaties en digitale materialen, in totaal meer dan een miljoen pagina's), 78.000 afbeeldingen, ruim duizend video's en diverse 3D-gescande versies van archeologische artefacten uit de koloniale en pre-Columbiaanse tijd die momenteel worden bewaard door Europese instellingen. Door digitale toegang te bieden naast de al bestaande maar verspreide en beperkte fysieke toegang, zijn deze kleine eilandcollecties nu ontsloten voor een globaal publiek, zonder andere barrières dan de voorwaarde dat de gebruiker toegang moet hebben tot het internet.

Het grote corpus van materialen uit een breed scala aan bronnen en over een breed scala aan onderwerpen maakt Coleccion Aruba interessant zowel als onderzoeksobject als bron op zich. Een voorbeeld hiervan is het onderzoek dat wordt uitgevoerd en gefaciliteerd over de trans-Atlantische slavernij en de gedwongen en vrijwillige migratie binnen de regio, onderzoek naar het gebruik van gelinkte open data (LOD) en AI-gedreven Handwritten Text Recognition technologie om verdere toegang, onderzoek en begrip van deze ingrijpende historische gebeurtenissen te ondersteunen (Scholing & Hernandez 2024). Dit onderzoek heeft geresulteerd in een nominatie voor het Internationale Memory of the World Register, ingediend in november

2023 en de toevoeging van Aruba aan het reeds geregistreerde "Documentair erfgoed van de tot slaaf gemaakte mensen van de Nederlandse Cariben en hun nakomelingen (1816-1969)" dat voorheen Aruba niet omvatte. Verder resulteerde dit in een onlinedatabase over de mensen die tot slaaf werden gemaakt op Aruba 1840-1863, in thematische collecties op Coleccion Aruba, en in verschillende onderzoekspublicaties, zoals die in *Sailing in Salt Water* en conferentiepresentaties.

Coleccion Aruba en kennisproductie over en in Papiamentu

Een belangrijk deel van de collectie van Coleccion Aruba gaat over de geschiedenis en aard van het Papiamentu, is geschreven in (oudere varianten van) Papiamentu, of beide. Als zodanig biedt de collectie veel mogelijkheden voor onderzoek en kenniscreatie in en over het Papiamentu. Deze sectie verkent de verschillende terreinen waarop Coleccion Aruba in dit kader een rol kan spelen. Allereerst herbergt Coleccion Aruba een collectie documenten die informatie bevatten over de geschiedenis, spelling, grammatica en syntaxis van de taal. De publicaties van het Arubaanse departement van onderwijs, Departamento di Enseñansa, zijn goede voorbeelden hiervan. In 2009 publiceerde het Departamento di Enseñansa bijvoorbeeld de *Vocabulario Ortografico di Papiamentu*, een overzicht van de Arubaanse spelling van meer dan 17.000 Papiamentu-woorden. Dit is een relevante publicatie, aangezien het verschil tussen Papiamentu en Papiamentu het meest zichtbaar is in hun verschillende spellingswijzen. Andere publicaties door het Departamento di Enseñansa op Coleccion Aruba gaan verder dan alleen spelling: tussen 2010 en 2015 publiceerden ze een handleiding over de morfologie van Papiamentu (2010), een handleiding voor syntaxis (2015) en een handleiding over voorzetsels en tussenwerpsels (2016). Volgens het departement werden deze boeken gepubliceerd omdat er nog weinig kennis en informatie publiek beschikbaar was over de grammatica, syntax en woordenschat van Papiamentu. Het doel van deze boeken was daarom om mensen vertrouwd te maken met de regels en woorden van de taal. Ze waren dan ook gericht op studenten en docenten van Papiamentu, met verschillende niveaus van kennis en begrip van de taal. Deze publicaties bieden de mogelijkheid om Papiamentu te leren en vertrouwd te raken met de grammatica, syntax en woordenschat.

Naast deze officiële en meer op regels gebaseerde publicaties, herbergt Coleccion Aruba veel verschillende publicaties die kritisch ingaan op bepaalde taalkundige aspecten van het Papiamentu. Deze documenten voegen context en aanvullende informatie toe aan de publicaties van het Departamento di Enseñansa. Dit artikel bespreekt twee soorten: toespraken en presentaties enerzijds, en academische scripties en proefschriften anderzijds. Door de jaren heen hebben academici en onderwijsspecialisten tijdens verschillende gelegenheden analyses en standpunten gepresenteerd over een breed scala aan onderwerpen met betrekking tot het Papiamentu. Hoewel sommige toespraken en presentaties in het Nederlands, Spaans of Engels zijn, zijn de meeste in het Papiamentu. Deze toespraken variëren van lezingen bij de Universiteit van Aruba of het Departamento di Enseñansa tot presentaties gegeven op conferenties en workshops over de toekomst van de taal. Sommige van deze toespraken en presentaties gaan over de geschiedenis van de taal, andere over specifieke grammaticale of syntactische regels, weer andere over het gebruik van de taal in de hedendaagse samenleving, met name in het onderwijs. Samen geven deze toespraken en presentaties een breed en divers beeld van de taal, de waardering van de taal en ontwikkeling ervan door de jaren heen. Deze teksten schetsen vaak een beeld van de publieke opinie in de tijd dat ze uitgesproken werden, en zijn vaak niet in andere publicaties opgenomen. Een voorbeeld is de lezing door de Arubaanse leraar en taal-activist Ramon Todd-Dandaré tijdens de SPLIKA-conferentie op 11 september 2015. SPLIKA is een organisatie die zich inzet voor de versterking van de status en ontwikkeling van het Papiamentu/u. In zijn lezing besprak Todd-Dandaré de historische ontwikkeling van de spelling van het Papiamentu. Ongeveer tien jaar eerder verzorgde de Arubaanse Papiamentu-deskundige Joyce Pereira een lezing in het kader van de internationale moedertaaldag. Zij deelde haar ervaringen met de ontwikkeling en institutionalisering van Papiamentu, en de stappen die nog genomen moesten worden. Dergelijke documenten zijn van grote waarde voor de studie van de ontwikkeling van het Papiamentu.

Ook bevat de Coleccion Aruba belangrijke afstudeerscripties en dissertaties over het Papiamentu. Hoewel de meeste hiervan zijn geschreven door Arubaanse studenten, zijn er ook werken van studenten en onderzoekers uit andere landen, die zich gebogen hebben over verschillende aspecten van het Papiamentu. In het kader van

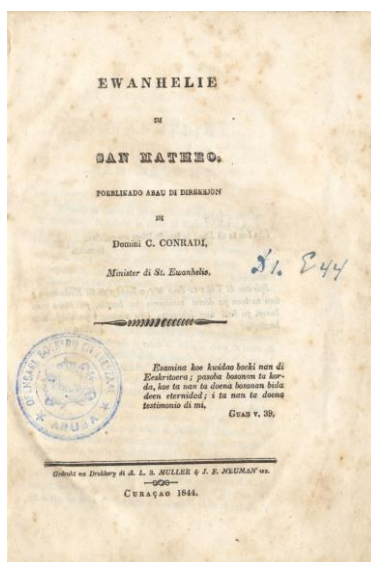
haar masteropleiding schreef de Arubaanse Régine Croes in 1995 een scriptie over de aansluiting tussen talige behoeften van de Arubaanse samenleving en de onderwijspraktijk. In 2008 analyseerde Vanessa Pietersz in haar afstudeerscriptie het Arubaanse taalbeleid in het secundair onderwijs. Jan Bant rondde in 2021 zijn studie af met een kritische studie van Arubaanse tijdschriften van de jaren 60 tot aan de jaren 80, de aanloop naar de Status Aparte. Een van de tijdschriften die hij bestudeerde was het blad van de Arubaanse lerarenvakbond, waarin hij de discussie rond de instructietaal kon terugvoeren tot de jaren 60.

Coleccion Aruba is ook de digitale host van een aantal proefschriften over Papiamentu. Zo verdedigde Joyce Pereira haar proefschrift, *Valorization of Papiamentu in Aruban society and education, in historical, contemporary and future perspectives* aan de Universiteit van Curaçao in 2018. Haar proefschrift is een waardevolle bron voor iedereen die geïnteresseerd is in de geschiedenis van Papiamentu, en creoolse talen in het algemeen. Het biedt een schat aan historische, educatieve en politieke informatie over de positie van Papiamentu lokaal, regionaal en internationaal. Kort daarna, in 2021, verdedigde Eric Mijts zijn proefschrift, *The situated construction of language ideologies in Aruba, a study among participants in the language planning and policy process*, aan de universiteiten van Gent en Antwerpen. Mijts toont aan dat de sterk ideologische en koloniale aard van de discussies over de ontwikkeling van inclusief meertalig onderwijs in het Caribisch gebied een van de belangrijkste obstakels is voor de implementatie van onderwijsvernieuwing in deze regio's. Hij betoogt dat onderwijsvernieuwing weinig kans van slagen zal hebben als deze ideologische grondslagen van het debat niet worden aangepakt. Deze scripties en proefschriften geven geïnteresseerden in de taal grondslagen, informatie en hulpmiddelen om mee te werken, maar tonen ook aan dat Papiamentu een studieobject is geweest voor verschillende generaties studenten.

Hoewel Coleccion Aruba dus informatie over Papiamentu deelt, bevat het ook documenten die onderzoeksmogelijkheden in diverse disciplines mogelijk kunnen maken. Met behulp van de gedigitaliseerde vroegste publicaties in het Papiamentu kunnen bijvoorbeeld analyses van de oorsprong van de taal mogelijk gemaakt worden. Publicaties zoals Ewanhelie di San Matheo (Conradi 1844), Predikaasie den paapiamente (van Dragt 1847), en Boeki di orasjon pa moetcha Ka-

tolieka nan di Curaçao (Putman 1849) behoren tot de vroegste officiële publicaties in het Papiamentu. Het formele – politieke – onderscheid tussen Papiamentu en Papiamentu was in de tijd van die publicaties nog vele jaren verwijderd: deze teksten kunnen daarom worden gebruikt om de interinsulaire geschiedenis van de taal te begripen. Onderzoekers kunnen deze werken bestuderen en een aanvullende vergelijkende laag aan hun analyse toevoegen door ze te plaatsen naast latere publicaties in het Papiamentu, zoals Rekenboek pa muchanan di Curaçao (1882), Ciento cuenta corticoe (1899), Gi-ambo bieuw a bolbe na wea (Kroon 1928), en Cuentanan di Nanzi (Geerdink-Jesurun Pinto 1952). Op deze manier kunnen academici die Papiamentu, en creooltalen in het algemeen, bestuderen, analyseren hoe de taal zich door de decennia heen heeft ontwikkeld tot op de dag van vandaag.

Een andere discipline waarvoor Coleccion Aruba onderzoeksmogelijkheden biedt, is het vakgebied mediastudies. De database bevat verschillende gedigitaliseerde en oorspronkelijk digitale Arubaanse kranten in het Papiamentu, zoals Bon Dia Aruba, Awe Mainta en Solo di Pueblo. Bovendien herbergt de collectie archiefmateriaal van verschillende tv-programma's, zoals het muziekprogramma Showtime en andere (televisie)producties van onder meer TeleAruba, ATV, BUVO (Bureau Voorlichting, Overheid Aruba) en van de Mediadienst van Biblioteca Nacional Aruba. Onderzoekers die geïnteresseerd zijn in het dagelijks geschreven en gesproken Papiamentu, evenals onderzoekers die belangstelling hebben voor Caribische mediastudies in het algemeen, kunnen deze bronnen vrij gebruiken. Deze collecties stellen dus onderzoekers naar Papiamentu in staat hun werk te doen, maar



Figuur 1 Titelpagina van *Ewanhelie di San Matheo*, gepubliceerd onder de directie van Domini C. Conradi (1844)

bevorderen idealiter ook dat onderzoek in het Papiamentu wordt geschreven. Dit laatste is vooral belangrijk, gezien het relatieve gebrek hiervan.

Coleccion Aruba en het dekoloniale karakter van de digitale studie van creooltalen

Hoewel Coleccion Aruba veel mogelijkheden biedt met betrekking tot kennisproductie over en in het Papiamentu, is het potentieel van de collectie nog groter aangezien het ook nieuwe mogelijkheden opent om de dynamiek van de Papiamentu-taal te begrijpen, evenals de rijkdom van taalgebruik en taalkundige praktijken in de meertalige realiteiten van de ABC-eilanden waar Papiamentu/u zich tot zijn huidige vorm heeft ontwikkeld. Woordenboeken en grammatica's hebben rigide westerse, koloniale talen gecodificeerd, een weerspiegeling van de voorschrijvende benadering die de ideologie van eentalige conformiteit versterkte - één taal, één volk. In koloniale tijden poogden christelijke missionarissen om talen in de koloniale wereld te codificeren, met als doel deze talen telbaar, identificeerbaar, territoriaal gebonden en controleerbaar te maken (Gilmour 2007, Meeuwis 2009). Daarbij werd niet uitgegaan van de competenties van de moedertaalsprekers van deze talen, maar van de observaties en interpretaties van westerlingen die de talen beschreven en vervolgens deze beschreven taalvariëteiten claimden en voorschreven als een standaardtaal. De studie van de historisch achtergestelde talen van het globale zuiden is voornamelijk de praktijk van de studiecentra in het globale noorden, en er is weinig inspanning of financiering om de studie van deze talen in instellingen in het globale zuiden te bevorderen (Mijts 2020).

In het Nederlands-Caribisch gebied werd weinig moeite gedaan om de lokale talen te beschrijven, met opmerkelijke uitzonderingen zoals het werk van de katholieke missionaris Jacobus Putman (Rutgers et al 2016). Papiamentu is een van de talen die voortkwamen uit het koloniale project. Het ontstond uit de interacties tussen verschillende groepen tot slaaf gemaakten, de kolonisten en plantagearbeiders. Ondanks politieke pogingen om de taal te codificeren in de late 20ste en in de 21ste eeuw, heeft de formele uitsluiting ervan uit het formele onderwijs het Papiamentu in staat gesteld zich organisch te ontwikkelen en uit te breiden. De woordenschat en grammatica hebben zich op unieke wijze ontwikkeld op Aruba, Curaçao en Bonaire, wat heeft geleid tot het pluricentrische karakter van de taal dat wordt

gekenmerkt door variaties in woordenschat, grammatica en uitspraak zowel tussen als binnen de eilanden.

Coleccion.aw maakt het mogelijk om door middel van de studie van de digitaal beschikbare bronnen een allesomvattend historisch en geografisch begrip van de rijkdom en diversiteit van de Papiamentotaal, en de levendige dynamiek van de taal in de meertalige ABC-eilanden op te bouwen. Als een voldoende groot corpus wordt ontwikkeld - zoals momenteel wordt gedaan - kunnen vergelijkende Artificial Intelligence (AI)-studies tussen gedigitaliseerde teksten in verschillende talen een groot aantal nieuwe mogelijkheden creëren voor de studie van de taal en het gebruik van de taal. Aangezien Papiamento niet zo rigide is beschreven en voorgeschreven als de talen van het globale noorden, biedt deze unieke collectie de mogelijkheid voor nieuwe benaderingen om taalgebruik te begrijpen door middel van AI en Machine Learning (ML).

De huidige ontwikkeling van AI en ML biedt aanzienlijke nieuwe onderzoeksmogelijkheden voor creooltalen zoals Papiamento, die tot nu toe alleen waren voorbehouden voor enkele grotere en intensief bestudeerde talen (Robinson et al., 2024). In de eerste plaats kunnen AI-technologieën bijdragen aan het behoud, de documentatie en de promotie van creooltalen, die vaak het risico lopen te worden gemarginaliseerd en/of in de loop van de tijd dreigen te verdwijnen. ML-algoritmen kunnen worden ingezet om mondelinge productie te transcriberen, handgeschreven teksten te digitaliseren en taalhulpmiddelen te ontwikkelen die zijn afgestemd op creoolsprekende gemeenschappen. Dit draagt bij aan het behoud en de revitalisering van cultureel erfgoed en van taalkundige diversiteit. Ook in meer sociolinguïstische vormen van studie kan ML een belangrijke rol spelen, denk bijvoorbeeld aan diepgaande studies naar het linguïstic landscape, waarin niet alleen kwantificatie maar ook inzichten in de hiërarchische verhoudingen tussen talen in het meertalige taallandschap kunnen worden ontwikkeld. Hiermee kan Coleccion Aruba een belangrijke rol spelen in een dekoloniale verschuiving in de taalkunde, waarin de uitbreiding van studievelden kan leiden tot een dieper begrip van het inclusieve potentieel van meertalige en translinguale praktijken.

ML-algoritmen kunnen worden getraind om teksten te creëren en te cureren in creoolse talen. Dit is bijzonder waardevol voor educatieve doeleinden in contexten waar verschillende variëteiten van een cre-

ooltaal aanwezig zijn, zoals de context van de Papiamento/u-sprekende eilanden Aruba, Bonaire en Curaçao, waar er een formeel onderscheid is tussen de etymologische orthografie die in Aruba wordt gebruikt, en de fonetische orthografie die in Bonaire en Curaçao wordt gebruikt. Ook in overheidscommunicatie, juridische procedures, en op online platforms, sociale media en digitale content waar gepersonaliseerde en relevante content cruciaal is voor gebruikersbetrokkenheid, kan het gebruik van creooltalen worden gefaciliteerd met behulp van AI. Door content in creooltalen te genereren, kan AI helpen de digitale kloof te overbruggen en inclusiviteit voor sprekers van deze talen te waarborgen.

Niet alleen zullen AI- en ML-technieken de ontwikkeling van (socio-)linguïstische oplossingen in schriftelijke vorm vergemakkelijken, maar ze kunnen ook worden gebruikt om Natural Language Processing (NLP)-modellen te ontwikkelen die creooltalen begrijpen en verwerken. Dit omvat taken zoals spraak-naar-teksttoepassingen die vooruitgang mogelijk maken in ouderenzorg, medische zorg en psychologische zorg, maar ook digitale interfaces zoals Alexa of Siri openstellen voor sprekers van creooltalen. Andere toepassingen kunnen tekstclassificatie, naamherkenning, sentimentanalyse en machinevertaling omvatten.

Door deze ontwikkelingen zullen AI en ML de Papiamento-sprekende gemeenschappen in staat stellen deel te nemen aan meertalig onderwijs dat Papiamento omvat zonder dat het onderwijssysteem wordt belast met buitensporige druk om continu nieuw materiaal en nieuwe hulpmiddelen te ontwikkelen voor meertalig inclusief onderwijs voor een kleine bevolking. Het zal ook Papiamento-inclusief meertalig bestuur en wetshandhaving vergemakkelijken, terwijl de deelname aan de digitale wereld en kennisnetwerken toeneemt.

De ontwikkeling van Coleccion Aruba zal verder oplossingen mogelijk maken voor automatische transcriptie en vertaling, zowel voor, geschreven als gesproken taal, wat ook het bestuderen van de complexe dynamiek van Papiamento verder mogelijk zal maken. Op deze manier kunnen we mogelijk ook verder inzicht krijgen in de betwiste oorsprong van Papiamento, niet alleen door de ontwikkeling van de taal gedurende de perioden waarin het corpus is vastgesteld aan het licht te brengen, maar ook door ML te gebruiken om de meervoudige oorsprongen en wortels van de taal te traceren (Martinus Arion 1996, Jacobs 2012). Ten slotte zal het corpus in combinatie met AI nieuwe vormen van discoursanalyse mogelijk maken die verder begrip zullen

ondersteunen van de receptie van historische gebeurtenissen in het verleden van de Papiamentosprekende wereld, wat in combinatie met de vakgebieden antropologie, sociologie en geschiedenis kan leiden tot een alomvattend begrip van de ontwikkeling van de samenleving in de loop van de tijd.

Het potentieel van AI en ML kan nieuwe horizons openen in de studie van creoolse talen zoals Papiamentu. De ontwikkeling van Coleccion Aruba is een eerste en fundamentele bouwsteen voor de realisatie van dit potentieel, maar het is belangrijk dat de onderzoekscentra in het globale zuiden worden voorzien van de juiste AI- en ML-tools en ondersteuning om verder op dat potentieel voort te bouwen. De kennis en inzichten die daarmee ontwikkeld kunnen worden, zullen alleen echt ten goede komen aan de gemeenschappen in het globale zuiden als ze geworteld zijn in de gemeenschappen en instituten van dat globale zuiden.

Slotopmerkingen

Ter afsluiting, dit stuk introduceerde en beschreef de geschiedenis, functie en toepassingen van Coleccion Aruba. Het besprak de mogelijkheden die de Coleccion biedt met betrekking tot onderzoek naar Papiamentu en verkende de toepassingen van deze digitale database met betrekking tot de dekoloniale mogelijkheden van AI en ML. Als zodanig heeft het Coleccion Aruba gepositioneerd als een centrale digitale bron in de culturele en historische context van Aruba, het bredere Caribisch gebied en zelfs de hele wereld. In bredere zin kan Coleccion Aruba een voorbeeld zijn voor andere kleine creoolse talen om te overleven en te gedijen. Omdat veel creoolse talen een verspreide taalgemeenschap hebben en omdat veel documenten met betrekking tot deze talen ook verspreid over de wereld zijn, kan een digitale oplossing zoals de Coleccion een antwoord zijn op de risico's die gepaard gaan met de schaalgrootte en geografische spreiding van kleine creooltalen.

Literatuur

- Alofs, Luc (2024) Sailing in Salt Water. Advancing the dutch caribbean reparations agenda and establishing an inter-island knowledge and expertise network on the slavery past and its heritage (2024). <https://coleccion.aw/saltwater>
- Bant, Jan (2021) Un ramo sosyal izkyerdista: De visie van Feneta en Skol i Komunidat op dekolonisatie, 1969-1989. MA Thesis,

- Leiden University. <https://coleccion.aw/show/?BNA-DIG-THESIS-BANT-JAN-2021>.
- Bant J., Mijts E. & Scholing P. (2025). Diaspora and Digital Discourse: Papiamentu/u Research in the Digital Archives of Coleccion Aruba. *Archipelagos*
- Ciento Cuenta Corticoe. Boeki di Leza Pa Uso di School. (1899) Nijmegen: L.C.G. Malmberg.
<https://coleccion.aw/show/?BNADIGITOTROMP1899CIEN-TOCUENTACORTICOE>.
- Coleccion Aruba (n.d.), "Database of People Enslaved on Aruba 1840-1863." Coleccion.aw. <https://coleccion.aw/data-base/en/>.
- Coleccion Aruba (n.d.) "Coleccion Showtime.". <https://coleccion.aw/browse/?col=ana-dig-showtime&sort=addeddate+desc>.
- Coleccion Aruba (n.d.) "Corant – Newspapers." Coleccion Aruba. <https://coleccion.aw/browse/?col=arubanewspapers&sort=date+desc>.
- Coleccion Aruba (n.d.). "Telearuba." Coleccion Aruba. <https://coleccion.aw/browse/?col=telearuba&sort=date+desc>.
- Conradi, Cornelis (1844). Ewanhelie di San Matheo. Curaçao: Drukery di A.L.S. Muller & J.F. Neuman wz.
<https://coleccion.aw/show/?BNA-DIG-KOSTBARE-0385>.
- Croes, Régine (1995). "Multilingualismo i enseñansa: Language needs in Aruban education." MA Thesis, Catholic University of Nijmegen. <https://coleccion.aw/show/?BNA-DIG-THESIS-CROES-REGINE-1995>.
- Davis, Wes (2024). "The Internet Archive is now hosting Aruba's history." Theverge.com, April 10, 2024. <https://www.theverge.com/2024/4/10/24126091/the-internet-archive-aruba-historic-materials-digital-preservation>.
- Departamento di Enseñansa (2009). Vocabulario Ortografico di Papiamentu. Aruba: Departamento di Enseñansa. <https://coleccion.aw/show/?BNA-DIG-PAP-VOCABULARIO-2009>.
- Departamento di Enseñansa (2010). Manual di gramatica di Papiamentu: morfologia. Aruba: Departamento di Enseñansa. <https://coleccion.aw/show/?BNA-DIG-PAP-GRAMATICA-MORFOLOGIA>.
- Departamento di Enseñansa (2015). Manual di gramatica di Papiamentu: sintaxis. Aruba: Departamento di Enseñansa

- <https://coleccion.aw/show/?BNA-DIG-PAP-GRAMATICA-SINTAXIS>.
- Departamento di Enseñansa (2016). Preposicion y interheccion di Papiamentu. Aruba: Departamento di Enseñansa. <https://coleccion.aw/show/?BNA-DIG-PAP-GRAMATICA-PREPOSICION>.
- Geerdink-Jesurun Pinto, N.M. (1952). Cuentanan di Nanzi. Curaçao: Fundasjon Nilda Pinto. <https://coleccion.aw/show/?BNA-DIG-PINTO-NANZI-1952>.
- Gilmour, Rachael (2007). "'A Nice Derangement of Epitaphs': Missionary Language-Learning in Mid-Nineteenth Century Natal." *Journal of Southern African Studies* 33, no. 3: 521-538.
- Jacobs, Bart (2012). *Origins of a Creole: The History of Papiamentu and Its African Ties*. Berlin: De Gruyter.
- Knibbs, Kate (2024). "The Internet Archive Just Backed Up an Entire Caribbean Island." *Wired.com*, April 8, 2024. <https://www.wired.com/story/internet-archive-backed-up-aruba-caribbean-island/>.
- Kroon, Willem E. (1928). *Giambo bieuw a bolbe na wea*. Novela intima Curazoleña. Curaçao: Imprenta di Vicariato. <https://coleccion.aw/show/?UNIVERSITEITLEIDEN-DIG-444994>.
- Martinus, Efraim Frank (1996). *The Kiss of a Slave*. Papiamentu's West-African connections. PhD diss., University of Amsterdam.
- Meeuwis, Michael (2009). "Involvement in language: The role of the Congregatio Immaculati Cordis Mariae in the history of Lingala." *The Catholic Historical Review* 95, no. 2.: 240-260.
- Mijts, Eric (2020). "Home languages and higher education: challenges for inclusive higher education language policies for postcolonial small island states in the twenty-first century." In *Internationalization of Universities and the National Language: Language Policy Interventions and Case Studies*, edited by Danny Pieters & Thijs Keersmaekers, 155-173. Berlin: Peter Lang. <https://doi.org/10.3726/b17283>.
- Mijts, Eric (2021). *The situated construction of language ideologies in Aruba: a study among participants in the language planning and policy process*. PhD diss., University of Antwerp & Ghent University. <https://coleccion.aw/show/?BNA-DIG-DISSERTATION-MIJTS-2021>.

- Pereira, Joyce (2004). "UNESCO Y ARUBA: Hunto pa un maneho di idioma bon balansa!" Lecture delivered at Celebracion di dia di lenga materno, March 5, 2004. <https://coleccion.aw/show/?BNA-DIG-CHARLA-PEREIRA-2004>.
- Pereira, Joyce (2018). Valorization of Papiamentu in Aruban society and education, in historical, contemporary and future perspectives. PhD diss., University of Curaçao. <https://coleccion.aw/show/?BNA-DIG-ARUB-9789990469417>.
- Putman, Jacobus (1894). Boeki di orasjon pa moetcha Katolieka nan di Curaçao. Curaçao: Drukkery di A.L.S. Muller & J.F. Neuman wz. <https://coleccion.aw/show/?UNIVERSITEIT-LEIDEN-DIG-388056>.
- Radboud University Nijmegen (2023). "History of slavery on Aruba and St. Eustasius online." Ru.nl, June 29, 2023. <https://www.ru.nl/en/research/research-news/history-of-slavery-on-aruba-and-st-eustasius-online>.
- Rekenboek pa Muchanan di Curaçao. (1882) Curaçao: Imprenta de la libreria. <https://coleccion.aw/show/?UNIVERSITEIT-LEIDEN-DIG-386113>.
- Robinson, Nathaniel R. et al (2024). "Kreyòl-MT: Building MT for Latin American, Caribbean and Colonial African Creole Languages." Arxiv.org. <https://arxiv.org/abs/2405.05376>
- Rutgers, Wim et al (2016). Jacobus Putman: Godsdienst, taal en onderwijs op Curaçao in de negentiende eeuw. Curaçao: Fundashon pa Planifikashon di Idioma & University of Curaçao.
- Scholing, Peter, and Raymond Hernandez (2024). "Coleccion Aruba, Inter-sectoral Collaboration on Aruba as a Model for the (Dutch) Caribbean: A collaborative approach for preservation and access of collections in Small Island States." In Sailing in Salt Water: Advancing the Dutch Caribbean Reparations Agenda and Establishing an Inter-Island Knowledge and Expertise Network on the Slavery Past and its Heritage, edited by Luc Alofs, 81-88. <https://coleccion.aw/show/?UA-DIG-SAILING-SALT-WATER/page/80>.
- Todd Dandaré, Ramon (2015). "Ontwikkeling van de spelling van het Papiamentu op Aruba." Lecture delivered at SPLIKA symposium, September 11, 2015. <https://coleccion.aw/show/?BNA-DIG-CHARLA-TODDDANDARE-2016>

Van Dragt, Abraham (1847). Predikaasie den paapiamente. Aruba.
<https://coleccion.aw/show/?BNA-DIG-MICROFILM-VANDRAGT-1847>.

••••



Peter Scholing, Willem Bant, Jan Bant en Eric Mijts

••••

2. NEDERLANDS EEN GEDWONGEN HUWELIJK? NATIONAAL DEBAT TAALBELEID IN HET ONDERWIJS EN DE ROL VAN HET NEDERLANDS OP ARUBA

VANESSA SCHOLING-PIETERSZ, AUDREY TROMP-WOUTERS EN JUAN MADURO,
DEPARTAMENTO DI ENSEÑANSA ARUBA



Inleiding

Taal in het onderwijs op Aruba, en specifiek de keuze voor een instructietaal, is een eeuwenoude discussie. Reeds in 1819 werd door gouverneur-generaal Kikkert aangegeven dat de slechte beheersing van het Nederlands doorspeelde in de andere vakken. Hoe talen op scholen worden gebruikt is een belangrijke factor in het succes van kinderen tijdens hun schoolloopbaan³ (Pinnock 2009).

Dat taal invloed heeft op het welzijn van kinderen en het onderwijsrendement wordt wereldwijd aangekaart door vooraanstaande instellingen zoals UNESCO en de Wereldbank.

Op Aruba is het Nederlands de officiële taal (naast het Papiamentu)⁴, de taal van het onderwijs (instructietaal volgens de wetgever) en een vreemde taal voor de meerderheid van de bevolking⁵.

De Minister van Onderwijs heeft in maart 2022 aan Directie Onderwijs Aruba de opdracht gegeven om te komen tot een Integraal Taalbeleid voor het Arubaanse onderwijs. De aanleiding hiertoe was enerzijds het strategisch plan van de Minister van Onderwijs genaamd 'Onderwijs in Transitie: Onderwijsbeleid 2021-2025' waarin taalbeleid een van de prioriteiten is. Anderzijds was de aanleiding het rapport 'Doorlichting van het Arubaanse onderwijsbestel' (februari 2022)⁶, waarin de volgende aanbeveling staat geformuleerd: Maak een eenduidige en consequente keuze in het taalbeleid.

³ Eigen vertaling.

⁴ Landsverordening officiële talen AB 2003 no.38 (zie: https://www.ea.aw/pa-ges/wp-content/uploads/pdf/doc-pub/p/papiamento_LV_2003.pdf)

⁵ Zie data Pilot Census 2019, CBS Aruba

⁶ Rapport opgesteld door de gezamenlijke Inspecties Aruba en Nederland zie: <https://www.onderwijsinspectie.nl/documenten/rapporten/2022/04/05/doorlichting-van-het-arubaanse-onderwijsstelsel---tussenrapportage>

Gezien de complexiteit en gevoeligheid van het onderwerp was de wens van de Minister om een Nationaal Debat⁷ te houden om zo tot een weloverwogen advies te komen betreffende taalbeleid in het onderwijs. Er wordt gesproken van integraal taalbeleid in het onderwijs omdat het beleid een reikwijdte heeft van het kleuteronderwijs tot en met het hoger onderwijs. Hierin dient een rode draad, een doorlopende leerlijn zichtbaar te zijn om zo de doorstroom en aansluiting tussen de verschillende onderwijssoorten te waarborgen.

De titel van dit artikel is: 'Nederlands een gedwongen huwelijk?' Een gedwongen huwelijk wordt beschouwd als de verbintenis tussen twee personen van wie er ten minste één niet uit vrije wil en ten volle met het huwelijk heeft ingestemd. Het gaat dus over huwelijken onder fysieke en morele dwang.

In het geval van het Nederlands binnen het onderwijs is het dus de vraag of er geen wederzijdse instemming is en dat er sprake zou zijn van een morele dwang opgelegd door een systeem. Een systeem wordt gevormd door personen die bewust of onbewust hun eigen visie op taal en onderwijs verwerken in de beslissingen die genomen worden. Deze beslissingen leiden tot regelgeving en wetgeving die onderdeel en richtinggevend zijn voor wat wij als een systeem beschouwen.

De rol van het Nederlands binnen het onderwijs als instructietaal en/of vak wordt vormgegeven aan de hand van het Nationaal Debat.

Achtergrond doelstelling Nationaal Debat

Het onderwijssysteem op Aruba is in de koloniale periode uit Nederland geërfd. Er werd in die tijd - en tegenwoordig nog steeds - gebruikgemaakt van examens, boeken en materiaal uit Nederland, terwijl deze ontwikkeld zijn voor Nederlandstalige leerlingen die in Nederland wonen. De Arubaanse situatie verschilt echter heel erg met die van Nederland. Op Aruba is het Nederlands voor 87% van de leerlingen geen thuistaal (CBS, Pilot Census 2019), maar de leraren worden wel (nog steeds) opgeleid om les te geven in het Nederlands met een didactiek die ervan uitgaat dat Nederlands de moedertaal is. Zo worden leerlingen in klas 1 van de basisschool gealfabetiseerd in het Nederlands, terwijl dat voor de meesten de eerste keer is dat zij in aanraking komen met deze taal. De gebruikte methode gaat ervan uit dat leerlingen al een basiswoordenschat van rond de 6000 woorden hebben in het Nederlands, hetgeen voor de meerderheid

⁷ Deze term werd door de minister gehanteerd. Verderop in het artikel volgt een beschrijving.

van de leerlingen zeker niet het geval is. Ook de cultuur en de context verschillen, waardoor sommige begrippen niet bekend zijn bij de leerlingen. Daarnaast is voor de meeste leerkrachten het Nederlands niet de moedertaal. Dit zijn enkele voorbeelden ter illustratie van de problemen rond de wijze waarop het Nederlands in het Arubaanse onderwijs wordt aangeboden en als instructietaal wordt ingezet.

Er zijn over de jaren heen veel discussies geweest, conferenties georganiseerd en rapporten geschreven over de taalproblematiek op Aruba. Er zijn verschillende voorstellen geweest hoe het probleem het beste opgelost kon worden. De taaldiscussie is echter altijd een gevoelig onderwerp gebleven. Het ging namelijk meestal over de keuze tussen het Nederlands en het Papiamentu, vooral in het basisonderwijs. Voorstanders van het Nederlands gaven aan dat de leerlingen zo vroeg mogelijk ondergedompeld moesten worden, hoe eerder hoe beter. Velen van hen vonden dat je met het Papiamentu niet ver komt. Aan de andere kant kwamen er steeds meer stemmen op om het Papiamentu, de moedertaal van de meeste leerlingen, een belangrijkere rol te laten spelen in het onderwijs. Maar hoe moet het dan met het Nederlands?

In 2009 werd er een begin gemaakt met Proyecto Scol Multilingual (PSML), oftewel het project van de meertalige school. Daarbij begonnen 2 kleuterscholen als pilot, waarin de 4 talen Papiamentu, Nederlands, Engels en Spaans werden aangeboden. Daarbij was het Papiamentu instructietaal, terwijl de leerlingen de andere talen spelenderwijs kregen aangeboden; dit wordt familiarisatie genoemd. In 2012 begon men met de implementatie van de meertalige school in 2 basisscholen, met het Papiamentu als instructietaal en de andere talen als vreemde talen na de familiarisatiefase. Dit hield een grote verandering in voor de positie van het Nederlands in het Arubaanse onderwijssysteem, want het was voor het eerst dat deze taal er als vreemde taal werd aangeboden. Dit was gebaseerd op het 'mother tongue based multilingual education model'. De goedkeuring van de minister belast met het onderwijs destijds, was dat de implementatie tot en met klas 4 zou plaatsvinden. Dat betekende dat er in klas 5 overgegaan zou worden naar het Nederlands als instructietaal. Na onderzoek naar de resultaten van de pilot zou er besloten worden of men verder kon gaan met het taalmodel tot en met klas 6. Het Papiamentu zou daarbij instructietaal zijn en Nederlands een vak dat als vreemde taal werd aangeboden.

In 2018 besloot de minister van onderwijs dat alle scholen de kerndoelen en het bijbehorende taalmodel moesten implementeren⁸. De

⁸ Zie Kerndoelendocument Arubaans Primair Onderwijs (2017) op www.ea.aw

implementatie hiervan kreeg de naam Scol Arubano Multilingual (SAM). Ontbrekende randvoorwaarden (bv. beschikbare middelen voor vernieuwing materiaal, professionalisering van de leerkrachten en schoolleiders) hebben er echter voor gezorgd dat de innovaties moeizaam verliepen. Bovendien was het onderwijsveld er niet van overtuigd dat dit de beste keuze was voor de leerlingen. De redenen hiervoor gegeven door de stakeholders in het onderwijsveld hebben doorgaans te maken met de aansluiting naar het voortgezet onderwijs (mavo, havo, vwo en lager beroepsonderwijs) die tot op heden het Nederlands als instructietaal hanteren.

Om de knoop door te hakken en een definitieve beslissing te kunnen nemen over het taalbeleid, gaf de minister van Onderwijs en Sport in 2022 de opdracht om een Nationaal Debat te organiseren. Vervolgens ging een driekoppige coördinatiegroep van Directie Onderwijs aan de slag. Het doel was om een integraal onderwijsstaalbeleid te formuleren voor het kleuter- tot aan het hoger onderwijs op Aruba. Hierin moet er een rode draad, een doorlopende leerlijn zijn om de doorstroom en aansluiting te waarborgen, zowel naar het vervolgonderwijs (lokaal en internationaal), als naar de arbeidsmarkt. Daarbij moeten ook de juiste talige competenties ontwikkeld worden bij leerlingen en studenten, om te kunnen functioneren als burger in de Arubaanse samenleving.

De coördinatiegroep nam de bestaande beleidsdocumenten op het gebied van taal in het onderwijs als uitgangspunt, evenals basisdocumenten op het gebied van taalbeleid, zowel nationaal als internationaal gepubliceerd. Enkele van deze documenten zijn Kerndoelen Primair Onderwijs (2017), Nationaal Beleid Beroepsonderwijs Aruba (2018), het Nationaal Onderwijsplan Aruba 2030 (PEN 2030) en de Worldbank Policy Paper (2021). Tevens speelt 'sustainable development goal #4' van de Verenigde Naties een belangrijke rol als uitgangspunt: "Verzeker gelijke toegang tot kwaliteitsvol onderwijs en bevorder levenslang leren voor iedereen". Daarnaast was een belangrijk streefdoel de 'Language Friendly School', zoals ontwikkeld door de RUTU Foundation. Volgens deze visie dienen scholen een omgeving te zijn waar "...kinderen toegang hebben tot een taalvriendelijke leeromgeving die hen accepteert en waardeert om wie ze zijn". Aruba is namelijk een meertalig eiland, waarin bijna de helft van de bevolking (47%) thuis 2 of meer talen spreekt (CBS Aruba, 2019).

Beschrijving van het Nationaal Debat als instrument

Voor het Nationaal Debat werd er gekozen voor een participatief proces, waar stakeholders zowel binnen als buiten het onderwijs een

bijdrage konden leveren aan de totstandkoming van het integraal taalbeleid voor het onderwijs. Het betreft een kwalitatief onderzoek, waarbij er gebruik is gemaakt van de volgende instrumenten:

- een SWOT-analyse voor het evalueren van de geldende beleidsdocumenten en de praktijk op het gebied van taal in het onderwijs;
- een thick analysis (Van Staa en Evers, 2010) om de verzamelde data te analyseren;
- het General Education System Quality Analysis/Diagnosis Framework (GEQAF). Dit is een instrument dat in 2012 door UNESCO is ontwikkeld om een analyse en diagnose te maken van de kwaliteit van het onderwijs en ondersteuning te geven bij het bevorderen daarvan.

De doelen van het integraal taalbeleid zijn volgens de kaders van het GEQAF als volgt:

1. **Ontwikkelingsdoelen (development goals)**
Een doorlopende leerlijn voor het taalonderwijs vanaf het kleuteronderwijs tot en met hoger onderwijs. Hiermee wordt bedoeld dat het taalonderwijs van kwaliteit moet zijn en moet aansluiten op de behoeften van de maatschappij (responsiveness).
2. **Gewenste resultaten (desired outcomes)**
Taalonderwijs biedt de leerder de nodige **taalcompetenties** aan om te functioneren op de **arbeidsmarkt**. De leerder heeft de benodigde (academische) **taalvaardigheden** om te kunnen doorstromen naar **vervolgopleidingen** op Aruba en daarbuiten. Op **persoonlijk ontwikkelings vlak** is het van belang dat er **basiscompetenties** ontwikkeld worden om te kunnen functioneren en bij te kunnen dragen als burger in de Arubaanse maatschappij. Hiermee wordt bedoeld dat de resultaten van het taalonderwijs zich erop moeten richten dat de leerder de taalcompetenties ontwikkelt, om zo mee te kunnen gaan met de ontwikkelingen en te kunnen participeren in de maatschappij.
3. **Kernbronnen (core resources)**
Het ontwikkelen van **meertalige competenties** (kennis, vaardigheden en attitudes) bij zowel de leerlingen als de docenten. Hiermee wordt bedoeld dat deze meertalige competenties nodig zijn om in een taalvriendelijke en stimulerende leeromgeving de lerende en de leraar een plek te geven in het taalonderwijs van goede kwaliteit.
4. **Ondersteunende mechanismen (supporting mechanisms)**

Zorg dragen voor structurele randvoorwaarden voor integraal taalbeleid in het onderwijs. Hiermee wordt bedoeld dat het belang van goed bestuur en het beschikbaar stellen van en verantwoordelijk omgaan met de financiële middelen, samen met het bewaken van de efficiëntie van het systeem benadrukt worden. Deze punten komen ook overeen met SDG 4.

Het Nationaal Debat bestond uit een serie activiteiten. Zo werden er 54 consultaties gehouden met zowel interne (uit het onderwijs) als externe stakeholders (uit andere gebieden)⁹. Er werden 3 consultaties gehouden met het publiek in verschillende districten. Daarnaast vonden er 5 sessies plaats met de expertgroep¹⁰, die als klankbord diende tijdens het hele proces. Er werden bovendien enquêtes gehouden onder PSML-leerkrachten, leerlingen en het algemene publiek. Zodoende is elke burger in de gelegenheid gesteld om zijn of haar input te geven.

Er vonden ook presentaties plaats aan de minister van Onderwijs, aan het parlement en er was een audiëntie bij de gouverneur. Als laatste boog de coördinatiegroep zich over alle data en informatie om te komen tot een synthese, op basis waarvan het beleidsstuk werd geschreven. Dit beleidsstuk, 'Integraal Taalbeleid Onderwijs 2023', werd als adviesrapport in maart 2023 aan de minister van Onderwijs Endy Croes aangeboden, waarna deze werd goedgekeurd en gepubliceerd.¹¹

De eerste consultatiesessies met externe stakeholders waren gesprekken met 1 of 2 vertegenwoordigers van instanties, zowel binnen als buiten de overheid. De onderwerpen die tijdens de sessies aan bod kwamen, waren de ontwikkelingen wereldwijd en op Aruba die van invloed zijn op het taalonderwijs, de benodigde competenties die leerlingen en studenten zouden moeten hebben op het gebied van taal en de visie op het taalbeleid in het onderwijs.

De consultaties met interne (onderwijs) stakeholders vonden plaats met grotere groepen. Later in het proces werden alle stakeholders (zowel interne als externe) uitgenodigd om in gemengde groepen deel te nemen aan focusgroepgesprekken. Daarbij kon men met elkaar in gesprek over bepaalde stellingen die door de coördinatiegroep werden aangeboden.

⁹ Zie bijlage 1 voor een overzicht.

¹⁰ Zie bijlage 2.

¹¹ <https://www.ea.aw/pages/wp-content/uploads/t/taalbeleid/Integraal-Taalbeleid-Adviesrapport-Aruba-mei-2023.pdf>

Om input van leerlingen/studenten van verschillende onderwijsniveaus te krijgen, ging de coördinatiegroep naar verschillende scholen, waar leerlingen en studenten eerst een enquête konden invullen, waarna er een klassikaal gesprek volgde. Daarbij is bewust gekozen voor beide methodes om een beter beeld te krijgen van hun mening en inzichten, omdat niet alle leerlingen/studenten zich zouden willen uiten in gesprekken met grote groepen.

Om het algemene publiek ook in de gelegenheid te stellen om input te geven, kon men online een vragenlijst invullen met 12 gesloten vragen, waarbij er aan het eind ruimte was om commentaar te leveren. Verder werden er 3 sessies gehouden in verschillende districten, waar de aanwezigen met de coördinatiegroep in gesprek konden gaan.

De minister had de uitdrukkelijke wens om maatschappelijk draagvlak te creëren voor een integraal taalbeleid, gezien de jarenlange discussies en de gevoeligheid van het onderwerp. Het taalbeleid gaat niet alleen over instructietaal, maar ook over taal als vak. Daarbij is de mening van het onderwijsveld belangrijk, omdat het veld uiteindelijk het taalbeleid zal moeten implementeren. Daarnaast moet het onderwijs ook aansluiten op de arbeidsmarkt en op de lokale en internationale gemeenschap. Taal is ook belangrijk voor de persoonlijke ontwikkeling. Vandaar dat er ook andere stakeholders werden benaderd die niet in het onderwijs werkzaam zijn.

Beschrijving van de verschillende rollen van talen

In de discussie over talen in het onderwijs worden vaak verschillende definities gehanteerd om de termen betreffende taal te beschrijven. Het gaat hierbij om de definities voor: instructietaal, voertaal, thuistaal, omgevingstaal, vreemde taal of taal als ondersteuning bij andere vakken. In dergelijke discussies in het onderwijs aangaande taal is het van belang dat het duidelijk is welke definitie gehanteerd wordt, dus welke betekenis aan de eerdergenoemde termen wordt gegeven. Tijdens het Nationaal Debat om zo tot het integraal taalbeleid voor het Arubaanse onderwijs te komen zijn onderstaande definities gehanteerd. Deze definities zijn bij het opstellen van het Adviesrapport Integraal Taalbeleid Onderwijs 2023 gebruikt op basis van wat de literatuur voorschrijft en toegespitst op de specifieke context van taalbeleid op Aruba. Onderstaande schema's (figuur 1 en figuur 2) geeft dit weer.



Zie begrippenlijst: Integraal Taalbeleid Onderwijs 2023 Adviesrapport (www.ea.av)

Figuur 1 Schematisch overzicht: definities Instructietaal, thuistaal/ moedertaal en vreemde taal.



Zie begrippenlijst: Integraal Taalbeleid Onderwijs 2023 Adviesrapport (www.ea.av)

Figuur 2 Schematisch overzicht definities voertaal, lokale taal/omgevingstaal en talen als ondersteuning.

Resultaten van het proces

In het Nationaal Debat is er onderscheid gemaakt tussen externe en interne stakeholders. Externe stakeholders zijn vertegenwoordigers van niet-onderwijssectoren en het algemene publiek. Interne stakeholders zijn direct betrokken bij het onderwijs, binnen of buiten de scholen. Hier volgen de meningen die in diverse sessies naar voren zijn gekomen.

Externe stakeholders

Niet-onderwijssectoren

Uitspraken over de talen

- Door verreweg de meeste externe stakeholders werd aangegeven dat de vier talen Papiamentu, Nederlands, Engels en Spaans voor Aruba van belang zijn en blijven. Er liggen wel verschillende accenten op het belang van de talen in de verschillende sectoren. Waar alle stakeholders het over eens waren is dat het Engels een steeds grotere rol speelt op Aruba. Kinderen spreken de taal meestal al voordat ze naar school gaan. Het is de taal van sociale media en wordt vaak door kinderen en jongeren gebruikt in het onderlinge contact, al dan niet gemengd met Papiamentu of verschillende talen door elkaar.
- Stakeholders waren van mening dat kinderen soms Engels zelfs beter beheersen dan Papiamentu, terwijl Papiamentu hun moedertaal is. Sommige stakeholders vroegen zich daarom af of het niet beter zou zijn om Engels als instructietaal te gebruiken, eventueel naast het Papiamentu.
- Het Nederlands wordt volgens stakeholders daarentegen in het dagelijks leven nauwelijks gebruikt, behalve op school. Er waren stakeholders die het zelfs een dode taal noemden en dan ook vonden dat het niet meer als instructietaal gebruikt zou moeten worden, maar wel als vak. Anderen zeiden dat het toch belangrijk blijft als bestuurstaal, als taal van de juridische sector, voor aansluiting op het hoger onderwijs, en omdat Aruba onderdeel is van het Nederlandse Koninkrijk.
- Wel werd aangegeven dat de beheersing van het Nederlands over het algemeen steeds verder achteruit gaat in domeinen waarin het Nederlands een centrale rol speelt, met name in het onderwijs (bij docenten en bij leerlingen) en in de advocatuur.

- In de sectoren financiën, economie, horeca, dienstverlening, en de private sector werd aangegeven dat het Engels domineert, vooral schriftelijk. Het is de taal van internationale organisaties, banken en van accountancy, de taal van het toerisme en zakendoen.
- Er werd naar voren gebracht dat het zakelijk Engels niet altijd goed wordt beheerst, zelfs als men een opleiding in het Engels in Nederland heeft gevolgd.
- Het Papiamentu wordt volgens stakeholders in bovengenoemde sectoren vooral mondeling gebruikt. Wanneer er sprake is van communicatie met de samenleving, wordt er ook schriftelijk gebruikgemaakt van het Papiamentu.
- Men gaf aan dat het Spaans vooral bij enkele hotels belangrijk is. Waar vroeger het Spaans gebruikt werd voor zaken met Latijns-Amerika, neemt het Engels steeds vaker over. Toch wordt het volgens stakeholders gezien als een pluspunt om het Spaans te beheersen. Het aantal Spaanstaligen op de arbeidsmarkt groeit.
- Stakeholders zagen een afname in gebruik van het Nederlands, maar de taal blijft volgens hen toch van belang wanneer er sprake is van contact met de overheid.

Uitspraken over taal per sector

- Bij Directie Sociale Zaken (DAS, overheidsdienst) domineert het Papiamentu vooral in de mondelinge communicatie (met klanten en collega's) en het Nederlands als taal van geschreven documenten en adviezen. Papiamentu wordt daarnaast steeds meer schriftelijk gebruikt om het contact te verbeteren met het publiek. Bij communicatie met het publiek moet versimpeld Papiamentu worden gebruikt, zodat iedereen het kan begrijpen.
- Voor de politie is het Nederlands heel belangrijk; het is de taal waarin de proces-verbalen worden opgemaakt. Het zou zomaar kunnen gebeuren dat iemand wordt vrijgelaten, puur omdat het proces-verbaal niet in goed Nederlands geformuleerd is. Politietaal (terminologie) is in het Nederlands en de cursussen voor een hogere rang zijn dat ook. Dit is allemaal een hele uitdaging, omdat de meeste politieagenten niet Nederlandstalig zijn en op straat vooral in aanraking komen met het Papiamentu en het Spaans, soms zelfs met het Haïtiaans en het Chinees. Op het politiebureau wordt door collega's onderling vooral Papiamentu gesproken. Voor contact met het publiek is het Papiamentu belangrijk, vooral simpel Papiamentu.

Bij informatiesessies op scholen merkt de politie dat kinderen vanaf de kleuterschool al goed video's in het Engels kunnen volgen.

- Door stakeholders van de sector volksgezondheid werd aangegeven dat de schaarste van zorgpersoneel consequenties heeft voor het gebruik van de taal of talen op de werkvloer. Vroeger was Nederlands de voertaal op de werkvloer in deze sector, maar nu zijn er veel professionals afkomstig uit het buitenland, die geen Nederlands spreken of verstaan.
- De meeste stakeholders van de Vaste Onderwijscommissie van het Parlement, de stichting Fundacion Lanta Papiamentu (FLP) en Directie Cultuur Aruba (DCA) staan achter SAM (Scol Arubano Multilingual), waarbij het Papiamentu als instructietaal wordt gebruikt. Het Papiamentu is belangrijk voor de ontwikkeling van het kind en als uiting van cultuur en identiteit. De andere talen hebben ook een plek in SAM.

Tijdens de sessies werd ook aan de stakeholders gevraagd welke taalcompetenties de leerlingen moeten ontwikkelen voor verdere studies, de arbeidsmarkt en hun persoonlijke ontwikkeling.

Taalcompetenties om verder te studeren

Hier gingen de meeste externe stakeholders in op de aansluiting met het hoger onderwijs. De meeste leerlingen gaan na het voortgezet onderwijs naar Nederland om verder te studeren, omdat de opleidingen daar goedkoper zijn dan bijvoorbeeld in de Verenigde Staten of Canada. De meeste stakeholders gaven aan dat de aansluiting op het hoger onderwijs niet goed is. Leerlingen leren niet hoe ze verslagen of essays moeten schrijven. Voor wat betreft het Nederlands, hebben studenten moeite met zowel schriftelijke als mondelinge (presentatie-) vaardigheden. Met het gebruik van het Engels gaat het wat beter, omdat veel studenten het Engels al jaren gebruiken in hun sociale contacten. Er wordt gezegd dat hun Engels beter is dan die van hun Nederlandse studiegenoten.

Taalcompetenties voor de arbeidsmarkt

De stakeholders gaven aan wat voor competenties nodig zijn op hun gebied. Dat varieert per sector en per werkgever. In het toerisme en in de zakenwereld is bijvoorbeeld het Engels dominant, maar het niveau en de competenties die nodig zijn variëren per functie. Een ober in de hotelzone moet een babbeltje kunnen maken met de (Amerikaanse) toerist, terwijl een supervisor of een manager van een hotel of een bedrijf ook meer schriftelijke vaardigheden nodig heeft. Een

politieagent moet op straat Papiamentu en Spaans kunnen spreken, maar moet incidenten kunnen vertalen en schriftelijk een proces-verbaal in het Nederlands kunnen opstellen.

Veel mensen zeggen dat ze meertalig zijn, maar ze communiceren op een rudimentair niveau: velen kunnen helemaal niet goed schrijven in het Papiamentu, terwijl dat voor schriftelijk contact met het publiek wel nodig is.

Taalcompetenties voor de persoonlijke ontwikkeling

Wanneer stakeholders het hadden over het belang van taal, hadden ze het meestal over verdere studie of arbeidsmarkt. Mensen zeggen meertalig te zijn, maar zijn dat niet echt. "Ze babbelen wel in de vier talen" gaf een respondent aan. Inwoners van Aruba zouden volgens stakeholders een basiscompetentie moeten hebben in alle vier de talen en deze ook apart (los van elkaar) moeten kunnen spreken.

Maatschappij

Tijdens de sessies met het algemene publiek kwamen de volgende commentaren bij de vijf voorgelegde stellingen naar voren. De opkomst bij deze sessies was laag. Verder waren (ex-)professionals in het onderwijs oververtegenwoordigd.

Stelling 1: Alle leerkrachten moeten alle vier talen kunnen gebruiken in de klas

- Hier werd aangegeven dat er veel wordt verwacht van de leerkrachten, terwijl het salaris hetzelfde blijft. Engels en Spaans hebben te weinig uren bij IPA. Er moeten vakleerkrachten komen voor de talen in het basisonderwijs. Daarbij moeten de vakleerkrachten hetzelfde verdienen als de vakleerkrachten in het voortgezet onderwijs.
- Er moet rekening gehouden worden met docenten die uit het buitenland komen.
- Er moet een goede basis worden gelegd op de basisschool in de verschillende talen, daarna kunnen de leerlingen verder gaan met twee of drie talen. Men moet rekening houden met de beschikbare uren op het rooster.
- Er zijn leerlingen die de talen niet op de basisschool hebben gekregen. Er moet ervoor gezorgd worden dat het beheersingsniveau van de talen op alle basisscholen meer gelijkwaardig is.
- De mentaliteit van de leerkrachten moet ook veranderen. Men moet open staan voor bijscholing.

- Taal moet centraal zijn bij de opleiding voor leerkrachten. De methodes voor het Nederlands kloppen niet. Deze moeten gericht zijn op Nederlands als Vreemde Taal (NVT).
- Een aanwezige zei dat men moet stoppen met politiek in het onderwijs en dat alles gewoon moet doorgaan.
- Een andere aanwezige zei dat de implementatie van SAM niet goed gaat vanwege financiën. Hij vindt dat je van twee scholen naar vier scholen moet gaan en zo verder moet implementeren.
- Verder werd er opgemerkt dat onze leerlingen examens uit Nederland moeten maken. "Het lukt verschillende leerlingen wel, wij kunnen het," was een commentaar van een aanwezige.
- Iemand anders meldde dat er op Sint-Maarten al meer dan twintig jaar wordt gewerkt met twee type scholen en vraagt zich af waarom wij dat op Aruba niet kunnen. Als antwoord hierop zei iemand dat scholen in het Engels wel erkend moeten zijn. Het niveau Engels van de docent moet ook op peil zijn.
- Arubaanse leerkrachten kennen de vier talen een beetje, maar leerkrachten uit Nederland niet. Enkelen gaven aan dat Nederlandse leerkrachten ook Papiamentu moeten leren. Er werd gevraagd of er cijfers zijn hoeveel leerkrachten uit het buitenland komen.
- Er werd ook gevraagd wat het doel is met de vier talen; informatie krijgen of een taal leren? Hoe doe je examen? Iemand gaf aan dat het moeilijk is om leerkrachten te vinden die alle vier de talen beheersen.

Stelling 2: Onderwijs helemaal in het Engels vanaf de kleuterschool tot aan het eind van het voortgezet onderwijs zal alle problemen oplossen

- Men zei dat daarmee het probleem niet wordt opgelost. Het gaat om de aanpak. Men zou moeten kijken naar hoe de scholen in het Engels op Curaçao het doen. Ook naar welk Engels er wordt gebruikt. Voor het Spaans geldt hetzelfde. Men vroeg zich af of het niveau Engels van de leerlingen echt zo goed is.
- Het enthousiasme was bij de aanwezigen niet hoog. Er werd gezegd dat de docenten dezelfde problemen zouden krijgen als ze nu hebben met het Nederlands.

- Men vroeg zich af wie alle materiaal gaat betalen en of er genoeg docenten zijn. Een andere aanwezige vond dat er al geïnvesteerd is in PSML/SAM en dat het goed gaat.
- Iemand zei dat ouders vinden dat je dom bent als je geen Nederlands kunt.
- Mensen relateren taal aan intelligentie.

Stelling 3: Taal is belangrijk voor de sociaal-emotionele ontwikkeling van het kind

- Aanwezigen maakten de opmerking dat taal hier vervangen moest worden met moedertaal. Overigens was iedereen het eens. Men zei dat dit allang een bekend gegeven is.

Stelling 4: De vier talen moeten verplicht worden vanaf de kleuterschool tot aan het eind van het voortgezet onderwijs

- Het was niet duidelijk voor de aanwezigen of hiermee vier talen als vak of als instructietaal werd bedoeld.
- Verschillende aanwezigen vonden dat vier talen te veel wordt in het voortgezet onderwijs. De ene vond dat Nederlands of het Papiamentu of allebei versterkt moet(en) worden, de ander vond dat drie talen verplicht moeten zijn en bijvoorbeeld het Spaans optioneel.
- Een aanwezige kwam met het idee om verschillende type scholen te hebben; enkele meertalig en de andere niet. Zij vond dat de keuze aan de ouders moet blijven.
- Een andere aanwezige reageerde hierop en zei dat Aruba klein is en niet alles financieel kan dragen.
- Weer een andere zei dat er flexibiliteit moet zijn tot waar de overheid dit kan dragen. Men moet in de wet de keuze open kunnen laten voor flexibiliteit in het voortgezet onderwijs.
- Een aanwezige merkte op dat er vroeger de optie was om bij Lago naar school te gaan in het Engels als je geen Nederlands kon. Nu worden veel mensen protestant om hun kind naar een Nederlandstalige school te kunnen laten gaan.

Stelling 5: Alle kinderen op Aruba - ook van het speciaal onderwijs - moeten een basiskennis hebben van het Nederlands

- Men vroeg zich af waarom er Nederlands gegeven moet worden op het speciaal onderwijs. Er zitten wel leerlingen bij die tot aan de universiteit zouden kunnen komen, maar de meeste hebben een cognitieve beperking.

- Een aanwezige vertelde over zijn negatieve ervaring met lesgeven in het Nederlands in het speciaal onderwijs. Hij is ertegen.
- Een algemene opmerking ging over de randvoorwaarden waaraan voldaan moet zijn voor implementatie, zoals wetgeving, financiën, etc.
- Bij een andere sessie waren de meeste aanwezigen het wel eens met de stelling. Nederlands is een taal van het Koninkrijk. Men heeft een basis van het Nederlands nodig om de meertaligheid te kunnen behouden. Vroeger was er wel meer aanbod van het Nederlands in de gemeenschap, bijvoorbeeld via Radio Kelkboom. De Veer theater draaide vroeger het Polygoonjournaal, er was ook nieuws in het Nederlands op Tele Aruba.
- Iemand gaf aan dat het Papiamentu verschillende Nederlandse woorden bevat en dat daar rekening mee gehouden kan worden bij het aanleren daarvan.
- Een andere zei dat men out of the box moet denken en moet samenwerken met de andere eilanden.
- Men vond dat vier talen in het kleuter- en basisonderwijs okay is, maar in het voortgezet onderwijs wordt het te zwaar. Laat de leerlingen kiezen. Er zouden wel minimaal drie talen moeten zijn. Papiamentu is ook belangrijk. Het mag niet zo zijn dat in alle andere talen brieven perfect moeten zijn, terwijl dat in het Papiamentu niet hoeft.
- Men gaf aan dat het Nederlands wordt ervaren als een groot struikelblok voor de kinderen. De statistieken liegen er niet om. Kinderen denken dat ze dom zijn en krijgen een afkeer tegen het Nederlands. Dit heeft niks te maken met de taal zelf, maar de manier waarop het gepresenteerd wordt. Lezen in het Nederlands is moeilijk. Boeken moeten aantrekkelijker worden gemaakt met plaatjes of stripverhalen en de context moet aangepast worden. De leerkracht moet begrijpelijke taal (vereenvoudigd Nederlands) gebruiken als de leerling het niet begrijpt.
- Volgens aanwezigen is het Papiamentu de moedertaal van de meeste leerlingen. De moedertaal is belangrijk voor het leren en voor een dieper begrip van de leerstof. Er moet een goede basis gelegd worden in het Papiamentu, zodat er een goede transfer kan plaatsvinden naar andere talen. Dit is een voordeel dat Spaanstalige leerlingen hebben die uit het buitenland in het Arubaanse onderwijs instromen.

- Er werd gesproken over de voordelen van de Scol Arubano Multilingual (SAM). Een leerling van een SAM school was aanwezig om tips te geven over hoe om te gaan met de talen. Translanguaging en lezen zijn belangrijk.
- Een aanwezige was het eens met SAM, maar vond dat het Engels daarbij de instructietaal moet zijn. De kinderen van nu zijn anders dan die van vroeger en beheersen het Engels heel goed. Er zijn meer mogelijkheden in het Engels, zoals blended learning en online learning.
- Een andere aanwezige vond dat overgaan naar het Engels gelijk staat aan overgaan naar eentaligheid. Engels zal alles overnemen. In onze cultuur is meertaligheid belangrijk. Een andere aanwezige gaf aan dat zij alle vier talen spreekt, maar geen van alle op hoog niveau.
- Bij verscheidene sessies viel uit de online ingevulde vragenlijst op dat er volgens de respondenten ook in het voortgezet onderwijs verder gegaan moet worden met de vier talen. Gedurende het gesprek werd hier echter niet op ingegaan.

Interne Stakeholders

Leerlingen

Leerlingen en studenten van verschillende onderwijstypen vulden eerst een vragenlijst in, waarna er een gesprek met hen volgde. Zij gaven over het algemeen aan het Papiamento beter te begrijpen en het Engels ook gemakkelijker te vinden dan het Nederlands. Leerkrachten gebruiken volgens leerlingen het Papiamento ook in de klas om dingen uit te leggen, zelfs in het avo¹², waar meer Nederlands wordt gebruikt. Toch wilden veel leerlingen het Nederlands als instructietaal aanhouden, vooral omdat de examens in het Nederlands zijn en om verder te kunnen studeren in Nederland. Er zou wel meer aandacht moeten komen voor bepaalde vaardigheden en uitleg of vertaling van moeilijke woorden bij het maken van toetsen. Nederlands wordt ervaren als een moeilijke taal en wordt door de meeste leerlingen niet gebruikt in het dagelijks leven, behalve op school. Bij EPB¹³ kozen leerlingen eerder voor het Papiamento als instructietaal

¹² Algemeen voortgezet onderwijs.

¹³ Enseñansa Profesional Basico (lager beroepsonderwijs).

en bij het Academic Foundation Year (AFY)¹⁴ het Engels. Er moet wel meer aandacht zijn voor academische vaardigheden in het Engels. Bij AFY hebben studenten moeite met de terminologie in het Engels, omdat de vooropleiding in het Nederlands was. Opvallend is wel dat zowel bij het avo als bij EPI drie talen bijna even vaak werden genoemd als instructietaal: Papiamentu, Nederlands en Engels. Uit de gesprekken kon opgemaakt worden dat leerlingen en studenten het fijn vinden om Nederlands of Engels te gebruiken als instructietaal (en taal van de boeken en toetsen) en daarnaast Papiamentu voor de uitleg of als men iets niet begrijpt. Bij EPI¹⁵ kozen meer studenten voor het Engels dan bij avo. Veel leerlingen hebben moeite met het Spaans, maar dit werd toch als een van de vier talen aangegeven die belangrijk zijn als vak, vooral in de onderbouw. In het voortgezet onderwijs zou het Spaans minstens als keuzevak aangeboden moeten worden.

Docenten

Wat het Papiamentu betreft waren er docenten die het belang van het Papiamentu inzagen, maar veel docenten zagen dat niet of hadden twijfels. Degenen die het belang wel inzagen, gaven aan dat het Papiamentu als instructietaal een stevige basis legt bij de kinderen om te leren. Positief is volgens sommigen ook dat het Papiamentu als vak wordt gegeven en dat het als hulptaal wordt gebruikt. Verder werd naar voren gebracht dat Papiamentu onderdeel is van onze identiteit en dat onze kinderen volgens UNESCO recht hebben op onderwijs in de moedertaal.

Docenten die twijfels hadden over het Papiamentu, vroegen zich af wat goed Papiamentu is voor gebruik in de klas en gaven aan dat hun Papiamentu niet op niveau is om les te kunnen geven in de taal. Ook werd betwijfeld of Papiamentu wel de moedertaal is van de meeste kinderen, omdat ze grammaticale fouten maken. Er was een grote groep docenten die een negatieve attitude had tegenover het Papiamentu. De uitspraken varieerden van niet de meerwaarde ervan inzien, omdat er geen universiteiten zijn in het Papiamentu, tot het Papiamentu is een dialect met een beperkte woordenschat. Een leerkracht vond zelfs dat het Papiamentu alleen de identiteit is van

¹⁴ Academic Foundation Year wordt op Aruba aangeboden door de Universiteit van Aruba en is bedoeld als schakeljaar alvorens een opleiding in het hoger onderwijs op Aruba of elders te starten.

¹⁵ Enseñansa Profesional Intermedio (middelbaar beroepsonderwijs met opleidingen op niveau 3 en 4).

de ouderen. Een andere leerkracht vond dat het belang van onderwijs in de moedertaal niet geldig is voor het Papiamentu, wel voor talen die al langer bestaan.

Wat het Nederlands betreft heerste er vooral ongerustheid. Docenten gaven aan dat leerlingen het Nederlands moeilijk vinden, maar de taal op een bepaald niveau moeten beheersen om bepaalde opleidingen te kunnen volgen. Ouders willen dat hun kinderen verder gaan studeren in Nederland.

Het taalonderwijs Nederlands moet over het algemeen verbeterd worden. Ook varieert het niveau van het Nederlands op verschillende scholen en zelfs binnen dezelfde school, afhankelijk van de leerkracht. Er is geen doorlopende leerlijn. Verschillende leerkrachten gaven aan dat kinderen het Nederlands niet leuk vinden, zelfs kinderen van Nederlandstalige leerkrachten spreken liever Engels.

Je hoort over het algemeen geen Nederlands op Aruba. De leerkracht moet het Nederlands leuk maken voor de leerlingen.

Er gingen verschillende stemmen op om het Engels als instructietaal te gaan gebruiken. Sommige docenten vonden dat het hele onderwijs in het Engels zou moeten zijn, andere vonden dat het Engels naast het Papiamentu moet.

In het onderwijs moet wel rekening gehouden worden met het feit dat het Engels van sociale media niet hetzelfde is als het academisch Engels. Enkele docenten gaven aan dat mensen denken dat het Engels van de kinderen net als die van native speakers is, terwijl dat niet waar is.

Over het Spaans werd er niet zoveel gezegd, alleen dat het belangrijk is.

Over meertaligheid werd gezegd dat we trots moeten zijn op de vier talen, dat het onderdeel is van onze identiteit. Sommige docenten zeiden dat het goed gaat met meertaligheid op school, andere zeiden dat geen van de vier talen voldoende beheerst wordt.

Schoolbesturen

Bij de schoolbesturen is het aspect van implementatie van gekozen beleid relevant. De schoolbesturen gaven aan dat er veel beleidsdocumenten zijn en dat er voor beleidsbeslissingen wel steun is in het onderwijsveld, maar de nodige randvoorwaarden ontbreken om tot een succesvolle implementatie te komen en te kunnen spreken van een daadwerkelijke evaluatie van het geschreven beleid. Een voorbeeld hiervan is de Scol Arubiano Multilingual (SAM) in het primair onderwijs.

Schoolleiders

De schoolleiders vonden dat de leerlingen van het PSML-traject het Papiamentu wel goed beheersen, maar de vraag is welke data we over de andere talen (Nederlands, Engels en Spaans) hebben.

Voor wat betreft het Engels moet het verschil tussen aanleren van het Engels (met veel audiovisuele aanwezigheid) versus het aanleren van het Papiamentu en het Nederlands, meegenomen worden bij het proberen te verklaren van de beheersing van het Engels bij (ook zeer) jonge kinderen. Verder moeten we oppassen met de rol van het Engels, aangezien taal een belangrijk deel van de identiteit van een persoon vormt.

Leerlingen hebben ook in het Papiamentu niet de benodigde basiswoordenschat, dus deze ontbreekt niet alleen in het Nederlands, alhoewel de woordenschat in het Nederlands veel minder is.

Onderwijsexperts op het gebied van toezicht, examens, curriculum, begeleiding, beleid en wetgeving.

Inspectie van het Onderwijs als toezichthouder

Volgens de Inspectie moet de aansluiting vanuit het primair onderwijs naar het secundair onderwijs gewaarborgd blijven in het beleid; momenteel is dat een negatief aspect van het huidige taalbeleid. Er is geen goede aansluiting tussen de verschillende onderwijstypen.

Het beleid dient realistisch geformuleerd te worden zodat er overgegaan kan worden naar implementatie. De taalvaardigheid van zowel de docenten als de leerlingen is een punt van zorg zoals waargenomen vanuit de rol als toezichthouder.

Evaluatie van nieuw beleid, ook al is er op dit moment een gefaseerde implementatie van SAM, is cruciaal om zo het beleid te kunnen verscherpen of aan te passen. Dit is in het primair onderwijs niet gebeurd bij de introductie van PSML.

Experts op het gebied van examens en curriculumontwikkeling

Tijdens deze sessie speelden de ontwikkeling van materialen en het gebruik van examens in het Nederlands (al dan niet afkomstig uit Europees Nederland) een cruciale rol. De onderwijsexperts gaven aan dat men bij het ontwikkelen van beleid ervoor zorg moet dragen dat de nodige randvoorwaarden aanwezig zijn en deze randvoorwaarden moeten haalbaar zijn voor Land Aruba (in termen van personeel en geldelijke middelen). Er moet een implementatieplan uitgewerkt worden voor het taalbeleid. Bij de afdeling Curriculumontwikkeling is er bijna geen personeel meer aanwezig om te werken

aan het ontwikkelen van nieuwe leermiddelen, wat essentieel is voor de implementatie van taalbeleid.

Over de houding ten aanzien van het Papiamentu in het onderwijs, wordt aangegeven dat dit een sociologisch aspect is, dat te maken heeft met de koloniale periode en het feit dat de docenten zelf in het Nederlands zijn opgeleid.

Experts op het gebied van begeleiding

Uit ervaring met docenten werd aangegeven dat bij veel docenten een tweestrijd heerst tussen het emotionele aspect van het willen aanbieden van onderwijs in de moedertaal, aangezien veel wetenschappelijke onderzoeken aangeven dat dit de beste aanpak is voor de ontwikkeling van een kind en anderzijds de wens om de kwaliteit van het onderwijs te kunnen waarborgen. De mening is dat door het gebruik van Nederlands als instructietaal dit wel gewaarborgd kan worden, en door het gebruik van het Papiamentu niet.

Deze bovengenoemde tweestrijd beïnvloedt ook de communicatie naar de ouders toe betreffende het Papiamentu als instructietaal in het primair onderwijs.

Experts op het gebied van beleid en wetgeving

Taalattitudes hebben afgelopen decennia een verschuiving gezien, waarbij het Engels een prominentere rol in de maatschappij heeft gekregen, en eigenlijk de rol die het Spaans voorheen innam overgenomen heeft. Er is jegens het Nederlands een vorm van aversie ontstaan. Het is echter nog steeds de bestuurstaal en de juridische taal van het land.

Ontwikkelingen in het beroepsonderwijs zijn recent maar ook zorgelijk; wegens uitdagingen met de draagkracht van Land Aruba is overgegaan op materiaal uit Nederland, waardoor er een bewuste keuze is gemaakt, wat invloed heeft op de doorstroom van het primair naar het secundair onderwijs.

Er is een tweespalt tussen onderwijs en cultuur. Er moet gewerkt worden aan de attitude van de docenten om de implementatie van meertalig taalbeleid mogelijk te maken met een prominente rol voor de moedertaal.

Discussie: Rol van het Nederlands in het onderwijsstaalbeleid

Gezien de maatschappelijke opgaven van het onderwijs die relevant zijn voor taal en dus ook gelden voor de taalontwikkeling in het Nederlands op Aruba en het feit dat het Nederlands een van de officiële talen is, dienen de volgende aspecten meegenomen te worden bij de overweging welke rol het Nederlands moet spelen in het onderwijs:

- Elke leerling verlaat het onderwijs geletterd en gecijferd.
- Elke leerling en student slaagt in het vervolgonderwijs en op de arbeidsmarkt.
- Elke leerling en student krijgt gelijke kansen en een passend aanbod.

Dat er verschillende talen een rol dienen te spelen in het onderwijs-taalbeleid, als instructietaal of als vak is duidelijk, aangezien Aruba binnen en buiten het onderwijs streeft naar een samenleving met burgers die meertalige vaardigheden hebben ontwikkeld (speerpunt PEN 2030). De vraag is waarom het Nederlands een plek geven als alle signalen aangeven dat het Nederlands een vreemde taal is voor de meeste stakeholders in het onderwijs, dus zowel voor de leerlingen/studenten als voor de docenten? Buiten het onderwijs zijn er specifieke gebieden waar het Nederlands van levensbelang en/of levensbepalend kan zijn. Bijvoorbeeld in de gezondheidszorg waar het Nederlands een belangrijke rol speelt, alhoewel de stakeholders uit de gezondheidszorg aangeven dat dit in de toekomst ook een meertalige situatie gaat worden in de praktijk, waarbij ook op risico's gewezen werd. Een praktijkvoorbeeld hiervan is een operatiekamer met Nederlands, Filipijns en Colombiaans personeel dat met elkaar moet communiceren. Voor een politieagent is het belangrijk dat hij/zij in goed Nederlands een proces-verbaal opstelt; dit kan voor de rechter een verschil maken of een verdachte vrijgesproken wordt of veroordeeld wordt en naar de gevangenis gaat.

Data van Centraal Bureau voor de Statistiek geven aan dat voor 80% van de huishoudens het Papiamentu de thuistaal of een van de thuishalen is; voor het Nederlands is dit percentage 13%.

De wetgeving spreekt van twee officiële talen voor het land en Nederlands is daar een van. Belangrijk te melden is dat Aruba hier afwijkt van bijvoorbeeld Curaçao waar het Engels wel een van de officiële talen is, maar dit heeft te maken met de voormalige Nederlandse Antillen waar de Engelssprekende eilanden Sint-Maarten, Saba en Statia onderdeel van waren.

Wat zeggen de leerlingen en studenten zelf over de rol van het Nederlands in het onderwijstaalbeleid?

De leerlingen en studenten van het primair onderwijs tot en met het hoger onderwijs gaven aan de 4 talen Papiamentu, Nederlands, Engels en Spaans als vak te willen behouden maar gaven ook andere talen aan die zij graag op school aangeboden zouden willen krijgen.

Als aan de leerlingen en studenten gevraagd werd welke instructietaal zij wensen, kon men aan de data zien dat er per onderwijstype variatie is.

De leerlingen op de basisschool gaven aan Nederlands als instructietaal te willen omdat ze het Engels hun “chill” taal vinden, de taal die ze gebruiken om te communiceren in settings buiten school en het gebruik daarvan op school zou naar de mening van de leerlingen de sfeer bederven.

In het algemeen voortgezet onderwijs verbonden de leerlingen de rol van het Nederlands aan de taal van de toetsen en examens. De leerlingen zien het Nederlands als een taal naast de andere talen die ook officieel gebruikt zouden moeten worden bij de toetsen en examens. Bij het Nederlands vragen de leerlingen ondersteuning om zo een beter begrip van de aangeboden stof te hebben.

In het beroepsonderwijs gaven de leerlingen aan dat het Nederlands een belangrijke rol speelt vanwege het gebruik van de digitale methodes uit Nederland. Dit brengt echter met zich mee dat het gezien het begrip van de taal voor veel leerlingen lastig is om daadwerkelijk aan het onderwijsleerproces deel te nemen.

Aanbevelingen adviesrapport Integraal Taalbeleid Onderwijs 2023

Volgens de aanbevelingen beschreven in het goedgekeurde 'Integraal Taalbeleid Onderwijs 2023'¹⁶ heeft het Nederlands in het primair onderwijs een rol als vak met vreemde taal benadering in de aangeboden didactiek. Gezien het feit dat buiten de schoolmuren het Nederlands geen rol speelt en leerlingen voor de aansluiting naar het secundair onderwijs de bagage van het Nederlands nodig hebben, is de ondersteuning van de taalontwikkeling van het Nederlands noodzakelijk door het aanbieden van andere onderdelen van het curriculum met Nederlands als instructietaal. Dit sluit niet uit dat gezien de meertalige onderwijssituatie waarin de leerder en leraar zich bevinden, er andere talen als voertaal ingezet zullen worden. Wel schrijft de wetgever voor dat er duidelijkheid moet bestaan over de taal van de toetsen en examens.

De aanbevelingen uit het adviesrapport Integraal Taalbeleid Onderwijs 2023 geven voor het speciaal onderwijs aan dat het aanbieden van het Nederlands met een vreemde taal benadering mogelijk is en

¹⁶ Adviesrapport Integraal Taalbeleid Onderwijs 2023, Departamento di Enseñansa Aruba.

gestimuleerd moet worden, aangezien het speciaal onderwijs uitsluitend in het Papiamentu is en de aansluiting naar het vervolgonderwijs voor deze groep leerlingen belemmert.

In het secundair onderwijs (beroepsonderwijs en algemeen voortgezet onderwijs) vindt er vanuit het primair onderwijs een overgang plaats naar een situatie waarin de meeste opleidingen het Nederlands als instructietaal hebben. De aanbevelingen van het adviesrapport Integraal Taalbeleid Onderwijs 2023 geven voor wat betreft het beroepsonderwijs aan dat het van belang is dat op het laagste niveau, namelijk Arubaans Beroeps Onderwijs niveau 1 (ABO 1), de opleidingen in het Papiamentu worden aangeboden en dat de overige opleidingen van de niveaus ABO 2 tot en met ABO 4 in het Nederlands of Engels worden aangeboden. Deze keuze is afhankelijk van de aard van de opleiding en de specifieke behoefte op de arbeidsmarkt.

In het algemeen voortgezet onderwijs moet het volgens de aanbevelingen mogelijk zijn om vakken die niet met een centraal examen worden afgesloten in het Papiamentu of Engels aan te bieden, om het onderwijsleerproces van leerlingen te ondersteunen. Gezien de behoeften van deze leerlingen is de rol van het Nederlands cruciaal om zo de opleiding te kunnen afronden vanwege de taal van de toetsen, examens en methodes, en aansluiting te vinden op de vervolgoopleidingen in het hoger onderwijs in het Nederlands.

In het hoger onderwijs op Aruba en in Nederland speelt het Nederlands een dominante rol naast het Engels als instructietaal. Dit betekent voor deelnemers in het hoger onderwijs dat er bij aanvang van de opleiding een keuze wordt gemaakt en brengt met zich mee dat een hoge mate van taalvaardigheid wordt vereist in het Nederlands indien gekozen wordt voor een opleiding met het Nederlands als instructietaal.¹⁷ Voor de aansluiting met de arbeidsmarkt speelt de taalvaardigheid in het Nederlands ook een rol. Dit brengt met zich mee dat voor het taalbeleid van het hoger onderwijs op Aruba ook het Nederlands in het heden een rol speelt en in de toekomst een rol zal blijven spelen.

¹⁷ In het hoger onderwijs wordt doorgaans verwacht dat studenten aan het einde het niveau C1/C2 (Europees Referentiekader) gaan beheersen van de taal waarin ze de opleiding volgen. Dit door ontwikkeling van de beheersing van de taal tijdens de opleiding, zoals vastgesteld in de gedragscodes. (zie: <https://www.onderwijsinspectie.nl/documenten/rapporten/2018/12/21/nederlands-of-niet-gedragscodes-en-taalbeleid-in-het-hoger-onderwijs>)

Conclusie

Gedwongen huwelijk?

Bij aanvang van het project voor de totstandkoming van een integraal taalbeleid maakte een stakeholder een opmerking: dit is een gedwongen huwelijk. Dit is tekenend geweest voor het gehele traject. Gezien de zeer bijzondere rol die het Nederlands heeft binnen onze samenleving en in het bijzonder binnen het onderwijs, rijst deze vraag.

Na de analyse van de data kan er geconcludeerd worden dat het Land Aruba om tot een Integraal Taalbeleid te komen die van het kleuteronderwijs tot en met het hoger onderwijs strekt, een goede balans moet vinden tussen de context van het land en de rol die de verschillende talen spelen zowel binnen, maar vooral ook buiten het onderwijs. Dit is bepalend geweest voor de keuzes gemaakt in het Integraal Taalbeleid.

Geraadpleegde literatuur

- Akello, L. & M. Timmerman (2018). Local language a medium of instruction. Published in: Educational Action Research. University of Groningen.
- Blikslager, D. et al. (2022). Kans in Taal: de KiT. De Nederlandse woordenschat vergroten via de thuistaal. Voor basisschoolleerkrachten. Werkplaats Onderwijsonderzoek Amsterdam.
- Cenoz, J. & D. Gorter (2021). Pedagogical Translanguaging. Elements in language teaching. Cambridge University Press.
- Departamento di Enseñansa Aruba (2023). Adviesrapport Integraal Taalbeleid Onderwijs.
- <https://www.ea.aw/pages/wp-content/uploads/t/taalbeleid/Integraal-Taalbeleid-Adviesrapport-Aruba-mei-2023.pdf>
- Dienst Inspectie van het Onderwijs, Inspectie van het Onderwijs (2021). Doorlichting van het Arubaanse onderwijsbestel. Tussenrapportage: van plan naar aanpak. Aruba, Nederland. <https://www.onderwijsinspectie.nl/documenten/rapporten/2022/04/05/doorlichting-van-het-arubaanse-onderwijsstelsel---tussenrapportage>
- Dobson, A. et al. (2011). Bilingual Education Project (Spain): evaluation report online supplement. Independent evaluation of the Bilingual Education Project of the Ministry of Education (Spain) and the British Council (Spain). <https://www.britishcouncil.es/sites/default/files/bilingual-education-project-spain-evaluation-report-supplement-en.pdf>
- Dood, C., Gubbels, J. & Segers, P. C. J. (2020). PISA-2018 De verdieping: Leesplezier, zelfbeeld bij het lezen, leesgedrag en

- leesvaardigheid en de relatie daartussen. Nijmegen: Expertisecentrum Nederlands.
- Duarte, J. et al. (2021). Gelijke kansen door meertalige pabo's: de pabo in en voor een meertalige en multiculturele maatschappij. Research Gate.
- Lo-Fo-Sang, K. (2022). The Current Context of the Language of Instruction in Aruban Education. Towards a more inclusive Multilingual Education. Master Thesis, Utrecht University.
- Malone, S. (2007). Mother tongue based multilingual education: implications for education policy. Kathmandu.
https://www.sil.org/sytem/files/reapdata/95/29/26/9529268417897736616282503124872370752/MTB_MLE_education_policy_implications_for_Asia.pdf
- Mijts, E.N. (2021). The situated construction of language ideologies in Aruba. A study among participants in the language planning and policy process. Universiteit Antwerpen, Universiteit Gent.
- Narain, G. (1995). Taaltalent in ontwikkeling: een studie naar het Papiamentu en het Nederlands in de kleuterperiode op Curaçao en in Nederland. Tilburg, Tilburg University Press.
- Pereira, J. (2018). Valorization of Papiamentu in Aruban Society and Education, in Historical, Contemporary and Future Perspectives. Willemstad, University of Curaçao. <https://archive.org/details/BNA-DIG-ARUB-9789990469417>
- Pinnock, H. (2009). Language and Education the missing link: How the language used in schools threatens the education for all. <https://resourcecentre.savethechildren.net/document/language-and-education-missing-link-how-language-used-schools-threatens-achievement/>
- Prins-Winkel, N. (1975, [1973]). Kabes Duru?: verslag van een onderzoek naar de onderwijssituatie op de Benedenwindse Eilanden van de Nederlandse Antillen, in verband met het probleem van de vreemde voertaal bij het onderwijs. Assen: Van Gorcum.
- PSML (2007). Masterplan Proyecto Scol Multilingual. Aruba, Departamento di Enseñansa. <https://www.ea.aw/pages/wp-content/uploads/t/taalbeleid/PSML-Masterplan-2007-04.pdf>
- PSML (2012). Pa mayor, foyeto: E modelo di idioma multilingual pa Scol Primario. Aruba, Departamento di Enseñansa.
<http://www.ea.aw/pages/wp-content/uploads/t/taalbeleid/PSML-pa-Mayor-Foyeto-E-modelo-di-idioma-multilingual-pa-Scol-Primario-2012-06.pdf>

- PSML (2016). Prome relato di e efecto di e programa multilingual: final di klas 4, 2016. Aruba, Departamento di Enseñansa. <https://www.ea.aw/pages/wp-content/uploads/t/taal-beleid/PSML-Relato-cortico-di-investigacion-2016-final-di-klas-4.pdf>
- PSML Research Team (2012). Evaluation Report on the Proyecto Scol Multilingual (PSML). Puerto Rico/Aruba: UPR/IPA.
- PSML Research Team (2011). Preliminary Evaluation Report on the Proyecto Scol Multilingual (PSML). Puerto Rico/Aruba: UPR/IPA.
- PSML Research Team (2012). PSML Research Team Report. Puerto Rico/Aruba: UPR/IPA.
- Rutgers, D. et al. (2020). The knowledge base of CLIL teaching in multilingual primary education settings. TeachingEnglish ELT Research Papers. British Council.
- Severing, R. (1997). Geletterdheid en onderwijssucces op Curaçao: een longitudinaal onderzoek naar verwerving van Papiamentu en Nederlands. Tilburg, Tilburg University Press.
- The World Bank (2021). Loud and Clear: Effective Language of Instruction Policies for Learning: World Bank Policy Paper.
- UNESCO (2016). Global Education Monitoring Policy Paper 24: If you don't understand, how can you learn?
- Van Beuningen, C., D. Rutgers & R. de Graaff (2021). CLIL in het basisonderwijs: Versterking van zaakvakdidactiek door focus op taal. Eindrapportage kortlopend praktijkonderzoek, dossiernummer:40.5.18500.028. Hogeschool Utrecht, Kenniscentrum Leren en Innoveren. Lectoraat Meertaligheid en Onderwijs.
- Van den Broek, E. et al. (2014). Voorstudie Pilot Tweetalig Primair Onderwijs. Universiteit Utrecht, Faculteit Geesteswetenschappen. Opdrachtgever: Ministerie van OCW, directie Primair Onderwijs Stuurgroep TPO. <https://www.nuffic.nl/sites/default/files/2020-08/voorstudie-pilot-primair-tweetalig-onderwijs.pdf>
- Van der Elst-Koeiman, M. et al. (2022). Learning to read in mother tongue or foreign language: Comparing Papiamentu-Dutch reading skills in the post-colonial Dutch Caribbean. Radboud University Nijmegen.
- Wenzel, Veronika (2022). Het Nederlands in het voortgezet onderwijs in Aruba. Een Onderzoek naar de behoeften en attitudes van docenten. Aruba: Biblioteca Nacional Aruba. [_https://archive.org/details/BNA-DIG-WENZEL-2022](https://archive.org/details/BNA-DIG-WENZEL-2022)

Bijlage 1

Overzicht Stakeholders Project Integraal Taalbeleid Onderwijs 2022 Overzicht Interne Stakeholders (Onderwijsveld)

IPA	Schoolleiders Beroepsonderwijs
Universiteit van Aruba	Schoolleiders Scol Practico pa Ofishi (SPO)
SIMAR (vakbond)	Schoolleiders Algemeen Voortgezet Onderwijs (AVO)
Colegio San José (PSML School)	Schoolleiders Primair Onderwijs (kleuter en basis)
Schoolbesturen gesubsidieerde scholen DEA Interne Experts: Examens en Curriculum Ontwikkeling Beleid en Wetgeving Begeleiding Directeur	Schoolleiders Speciaal Onderwijs Schoolleiders Alternatieve Scholen: Nos Fortalesa Montessori EduCampus Muchila Creativo SOAZA (DAWERE, Spaanstalig Onderwijs)
Dienst Inspectie van het Onderwijs Aruba	Studenten Academic Foundation Year, Universiteit van Aruba
Leerlingen Mon Plaisir College havo	Studenten Colegio EPI unit Salubridad y Servicio
Studenten Colegio EPI unit Economía	Leerlingen EPB San Nicolas
Leerlingen Maria Goretti School (klas 6)	Leerlingen EPB Oranjestad
Leerlingen Abraham de Veerschool mavo	Docenten primair, voortgezet, speciaal, hoger en beroepsonderwijs

Overzicht Externe Stakeholders

Directie Sociale Zaken	Aruba Tourism Authority
Kamer van Koophandel	Fundacion Lanta Papiamentu (FLP)
ATIA	FUTURA
Vaste Commissie Onderwijs Parlement van Aruba	Directie Natuur & Milieu
Korps Politie Aruba (KPA)	Directie Volksgezondheid
Departamento Progreso Laboral (DPL)	Directie Arbeid & Onderzoek
CBS	SDG en Gender Commissie
Directie Economische Zaken, Handel en Industrie	Directie Cultuur
Deelnemers Zomercursus Nederlands, Universiteit van Aruba	

Bijlage 2

Overzicht Experts Project Integraal Taalbeleid Onderwijs 2022

Drs. Régine Croes
Dimitri Frans BSc
Drs. Kitty Groothuijse
Dr. Eric Mijts
Dr. Joyce Pereira
Eduard Pieters BSc
Carlos Rodriguez MA
Drs. John van Seijst
Drs. Sergio Velásquez
Dr. Veronika Wenzel
Drs. Merlynne Williams

3. EEN FLITSRAADPLEGING VAN HET ONDERWIJSWERKVELD OVER HET ONDERWIJS NEDERLANDS OP CURAÇAO

RONALD SEVERING, LIESBETH ECHTELD, BERNADETTE BÉRÉÑOS,
RIA SEVERING-HALMAN, UNIVERSITEIT VAN CURAÇAO



Samenvatting

In deze studie wordt aan de hand van een peiling nagegaan hoe het onderwijs in de Nederlandse taal verbeterd kan worden op Curaçao. Daartoe werden in een beperkt onderzoek, via een flitsraadpleging vragen voorgelegd aan een groep informanten (N=18), bestaande uit relevante actoren in het onderwijswerkveld die hun oordeel gaven op een aantal vragen (k=21). Na analyse laten de resultaten van het onderzoek zien, dat de respondenten uit het onderwijsveld op alle niveaus een matig oordeel uitspreken over de stand van het onderwijs Nederlands op Curaçao. Men is niet erg tevreden over de situatie van het Nederlands op school. Het onderwijswerkveld is duidelijk over prioriteiten bij de keuzes ter verbetering van het taalonderwijs Nederlands. De gepresenteerde aanbevelingen, op basis van prioritering vanuit het onderwijswerkveld, vermelden een aanpak van het Nederlands als vreemde taal, NVT en herziening van bestaande kaardocumenten. De sterkste wens betreft gecontextualiseerd lokaal onderwijsmateriaal Nederlandse taal, met passende hulpmiddelen, toetsing en scholing. Het gebruiken van het Papiamentu als steun bij de taallessen Nederlands dient gestructureerd plaats te vinden.

Aanleiding

Het Ministerie van Onderwijs, Wetenschap, Cultuur en Sport (MOWCS) van Curaçao had het voornemen om samen met de University of Curaçao en de Taalunie te stimuleren dat leerlingen uit het primair en voortgezet onderwijs op Curaçao optimaal onderwijs zouden krijgen in de Nederlandse taal, aangepast aan de (taal)situatie op de Benedenwindse Eilanden en zag daarin een grote rol weggelegd voor het aanbieden van de didactiek van Nederlands als Vreemde Taal (NVT).

Om de ontwikkeling van het aanbieden van Nederlands als Moedertaal (MTO) naar NVT verder te ondersteunen, wilden het Ministerie van OWCS, de University of Curaçao en de Taalunie meewerken aan

de ontwikkeling van een stevig en duurzaam netwerk NVT-Carib en dat verrijken met onderwijsexperts uit het PO en VO van Curaçao.

Als onderdeel van de verdere ontwikkelingen om dit doel te bereiken, organiseerden de drie partners op 7 en 8 december 2021 twee middagen met telkens twee informatiesessies over NVT waarbij delegaties van schoolbesturen, schoolleiders en vakleraren waren uitgenodigd door het (MOWCS) om mee te praten. In de vier sessies waren vier lagen van het onderwijs vertegenwoordigd: 1) primair onderwijs; 2) VSBO; 3) HAVO/VWO; 4) SBO/HBO/Lerarenopleiding.

De beoogde doelen waren om (1) draagvlak te creëren voor NVT door informatie, door de nieuwsgierigheid prikkelen en te peilen hoe lokale leraren en Neerlandici denken over Nederlands als Vreemde Taal; (2) enthousiastelingen uit het veld te identificeren die het netwerk NVT willen komen ondersteunen en door (3) aanbevelingen te selecteren voor het vierlandenoverleg.

Eerder vond ter voorbereiding een online-overleg plaats.¹⁸ Tijdens deze virtuele bijeenkomst werd met betrekking tot doelstelling 3, het plan opgevat om als voorwerk voor het overleg tussen de vier landen in het Koninkrijk, gepland voor begin 2022, een kort onderzoek uit te voeren, om op deze wijze direct vanuit het veld een concrete, actuele indruk te verkrijgen van de situatie van het Nederlands in het veld. Daartoe werd de University of Curaçao verzocht om aan de hand van een snel en beperkt onderzoek onder de aanwezige deelnemers uit het onderwijsveld (1) gegevens te verzamelen over de stand van zaken en de tevredenheid m.b.t. het onderwijs Nederlands als NVT op school en om tevens (2) te achterhalen welke de behoeften en wensen zijn ten aanzien van het NVT-onderwijs op Curaçao. Het beknopte verslag met de uitkomsten zou moeten dienen als basis voor ambtelijke documenten ten behoeve van het vierlandenoverleg tussen de onderwijsministers. Voor het onderzoek werden twee onderzoeksvragen geformuleerd.

1. Wat is het oordeel over de huidige stand van zaken van het onderwijs Nederlands op school?

¹⁸ De deelnemers aan dit online-gesprek (11 november 2021) waren de Sectordirecteur Onderwijs en Wetenschap van het Ministerie van Onderwijs Wetenschap en Sport (MOWCS), van Curaçao, de betrokken Functionaris van de Taalunie en medewerkers van de talensectie van de Algemene Faculteit University of Curaçao, de auteurs.

2. Wat zijn de wensen en behoeften om tot verbetering van het onderwijs Nederlands te komen?

Het Nederlands in het onderwijs op Curaçao

De wetten die de onderwijsniveaus fo, vo, sbo en ho regelen en aan-geven, welke rol de Nederlandse taal heeft op elk onderwijsniveau, zijn te vinden in de verschillende landsverordeningen (zie respectie-velijk: De Vries, 2009 en LUOC (PB 1985, 43). De eisen die de over-heid stelt aan de verschillende educatiegebieden en vakken, en dus ook aan het vak Nederlands, worden globaal beschreven in kerndoe-len (fo en basisvorming), eindtermen (vo en mbo) en competenties (HO). Deze streefdoelen voor het schoolvak Nederlands kunnen ver-der voor enkele schooltypen worden geoperationaliseerd in vakleer-plannen, waarin er toelichting en adstructie wordt aangereikt voor materiaalontwikkelaars, taalcoördinatoren en leraren. De Curaçaose overheid heeft in 2021 een taalbeleidsplan geaccordeerd (MOWCS, Sector Beleid, 2014).

Methoden voor het vak Nederlands

Leermethoden voor het vak Nederlands werden begin vorige eeuw overgenomen uit Nederland. De behoefte om onderwijsprestaties te verbeteren leidde ertoe dat in de tweede helft van de twintigste eeuw het onderwijs steeds meer gecontextualiseerd werd. Voor het onder-wijs Nederlands werd in de jaren vijftig van de vorige eeuw op Cura-çao materiaal ontwikkeld.

Voor het aanvankelijk en voortgezet taal- en leesonderwijs Neder-lands op de basisschool werden vanaf de eindjaren vijftig, plaatse-lijke, vanuit Curaçao ontworpen, totaalmethoden gebruikt, die voor de zes eilanden van de Nederlandse Antillen bestemd waren. Deze totaalmethoden, of synthetische methoden bevatten steeds alle on-derscheiden didactische leerlijnen. Deze uitgaven vormden samen een complete methodenlijn voor taal en leesonderwijs van klas 1 tot en met klas 6. Het ontwerp van de leerlijn en de didactische uitvoe-ring waren toen reeds gebaseerd op een benadering van Nederlands als vreemde taal (NVT).

Bij binnenkomst in het eerste leerjaar begonnen de zesjarigen met het onderwijs in de Nederlandse taal met de mondelinge taalzaak-methode, Taalzaakonderwijs (Oirschot e.a., 1960). Er werd meteen ook aangevangen met het lees- en schrijfonderwijs. Daarvoor werd de structuur-methode geschreven voor aanvankelijk leesonderwijs,

De eerste stap (Evonius e.a., 1957). In de jaren tachtig werd, als gevolg van veranderde inzichten, deze structuurmethode vervangen door een volgende structuurmethode die globaalelementen bevatte, getiteld De derde stap. De leerlingen kregen geen grondwoorden maar eerst kernzinnen aangeboden. Na de geleerde Nederlandse zinnen werd overgestapt op structuuroefeningen met inmiddels bekende woorden (Zefrin, 1983). Daar sloot de zestiendelige methode Zonnig Nederlands (Oirschot e.a., 1961; Centrum Leermiddelen Utrecht, 1990), ontwikkeld voor de leerjaren 1 tot en met 6, naadloos op aan¹⁹. De sterke samenhang tussen deze methoden was het gevolg van verwante ontwikkelgroepen die streefden naar een consistente leerlijn voor het primair onderwijs, toen nog het lager onderwijs.

De methode Zonnig Nederlands werd in de jaren negentig bewerkt en opnieuw uitgegeven en deze wordt nog steeds naast andere methoden gebruikt op een aantal scholen (Zonnig Nederlands, 1997). Eind jaren tachtig werd voor de Papiamentstalige school een basis-handleiding geschreven, getiteld Bon Hulandes om op de Papiamentstalige school Nederlands te leren (Martinus, 1988). Momenteel zijn in het funderend onderwijs op Curaçao diverse methoden uit Nederland in gebruik, zoals Taalactief, Zin in Taal en Taalleeland. Echter, voor het voortgezet onderwijs is er, ondanks herhaalde verzoeken vanuit het onderwijsveld gedurende decennia, nimmer een totaalmethode ontwikkeld voor het vak Nederlands. Wel is er ondersteunend didactisch materiaal door individuele auteurs of groepen docenten geschreven en verspreid. De scholen voor voortgezet onderwijs maken voor de lessen Nederlands gebruik van bijvoorbeeld Nieuw Nederlands en Topniveau. In samenwerking met de Taalunie is het Netwerk Nederlands al vreemde taal opgericht om kennis en expertise te delen tussen de Taalunie en de zes Caribisch Nederlandse eilanden (Taalunie, 2019).

Prestaties bij het leren van Nederlands

Er is door de loop der tijd met regelmaat gerapporteerd over de prestaties bij het leren van het Nederlands in Caribisch Nederland. Over het algemeen is er gedurende eeuwen sprake van tegenvallende resultaten bij het vak Nederlands (Appel & Verhoeven, 1991; Narain,

¹⁹ De oorspronkelijke methode Zonnig Nederlands werd in 1990, door het Centrum (CLU) Leermiddelen Utrecht geëvalueerd.

1995). In het meest recente overheidsrapport: Onderwijsverslag 2018-2019 De Staat van het Onderwijs op Curaçao zijn in de volgende passages bevindingen te lezen die ook verwijzen naar het vak Nederlands (Inspectie Onderwijs, 2020).

De huidige opbrengsten zijn het resultaat van het verloop van het onderwijsleerproces en de zorg en begeleiding. Over het algemeen presteren leerlingen gemiddeld onder de norm. Leerlingen in het funderend onderwijs presteren gemiddeld onder de norm voor rekenen en wiskunde en Nederlands. Binnen het voortgezet onderwijs is het percentage doorstroom niet constant en/of onder de norm en presteren leerlingen gemiddeld onder het cijfer 6.0 bij het centraal examen. Dit heeft gevolgen voor aansluiting bij het vervolgonderwijs en het verloop van de schoolloopbaan van leerlingen. Het voortbestaan van deze bedreigingen op de genoemde gebieden brengt schade aan de kwaliteit van het onderwijs, de waarde van diploma's en de kwaliteit van het individu dat ons onderwijs uiteindelijk aflevert.' (Inspectie Onderwijs, 2020: 12).

Onder de kop (1.4) Positieve trends staat vermeld:

Het stimuleringstoezicht van de Inspectie Onderwijs samen met de inspanning van de scholen hebben ervoor gezorgd dat er over het algemeen positieve ontwikkelingen gaande zijn. De continuering en het initiëren van deze trends in de verschillende onderwijstypen zouden naar nog meer verbeterresultaten kunnen leiden. Als het resultaat van de risicoanalyse in 2017 vergeleken wordt met het resultaat in 2020, kan geconstateerd worden dat er stappen richting kwaliteitsverbetering zijn gezet binnen het onderwijs.' (Inspectie Onderwijs, 2020: 12).

In paragraaf 3.3 Opbrengsten (fo) is te lezen:

Onder het kwaliteitsdomein opbrengsten vallen de gemiddelde scores van de leerlingen aan het eind van het fo voor de onderdelen Papiamentu, Nederlands en rekenen in de periode 2014-2015 tot en met 2018-2019. De risico's liggen voor een meerderheid van de scholen op het gebied van de prestaties van de leerlingen voor het vak Nederlands en rekenen & wiskunde. De gemiddelde score op de efo-toets voor deze vakken is op sommige scholen doorgaans onder de norm.' (Inspectie Onderwijs, 2020: 123).

In een recent evaluatieverslag van de eindtoets funderend onderwijs wordt de samenhang berekend tussen de onderdelen Nederlands, Papiamentu en rekenen (Vries & Padilla-Bomberg, 2021: 17). Daaruit is af te lezen dat de leerlingen die hoog scoren voor Nederlands

ook goed presteren voor rekenen, terwijl de samenhang tussen Nederlands en Papiamentu laag is.

Werkwijze bij dit onderzoek

Ontwerp. De doelgroep waar het onderzoek zich op richt, is die van de directe onderwijsmedewerkers in het veld. Om een representatieve proefgroep samen te stellen is gebruik gemaakt van een gestratificeerde steekproef waarin de steekprofeenheden: onderwijsniveaus en typen medewerkers werden onderscheiden. Om antwoord te vinden op de onderzoeksvragen werden gegevens verzameld aan de hand van een vragenlijst met gesloten vragen.

Steekproef. De steekproef ($n=18$) bestond uit medewerkers van de verschillende onderwijsniveaus (PO ($n=4$); VSBO ($n=5$); HAVO/VWO ($n=2$) en SBO/HO ($n=7$)). Voor verdere stratificatie bij de deelnemers waren op functie verschillende werkveldmedewerkers uitgenodigd als leraren ($n=11$), schoolleiders ($n=0$), coördinatoren ($n=2$), onderwijsfunctionarissen ($n=2$) en anders ($n=3$). In totaal zijn er 18 vragenlijsten ingevuld, die alle compleet waren.

Vragenlijst. De twee onderzoeksvragen vormden de grondslag van de vragenlijst. Daarnaast is, gezien de aard van dit onderzoek, voornamelijk uitgegaan van het microniveau van het onderwijs, te weten de klassensituatie, inzake de lessen Nederlands, waar de leerlingen en de leraren elkaar ontmoeten. Het gebruik van dit referentiekader, ofwel structuur, helpt om actoren (leraar en leerlingen), processen (instructie- en leeractiviteiten) en variabelen (onderwijsstand, tevredenheid en wensen) te ordenen (Wellner e.a., 2019). Dit bevordert mede de validiteit van de vragenlijst en het onderzoek. Dat wijst erop dat we ernaar streven om te meten wat we pretenderen te meten. Hiermee in verband zijn in de vragenlijst de volgende items te vinden: doelen, eindtermen vakleerplannen, leerstof, methoden (enigszins op meso- en macroniveau) scholing en nascholing voor docenten en onderwijsactoren, herkenbaarheid en contextualisering van onderwijsmateriaal bij lessen Nederlands naar inhoud en presentatie, vakdidactische benaderingen als moedertaal en vreemde-taalbenadering.

Om houdingen en oordelen genuanceerder in kaart te brengen dan mogelijk is met een eenvoudige ja/nee-vraag, worden doorgaans Likertschalen gebruikt. De gebruikte vragenlijst bestond uit stellingen,

waarbij de deelnemer op een vijfpunts-Likertschaal kon aangegeven in welke mate hij het eens was met de stelling, bijvoorbeeld:

B3. Ik ben zelf tevreden met de leerboeken en het ander materiaal bij de lessen Nederlands.

① =Helemaal niet;	② =Weinig;	③ =Redelijk;	④ = Teverden;	⑤ =Zeer tevreden	Opties
1 =00 - 20%	2 =21 - 40%	3 = 41- 60%	4 =61 - 80%	5 =81 - 100%	Waarde

Er waren totaal 21 vragen (k=21) verdeeld over de eerste onderzoeksvraag (k=16) en de tweede onderzoeksvraag (k=5). Bij de eerste onderzoeksvraag werd rekening gehouden met de onderverdeling stand van zaken (vragen A1-A9) en tevredenheid (vragen B1-B7). Na de tweede onderzoeksvraag (vragen C1-C5), stond er nog een open vraag: Welke lesmethode(n) wordt of worden momenteel op uw school of uw scholen gebruikt? Ten slotte stonden er ook stippenlijnen voor Opmerkingen.

Procedure. Via de Sectordirecteur van MOWCS werden functionarissen van de onderwijssectoren en schoolbesturen aangeschreven, met een uitnodiging voor het bestuur en met het verzoek om een beperkt aantal schoolleiders en leraren uit te nodigen (Bijlage 1). Door de beperkt beschikbare tijd voor het oproepen, het raadplegen van de informanten, de data-analyse en verslaglegging werd reeds in de uitnodiging door de sectordirecteur het onderzoek een flitsraadpleging genoemd. De vier middagbijeenkomsten die plaatsvonden op 7 en 8 december 2021 in een lokaal van de UoC duurden elk slechts een uur, rekening houdend met de restricties ingegeven door de op dat moment plaatselijk geldende coronamaatregelen. Na een korte toelichting als aanvulling op de uitnodigingsbrief en een oriënterend gesprek, werd de vragenlijst voorgelegd aan de aanwezigen, met het verzoek om telkens slechts de gewenste keuze bij de stelling aan te geven; na de beschikbare 30 minuten zou een korte uitloop mogelijk zijn. De gegevens van de ingevulde vragenlijsten werden met behulp van de programma's Excel en SPSS geanalyseerd. Aangezien de vragenlijst opgesteld is met een praktisch doel en overwegend inventariserend van aard is, werd meer aandacht besteed aan de validiteit

en is de statistische betrouwbaarheid beperkt nagegaan²⁰. Per vraag werden het gemiddelde (G) berekend (min. 1 en max. 5 punten) en de standaarddeviatie (SD) om een indruk te krijgen van de spreiding van de scores en van de gemiddelde scores van de informanten. Er zijn ook percentscores opgenomen, omdat een schaal van 10 of 100 in het algemeen gemakkelijker te interpreteren is, dan uitslagen op een vijfpuntsschaal. Bij de interpretatie werden de informantkeuzes als volgt gewaardeerd.

① =Helemaal niet;	② =Weinig;	③ =Redelijk;	④ = Teverden;	⑤ =Zeer tevreden	Opties
1 =00 - 20%	2 =21 - 40%	3 = 41- 60%	4 =61 - 80%	5 =81 - 100%	Waarde

Uitgaande van de Nederlandse cijfertoekenning (van 1-10), kunnen de percentages hier, als volgt worden geïnterpreteerd. 100%=uitmuntend; 90%=zeer goed; 80%=goed; 70%=ruim voldoende; 60%=voldoende; 50%=bijna voldoende; 40%=onvoldoende; 30%= gering; 20%=slecht; 10%=zeer slecht.

Verloop van de flitsraadpleging

Bij de aanwezigen waren ook leden van schoolbesturen, schooldirectieleden en een staffunctionaris van het MOWCS, afdeling beleid. Aangezien er vragen bij waren die expliciet gingen over toepassingen op school, oordelen over aanpak, methoden en over oordelen van collega's, vonden de aanwezige niet-leraren het gepaster om het invullen van de vragenlijst over te laten aan de daartoe bestemden. Enkel namen daartoe vragenlijsten mee die bezorgd zouden worden na de feestdagen. Vermoedelijk hebben de lokale coronamaatregelen, ziektegevallen en verlengde kerstvakantie voor oponthoud gezorgd, waardoor deze vragenlijsten bij de data-invoering en analyse niet binnen waren.

²⁰ Bij wijze van controle is evenwel de interne consistentie van de drie secties (A, B en C) van de vragenlijst nagegaan. Omdat elke vraag, vanuit validiteitsoverwegingen, een operationalisering is van te meten concepten, zijn er geen vragen verwijderd om de betrouwbaarheidsindex (Cronbachs alfa) te verhogen. Zonder gebruik te maken van de correctieoptie (if item deleted) zijn de waarden voor Cronbachs alfa: sectie A (k=9, $\alpha=-.48$), sectie B (k=7, $\alpha=.56$) en sectie C (k=5, $\alpha=.69$) als redelijk te beschouwen, rekening houdend met de beperkte informantengroep van (N= 18) bij (k= 21) items in de vragenlijst. Voor sectie A was hercodering een optie.

Uitkomsten

In deze paragraaf worden de uitkomsten gepresenteerd van dit onderzoek, in de vorm van een flitsraadpleging, naar behoeften inzake het taalonderwijs Nederlands op Curaçao dat gehouden werd op 7 en 8 december 2021.

Onderzoeksvraag 1

1. Wat is het oordeel over de huidige stand van zaken van het onderwijs Nederlands op school?

A. Stand van zaken

Uit de eerste enquêtevraag (A1) blijkt dat het onderwijsveld op Curaçao vindt, dat het goed (A1: $G=3,7$; $SD=1.01$; 63.3%) op de hoogte gebracht is van de doelen van de lessen Nederlands als vreemde taal. Let wel dat het percentage van 63.3% niet erg hoog is. Enerzijds vinden de deelnemers dat hun school bij de lessen Nederlands de moedertaalbenadering goed (62.2%) volgt (A2: $G=3.11$; $SD=0.99$; 62.2%). Anderzijds oordeelt het veld dat de school bij de lessen Nederlands de vreemde-taalbenadering redelijk (56.7%) aanhoudt (A3: $G=2.83$; $SD=1.74$; 56.7%). Over het algemeen is het werkveld van oordeel, dat de inhoud van de leerboeken Nederlands weinig (37.8%) aansluit bij de belangstelling van de Curaçaose kinderen (A4: $G=1.89$; $SD=0.74$; 37.8%). Op de vraag of er voldoende ondersteunend materiaal is als woordenboeken, werkboeken, audiovisueel materiaal, enz. voor de lessen Nederlands, is het antwoord redelijk (48.9%), met een krappe score die de 50% net niet haalt (A5: $G=2.44$; $SD=1.12$; 48.9%). Het kost de school veel (75.6%) inspanning om de lessen Nederlands voor te bereiden (A6: $G=3.78$; $SD=0.63$; 75.6%). Het kost veel (76.7%) inspanning om de lessen Nederlands te realiseren en te evalueren (A7: $G=3.83$; $SD=0.50$; 76.7%). Het valt duidelijk op dat het onderwijsveld er helemaal mee eens (90.0%) is, dat het Papiaments gerust als ondersteuning bij de lessen Nederlands gebruikt mag worden, met de hoogste score bij het onderdeel 'stand van zaken' (A8: $G=4.50$; $SD=1.77$; 90.0%). Tenslotte kan over het onderdeel 'stand van zaken' gemeld worden dat onderwijsmedewerkers nu reeds vaak (66.7%), evenals hun collega's het Papiaments als ondersteuning gebruiken bij de lessen Nederlands (A9: $G=3.33$; $SD=0.88$; 66.7%). Uit de gemiddelde scores blijkt dat het oordeel over de (A) huidige stand van zaken bij het onderwijs Nederlands op school goed

(64.2%) te noemen is met een gemiddelde score van 3.21 op een vijfpuntsschaal (Vragen A1-A9: $G=3.21$; $SD=1.34$; 64.2%). Opge-merkt dient te worden dat de beoordeling van de huidige stand van zaken met de aanduiding 'goed' naar een verhouding verwijst van 64.2%, dat in het algemeen als voldoende kan worden beschouwd.

B. Tevredenheid

Uit de eerste vraag van sectie B, betreffende tevredenheid, of de kinderen de lessen Nederlands leuk vinden, zijn de onderwijsmedewerkers van oordeel dat dit redelijk (40.0%) is (B1: $G=2.00$; $SD=0.67$; 40.0%). Het veld vindt dat de kinderen redelijk (43.3%) tevreden zijn met de leerboeken en het andere materiaal bij de lessen Nederlands (B2: $G=2.17$; $SD=0.76$; 43.3%). De participanten aan het onderzoek zijn zelf redelijk (48.9%) tevreden met de leerboeken en het andere materiaal bij de lessen Nederlands (B3: $G=2.44$; $SD=1.07$; 48.9%).

Zij zijn eveneens redelijk (46.7%) tevreden met de resultaten van de lessen Nederlands (B4: $G=2.33$; $SD=0.88$; 46.7%). Daarnaast oordelen zij dat collega's ook redelijk (53.3%) tevreden zijn met de leerboeken en de resultaten van de lessen Nederlands (B5: $G=2.67$; $SD=1.67$; 53.3%). Het veld volgt bij de lessen Nederlands de moedertaaldidactiek en is daar redelijk (46.7%) tevreden over (B6: $G=2.33$; $SD=1.76$; 46.7%). De bevroegden die aangeven bij de lessen Nederlands, de vreemdetaaldidactiek te volgen blijken daar tevreden (61.1%) over te zijn (B7: $G=3.06$; $SD=1.61$; 61.1%).

Bij dit onderdeel, namelijk 'tevredenheid', is de gemiddelde score voor de zeven vragen (G) 2.43, wat neer komt op 48.9%. Dit geeft bij de hier voorgelegde vragenlijst aan, dat het onderwijsveld redelijk tevreden is over het onderwijs Nederlands ($G=2.43$; $SD=1.32$; 48.6%). Echter, bij een score van afgerond 49% op een schaal van 100 is dit uiteindelijk te interpreteren als onvoldoende. Het valt ook op dat dit onderwerp, tevredenheid, het laagste scoort van de drie onderscheiden thema's. 1 =Helemaal niet; 2 =Weinig; 3 =Redelijk; 4 =Tevreden; 5 =Zeer tevreden

Onderzoeksvraag 2

2. Wat zijn de wensen en behoeften om tot verbetering van het onderwijs Nederlands te komen?

C. Wensen voor korte en middellange termijn

Het veld zou graag zien dat doelen, eindtermen vakleerplannen voor het vak Nederlands voor Curaçao herzien zouden worden, hetgeen ze aangeven met de keuze helemaal mee eens op de vragenlijst (85.6%) (C1: $G=4.28$; $SD=0.87$; 85.6%). Een flink deel (78.9%) is het eens met de stelling en zou graag leren om gestructureerd Papiaments als ondersteuning bij de les Nederlands te gebruiken (C2: $G=3.94$; $SD=0.78$; 78.9%). De informanten geven aan dat hun collega's het er zelfs helemaal mee eens (84.4%) zullen zijn, en graag zouden leren om gestructureerd Papiaments te gebruiken als ondersteuning bij de les Nederlands (C3: $G=4.22$; $SD=1.31$; 84.4%). De stelling, waar het veld het helemaal mee eens (92.2%) is, en waar de sterkste enquêtescore blijkt, is de stelling dat het materiaal voor de lessen Nederlands voor de leerlingen herkenbaar moet zijn, zowel door inhoud als door presentatie.

De laagste standaarddeviatie van deze enquête ($SD=0.49$) geeft aan, dat de respondenten een sterk eensluidend oordeel hebben (C4: $G=4.61$; $SD=0.49$; 92.2%). Ook is het werkveld het er helemaal mee eens (88.9%) dat men weer nascholing moet krijgen over benaderingen bij het vak Nederlands (C5: $G=4.44$; $SD=0.50$; 88.9%). De lage gemiddelde standaarddeviatie ($SD=0.50$) bij onderdeel 3 geeft aan dat de respondenten eensluidend eens zijn; er is weinig spreiding in de oordelen van de bevroagden.

Bij de tweede onderzoeksvraag met het onderwerp (C) wensen voor korte en middellange termijn zijn de hoogste scores met een gemiddelde van 89.0% en een lage gemiddelde standaarddeviatie ($SD=0.87$) te vinden ($G=4.30$; $SD=0.87$; 89.0%). Dit betekent dat in het veld een sterke eensgezindheid leeft ten aanzien van de wensen die hier gerelateerd zijn aan mogelijke verbeteringen van het onderwijs Nederlands. Voor de gebruikte lesmethoden en ander materiaal en verder ook voor de gemaakte opmerkingen, wordt verwezen naar de bijlagen: tabel 7 en 8. De berekende correlaties geven een beeld van de samenhang tussen de oordelen inzake de stellingen enerzijds en de onderwijsniveaus en de aard van het werk van de respondenten (Bijlagen: tabellen 2-5). Deze resultaten worden in dit verslag niet besproken aangezien die voor de hier gewenste aanbevelingen van minder belang zijn.

Conclusie

Dit onderzoek ging uit van twee onderzoeksvragen (1) Wat is het oordeel over de huidige stand van zaken van het onderwijs Nederlands op school? en (2) Wat zijn de wensen en behoeften om tot verbetering van het onderwijs Nederlands te komen? De antwoorden hierop zijn concluderend als volgt te omschrijven.

Stand van zaken. Het onderwijsveld is goed op de hoogte gebracht van de doelen van de lessen Nederlands als vreemde taal. Er zijn meer scholen die bij de lessen Nederlands de moedertaalbenadering volgen en een iets kleiner deel dat bij de lessen Nederlands de vreemde-taalbenadering kiest. De inhoud van de leerboeken Nederlands sluit nauwelijks aan bij de belangstelling van de kinderen. Minder dan de helft vindt het ondersteunend materiaal als woordenboeken, werkboeken, audiovisueel materiaal, enz. voor de lessen Nederlands redelijk te noemen. Het kost veel inspanning om de lessen Nederlands voor te bereiden en om deze te realiseren en te evalueren. Het veld is het er helemaal mee eens en wel voor negentig procent dat het Papiaments gerust als ondersteuning bij de lessen Nederlands gebruikt mag worden. Maar een veel kleiner deel beweert dat in de lessen Nederlands het Papiaments nu als ondersteuning wordt gebruikt.

Tevredenheid. Volgens de respondenten vinden de kinderen de lessen Nederlands redelijk leuk en zijn de kinderen redelijk tevreden met de leerboeken en het ander materiaal bij de lessen Nederlands. Met percentages rond de veertig procent. Dit geldt eveneens voor de onderwijsmedewerkers die zelf ook redelijk tevreden zijn met de leerboeken en het ander materiaal bij de lessen Nederlands. Zij beweren ook redelijk tevreden te zijn met de resultaten van de lessen Nederlands en met de leerboeken en de resultaten van de lessen Nederlands. Er is een minderheidsgroep die aangeeft dat bij de lessen Nederlands de moedertaaldidactiek gevolgd wordt en dat men daar ook tevreden mee is. Een meerderheid van zestig procent zegt bij de lessen Nederlands de vreemdetaaldidactiek te volgen en daar tevreden over te zijn. Het onderdeel tevredenheid is het onderdeel met de laagste gemiddelde score, die onder de vijftig procent blijft en daardoor neigt naar weinig tevredenheid.

Wensen voor korte en lange termijn. Om tot verbetering van het onderwijs Nederlands te komen is er in het onderwijsveld duidelijk eensgezindheid te vinden ten aanzien van een aantal wensen en behoeften. Dit blijkt uit het gemiddelde percentage van negenentachtig

procent; het hoogste percentage van de drie secties van de enquête. Het veld zou graag zien dat doelen, eindtermen vakleerplannen voor het vak Nederlands voor Curaçao herzien zouden worden. Men zou, evenals de collega's, erg graag leren gestructureerd Papiaments als ondersteuning bij de les Nederlands te gebruiken. Het sterkste oordeel in deze enquête is te vinden bij de stelling, dat het materiaal voor de lessen Nederlands voor de leerlingen herkenbaar moet zijn, zowel door inhoud en presentatie. Ten slotte vindt het overgrote deel, dat voor het veld weer nascholing dient plaats te vinden over benaderingen bij het vak Nederlands.

Samenvattend is te concluderen dat de resultaten van het onderhavige onderzoek laten zien dat het onderwijsveld op alle niveaus een matig oordeel uitspreekt over de stand van het onderwijs Nederlands op Curaçao. Het veld is hier niet erg tevreden over, maar toont groot enthousiasme over wensen ter verbetering.

Aanbevelingen

Uitgaande van de uitkomsten van de flitsraadpleging onder het onderwijsveld, worden hier een aantal aanbevelingen geformuleerd die kunnen bijdragen aan gewenste, dringende verbeteringen in het onderwijs Nederlands op Curaçao. Mogelijk kunnen de aanbevelingen ook van betekenis zijn voor de andere Papiamentu sprekende Caribische eilanden en zelfs verder.

1. Kaderdocumenten kerndoelen, eindtermen, vakleerplannen Nederlands

De geldende documenten die het kader vormen voor het onderwijs Nederlands kunnen gereviseerd en zo nodig bij aanpassing verder geactualiseerd worden. De kaderdocumenten, die eerder tot het macroniveau horen, bepalen uiteindelijk toch het werk in de lessen Nederlandse taal in de klas, dus op microniveau. Daarom lijkt het verstandig om tijdens te organiseren ontmoetingen, samen met de leerkrachten de relaties tussen de kaderdocumenten aan de orde te stellen. Het wordt dan duidelijker binnen welke marges leraren de vrijheid bezitten om creatief te zijn in het voordeel van het onderwijs en de uniformiteit, zonder hun eigen bevoegdheden te overschrijden. Het wordt helderder welke de competenties zijn van de minister, het schoolbestuur, de schoolleider, het lerarenteam en van de leraar zelf. In 2013 organiseerde SPLIKA een conferentie onder auspiciën van

de Taalunie op Aruba met de Caribische eilanden. Daarbij stond centraal een verdere beschrijving van het Nederlands als Vreemde Taal in het Caribisch Gebied (NVTiC) en aandacht voor een specifieke NVTiC-didactiek. Publicatie van een artikelenbundel met de conferentiebijdragen van de deskundigen, als een inhoudelijk kaderdocument is dan ook aan te raden.

2. Gestructureerd Papiamentu-gebruik als ondersteuning

Nu reeds geven de leraren aan, in de klas en in de verdere omgang met leerlingen, gebruik te maken van het Papiamentu als ondersteuning. Men vindt dat het moet mogen. Wel heeft men de sterke behoefte aan instructie teneinde gestructureerd met de richtlijnen aan de slag te gaan. Transparante richtlijnen zullen voor meer rust en stabiliteit zorgen, ook richting leerlingen en ouders, die zich nu ook afvragen of (te veel) Papiamentu niet schadelijk zou zijn voor het leren van het Nederlands.

3 Herkenbaarheid van het lesmateriaal

Bij de eindconclusie is te lezen dat de sterkste wens van het veld is, dat het materiaal voor de lessen Nederlands voor de leerlingen herkenbaar moet zijn, zowel door inhoud en presentatie. Uitgaande van dit gegeven, is het sterk aan te bevelen dat ingezet wordt op het plaatselijk vervaardigen van materiaal voor de lessen Nederlands dat door themakeuze, lokaal georiënteerde presentatie, voorzien van aansprekende illustraties en functionele opmaak herkenbaar wordt en zodoende tegemoetkomt aan deze duidelijk behoefte uit het onderwijsveld. Het meest voor de hand liggend is een kleurrijke totaal-methode, ofwel synthetische methode, die alle relevante leerlijnen bevat die weer aansluiten op de omschreven doelen in de kerndocumenten. Het is bijzonder raadzaam om daarbij de thema's parallel te laten lopen met de thema's van de reeds ontwikkelde methoden voor het vak Papiamentu/Papiamento voor de drie Benedenwindse eilanden (zie Bijlagen: figuur 1).

Daarnaast is het onontbeerlijk dat er voldoende ondersteunend materiaal als werkboeken, audiovisueel materiaal, woordenboeken en meer, voor de lessen Nederlands beschikbaar komen. Digitale platforms als het NVT-Carib netwerk en andere bieden aanvullend materiaal en de mogelijkheid tot gedachtewisseling over de aard van het materiaal en het effect ervan. Additioneel materiaal biedt niet alleen variatie in het aanbod, maar tevens extra gelegenheid voor de

gewenste differentiatie aansluitend op verschillen in leervermogen en leerstijl. Een degelijke gecontextualiseerde totaalmethode en de beschikking over voldoende passend ondersteunend didactisch materiaal leidt tot werkrust in het onderwijs en werkt bestendigend. Immers, de kwestie Nederlands is dagelijks aan de orde: het betreft de instructietaal, en de vakken taal en lezen Nederlands staan dagelijks op het rooster. Desondanks hoeft de uniformiteit van een landelijke totaalmethode de creativiteit en differentiatie niet te belemmeren. Het in principe thematisch heemgerichte onderwijs zal leiden tot minder onnodige inspanning bij het voorbereiden en realiseren van de lessen Nederlands. Werken vanuit het bekende naar het minder bekende zorgt voor zekerheid en mogelijk voor breed overleg en uitwisseling tussen de leraren. Uiteindelijk is de verwachting dat dit belangrijke verbeterpunt op weg naar optimalisering van het taalonderwijs Nederlands, niet alleen resulteert in meer leerplezier en leeraarsatisfactie, maar ook betere prestaties als resultaat zal hebben.

4 Nascholing over didactische benadering

Periodieke nascholing is in het onderwijs van groot nut en vooral nascholing over keuzes en toepassingen van benaderingen inzake de taaldidactiek op school en in de les. In vervolg op de resultaten van de enquête is het aan te raden om in nascholings sessies gezamenlijk tot meer duidelijkheid te komen over de conceptuele verschillen tussen moedertaal, vreemde taal en tweede taal. Omdat de samenstelling van de schoolpopulatie per wijk, schooltype en onderwijsniveau verschilt, is verdieping en verscherping van de concepten van belang voor gezamenlijke keuzes en toepassingen op school en in de klas. Deze nascholingsbijeenkomsten moeten niet beperkt blijven tot de 'general teacher' van het primair onderwijs en de vakdocent Nederlands in vervolgonderwijs. Ten behoeve van het schooltaalbeleid en de toepassingen in lessen van alle vakken, is het effectief om deelname van alle andere vakleraren te bevorderen. Naast sessies over kaderdocumenten, nascholing over taaldidactische benaderingen bij het onderwijs Nederlands en bij andere talen, blijkt er ook behoefte te zijn aan instructie over gestructureerd gebruik van Papiamentu op school en in de les. Uiteraard is het altijd doeltreffend als er nascholings sessies zijn bij de implementatie van nieuw didactisch materiaal. Daar kan ondersteuning van bijvoorbeeld het 'Netwerk voor onder-

wijs Nederlands als vreemde taal' in het Caribisch gebied ('NVT-Carib') met steun vanuit de Taalunie een effectieve bijdrage aan leveren.

In het hoger onderwijs is er bij de lerarenopleiding Nederlands en die voor andere schooltalen aan de Algemene Faculteit van de UoC, structureel aandacht in de modules vakdidactiek voor concepten als moedertaal, tweede taal en vreemde taal. Ook de aard en mate van het gebruik van de moedertalen van de verschillende leerders komt aan de orde. Niet alleen Nederlands als vreemde taal (NVT) is studieonderwerp. Immers, het Nederlands is voor het Papiamentu sprekend kind op Curaçao een vreemde taal (NVT). Tijdens de opleiding groeit ook het besef dat de studenten zelf, bij mogelijk vertrek naar Nederland voor een vervolgopleiding, het Nederlands verder zullen leren als tweede taal (NT2 of NTT). Echter, voor het Spaans, Engels, Frans, Kreyòl en Patua sprekend kind is het bij het verwerven van het Papiamentu in de Curaçaose taalgemeenschap, en daarnaast ook bij het verplicht leren van Papiamentu op school, een kwestie van Papiamentu als tweede taal leren (PTT). Bewustwording van al deze voorkomende varianten verdient aandacht bij een bredere scholing in de lerarenopleiding en taalna-scholing voor het onderwijsveld.

Verwijzingen

- Appel, René & Ludo T.W. Verhoeven (1991). Bijdrage tot een stappenplan voor de vernieuwing van het basisonderwijs op Curaçao. Amsterdam/Tilburg: Universiteit van Amsterdam en Katholieke Universiteit Brabant.
- Centrum Leermiddelen Utrecht (1990). Zonnig Nederlands bezien. Verslag van een taaldidactische en onderwijskundige analyse. Utrecht: CLU/FMS.
- Craane, Marie, Sedney Marten, Iveth Anthony, Ronald Severing (2015). *Papiamentu in het onderwijs op Bonaire. Een 'quick scan' Expertgroep Papiamentu*. Kralendijk.
DOI:10.13140/RG.2.2.27115.80165
https://www.1ekamer.nl/9370000/1/j4nvgs5kjg27kof_j9vvkfj6b325az/vjzwc0yay6
- Evonius, M., M. Martinus & Ch.A. van Koppen (1960). *De eerste stap, Methode voor het lees- en schrijfonderwijs op de Ned. Antillen*. Groningen: J.B. Wolters-Noordhoff bv.
- Inspectie Onderwijs juli (2020) De Staat van het Onderwijs op Curaçao. Onderwijsverslag 2018–2019.

- <https://gobiernu.cw/wp-content/uploads/2019/07/Staat-van-het-Onder-wijs-op-Curac%CC%A7ao-2018-2019.pdf>
 Intentieverklaring Nederlands als Vreemde Taal (8 februari 2019). Document getekend door de vijf ministers van onderwijs in het Koninkrijk samen met de Taalunie getekend. Willemstad, Curaçao.
- Martinus, Frank (1988). *Bon Hulandes. Manual pa Método di Hulandes komo idioma strañ. Promé parti: Sistema Básiko*. Promé tratado riba Hulandes na papiamentu. Curaçao: ILA/ Sede di Papiamentu.
- Ministerie van Onderwijs, Wetenschap, Cultuur & Sport, Sector Beleid Curaçao (2014). *Rapport Nationaal Taalbeleid Curaçao Op weg naar multilinguale co-existentie*. Curaçao: MOWCS.
- Narain, Goretti, M., (1995). *Taaltalent in ontwikkeling, Een studie naar het Papiamentu en het Nederlands in de kleuterperiode op Curaçao en in Nederland* (Diss.). Tilburg: Tilburg University Press.
- Nederlandse Taalunie (2013). Jaarverslag 2013. Den Haag: Taalunie.
- Oirschot, Anton van, M. Evonius & M. Martinus (1960). *Taalzaakonderwijs, Methode voor het eerste leerjaar van de Antilliaanse lagere school*. Willemstad: Boekhandel St. Augustinus.
- Oirschot van, A., R. Zefrin, H. v. d. Linden, Leobertus, M. Walterus & E. van den Hoeven (1961). *Zonnig Nederlands, een Antilliaanse methode voor de R.-K. scholen*. Deel 1-15, voor klas 1-6). Curaçao: R.-K. Boekhandel St.-Augustinus.
- Severing, Ronald (1997). Geletterdheid en onderwijssucces op Curaçao, Een longitudinaal onderzoek naar verwerving van Papiamentu en Nederlands, Tilburg: Tilburg University Press. (Diss.).
- Severing, Ronald, Ini Statia, Christa Weijer, June Leonora (2008). *Jubileumcatalogus FPI*. Fundashon pa Planifikashon di Idioma. https://www.researchgate.net/publication/341284734_Jubileumcatalogus_FPI
- Severing, Ronald, Ini Statia, Christa Weijer, June Leonora (2014). *Jubileumcatalogus FPI*. Catalogus FPI. Een overzicht van producten en werkzaamheden van de Fundashon pa Planifikashon di Idioma. Curaçao.

https://www.researchgate.net/publication/367338752_Catalogus_FPI_Een_overzicht_van_producten_en_werkzaamheden_van_de_Fundashon_pa_Planifikashon_di_Idioma_Curacao

- Severing, Ronald, Maria Severing-Halman, Ruth Zefrin & Haydee Amador-Sluis (2010). *Trampoline, Methode voor de ontwikkeling van kleuters in het Nederlands, Funderend Onderwijs groep 1 en 2, Handleiding en verhalenboek, 1, Verhalen, taalactiviteiten en bijbehorende taalspelletjes*. Curaçao: Fundashon pa Planifikashon di Idioma. ISBN: 978-999-04-2-279-5.
- Severing, Ronald, Maria Severing-Halman, Ruth Zefrin & Haydee Amador-Sluis (2009). *Trampoline, Methode voor de ontwikkeling van kleuters in het Nederlands, Funderend Onderwijs groep 1 en 2, Handleiding en verhalenboek, 2, Verhalen, taalactiviteiten en bijbehorende taalspelletjes*. Curaçao: Fundashon pa Planifikashon di Idioma. ISBN: 978-999-04-2-280-1.
- Severing, Ronald, Maria Severing-Halman & Ruth Zefrin (2009). *Trampoline, Methode voor de ontwikkeling van kleuters in het Nederlands, Funderend Onderwijs groep 1 en 2, Handleiding en verhalenboek, 3, Verhalen, taalactiviteiten en bijbehorende taalspelletjes*. Curaçao: Fundashon pa Planifikashon di Idioma. ISBN: 978-999-04-2-281-8.
- Severing, Ronald, Maria Severing-Halman, Ruth Zefrin & Ilona Berggraaf-Karsters (2009). *Trampoline, Methode voor de ontwikkeling van kleuters in het Nederlands, Funderend Onderwijs groep 1 en 2, Handleiding en verhalenboek, 4, Verhalen, taalactiviteiten en bijbehorende taalspelletjes*. Curaçao: Fundashon pa Planifikashon di Idioma. ISBN: 978-999-04-2-282-5.
- Teunissen, Frans (red.) (2013). *Referentiekader Nederlands als vreemde taal in het Caribisch onderwijs*, Utrecht: SPLIKA/ CLU.
- Vries, Luutsen de & Henry Menckeberg (2009). *Onderwijswetgeving, Regelgeving van het Nederlands-Antilliaans Funderend, voortgezet en secundair beroepsonderwijs*. Met voorwoord van de minister van Onderwijs en Cultuur, Omayra V.E. Leeflang. Curaçao: Ministerie van Onderwijs en Cultuur.

- Vries, Elke de & Esther Padilla-Bomberg, (2021) Evaluatieverslag Eindtoets Funderend Onderwijs. Curaçao: Expertisecentrum voor Toetsen & Examens.
- Wellner, M. J. H., van Meegen, M. M. E., Griffioen, D. M. E., Daas, S. R., Kok, M., Nak, J., Kesselaar, C. P., van Berlo, L. C. J., & Groen, A. (2019). Conferentieverslag Onderwijs Research Dagen 2018. *Pedagogische Studiën*, 95(4), 293-301. <http://pedagogischestudien.nl/search?identificer=681270>
- Zefrin, Ruth (1983). *De derde stap*. Willemstad: CLO, Departement van Onderwijs. Curaçao
- Zonnig Nederlands: een Antilliaanse methode voor de basisschool* (1997). Curaçao: Fundashon Material pa Skol, 15 delen.

••••



Ria Severing-Halman, Ronald Severing, Bernadette Bérénos en Liesbeth Echteld

••••

BIJLAGEN

Bijlage 1 Vragenlijst

Een peiling van behoeften inzake het taalonderwijs Nederlands op Curaçao scan 2021

Onderwijsniveau: ☐ PO ☐ VSBO ☐ HAVO/VWO ☐ SBO/HO

Sessie 7 december ☐ 14.00-15.00 u.

☐ 15.30-16.30 u.

Sessie 8 december ☐ 14.00-15.00 u.

☐ 15.30-16.30 u.

UoC lokaal R1-05

Achtergrondinformatie

Het Ministerie van OWCS heeft de wens ter voorbereiding van het overleg tussen de vier landen in het koninkrijk in 2022 een korte scan te realiseren om vanuit het veld een concrete, recente indruk te krijgen van de situatie van het Nederlands in het veld. Daartoe zijn van de verschillende onderwijsniveaus relevante informanten uitgenodigd voor een flitsraadpleging. Daarbij zullen in een klein uur tijd aan de hand van een beknopte vragenlijst oordelen verzameld worden. De resultaten doen dienst als reële, actuele informatie uit het Curaçaose taalonderwijsveld voor de bijeenkomst.

De hoofdvragen bij deze quick scan zijn:

1. Wat is het oordeel over de huidige stand van zaken van het onderwijs Nederlands op school?
2. Wat zijn de wensen en behoeften om tot verbetering van het onderwijs Nederlands te komen?

Ik ben een

☐ Leraar

☐ Schoolleider

☐ Coördinator

☐ Onderwijsfunctionaris

☐ Anders

Vragenlijst flitsraadpleging onderwijs Nederlands

Geef alstublieft telkens, met een kruisje in het gekozen rondje met waarden van 1 tot 5 aan, in welke mate u het met de beweringen eens bent.

Bijlage 2 Uitkomsten Vragenlijst

Tabel 1 Uitkomsten inzake het taalonderwijs Nederlands op Curaçao, 2021 (N=18)

Een peiling van behoeften inzake het taalonderwijs Nederlands op Curaçao scan 7 en 8 december 2021		G	SD	%	Oordeel
1. Wat is het oordeel over de huidige stand van zaken van het onderwijs Nederlands op school?					
A. STAND VAN ZAKEN		3.21	1.34	64.2%	Goed
A1	Ik ben goed op de hoogte gebracht van de doelen van de lessen Nederlands als vreemde taal.	3.17	1.01	63.3%	Goed
A2	Onze school volgt bij de lessen Nederlands de moedertaalbenadering.	3.11	0.99	62.2%	Goed
A3	Onze school volgt bij de lessen Nederlands de vreemde-taalbenadering	2.83	1.74	56.7%	Redelijk
A4	De inhoud van de leerboeken Nederlands sluit aan bij de belangstelling van onze kinderen.	1.89	0.74	37.8%	Weinig
A5	Er is voldoende ondersteunend materiaal als woordenboeken, werkboeken, audiovisueel materiaal, enz. voor de lessen Nederlands.	2.44	1.12	48.9%	Redelijk
A6	Het kost inspanning om de lessen Nederlands voor te bereiden.	3.78	0.63	75.6%	Veel
A7	Het kost inspanning om de lessen Nederlands te realiseren en te evalueren.	3.83	0.50	76.7%	Veel
A8	Papiaments als ondersteuning bij de lessen Nederlands mag gerust vind ik.	4.50	1.77	90.0%	Helemaal eens
A9	Mijn collega's en ik gebruiken Papiaments als ondersteuning bij de lessen Nederlands.	3.33	0.88	66.7%	Vaak
B. TEVREDENHEID		2.43	1.32	48.6%	Redelijk
B1	De kinderen vinden de lessen Nederlands leuk.	2.00	0.67	40.0%	Redelijk
B2	De kinderen zijn tevreden met de leerboeken en het ander materiaal bij de lessen Nederlands.	2.17	0.76	43.3%	Redelijk
B3	Ik ben zelf tevreden met de leerboeken en het ander materiaal bij de lessen Nederlands.	2.44	1.07	48.9%	Redelijk
B4	Ik ben tevreden met de resultaten van de lessen Nederlands.	2.33	0.88	46.7%	Redelijk
B5	Mijn collega's zijn tevreden met de leerboeken en de resultaten van de lessen Nederlands.	2.67	1.67	53.3%	Redelijk
B6	Wij volgen bij de lessen Nederlands de moedertaal-didactiek en we zijn er tevreden over.	2.33	1.76	46.7%	Redelijk
B7	Wij volgen bij de lessen Nederlands de vreemdetaal-didactiek en we zijn er tevreden over.	3.06	1.61	61.1%	Tevreden
2. Wat zijn de wensen en behoeften om tot verbetering van het onderwijs Nederlands te komen?		4.30	0.87	89.0%	Veel wensen

C. WENSEN VOOR KORTE EN LANGE TERMIJN					
C1	Ik zou graag zien dat doelen, eindtermen vakleerplannen voor het vak Nederlands voor Curaçao herzien zouden worden.	4.28	0.87	85.6%	Helemaal eens
C2	Ik zou graag leren gestructureerd Papiaments als ondersteuning bij de les Nederlands te gebruiken.	3.94	0.78	78.9%	Mee eens
C3	Mijn collega's zouden graag leren om gestructureerd Papiaments als ondersteuning bij de les Nederlands te gebruiken.	4.22	1.31	84.4%	Helemaal eens
C4	Het materiaal voor de lessen Nederlands moet voor de leerlingen herkenbaar zijn, zowel door inhoud en presentatie.	4.61	0.49	92.2%	Helemaal eens
C5	We moeten weer nascholing krijgen over benaderingen bij het vak Nederlands.	4.44	0.50	88.9%	Helemaal eens

N= aantal deelnemers; G=gemiddelde; SD=standaarddeviatie

Tabel 2 Samenhang inzake stand van zaken (vragen A1-A9) in het taalonderwijs Nederlands op Curaçao

	A1	A2	A3	A4	A5	A6	A7	A8	A9
A1	1								
A2	-.239	1							
A3	.110	.043	1						
A4	-.347	.244	.549*	1					
A5	-.458	.206	.067	.330	1				
A6	.320	-.405	-.034	-.533*	-.176	1			
A7	.164	-.410	-.351	-.503*	-.166	.766***	1		
A8	-.108	-.316	-.153	-.213	-.028	.100	-.031	1	
A9	.249	.085	.109	-.199	-.207	.535*	.504*	-.462	1

* Correlaties zijn significant op het niveau 0.05 (2-zijdig).

** Correlaties zijn significant op het niveau 0.01 (2-zijdig).

*** Correlaties zijn significant op het niveau 0.001 (2-zijdig).

Tabel 3 Samenhang inzake tevredenheid (vragen B1-B7) over het taalonderwijs Nederlands op Curaçao

	B1	B2	B3	B4	B5	B6	B7
B1	1						
B2	.764***	1					
B3	.469*	.592**	1				
B4	.472*	.412	.493*	1			
B5	.150	.087	.334	.151	1		
B6	.047	.124	.069	.321	.132	1	
B7	.052	.263	.050	.455	-.138	-.007	1

* Correlaties zijn significant op het niveau 0.05 (2-zijdig).

** Correlaties zijn significant op het niveau 0.01 (2-zijdig).

*** Correlaties zijn significant op het niveau 0.001 (2-zijdig).

Tabel 4 Samenhang inzake wensen voor de korte en lange termijn (vragen C1-C5) over het taalonderwijs Nederlands op Curaçao

	C1	C2	C3	C4	C5
C1	1				
C2	.514*	1			
C3	.286	.608**	1		
C4	.648**	.382	.395	1	
C5	.100	.207	.019	.255	1

* Correlaties zijn significant op het niveau 0.05 (2-zijdig).

** Correlaties zijn significant op het niveau 0.01 (2-zijdig).

*** Correlaties zijn significant op het niveau 0.001 (2-zijdig).

Tabel 5 Samenhang tussen stand van zaken, tevredenheid en wensen voor de korte en lange termijn inzake het taalonderwijs Nederlands op Curaçao

	A1	A2	A3	A4	A5	A6	A7	A8	A9	B1	B2	B3	B4	B5	B6	B7	C1	C2	C3	C4	C5
A1	1																				
A2	-.239	1																			
A3	.110	.043	1																		
A4	-.347	.244	.545*	1																	
A5	-.428	.206	.067	.330	1																
A6	.320	-.403	-.034	-.333*	-.176	1															
A7	.164	-.410	-.351	-.303*	-.166	.766**	1														
A8	-.108	-.316	-.153	-.213	-.028	.100	-.031	1													
A9	.249	.085	.109	-.199	-.207	.235*	.204*	-.462	1												
B1	-.411	.000	.192	.113	.297**	-.133	-.157	-.094	-.094	1											
B2	-.682**	-.034	.146	.428	.695**	-.154	-.073	-.103	-.082	.764***	1										
B3	-.223	-.047	.220	.238*	.441	-.216*	-.278	-.234	-.217	.469*	.292**	1									
B4	-.249	.401	.388	.270*	.470*	-.367	-.232	-.107	.000	.472*	.412	.493*	1								
B5	.000	-.043	.038	.196	.020	-.336	-.467	-.113	-.113	.130	.087	.334	.151	1							
B6	.124	.264	.054	.283	.263	-.094	-.126	-.036	-.107	.047	.124	.069	.321	.132	1						
B7	-.481*	.204	.102	.219*	.202	.012	.080	-.068	.083	.032	.263	.020	.425	-.138	-.007	1					
C1	.137	.029	-.226	-.472*	-.127	.713**	.743**	.018	.429	-.096	-.070	-.433	-.121	-.664**	.048	.147	1				
C2	-.340	-.064	-.334	-.301	.028	.315	.404	.060	-.135	.000	.109	-.238	-.296	-.484*	-.471*	.311	.314*	1			
C3	-.236	.066	-.227	-.261	-.105	.194	.141	.429	-.126	-.190	-.148	-.269	-.064	-.118	-.367	.177	.286	.608**	1		
C4	.131	.089	-.011	-.273	.113	.612**	.418	-.032	.302	.171	.025	-.202	.043	-.228	.022	.169	.648**	.382	.393	1	
C5	-.368	.463	-.236	-.017	.240*	-.217	-.149	-.063	.042	.203*	.390	.226	.286	-.137	-.169	.177	.100	.207	.019	.223	1

Tabel 6 Samenhang tussen stand van zaken, tevredenheid, wensen voor de korte en lange termijn in het taalonderwijs Nederlands op Curaçao en onderwijsniveau en functie

Nr.	Vragen	Onder- wijsniveau	Functie
A1	Ik ben goed op de hoogte gebracht van de doelen van de lessen Nederlands als vreemde taal.	.410	.215
A2	Onze school volgt bij de lessen Nederlands de moeder-taalbenadering.	-.667**	.227
A3	Onze school volgt bij de lessen Nederlands de vreemde-taalbenadering	.372	-.460
A4	De inhoud van de leerboeken Nederlands sluit aan bij de belangstelling van onze kinderen.	-.105	-.305
A5	Er is voldoende ondersteunend materiaal als woordenboeken, werkboeken, audiovisueel materiaal enz. voor de lessen Nederlands.	-.511*	-.147
A6	Het kost inspanning om de lessen Nederlands voor te bereiden.	.270	-.170
A7	Het kost inspanning om de lessen Nederlands te realiseren en te evalueren.	.185	-.298
A8	Papiaments als ondersteuning bij de lessen Nederlands mag gerust vind ik.	.391	.368
A9	Mijn collega's en ik gebruiken Papiaments als ondersteuning bij de lessen Nederlands.	.000	-.324
B1	De kinderen vinden de lessen Nederlands leuk.	-.139	-.464
B2	De kinderen zijn tevreden met de leerboeken en het ander materiaal bij de lessen Nederlands.	-.242	-.570*
B3	Ik ben zelf tevreden met de leerboeken en het ander materiaal bij de lessen Nederlands.	-.058	-.347
B4	Ik ben tevreden met de resultaten van de lessen Nederlands.	-.105	-.286
B5	Mijn collega's zijn tevreden met de leerboeken en de resultaten van de lessen Nederlands.	-.028	.357
B6	Wij volgen bij de lessen Nederlands de moedertaaldidactiek en we zijn er tevreden over.	-.341	.208
B7	Wij volgen bij de lessen Nederlands de vreemdetaaldidactiek en we zijn er tevreden over.	-.191	-.302
C1	Ik zou graag zien dat doelen, eindtermen, vakleerplannen voor het vak Nederlands voor Curaçao herzien zouden worden.	-.018	-.241
C2	Ik zou graag leren gestructureerd Papiaments als ondersteuning bij de les Nederlands te gebruiken.	-.079	-.210
C3	Mijn collega's zouden graag leren om gestructureerd Papiaments als ondersteuning bij de les Nederlands te gebruiken.	.117	.238
C4	Het materiaal voor de lessen Nederlands moet voor de leerlingen herkenbaar zijn, zowel door inhoud en presentatie.	-.032	-.102

* Correlaties zijn significant op het niveau 0.05 (2-zijdig).

** Correlaties zijn significant op het niveau 0.01 (2-zijdig).

*** Correlaties zijn significant op het niveau 0.001 (2-zijdig).

Tabel 7 Gebruikte methoden Nederlands op de verschillende onderwijsniveaus bij de deelnemers

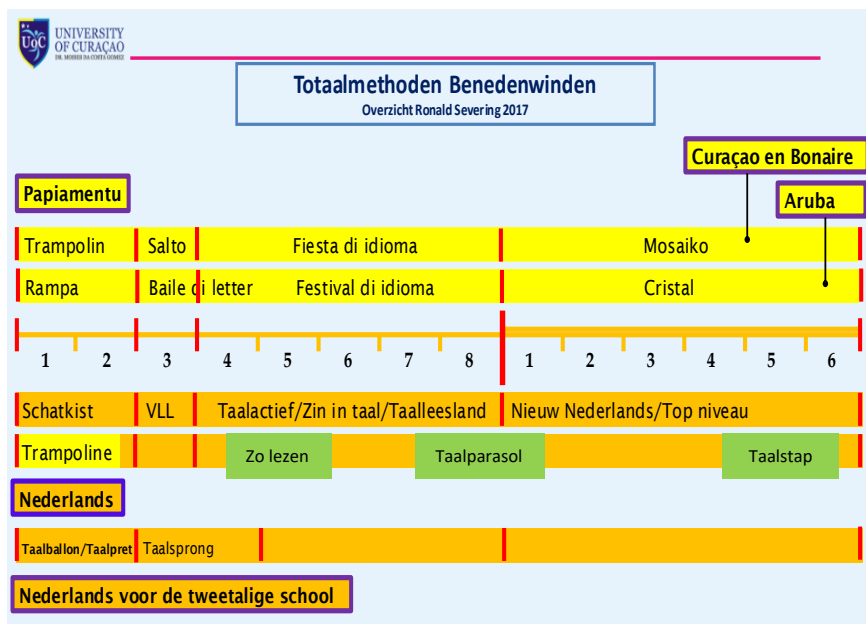
Primair onderwijs, PO	N		N
Totaalmethoden		Ondersteunend materiaal	
Veilig Leren Lezen	1	John & Joonie voor kleuters	1
Zonnig Nederlands	2	Nieuwsbegrip (digitaal oefenen)	2
Taalactief boek	2	Taalactief Woordenschat	2
		Taalactief Spelling	2
Voortgezet Secundair Beroepsonderwijs, VSBO			
Nieuw Nederlands	5	Zelf gemaakt materiaal	1
Taalactief	1	Nieuwe stijl (digitaal materiaal)	2
		Diataal BV (volgtoetsen)	1
		VO Content	1
		VIA Studiemeter (volgen van niveau)	1
		Woordenschat Havo/VWO	1
Hoger Algemeen Vormend Onderwijs, HAVO/Voorbereidend Wetenschappelijk Onderwijs, VWO			
Nieuw Nederlands	2	Diataal BV (volgtoetsen)	1
		VO Content	1
Hoger Onderwijs, HO			
Taalproblemen van nu	2	Naar het beter gebruik van het Nederlands (Syllabus Basisschool)	1
		Muiswerk (digitaal oefenplatform)	1
		VIA Studiemeter (volgen van niveau)	1
		Via vooraf	1
		Via Vervolg	1
		Compilatie van methodes	1

Tabel 8 Opmerkingen van de respondenten bij flitsraadpleging onderwijsveld

Nr	Opmerkingen per respondent
1	Er wordt de hele dag Nederlands gesproken. Heel af en toe Papiamentu. Nederlands wordt best goed begrepen. Het wordt pas lastig al ze iets moeten verwoorden. Leerkracht moet plezier uitstralen. Invoeren schakelklas goed idee, met Nederlands als vreemde taal voor die leerlingen die niet mee kunnen komen. Leerkracht moet zich openstellen voor het aanleren technieken of effectief Nederlands als vreemde taal aan te bieden.
2	Nederlands leeft niet bij de kinderen, omdat zij het niet vaak gebruiken. Methodes sluiten niet aan bij de belevingswereld van onze kinderen. Materiaal moet door de leerkracht zelf ontwikkeld worden om

- de leerstof begrijpelijk te maken voor de leerlingen. De leerlingen presteren meestal wel maar het Nederlands wordt nauwelijks vanuit het kind zelf toegepast. Het aanleren van Nederlands moet veel leuker worden en vooral op hun niveau worden toegepast NT2 benadering is essentieel.
- 3 Nederlands aanbieden als vreemde taal vanuit een meertalig perspectief.
 - 4 Visuele ondersteuning; taalcoaches netwerk; methodes aanpassen aan belevingswereld.
 - 5 Ondersteunend materiaal aanwezig maar van een te hoog niveau. Methode die beschikbaar is, is mooi, maar niet geschikt.
 - 6 Is Nederlands wel een vreemde taal? Vanwege het beginnersniveau van onze kinderen. Het is interessant om de visie hierachter te weten. Ondersteuning mag ingezet maar wel met beleid. Papiamentu als steuntaal.
 - 7 Nascholing, licentie kunnen kopen; randvoorwaarden (intern.) op orde, kabel-tv; weerzin tegen Nederlands bestrijden; ERK handhaven voor bepalen streefniveau; echt aandacht voor meertaligheid; taalgericht vakonderwijs en omgekeerd.
 - 8 Nascholing, ondersteunend materiaal met name digitale leermiddelen; meertalig onderwijs met ondersteuning van het Papiamentu; oprichting landelijk talenplatform; een Methode Nederlands als VT.
 - 9 Methode nodig; Zonnig Nederlands Moderniseren, principe doortrekken naar VO. Goede balans aanhouden in lessen Papiamentu/Nederlands. Doorlopende leerlijn. FO op schooltaalwoorden; klassikaal lezen; randvoorwaarden op orde.
 - 10 Toegang hebben tot het Nederlands, Nieuws, Het klokhuis, Methodes voor allochtone kinderen.
 - 11 ERK-niveau handhaven; overleg educatieve uitgevers; masters inzetten voor moedertaal naar vreemde taal omwerking; niet alleen naar Nederlands kijken; Licentie muiswerk, diataal, appl voor alle leerlingen basisvorming; extra les Nederlands, taalv. PLC kopp. Materialenb.
 - 12 Trainingen leerkrachten noodzakelijk, kijken hoe men dat in andere landen doet.
 - 13 Veel zelfwerkzaamheid docenten op alle fronten. Docenten beheersen zelf taal niet altijd voldoende. Meer programma's in begrijpelijk Nederlands.
 - 14 Eindtermen herzien. Gezamenlijke methode NVT. Over werkboeken beschikken, is zeer wenselijk. Meer taalaanbod op radio en televisie, omgeving speelt belangrijke rol.
 - 15 Er zijn geen opmerkingen.
 - 16 Eenzelfde methode ontwikkelen voor alle SBO-scholen; Docenten moeten vaker in gelegenheid zijn om ervaringen te delen.
-

- 17 Afkeer tegen Nederlands de laatste 10 jaren steeds groter. Misschien door negatieve feedback, slechte resultaten toetsen. Spreekangst groot.
- 18 Bij binnenkomst taalvaardigheid Nederlands onvoldoende. Woordenschat te laag. Nederlands geen leuk vak. Spreekangst. Na een jaar beter maar grote krachtsinspanning van beide zijde, docenten en studenten voor gewenst niveau.



Figuur 2 Overzicht gebruikte en ontwikkelde totaalmethoden voor Nederlands en Papiaments op Benedenwindse eilanden (*Zo lezen*, aanvankelijk lezen in groep 3, *Taalparasol*, voor groep 4-8 en *Doeltaal* zijn nog niet ontwikkeld). Uitgaven van Fundashon pa Planifikashon di Idioma, FPI. (Zie: Severing, e.a., 2008; 2014)

4. TRANSLANGUAGING ALS HULPMIDDEL BIJ WOORDENSCHATONTWIKKELING

SEN NANDOE



Inleiding

Het onderwijs in Suriname is de afgelopen vier jaar door woelig vaarwater heen gegaan. Eerst was er de coronacrisis die heel wat ontwrichting met zich heeft meegebracht en daarna het doorstroomsysteem met zijn vele haken en ogen. Klachten uit het werkveld waren talloos en van uiteenlopende aard. Een van de klachten betrof het tekstanalyseonderwijs. Veelal werd het sombere beeld geschetst van leerlingen die niet altijd de fijnere nuances in een tekst kunnen identificeren, de strekking ervan kunnen verwoorden of eenvoudigweg tekstinhoudelijke vragen kunnen beantwoorden. Dit heeft gevolgen voor hun functioneren in de maatschappij. Immers, onze gedigitaliseerde, op technologie gerichte maatschappij eist van haar burgers dat zij over specifieke competenties beschikken om er volwaardig deel aan te kunnen nemen. Een van deze competenties is taalvaardig zijn, zowel mondeling als schriftelijk. Om taalvaardigheid als competentie bij meertalige leerlingen te ontwikkelen moet bij de basis worden gestart: bij woordenschatonderwijs. Maar hoe doe je dat bij leerlingen in het voortgezet onderwijs (vo) op junioreniveau?

Voor het Instituut voor de Opleiding van Leraren (IOL) was dit een mooie gelegenheid om na te gaan welke strategie ingezet kan worden om de woordenschat van vo-leerlingen te verbeteren. Hieronder volgt een verslag van een onderzoek dat samen met mo-b-student Stefanie Palm is uitgevoerd op de M.J. Poolschool in Paramaribo Zuid.

Translanguaging als didactisch hulpmiddel

Alvorens een strategie wordt toegelicht, wordt eerst kort een beeld geschetst van de huidige situatie. Suriname is een meertalig land waarin het Nederlands de instructietaal is, het Sranan de omgangstaal. De M.G.J. Poolschool te Paramaribo-Zuid heeft overwegend leerlingen van Aucaanse, Saramaccaanse en creoolse afkomst, in de leeftijd van 13-17 jaar. Allen spreken naast hun moedertaal het Sranan. Het Nederlands wordt matig beheerst; vandaar ook de tegenvallende prestaties bij tekstanalyse. Gefocust moet dus worden op een duidelijke NT2-klasesituatie waarbij woordenschatonderwijs moet worden verbeterd.

Uit verschillende bronnen blijkt dat in meertalige onderwijssituaties translanguaging als didactisch hulpmiddel wordt ingezet. Translan-

guaging kan worden omschreven als een onderwijsbenadering waarbij de talen die het kind beheerst gebruikt worden als een middel om nieuwe concepten en ideeën te begrijpen en te verduidelijken. Onderzoek heeft uitgewezen dat er meerdere voordelen zijn verbonden aan dit hulpmiddel:

1. Leerlingen van 14-17 jaar kunnen actief deelnemen aan de les, ideeën verder uitleggen en ontwikkelen en vragen stellen (García en Leiva, 2014).

2. Daarnaast geeft translanguaging de leerlingen de mogelijkheid om hun meertalige identiteit te uiten en hun sociaal-emotionele ontwikkeling te versterken (Rosiers et al, 2018).

3. Translanguaging helpt bij het beter en dieper begrijpen van bepaalde leerinhoud, het ontwikkelen van de zwakkere taal, het faciliteren van de link tussen thuis en school en het integreren van de gevorderde sprekers met de beginners (Baker, 2001).

4. Translanguaging in het klaslokaal draagt bij tot een positieve sfeer in de klas en een veilige leeromgeving, waarin leerlingen hun meertalige identiteit kunnen uiten (Cummins, 2005).

Voor woordenschatonderwijs zijn er verschillende didactieken waaronder de Viertakt van Verhallen (Verhallen, 1991). Deze methodiek is gestoeld op vier pijlers:

Voorbewerken: allereerst wordt de voorkennis geactiveerd en betrokkenheid vergroot door onder andere het bespreken van een foto, het maken van een mindmap of het bekijken van een kort filmpje.

Semantiseren is de volgende stap. Dit houdt in dat er betekenis wordt gegeven aan de woorden oftewel de definitie wordt uitgelegd.

Dit moet gebeuren in de context waarin het woord wordt aangeboden. Het is belangrijk dat de leerkracht de betekenis uitlegt, zodat foutieve definities voorkomen worden. Voor dit onderzoek geeft de leerkracht de uitleg in het Sranan, afgewisseld met Nederlands.

Consolideren, de derde stap, houdt in het oefenen van de woorden, net zo lang totdat het woord een vast plekje heeft in de woordenschat van de kinderen. Dit kan op allerlei manieren, denk aan: flitskaartjes, werkbladen en een woordenschatbingo.

De laatste stap in de viertakt is controleren: nagaan of het woord werkelijk is begrepen. Daarbij is het belangrijk dat zowel de actieve als passieve kennis van het woord wordt gecontroleerd. Denk hierbij bijvoorbeeld aan een quiz of mondelinge overhoring.

Het onderzoek

Met het bovenstaande in gedachten is de volgende centrale vraag geformuleerd:

Hoe kan translanguaging bijdragen aan het vergroten van de woordenschat van overwegend Sranansprekende leerlingen in de leeftijd van 13-17 jaar?

Deelvragen:

1. Hoe ervaren leerlingen deze didactische aanpak?
2. Hoe benaderen leerkrachten translanguaging als strategisch hulpmiddel bij woordenschatlessen?

Context en participatie

Aan dit onderzoek deden 31 leerlingen mee en 21 leerkrachten, allen ingeschreven/of verbonden op/aan de M.G.J. Poolschool.

Om antwoorden te krijgen op de verschillende vragen zijn de volgende instrumenten ingezet.

- Vragenlijsten voor zowel leerkrachten als leerlingen over hun ervaring met translanguaging;
- Woordenschatoefeningen met als uitgangspunt Viertakt van Verhallen;
- Video-opnames van de woordenschatlessen.

De woordenschatoefeningen

Met de Viertakt van Verhallen in gedachten zijn verschillende oefeningen uitgewerkt. Gekozen is om de oefeningen te centreren rondom een bepaald thema, in dit geval 'het online kind', 'cyberpesten' en 'social media en cyberpesten': onderwerpen die (naar we hopen) de interesse van de leerlingen hebben.

Er zijn tien verschillende soorten oefeningen samengesteld: oefeningen waarin uit de context de betekenis moet worden gezocht, zinnen moeten worden aangevuld, aan de hand van plaatjes de betekenis moet worden uitgelegd of oefeningen waarin middels een kruiswoordpuzzel woord en betekenis worden gelinkt aan elkaar.

De woordenschatlessen zijn aangeboden in de periode oktober-november 2023; enkele zijn opgenomen. Bij het uitleggen van de oefeningen is door de leerkracht afwisselend Nederlands en Sranan gebruikt. Bij het semantiseren van de woordjes is dat consequent gedaan; gewoon om er zeker van te zijn dat de leerlingen de juiste betekenis van de woorden aangeboden krijgen. Bij het uitvoeren van de oefeningen mochten de leerlingen ook Sranan met elkaar en met de leerkracht spreken.

Hieronder volgen enkele van de oefeningen.

1. De invloed van technologie op kinderen

- I. Kinderen gaan zo vlot met technologie om dat ze wel digital natives worden genoemd. Omdat het bij volwassenen minder vlot gaat, zijn zij eerder digitale immigranten.
- II. Toch heeft men gemerkt dat jonge mensen die veel online zijn vaak afhankelijk raken van hun devices, betrokken raken bij cyberpesten en gewild of ongewild porno te zien krijgen.

Afhankelijkheid

- III. Bepaalde onlineactiviteiten, zoals gamen, zijn zeer verslavend. En dat is geen toeval. De apps op je telefoon zijn gemaakt om je aan je telefoon te binden. Hoe langer je naar op je scherm kijkt, hoe meer de makers ervan huanen je verdienen.

Cyberpesten

- IV. Heel wat mensen worden online agressiever, grover en ongevoeliger – dingen die tot pesten kunnen leiden. Misbruik van social media is soms te herleiden tot een overdreven hang naar likes of volgers. En iemand die ontdekt dat hij ergens niet bij betrokken wordt – bijvoorbeeld als hij ziet dat hij niet is uitgenodigd voor een feest – kan het gevoel krijgen dat hij wordt gepest.

Porno

- V. Internet heeft smerige content heel toegankelijk gemaakt. Filters kunnen een hulp zijn, maar ouders moeten beseffen dat ze nooit honderd procent veiligheid garanderen.
- VI. Sexting – het versturen van seksueel getinte berichten, foto's en filmpjes – kan juridische gevolgen hebben. Afhankelijk van plaatselijke wetten en de leeftijd van de betrokkenen kan mensen het verspreiden van kinderporno ten laste worden gelegd.
- VII. Technologie mag voor kinderen nog zo eenvoudig zijn, het is geen kinderspel. Kinderen hebben begeleiding nodig. Een kind een smartphone geven zonder hem te leren er goed mee om te gaan, is net zo onverantwoordelijk als hem in het zwembad laten springen zonder dat hij kan zwemmen.

Opdracht 1: Betekenis achterhalen uit de context

- Lees de bovenstaande tekst grondig.
- Schrijf de onderstreepte woorden of woordgroepen op in je schrift.

- Vorm groepjes van drie of vier leerlingen en bespreek met elkaar wat de mogelijke betekenissen van de woorden kunnen zijn. Hierbij is het wel bevorderlijk om ook de eigen thuistaal of moedertaal te gebruiken.
- Zoek uit de bowl op tafel het briefje met de juiste betekenis van de onderstreepte woorden of woordgroepen.

Opdracht 2

Lees de onderstaande tekst Online pesten. Zoek van de onderstreepte woorden de betekenis op in het woordenboek. Schrijf daarnaast van de gecursiveerde woorden een synoniem en een tegenstelling op.

Luister daarna naar het lied 'Jezelf zijn' van Niels Destadbader over cyberpesten en schrijf een gedicht aan de hand van de informatie die je verkregen hebt uit de tekst.

(<https://www.youtube.com/watch?v=vPNF6woO7dg>)

Online pesten

I. In een samenleving waar communicatie steeds vaker online plaatsvindt, komen nieuwe gevaren om de hoek kijken. Online pesten is er daar één van. Ruim 8% van alle jongeren in Nederland is al eens slachtoffer geweest van cyberpesten. Dit kan erg ingrijpend zijn. Als ouder wil je er voor je kind zijn in moeilijke tijden. Maar hoe herken je cyberpesten en wat kun je doen als je kind online gepest wordt?

II. Cyberpesters verschuilen zich vaak achter schermen en gebruikersnamen. Toch kunnen ouders online pesten aanpakken en zelfs helpen voorkomen voordat het gebeurt. De eerste stap voor ouders is zich wapenen met informatie. Begrijp wat cyberpesten is en onderneem vervolgens stappen om in te grijpen, te rapporteren en online pestgedrag te voorkomen.

III. Cyberbullying kan gedefinieerd worden als "opzettelijke en herhaaldelijke schade die wordt toegebracht door het gebruik van computers, mobiele telefoons en andere elektronische apparaten." Deze interacties resulteren vaak in vernedering voor het slachtoffer. Ze zijn opzettelijk en meedogenloos.

IV. Bij deze vorm van pesten ontvangt het slachtoffer bijvoorbeeld gemene berichtjes via sociale media. Slachtoffers kunnen constant geconfronteerd worden met kwetsbare dingen online. Hierdoor hebben ze het gevoel dat ze nergens veilig zijn voor een cyberpester.

Opdracht 3

- A. Neem de bovenstaande illustratie door. Schrijf daarna een kort verhaal van 250-300 woorden over de nadelen van cyberpesten. Maak zoveel

mogelijk gebruik van synoniemen/ betekenissen van de vetgedrukte woorden en de illustraties.

Opdracht 4 **Rollenspel**

Lees de onderstaande tekst goed. Vorm daarna een groep van vier tot vijf mensen. Aan de hand van de informatie uit de tekst ga je een sketch van ongeveer 6-7 minuten opvoeren. In je sketch ga je in op mogelijke gevolgen van cyberpesten. De rollen waaruit je kunt kiezen zijn leraar, ouders, slachtoffer en (cyber)pester. Je mag zowel Nederlands als Sranan spreken in je sketch.

Onbekende woorden mag je opzoeken in het online woordenboek.

Cyberpesten elimineren Cyberpesten is een veelvoorkomend probleem dat verschrikkelijke en langdurige gevolgen kan hebben. Kinderen en jongeren kunnen uit angst voor eenzaamheid nare dingen tegen elkaar zeggen. Ze willen bij de groep horen en sluiten anderen



daarom buiten. Let op als je kind zich terugtrekt uit het gezinsleven en niet meer naar school wil. Ook klagen over buikpijn zonder duidelijke reden kan erop wijzen dat je kind problemen heeft met cyberpesten.

De beste manier om je kind in zo'n situatie te helpen en om cyberpesten te elimineren, is door goed met ze te praten. Geef ze de middelen die ze nodig hebben en neem eventueel contact op met de school of de ouders van andere kinderen. Dit geldt ook als je kind

juist de pester blijkt te zijn. Door als ouder het gesprek aan te gaan met je kind kun je helpen om van het internet een veiligere, meer inclusieve plaats te maken voor iedereen.

Resultaten

Om informatie te krijgen van zowel leerkrachten als leerlingen over hun ervaring met translanguaging als didactisch hulpmiddel, zijn aan hen vragenlijsten verstrekt. Daaruit blijkt dat:

- de helft van de ondervraagde leerkrachten het een goed idee vindt als een andere instructietaal wordt gebruikt, zeker als het gaat om het uitleggen van moeilijke begrippen, woorden of concepten. De andere helft staat er of uitgesproken negatief tegenover of twijfelt, omdat deze leerkrachten bang zijn dat de officiële instructietaal anders op de achtergrond raakt of verwatert.
- voor 52% van de ondervraagde leerkrachten translanguaging als didactisch middel onbekend is. Zij zien echter wel het belang ervan in en wensen kennis erover op te doen.
- 71% van de ondervraagde leerkrachten het een goed idee vindt als het leerlingen wordt toegestaan elkaar te instrueren in hun moedertaal. 24% is daar geen voorstander van omdat zij bang zijn dat leerlingen anders het Nederlands niet goed zullen beheersen. De overige 5% heeft hier geen mening over.
- 53% van de respondenten de mening is toegedaan dat er vanuit de overheid specifiek beleid moet worden geformuleerd voor het gebruik van de moedertalen in het onderwijs. 33% vindt dat niet en 14% heeft geen mening.



De vragenlijsten van de leerlingen waren vooral toegespitst op de beleving van translanguaging bij het onderdeel woordenschat. Uit de antwoorden blijkt dat:

- 48% van de leerlingen aangeeft bang te zijn het Nederlands niet te zullen beheersen als wordt toegestaan in het Sranan te communiceren. 52% staat er wel positief tegenover. Deze respondenten zeggen de leerstof beter te begrijpen en zich beter te kunnen uitdrukken. Ook zeggen ze eerder vragen aan de juf te durven stellen.

- Ook blijkt dat een groot deel van de leerlingen (74%) een blij gevoel ervaart wanneer toestemming wordt gegeven het Sranan te mogen bezigen in de klas. 19% staat er neutraal tegenover en de overige 7% zegt het niet fijn te vinden.

Deze resultaten worden ondersteund met de video-opnames van de lessen. Uit het videomateriaal blijkt duidelijk dat er een goede interactie is tussen de leerkracht en de leerlingen. Antwoorden worden spontaan gegeven (in het Sranan), onderling instrueren leerlingen elkaar in het Sranan, en er heerst overall een blijde, vrolijke sfeer. Niet in de laatste plaats blijkt uit de lessen dat de woordenschat oefeningen positief zijn uitgevoerd. De leerlingen hebben de opdrachten en de instructies correct uitgevoerd en de vragen juist beantwoord.

Conclusies en aanbevelingen

Uit dit onderzoek kan worden geconcludeerd dat het zeker het proberen waard is om translanguaging als didactisch hulpmiddel bij woordenschatonderwijs toe te passen, vooral omdat het een positief effect heeft op de beleving in de klas van de leerling. Het feit dat het bijdraagt aan een positief zelfbeeld van de leerling moet zeker niet onderschat worden.

Maar dit brengt wel met zich mee dat er vanuit de overheid meer initiatieven moeten worden ondernomen om leerkrachten te scholen in verschillende NT2-didactische hulpmiddelen, waaronder translanguaging. Natuurlijk is het zo dat binnen een meertalige samenleving leerkrachten bewust of onbewust teruggrijpen naar de moedertaal van het kind of in ieder geval de contacttaal, maar het zorgt voor een wereld van verschil wanneer je er bewust van bent hoe je gericht een bepaald didactisch middel kunt inzetten waardoor je ook optimale resultaten kunt krijgen.

Ook moet meer onderzoek worden gedaan naar de behoefte om Sranan officieel als instructietaal in het onderwijs aan te wijzen. Alleen dan kan een breed gedragen taalbeleid worden geschreven en nageleefd. Belangrijk is in dit kader ook dat moet worden gewerkt aan de bewustwording van het belang van de eigen talen. Leerlingen moeten ervan bewust worden gemaakt dat niet alleen het Nederlands het recht heeft een H-status te hebben, maar ook hun eigen talen. Maar dat kan pas gebeuren als zij zelf hun taal als waardig beschouwen.

Geraadpleegde literatuur

Baker, C. (2001). *Foundations of Bilingual Education and Bilingualism*. Clevedon: Multilingual Matters.

- Cummins, J. (2005). Teaching for cross-language transfer in dual language education: Possibilities and pitfalls. In: TESOL Symposium on dual language education: Teaching and learning two languages in the EFL setting (pp. 1-18). Teachers of English to Speakers of Other Languages.
- García, O., & Leiva, C. (2014). Theorizing and enacting translanguaging for social justice. In: Heteroglossia as practice and pedagogy (pp. 199-216). Dordrecht. Springer.
- Palm, S. (2024). MO-b-scriptie Translanguaging als hulp bij begrijpend lezen. Paramaribo.
- Rosiers, K., Van Lancker, I., & Delarue, S. (2018). Beyond the traditional scope of translanguaging: Comparing translanguaging practices in Belgian multilingual and monolingual classroom contexts. *Language & Communication*, 61, 15-28
- Verhallen, M. & Verhallen, S. (1994). *Woorden leren, woorden onderwijzen*. Amersfoort: CPS

••••



Sen Nandoe gaat graag in op de vragen uit de zaal.

••••



Frauke Vervaeke was een van de jongste deelnemers.

5. 'SURINAAMS', 'VLAAMS' EN 'HOLLANDS' OF TOCH ALLEMAAL 'NEDERLANDS'? EEN VERKENNENDE EMPIRISCHE STUDIE NAAR TAALNAMEN ALS INDICATOREN VAN NORMBEWUSTZIJN BIJ NEDERLANDSTALIGE STUDENTEN UIT SURINAME, BELGIË EN NEDERLAND²¹
FRAUKE VERVAEKE



Abstract

Bij taalbeleidsmakers en academici is al enkele jaren de visie gangbaar dat het Nederlands verschillende normgevende regio's kent. De variëteiten die daar gesproken worden, krijgen doorgaans labels als "Surinaams-Nederlands", "Belgisch-Nederlands" en "Nederlands-Nederlands". De keuze voor die namen is niet onbelangrijk, want ze signaleren eigenheid, gelijkwaardigheid en normgevende autonomie. De vraag is echter of dergelijke namen ook gangbaar zijn in de bredere maatschappij. In dit artikel rapporteren we de resultaten van een exploratieve studie waarin Nederlandstalige studenten uit Suriname, België en Nederland gevraagd werden om het taalgebruik in spraakopnames van Surinaamse, Belgische en Nederlandse standaardtaalsprekers te benoemen. Uit hun antwoorden blijkt dat de benamingen Surinaams-Nederlands, Belgisch-Nederlands en Nederlands-Nederlands amper ingeburgerd zijn, al zijn er wel duidelijke nationale verschillen.

1 Inleiding

Binnen het Nederlandse taalgebied vindt er sinds de tweede helft van de 20^e eeuw een beweging plaats van een narratief met één variëteit als norm voor het hele taalgebied – het Standaardnederlands zoals dat in Nederland gangbaar is – naar een narratief waarbij ervan uitgegaan wordt dat het Nederlands verschillende nationale variëteiten ontwikkeld heeft – het Surinaams-Nederlands, het Belgisch-Nederlands en het Nederlands-Nederlands – die elk hun eigen standaardnorm hebben. Achter de acceptatie of afwijzing van die pluricentrische visie op taalnormen schuilt een complexe wisselwerking tussen representatieve processen (taalpercepties, -attitudes en -ideologieën) en taalinterne processen (fonetische, lexicale, syntactische convergentie en divergentie), maar ook tussen top-down taalbeleid

²¹ Ik bedank graag Eline Zenner, Anne-Sophie Ghyselen, Carol Bobson, Mahalia Sno en Marjorie Rotsburg voor hun input bij het design van deze studie en hun ondersteuning bij de dataverzameling. Ik dank Anne-Sophie ook voor haar feedback bij eerdere versies van dit artikel.

(taalprofessionals) en bottom-up taalbeleid (taalgebruikers in brede zin).

Uit publicaties en beleidsdocumenten kunnen we afleiden dat de pluricentrische visie steeds steviger verankert raakt onder taalbeleidsmakers en academici (Adviescommissie Taalvariatie, 2019; De Belder & Hiemstra, 2022; De Ridder, 2020; Dhondt et al., 2020; Ghyselen et al., 2022; Joubert, 2005; Mijts, 2022). Recent empirisch onderzoek ontbreekt echter grotendeels om na te gaan in welke mate het idee van meerdere normen ook onder taalgebruikers in brede zin leeft (uitzonderingen en oudere studies: Deprez, 1984; Ghyselen et al., 2022; Impe, 2010; Knops, 1984; Steegs et al., 2009). Dat is nochtans cruciale informatie, aangezien acceptatie en elaboratie cruciale stappen zijn bij standaardisering (Amorós Negre & Quesada Pacheco, 2019, p. 9,11; Bermingham et al., 2021, p. 93; Darquennes, 2021, p. 21; Geeraerts, 2003, p. 27; Ghyselen et al., 2022, p. 3; Haugen, 1966, p. 933; Le Page & Tabouret-Keller, 1985, pp. 8–9, 205).

Eén manier om meer inzicht te krijgen in de mate waarin taalgebruikers een pluricentrische visie op het Nederlands hebben, is door taalnamen te bestuderen. Het benoemen van een bepaald type taalgebruik met een eigen naam heeft immers een belangrijke functie bij wat language making wordt genoemd, het bewuste of onbewuste proces waarbij niet-observeerbare linguïstische entiteiten worden geconstrueerd en gepercipieerd als afzonderlijke taal(variëteit) of dialecten (Krämer et al., 2022). Benoeming verhoogt de zichtbaarheid van de geconstrueerde entiteiten, faciliteert de classificatie ervan ten opzichte van gelijkaardige talen of variëteiten en dicht de nieuwe 'taal' een bepaalde status toe.

In beleidsdocumenten en wetenschappelijke artikels wordt het steeds meer common practice om de pluricentrische variëteiten van het Nederlands te benoemen als Surinaams-Nederlands, Belgisch-Nederlands en Nederlands-Nederlands (zie bvb. de website van de Taalunie). De vraag is echter of dergelijke namen, die de visie uitdragen dat de verschillende nationale variëteiten van het Nederlands op gelijke voet staan, ook gangbaar zijn in de bredere maatschappij. Op die vraag probeer ik in dit artikel een antwoord te bieden, door in kaart te brengen welke namen studenten uit Suriname, België en Nederland in zowel talenopleidingen als niet-talenopleidingen gebruiken om het taalgebruik van Surinaamse, Belgische en Nederlandse standaardtaalsprekers te benoemen. Daarbij ga ik na in welke mate ze voor het algemene label Nederlands kiezen, dan wel voor regio-specifieke namen – zoals Surinaams-Nederlands, Belgisch-Neder-

lands, Vlaams of Hollands – of namen die expliciet naar de normatieve status van het taalgebruik verwijzen, zoals standaardtaal, dialect of tussentaal. Naamkeuzes kunnen ons immers inzicht bieden in de manier waarop nationale verschillen geconceptualiseerd worden. In §2 wordt dieper ingegaan op het concept language making en op de theorievorming rond taalnamen. Daarna wordt de methodologie van deze studie uiteengezet in §3. De resultaten worden geïntroduceerd in §4 en verder geïnterpreteerd in §5.

2 De rol van taalnaamgeving bij language making

Talen en taalvariëteiten als geografisch, structureel en functioneel afgeleide entiteiten met een naam zijn een uitvinding van de mens; observeerbaar in de praktijk zijn immers enkel taalvarianten. Het proces waarbij linguïstische eenheden worden geconstrueerd en waargenomen als een taal of een variëteit wordt language making genoemd (Krämer et al., 2022, p. 3). Language making is grotendeels een cognitief proces: wat deel uitmaakt van een taal (of variëteit) – en wat niet – hangt in sterke mate af van percepties en attitudes van zowel sprekers als niet-sprekers van die taal (Amorós Negre & Quesada Pacheco, 2019, pp. 9, 11; Bermingham et al., 2021, p. 93; Ghyselen et al., 2022, p. 3; Krämer et al., 2022, p. 5; Le Page & Tabouret-Keller, 1985, p. 205). Een element dat sterk samenhangt met de mate waarin groepen taalvarianten als een eenheid worden gepercipieerd, is de naam die er – soms door taalgebruikers binnen de gemeenschap en soms door taalgebruikers erbuiten – aan toegekend wordt. Een aparte naam verhoogt immers de zichtbaarheid van een variëteit. Daarnaast kan een variëteit via een naam vaak gelinkt worden aan bepaalde positieve of negatieve eigenschappen, waardoor de status ervan ofwel verhoogd of verlaagd wordt en de positie van de variëteit ten opzichte van andere variëteiten gemanipuleerd kan worden (Krämer et al., 2022, p. 6; Le Page & Tabouret-Keller, 1985, p. 235).

Ook het concipiëren van een taal als pluricentrisch – een tussenweg tussen monocentrisme en taalseparatisme – is een vorm van language making. Voor het Nederlands kunnen we – net zoals voor vele andere talen – observeren dat er de afgelopen vijftig jaar een omzwaai in zowel taalkundig onderzoek als taalbeleid heeft plaatsgevonden, van een monocentrische visie met het Nederlands-Nederlands als enige norm naar een bicentrische visie met het Nederlands-Nederlands en het Belgisch-Nederlands als normen (rond de jaren 1970-1980 voor het eerst in onderzoek vermeld, ook aangenomen door de Taalunie in 2003) en uiteindelijk een pluricentrische visie met verschillende normen (officieel aangenomen door de Taalunie in

2015), nl. het Surinaams-Nederlands, Belgisch-Nederlands en Nederlands-Nederlands (De Belder & Hiemstra, 2022, pp. 134–135; Mijts, 2022, pp. 231–232). In recente literatuur wordt ook van Caribisch-Nederlands gesproken (Joubert, 2005; Joubert & van der Sijs, 2020), al is het onduidelijk – empirisch productie- en perceptie-onderzoek ontbreekt – of er echt van een afzonderlijke norm voor het Caribisch deel van het Koninkrijk der Nederlanden gesproken kan worden (zie bv. ook Mijts, 2022, p. 232; 2024, p. 22).

Ook binnen het onderzoek naar pluricentrisme werd al gewezen op de kracht van taalnamen. Schneider, bekend voor zijn Dynamic Model dat de evolutie van postkoloniale variëteiten van het Engels modelleert, ziet naamgeving als een belangrijke factor bij de ontwikkeling van natiespecifieke normen:

“In terms of linguistic terminology, the difference between phases 3 [nativization] and 4 [endonormative stabilization] is commonly given symbolic expression by substituting a label of the “English in X” type by a newly coined “X English.” The former marks the dialect as just a variant without a discrete character of its own, while the latter credits it with the status of a distinct type, set apart from and essentially on equal terms with all others.” (Schneider, 2007, p. 50)

Ook de naamgeving in teksten van neerlandici en beleidsmakers in het Nederlandse taalgebied volgt vaak het principe dat Schneider beschrijft – met termen zoals Surinaams-Nederlands, Belgisch-Nederlands en Nederlands-Nederlands – en reflecteert zo de visie dat we met evenwaardige taalvariëteiten te maken hebben. De namen verbinden het benoemde taalgebruik met kwaliteiten zoals eigenheid, gelijkwaardigheid en normgevende autonomie. Zoals eerder vermeld, is het voor de ontwikkeling van een norm essentieel dat taalgebruikers in brede zin – niet enkel taalbeleidsmakers en academici – de variëteit percipiëren en accepteren als norm (Amorós Negre & Quesada Pacheco, 2019, p. 9,11; Bermingham et al., 2021, p. 93; Darquennes, 2021, p. 21; Geeraerts, 2003, p. 27; Ghyselen et al., 2022, p. 3; Le Page & Tabouret-Keller, 1985, pp. 8–9, 205). Taalnaamdata van een bredere steekproef binnen de Nederlandssprekende gemeenschap kunnen ons inzicht geven in de basiscategorieën die zij binnen het Nederlands onderscheiden (Ghyselen & De Vogelaer, 2018, p. 5). In het geval van dit onderzoek kunnen ze helderheid verschaffen over de mate waarin Nederlandssprekenden natiellecten onderscheiden.

Over welke taalnamen precies gebruikt worden binnen het Nederlandse taalgebied voor de verschillende variëteiten van het Nederlands, en voor nationaal bepaalde in het bijzonder, is tot nu toe weinig geweten, en nog minder over de geografische en sociale spreik-

ding en de ideologische lading van die namen. We kunnen enkel impressionistisch opmaken dat er heel wat namen in omloop zijn, waarvan we vermoeden dat die verschillende visies op natiolectische variatie reflecteren. De benamingen Surinaams-Nederlands, Belgisch-Nederlands en Nederlands-Nederlands lijken bijvoorbeeld te correleren met een pluricentrische visie. Wanneer die termen naast elkaar gebruikt worden, lijken ze evenwaardigheid te signaleren; worden termen als Surinaams- en Belgisch-Nederlands echter gecontrasteerd met de term Nederlands voor 'Nederlands-Nederlands', dan is er veeleer sprake van asymmetrisch pluricentrisme, waarbij aan de normen van één nationale variëteit een hogere status toegekend wordt (Clyne, 1991, p. 455). De term Nederlands (voor NN) gecombineerd met termen als Surinaams of Vlaams/Belgisch, kan dan weer als het onomastische correlaat gezien worden van een 'taalseparatistische' visie, die ervan uitgaat dat we niet met één Nederlandse taal te maken hebben, maar met drie verschillende talen. Tegelijkertijd kan dezelfde benoemingsstrategie er echter ook op wijzen dat de benoemde Surinaamse en Belgische variëteiten niet als normgevend worden gepercipieerd, maar veeleer als dialecten van het Nederlands. De ideologische lading van een taalnaam is dus niet eenduidig, en wordt mee beïnvloed door de manier waarop de naam gecontrasteerd wordt met andere taalnamen.

Deze studie – uitgevoerd in 2023 bij studenten hoger onderwijs uit Suriname, België en Nederland – vormt een eerste aanzet om naamgevingspraktijken in kaart te brengen. Concreet wordt een antwoord gezocht op drie vragen:

1. Hoe benoemen Nederlandstalige studenten Nederlands zoals dat gesproken wordt door Surinamers, Belgen en Nederlanders?
2. Heeft een taalkundige opleiding een invloed op de naamgeving?
3. Wat vertellen de benamingsdata ons over de normatieve status van het Nederlands zoals dat gesproken wordt door Surinamers, Belgen en Nederlanders?

3. Methodologie

3.1. Design

De studie die in dit artikel beschreven wordt, maakt deel uit van een grotere online enquête naar de kennis en attitudes van studenten tegenover nationale variëteiten van het Nederlands. In die enquête werden vier types vragen gesteld:

- 1) Identificatievragen, waarbij participanten luisterden naar audiostimuli van spontaan gesproken Surinaams-Nederlands, Belgisch-Nederlands en Nederlands-Nederlands en bij elk fragment moesten aangeven aan welk land ze de taal in het fragment linkten en hoe ze de taal die ze hoorden zouden benoemen.
- 2) Kennisvragen, waarbij participanten vragen moesten beantwoorden over de status van het Nederlands in verschillende landen;
- 3) Acceptatievragen, waarbij gepeild werd naar de mate waarin participanten de nationale variëteiten van het Nederlands accepteren als norm;
- 4) Socio-biografische vragen, waarbij we de respondenten vroegen naar hun moedertaal, gender, leeftijd, etniciteit, de variëteit van het Nederlands die ze het vaakst spreken en hoeveel contact ze hebben met andere variëteiten van het Nederlands via (i) hun opleiding, (ii) reizen, (iii) de media, en (iv) persoonlijk contact.

In dit artikel focussen we op de resultaten van de naamgevingsvraag binnen deel 1; de resultaten van de andere vragen worden besproken in Vervaeke et al. (in voorbereiding).

3.1.1. Stimuli

Voor de audiostimuli gebruikten we opnames uit het attitudeonderzoek van Ghyselen et al. (2022). Die opnames werden ingesproken door zes mannen – twee Surinamers, twee Belgen en twee Nederlanders – tussen 20 en 40 jaar oud die een taalkundige achtergrond hebben of professioneel bezig zijn met taal. Door twee sprekers per variëteit in het design te incorporeren, trachtten we te vermijden dat sprekergerelateerde factoren (zoals de stemkleur of intonatie) de resultaten te veel zouden beïnvloeden.

Elke spreker werd gevraagd om spontaan ('alsof je het aan vrienden uitlegt') uit te leggen hoe je het bordspel Mens erger je niet! – dat in elk gebied gekend is – speelt. Uit de opnames werden fragmenten van 10 tot 15 seconden geselecteerd. Die fragmenten werden vervolgens gemanipuleerd zodat pauzes en versprekingen tot een minimum beperkt waren. De fragmenten vormen vanuit een productieperspectief typische voorbeelden van spontaan gesproken, standaardtalig Surinaams-, Belgisch- en Nederlands-Nederlands. Tijdens een pretest werden de fragmenten expliciet door 12 taalexperts Nederlands afkomstig uit Suriname (n=4), België (n=4) en Nederland (n=4) beschreven als bovenregionaal en werden geen lexicale of

morfo-syntactische eigenschappen typisch voor het Surinaams-, Belgisch- of Nederlands-Nederlands opgemerkt. De experts waren wel in staat – net als 15 leken afkomstig uit Suriname (n=5), België (n=5) en Nederland (n=5) – de stimuli aan het juiste land te linken. De fragmenten zijn dus door het gehanteerde accent herkenbaar als Surinaams-Nederlands, Belgisch-Nederlands en Nederlands-Nederlands.

In de bevraging werden de targetstimuli telkens afgewisseld met fillers, spraakopnames van tweedetaalsprekers van het Nederlands met Duits of Spaans als moedertaal, om te vermijden dat de focus van het onderzoek – natiolecten van het Nederlands – al te opvallend zou zijn. De afleiders waren niet afkomstig uit de studie van Ghyselen et al. (2022), maar werden ingesproken door sprekers met een gelijkwaardig profiel (extra voorwaarden waren Duits of Spaans als moedertaal en een goede beheersing van het Nederlands) en werden op een gelijkwaardige manier verwerkt.

3.1.2. Vragen

Bij elk fragment werden twee vragen gesteld:

- (i) Aan welk land link je de taal van deze persoon?
- (ii) Hoe benoemen we de taal in dit fragment?

Het antwoordveld bij beide vragen was open zodat de respondenten niet beïnvloed zouden worden door meerkeuzeopties. Daarnaast werd vraag twee bewust abstract gehouden en werd er geen antwoordvoorbeeld gegeven. Het begrip ‘taal’ kan in die vraag door de participanten op verschillende geografische en sociale of stilistische niveaus (globaal, nationaal, lokaal, standaardtalig, dialectisch) geïnterpreteerd worden. Het doel was immers om te kijken welk specificiteitsniveau spontaan getriggerd zou worden. Het nadeel van die vraagstelling is dat niet alle respondenten de vraag goed begrepen en bij uitzondering bijvoorbeeld ook het type conversatie (“speluitleg”) benoemden. Daar moeten we bij de interpretatie van de resultaten, rekening mee houden.

3.1.3. Procedure

De enquête werd tussen 17 februari en 23 april 2023 afgenomen bij studenten hoger onderwijs uit België, Nederland en Suriname, via het platform Qualtrics. Aan het begin van de enquête werd de geïnformeerde toestemming van de participanten gevraagd.

In de enquête hoorde elke participant vijf stimuli – één spreker per variëteit. De stimuli werden in een vaste volgorde aan de participanten gepresenteerd: de eigen nationale variëteit, de Duitse afleider, de ‘dichtste’ nationale variëteit, de Spaanse afleider en de ‘verste’

ationale variëteit. 'Dicht' en 'ver' verwijzen zowel naar de geografische afstand (bvb. België en Nederland delen een grens, terwijl Suriname verder weg ligt) als naar de nabijheid op economisch, mobiliteits- en politiek vlak (cf. Yakpo et al. (2015, p. 172) die Nederland en Suriname een 'transnational social space' noemen, 'in which goods, people, ideas and language practices are continuously exchanged'). Participanten kregen als instructie 'Beluister het fragment'.

3.1.4. Respondenten

Voor deze studie zochten we volwassen (18+) studenten hoger onderwijs met het Nederlands als moedertaal (naast eventueel een andere moedertaal of andere moedertalen) en met de Surinaamse, Nederlandse of Belgische nationaliteit. We zochten zowel talen- als niet-talenstudenten. De deelnemers werden voornamelijk geworven via sociale media en werden in Suriname ook deels persoonlijk benaderd tijdens een onderzoeksverblijf aan de Anton de Kom Universiteit. In totaal bereikten we 240 deelnemers met het genoemde profiel (cf. Tabel 1).

Tabel 1 Aantal deelnemers uitgesplitst naar nationaliteit en of ze al dan niet een talenstudie volgen

Surinamer		Belg		Nederlander	
Talen	Niet-talen	Talen	Niet-talen	Talen	Niet-talen
10	32	71	85	20	22

3.2. Analyse

Als eerste stap in de analyses werden de antwoorden op de open vraag 'Hoe benoemen we de taal in dit fragment?' geüniformeerd:

- Waar nodig werden hoofdletters en koppeltokens toegevoegd of verwijderd;
- Schrijffouten werden aangepast;
- Antwoorden die twijfel aangeven (bvb. ik denk, ik weet het niet zeker of ?), werden vervangen door *twijfel*;
- Dubbele antwoorden werden van elkaar gescheiden met een "/"-teken;
- Wanneer iemand aangaf het antwoord absoluut niet te weten, werd de code geen idee gebruikt.

Verder werd de keuze gemaakt om enkel de naamgevingsantwoorden te analyseren van participanten die de fragmenten juist lokaliseerden (zie Tabel 2). Het is immers belangrijk een onderscheid te

maken tussen naamgeving voor variëteiten die de student in kwestie prima kan lokaliseren en naamgeving voor spraak die een respondent verkeerdelijk aan een ander herkomstland linkt. Aangezien die laatste categorie weinig data bevat, focussen we hier op de eerste. Die is o.i. ook het interessantst om meer inzicht te verwerven in de normatieve status van verschillende natiolecten. Voor een verdere analyse van de herkenningsaccuratesse verwijzen we naar Vervaeke et al. (in voorbereiding).

Tabel 2 Absolute frequenties van juist en fout gelokaliseerde fragmenten van het Surinaams-, Belgisch-, en Nederlands-Nederlands uitgesplitst naar de nationaliteit van de participanten.

	Surinaamse participanten (N=42)		Belgische participanten (N=156)		Nederlandse participanten (N=42)	
	Juist	Fout	Juist	Fout	Juist	Fout
Surinaams-Nederlandse fragmenten	39	3	62	94	34	8
Belgisch-Nederlandse fragmenten	15	27	155	1	42	0
Nederlands-Nederlandse fragmenten	39	3	154	2	39	3

4. Resultaten

Tabellen 2, 3 en 4 tonen per variëteit (Surinaams-Nederlands, Belgisch-Nederlands en Nederlands-Nederlands) een overzicht van de gegeven taalnamen en hun frequentie, uitgesplitst naar de nationaliteit van de participanten (Surinamer, Belg of Nederlander). Met grijs tinten markeren we benamingen die enkel door participanten uit één land gebruikt werden.

Tabellen 2, 3 en 4 tonen per variëteit (Surinaams-Nederlands, Belgisch-Nederlands en Nederlands-Nederlands) een overzicht van de gegeven taalnamen en hun frequentie, uitgesplitst naar de nationaliteit van de participanten (Surinamer, Belg of Nederlander). Met grijs tinten markeren we benamingen die enkel door participanten uit één land gebruikt werden.

Bij de benamingen voor Belgisch-Nederlandse fragmenten valt op dat slechts twee benamingen door Surinamers, Belgen én Nederlanders gebruikt worden: 'Nederlands' & 'Vlaams'. 'Vlaams' wordt bovendien slechts één keer gebruikt door een Surinaamse participant. Een interessant verschil is dat Nederlanders een voorkeur hebben voor 'Vlaams', terwijl Belgen & Surinamers een voorkeur hebben

voor 'Nederlands'. Dat er toch zo veel taalnamen voor de Belgisch-Nederlandse fragmenten zijn in totaal, is voornamelijk een gevolg van de enorme variatie aan namen bij Belgische participanten. Deze namen verwijzen voornamelijk naar de standaardtaligheid van de variëteit ('standaard', 'tussentaal', 'algemeen'). Zulke namen worden niet gebruikt door Nederlanders en Surinamers. Ook de academisch gangbare benaming 'Belgisch-Nederlands' wordt enkel door Belgen opgegeven en behoort ook bij hen helemaal niet tot de frequentste antwoorden. Als we de data uitsplitsen op basis van de vraag of participanten een talenopleiding hadden gevolgd (cf. Bijlage 1), wordt duidelijk dat benamingen waarin het woord 'standaard' voorkomt vaker door studenten uit een talenopleiding gebruikt worden. 'Belgisch-Nederlands' wordt daarnaast enkel door studenten in een talenopleiding gebruikt. Benamingen waar 'algemeen' in voorkomt, worden dan weer veeleer door studenten gebruikt die geen talenopleiding volgen.

Bij de Nederlands-Nederlandse fragmenten is er slechts één benaming die in Suriname, België en Nederland gebruikt wordt en dat is ook meteen de voorkeursbenaming bij participanten van elke nationaliteit: 'Nederlands'. Net zoals bij de Belgisch-Nederlandse fragmenten gebruiken Belgen een hele reeks benamingen die Nederlanders en Surinamers niet of nauwelijks gebruiken. Die benamingen verwijzen enerzijds naar de standaardtaligheid van de variëteit ('algemeen', 'standaard') en benoemen anderzijds specifiek de 'Nederlands-Nederlandsheid' van de variëteit ('Nederlands-', 'Hollands', 'uit Nederland', 'Noordelijk', 'andere taalvariant', 'met een dialect'). De academische benaming 'Nederlands-Nederlands' wordt ook bij deze fragmenten enkel in België gebruikt en enkel door studenten uit een talenopleiding (cf. Bijlage 2). Bovendien geldt ook hier dat benamingen waarin het woord 'standaard' voorkomt vaker door Belgische studenten uit een talenopleiding gebruikt worden en de benamingen waar 'algemeen' in voorkomt veeleer door niet-talenstudenten gebruikt worden.

De data voor de Surinaams-Nederlandse fragmenten vertonen veel gelijkenissen met de data voor de Nederlands-Nederlandse fragmenten. 'Nederlands' is de enige benaming die iedereen gebruikt en ook meteen overal de frequentst gebruikte. Belgen variëren meer in het aantal benamingen dat ze gebruiken en opnieuw verwijzen die benamingen ofwel naar de standaardtaligheid van de variëteit ('algemeen', 'standaard', 'tussentaal', 'dialect', 'regiolect', 'tweede taal', 'accent') ofwel naar de 'Surinaams-Nederlandsheid' van de variëteit ('Surinaams'). Belgische studenten binnen een talenopleiding zijn

meer geneigd om benamingen met 'standaard' te gebruiken dan Belgische studenten in een andere opleiding (cf. Bijlage 3). Een belangrijk verschil met zowel de Nederlands-Nederlandse als de Belgisch-Nederlandse fragmenten is dat de academische benaming 'Surinaams-Nederlands' niet alleen in België gebruikt wordt door studenten Nederlands, maar ook in Suriname. Daar wordt ze bovendien niet alleen door studenten in een talenopleiding gebruikt. Een laatste opmerkelijk verschil tussen participanten met verschillende nationaliteiten is dat Belgen en Nederlanders, ongeacht of ze Nederlands studeren of niet, de benaming 'Surinaams' gebruiken, terwijl die nooit door Surinamers zelf gebruikt wordt. Dat is op zich niet verwonderlijk, aangezien die term als Nederlands synoniem voor het 'Sranantongo' wordt gehanteerd (Léglise & Migge, 2006, pp. 23–24). Hoewel de benaming 'Surinaams' voor 'Sranantongo' zeker niet beperkt blijft tot Suriname, kennen Nederlanders en Belgen die niet bekend zijn met de Surinaamse taalsituatie deze betekenis van de term wellicht niet.

Enkel bij de Surinaamse fragmenten verschijnen herhaaldelijk bij zowel Belgen als Nederlanders omschrijvende benamingen zoals 'Nederlands met een Surinaams accent/een Surinaamse tongval/Surinaamse kleur' of bij Belgen zelfs 'regiolect/dialect'. Die benamingen lijken te impliceren dat het taalgebruik niet als een op zichzelf staande variëteit wordt gepercipieerd. Opvallend genoeg worden zulke omschrijvingen niet gebruikt om de Nederlandse of Belgische fragmenten te benoemen.

Tabel 3 Namen voor juist gelokaliseerde Belgisch-Nederlandse fragmenten uitgesplitst naar de nationaliteit van de participanten. Frequenties worden zowel absoluut als relatief voor participanten met dezelfde nationaliteit (totaal per kolom = 100%) weergegeven.

	Namen Surinamers	Surinamers (15)	Namen Nederlanders	Nederlanders (42)	Namen Belgen	Belgen (155)
1	Nederlands	10 (66,67%)	Vlaams	22 (52,38%)	Nederlands	63 (40,65%)
2	Belgisch	2 (13,33%)	Nederlands	13 (30,95%)	Vlaams	20 (12,9%)
3	Vlaams	1 (6,67%)	Vlaams-Nederlands	1 (2,38%)	Algemeen Nederlands	19 (12,26%)
4	Nederlandse taal	1 (6,67%)	Nederlands/Vlaams	1 (2,38%)	Standaard-taal	12 (7,74%)

5	Stotteren	1 (6,67%)	Belgisch	1 (2,38%)	Standaard-nederlands	7 (4,52%)
6			(Vlaams) Ne-derlands	1 (2,38%)	Tussentaal	7 (4,52%)
7			België	1 (2,38%)	Belgisch-Ne-derlands	3 (1,94%)
8			heel net	1 (2,38%)	Vlaams-Ne-derlands	2 (1,29%)
9			Nederlands, maar ik zou het waar-schijnlijk Vlaams noe-men	1 (2,38%)	Algemeen Beschaafd Nederlands	2 (1,29%)
10					Belgische standaard-taal	2 (1,29%)
11					Vlaams/ Nederlands	2 (1,29%)
12					Nederlands/ Vlaams	1 (0,65%)
13					(Standaard) Vlaams	1 (0,65%)
14					Algemeen (Belgisch) Nederlands	1 (0,65%)
15					AN (Alge-meen Ne-derlands)	1 (0,65%)
16					Belgisch-Ne-derlandse standaard-taal	1 (0,65%)
17					Belgisch-Ne-derlandse tussentaal	1 (0,65%)
18					Belgisch Standaard-nederlands	1 (0,65%)
19					Formeel	1 (0,65%)
20					geïnten-deerde stan-daardtaal	1 (0,65%)
21					Informeel	1 (0,65%)
22					Limburg	1 (0,65%)
23					Nederlands (Vlaams)	1 (0,65%)
24					Nederlands met een Antwerps accent	1 (0,65%)

25			Spreektaal	1 (0,65%)
26			Standaard Belgisch-Nederlands	1 (0,65%)
27			Standaard-nederlands uit Vlaanderen	1 (0,65%)

Tabel 4 Namen voor juist gelokaliseerde Nederlands-Nederlandse fragmenten uitgesplitst naar de nationaliteit van de participanten. Frequenties worden zowel absoluut als relatief voor participanten met dezelfde nationaliteit (totaal per kolom = 100%) weergegeven.

	Namen Surinamers	Surinamers (39)	Namen Nederlanders	Nederlanders (39)	Namen Belgen	Belgen (154)
1	Nederlands	36 (92,31%)	Nederlands	34 (87,18%)	Nederlands	102 (66,23%)
2	Hollands-Nederlands	1 (2,56%)	Standaardnederlands	1 (2,56%)	Algemeen Nederlands	11 (7,14%)
7	Mens-erger-je-niet	1 (2,56%)	ABN/ informatief	1 (2,56%)	Nederlands-Nederlands	9 (5,84%)
8	Nederlandse taal	1 (2,56%)	Nederlands (ABN)	1 (2,56%)	Standaardtaal	7 (4,55%)
9			Nederlands met een bijzondere accent	1 (2,56%)	Standaard-nederlands	6 (3,9%)
10			Speluitleg	1 (2,56%)	Nederlands/Hollands	3 (1,95%)
11					Hollands	2 (1,3%)
12					Nederlandse standaardtaal	2 (1,3%)
13					*twijfel* standaardtaal	1 (0,65%)
14					Algemeen Nederlands (ook standaardtaal met andere taalvariant)	1 (0,65%)
15					Algemeen Nederlands met een Hollands accent	1 (0,65%)

16			AN (Algemeen Nederlands)	1 (0,65%)
17			Geïntendeerde standaardtaal	1 (0,65%)
18			Moedertaal	1 (0,65%)
19			Nederlands-Nederlandse standaardtaal	1 (0,65%)
20			Nederlands met een dialect	1 (0,65%)
21			Nederlands Standaardnederlands	1 (0,65%)
22			Noordelijk Nederlands	1 (0,65%)
23			Standaard Nederlands-Nederlands	1 (0,65%)
24			Standaardnederlands uit Nederland	1 (0,65%)

Tabel 5 Namen voor juist gelokaliseerde Surinaams-Nederlandse fragmenten uitgesplitst naar de nationaliteit van de participanten. Frequenties worden zowel absoluut als relatief voor participanten met dezelfde nationaliteit (totaal per kolom = 100%) weergegeven.

	Namen Surinamers	Surinamers (39)	Namen Nederlanders	Nederlanders (34)	Namen Belgen	Belgen (62)
1	Nederlands	33 (84,62%)	Nederlands	27 (79,41%)	Nederlands	37 (59,68%)
2	Surinaams-Nederlands	4 (10,26%)	Surinaams	4 (11,76%)	Surinaams-Nederlands	8 (12,9%)
3	mens-erger-je-niet	1 (2,56%)	Nederlands met een Surinaams accent	2 (5,88%)	Surinaams	4 (6,45%)
4	Nederlandse taal	1 (2,56%)	Nederlands met een sterk Surinaamse tongval	1 (2,94%)	Standaardtaal	2 (3,23%)
5					Nederlands met een Surinaams accent	1 (1,61%)
6					Algemeen Nederlands	1 (1,61%)
7					Dialect	1 (1,61%)
8					dialect van Nederlands	1 (1,61%)
9					Nederlands - Surinaams accent	1 (1,61%)
10					Nederlands als tweede taal	1 (1,61%)
11					Nederlands met Surinaams accent	1 (1,61%)
12					Regiolect	1 (1,61%)
13					standaardtaal met een Surinaamse kleur	1 (1,61%)
14					Surinaams dialect	1 (1,61%)
15					Tussentaal	1 (1,61%)

Zoals in §2 al werd aangehaald, is het ook relevant na te gaan welke termen respondenten combineren. De ideologische implicatie

van een term als 'Surinaams-Nederlands' is immers anders wanneer die met 'Nederlands' (voor het taalgebruik van een spreker uit Nederland) wordt gecombineerd dan wanneer die tegenover 'Nederlands-Nederlands' wordt geplaatst. Tabel 6 toont voor verschillende types namencombinaties het aantal respondenten²².

Het merendeel van de Surinamers en Belgen en ongeveer de helft van de Nederlandse participanten gebruikt overal 'Nederlands' (cf. A in Tabel 6). Dat stelt de variëteiten wat hun status betreft op gelijke voet. Een andere combinatie waarbij de variëteiten een gelijke status zouden hebben, namelijk wanneer de respondenten 'Surinaams-Nederlands', 'Belgisch-Nederlands' en 'Nederlands-Nederlands' zouden gebruiken, is afwezig. Dat is opmerkelijk want die combinatie zou correleren met een pluricentrische visie op natiolectische variatie en komt wel voor in academische teksten en bij taalbeleidsinstanties zoals De Taalunie. Er is bovendien in de data ook geen indicatie van 'klassieke asymmetrische pluricentriciteit' want combinaties waarbij Nederlands-Nederlandse stimuli een benaming krijgen die een hogere status oproept dan de benamingen bij de Surinaams-Nederlandse en Belgisch-Nederlandse stimuli komen niet voor. Dat wil niet zeggen dat er geen andere vormen van asymmetrie uit de data naar voren komen. Combinaties met een aparte naam voor het Surinaams-Nederlands (cf. E in Tabel 6) zijn bijvoorbeeld frequenter en worden vooral door Belgen gebruikt. Hoewel er geen enkele combinatie is die meer dan twee keer op exact dezelfde manier voorkomt in de dataset, volgen twee van de drie combinaties wel een gelijkwaardig patroon waarbij de Surinaams-Nederlandse stimuli een lagere status aangemeten krijgen. Het frequentste type asymmetrische combinatie is dat met een afwijkende naam voor de Belgisch-Nederlandse stimuli (cf. D in Tabel 6). Het valt op dat vooral Nederlanders de combinatie 'Nederlands' - 'Nederlands' - 'Vlaams/Belgisch' erg vaak gebruiken én dat die combinatie als enige – naast 'Nederlands' voor alle stimuli – door zowel Surinamers als Nederlanders en Belgen gebruikt wordt. Zoals vermeld in §2, is het onduidelijk of 'Vlaams' hier kan gezien worden als een correlaat voor een taalseparatistische visie of als een indicatie dat de Belgisch-Nederlandse stimuli als dialectisch gepercipieerd werden. Tot slot komt ook de combinatie 'Surinaams', 'Vlaams' en 'Nederlands' (cf. C in Tabel 6) enkele malen voor. Die zou, naar analogie met 'Nederlands' vs. 'Vlaams' hierboven,

²² Combinaties werden enkel opgenomen in de lijst als ze meer dan één keer voorkwamen en als de respondenten elk fragment juist gelokaliseerd hadden en de opdracht juist begrepen hadden, i.e. als ze een taalnaam opgeschreven hadden en geen type conversatie zoals "speluitleg".

enerzijds kunnen wijzen op een onderliggende taalseparatistische visie en anderzijds op het idee dat het taalgebruik in de Surinaamse en Belgische fragmenten dialectisch is.

Tabel 6 Geattesteerde combinaties van namen voor juist gelokaliseerde fragmenten uitgesplitst naar de nationaliteit van de participanten

	Namencombinatie			Surinamers (13)	Nederlanders (26)	Belgen (40)
	Stimulus NN	Stimulus SN	Stimulus BN			
A	Nederlands/ Nederlandse taal	Nederlands/ Nederlandse taal	Nederlands/ Nederlandse taal	11	11	29
B	Standaard- taal	Standaardtaal	Standaard- taal	0	0	2
C	Nederlands	Surinaams	Vlaams	0	3	1
D	Nederlands	Nederlands	Vlaams/ Belgisch	2	11	3
E	Nederlands	Surinaams	Nederlands	0	0	2
	Standaard- taal/ Geïntende- erde stan- daardtaal	Surinaams-Ne- derlands	Standaard- taal/ Geïntende- erde stan- daardtaal	0	0	2
	Nederlands	Nederlands met een Surinaams accent	Vlaams	0	1	1

5. Discussie

Vier opvallende resultaten wens ik hier in het bijzonder te belichten: (i) de hoge frequentie van de benaming 'Nederlands' versus de lage frequentie van de benamingen 'Surinaams-Nederlands', 'Belgisch-Nederlands' en 'Nederlands-Nederlands'; (ii) het verschil tussen 'Vlaams' en 'Nederlands' voor Belgisch-Nederlandse fragmenten; (iii) de statusverlagende benamingen voor het Surinaams-Nederlands; en (iv) het gebruik van termen die standaardtaligheid beoordelen in Vlaanderen.

Surinaams-Nederlands, Belgisch-Nederlands en Nederlands-Nederlands mogen dan wel gangbare benamingen zijn in de academische wereld en in taalbeleidsdocumenten, onder studenten behoren ze niet tot de default opties om productievoorbelden van die variëteiten te beschrijven. Studenten uit Nederland gebruiken de termen zelfs helemaal niet. Daartegenover staat dat het hyperoniem 'Nederlands' hoogfrequent is voor alle fragmenten en bij alle groepen participanten. Verschillende interpretaties zijn denkbaar. Het is uiteraard mogelijk dat de natiolectische benamingen volgens de studenten niet bij de fragmenten passen. Uit de pretesten bleek echter dat

de fragmenten door zowel leken als experts in het juiste gebied gelokaliseerd worden en daarnaast een standaardtalig karakter hebben. De studenten zouden 'Nederlands' natuurlijk kunnen verkiezen boven de natiolectische benamingen omdat ze effectief op een cognitief niveau geen hard onderscheid maken tussen nationale variëteiten van het Nederlands, waarbij de benaming 'Nederlands' wijst op een inclusieve mentale categorisering. Waarschijnlijker is echter dat de termen 'Surinaams-Nederlands', 'Belgisch-Nederlands' en/of 'Nederlands-Nederlands' weinig ingeburgerd zijn of zelfs compleet onbekend zijn en dat dat in combinatie met onzekerheid over de herkomst van de spreker in de fragmenten of over de vage vraagstelling ertoe geleid heeft dat veel studenten een algemeen antwoord in de vorm van het hyperoniem 'Nederlands' kozen.

Zelfs als we de kanttekeningen in acht nemen van hierboven over de frequentie van de term 'Nederlands', valt het op dat Vlamingen relatief gezien eerder geneigd zijn om Belgisch gekleurde fragmenten te benoemen als 'Nederlands', terwijl Nederlanders vaker de term 'Vlaams' gebruiken. Net zoals voor 'Nederlands', is het op dit moment onduidelijk wat de connotatie van het woord 'Vlaams' is bij de bredere bevolking in zowel België als Nederland omdat het niet bevraagd werd in deze survey en omdat er geen voorgaand onderzoek naar is. Dat Nederlanders veelal 'Vlaams' gebruiken, kan wijzen op (i) een statusverlagende beweging waarbij ze de variëteit zien als een dialect van het Nederlands, (ii) een erkenning van de eigenheid van het Belgisch-Nederlands, of (iii) een conceptualisering van 'Nederlands' en 'Vlaams' als aparte talen. Van Vlamingen wordt gezegd dat ze de laatste decennia meer gericht zijn op de ontwikkeling van een eigen norm. De lage frequentie van 'Vlaams' ten opzichte van de hoge frequentie van de term 'Nederlands' is dan afhankelijk van wat er zich in het hoofd van de participanten afspeelt een argument om te zeggen dat die emancipatie nog niet voltooid is of dat Belgisch-Nederlands juist ook 'prima Nederlands' is. In dat laatste geval kunnen we ons afvragen of de term 'Vlaams' vandaag een exonymisch karakter heeft.

De meeste benamingen met een traditioneel statusverlagende bijklank zoals 'dialect' en omschrijvingen van het type 'Nederlands met een accent/tongval/kleur' worden genoteerd door Belgen en Nederlanders bij de Surinaams-Nederlandse fragmenten. Hoewel het natuurlijk om een minderheid van de respondenten gaat ten opzichte van zij die 'Nederlands' als term verkiezen, kan het er wel op wijzen dat de bredere bevolking het idee van gelijkwaardigheid voor het Surinaams-Nederlands als 'nieuwste' officieel erkende nationale va-

riëteit nog niet op dezelfde manier geïnternaliseerd heeft als beleids-makers en academici en dat de beweging in de richting naar gelijkwaardigheid nog niet even ver gevorderd is als bij het Belgisch-Nederlands. Daar komen benamingen zoals 'Vlaams dialect' of 'Nederlands met een Vlaams accent' niet voor.

Ten slotte valt nog op dat Belgische respondenten in hun benamingen vaak niet alleen aan de horizontale geografische dimensie van taalvariatie refereren (België, Nederland, Suriname), maar ook aan de verticale, sociale en stilistische dimensie (standaardtaal, tussentaal, dialect). We moeten er natuurlijk rekening mee houden dat het participantenaantal in België een stuk hoger ligt, waardoor er wellicht ook meer variatie in de antwoorden is, maar het blijft een interessante bevinding om in toekomstig onderzoek te toetsen of Belgen meer geneigd zijn om de standaardtaligheid van spreektaal te beoordelen. Op zich valt zo'n conclusie wel te verklaren aangezien van Nederlandstalige Belgen gezegd wordt dat ze een verhoogd talig bewustzijn hebben overgehouden aan de periode van hyperstandaardisering in de tweede helft van de 20e eeuw, waarin het exogene Nederlands-Nederlands expliciet als norm opgelegd werd in Vlaanderen via grootschalige propagandacampagnes en Vlamingen actief hun taalgebruik probeerden aan te passen (Van Hoof & Jaspers, 2012, p. 113). Verschillende recentere studies in Vlaanderen tonen ook aan dat Vlamingen erg vertrouwd zijn met de begrippen 'standaardtaal', 'tussentaal' en 'dialect' (zie bvb. Lybaert, 2014; Lybaert & Tyberghien, 2019). Een interessante vraag daarbij is wel waarom de respondenten de fragmenten als 'tussentaal' of 'dialect' benoemen, aangezien de fragmenten op productieniveau als vrij standaardtalig beschouwd kunnen worden (cf. §3.1.1).

6. Conclusie

Dit onderzoek beoogde meer inzicht te bieden in het – al dan niet pluricentrische – normbewustzijn van Nederlandstalige Surinaamse, Belgische en Nederlandse studenten. Via een enquête werd aan studenten gevraagd om spraakopnames van Surinaamse, Belgische en Nederlandse standaardtaalsprekers te benoemen. De verkregen antwoorden werden vervolgens kwantitatief geanalyseerd.

Uit de analyses blijkt dat Surinamers, Belgen en Nederlanders – of ze nu wel of niet een talenopleiding hebben gevolgd – bij alle fragmenten, ongeacht de nationale uitspraakkenmerken die ze bevatten, een voorkeur hebben voor het hyperoniem 'Nederlands'. Die neutrale benaming getuigt niet van een sterk pluricentrisch bewustzijn, maar wijst ook niet noodzakelijk op een anti-pluricentrische houding. Zoals in §5 duidelijk werd, zijn er andere verklaringen mogelijk voor de

hoge frequentie ervan. Daartegenover staat wel dat een deel van de studenten mentaal een duidelijk onderscheid maakt tussen verschillende variëteiten van het Nederlands. Uit de combinatiedata blijkt dat het onderscheid vaak asymmetrisch van aard is, waarbij enkel het Surinaams- of Belgisch-Nederlands respectievelijk een andere status krijgt. De opvallendste termen waren de benamingen met een traditioneel statusverlagende bijklank voor de Surinaamse fragmenten, de benaming 'Vlaams' die studenten uit Nederland voornamelijk gebruiken bij de Belgische fragmenten en de grote variatie in termen met een sociale of stilistische dimensie bij studenten uit België. Dat is een argument voor een zwak pluricentrisch bewustzijn bij Nederlandstalige studenten. Zeker in combinatie met de bevinding dat de gelijkwaardige termen 'Surinaams-Nederlands', 'Belgisch-Nederlands' en 'Nederlands-Nederlands' weinig ingeburgerd lijken, al zeker niet bij Nederlanders, en niet naast elkaar gebruikt worden.

Uiteraard is het belangrijk de beperkingen van het onderzoek in het achterhoofd te houden. Zo is de steekproef vrij beperkt – zeker wat Surinaamse participanten betreft. Verder bieden de antwoorden weinig inzicht in het denkproces dat achter de keuze voor een bepaalde naam schuilgaat en het waarde-oordeel dat met specifieke namen – zoals Vlaams in plaats van Belgisch-Nederlands – gepaard gaat. Interviewdata, meer uitgebreide enquêtering en discoursanalyse van corpusdata – waarbij taalnamen spontaan vermeld worden in pakweg conversaties en kranten – zou hier soelaas kunnen bieden.

Ik hoop met dit onderzoek echter wel aangetoond te hebben dat taalnamen interessante onderzoeksobjecten vormen die in onderzoek naar normgeving en taalattitudes bijzondere aandacht verdienen. Taalnamen bieden immers een uniek perspectief op de sociale en talige percepties van taalgebruikers in de brede lagen van de samenleving.

Referenties

- Adviescommissie Taalvariatie. (2019). Visie op taalvariatie en taalvariatiebeleid-Taalunie.
- Amorós Negre, C., & Quesada Pacheco, M. Á. (2019). Percepción lingüística y pluricentrismo: Análisis del binomio a la luz de los resultados del Proyecto Linguistic Identity and Attitudes in Spanish-speaking Latin America (LIAS). *ELUA*, 33, 9. <https://doi.org/10.14198/ELUA2019.33.1>
- Bermingham, N., DePalma, R., & Oca, L. (2021). De jure but not de facto: Pluricentric Portuguese in post-colonial Cabo Verde. *Sociolinguistica*, 35(1), 91–111. <https://doi.org/10.1515/soci-2021-0006>

- Clyne, M. (Ed.). (1991). *Pluricentric Languages: Differing Norms in Different Nations*. DE GRUYTER.
<https://doi.org/10.1515/9783110888140>
- Darquennes, J. (2021). On the elasticity of centres and the possibility of multiple roofs: Revisiting some of Ulrich Ammon's views on language variation and pluricentricity. *Sociolinguistica*, 35(1), 9–27. <https://doi.org/10.1515/soci-2021-0002>
- De Belder, M., & Hiemstra, A. (2022). *Creating Awareness of Pluricentricity at University Language Departments* (pp. 132–148).
- De Ridder, R. (2020). Dutch national varieties in contact and in conflict. In *European pluricentric languages in contact and conflict* (pp. 65–80). Peter Lang Verlag.
- Deprez, K. (1984). Why do Antwerpians consider Netherlandic language varieties as 'cultured', 'pleasant', 'beautiful', 'rich'? In *Sociolinguistics in the Low Countries* (p. 237). John Benjamins.
- Dhondt, A., Colleman, T., De Caluwe, J., & Delaby, G. (2020). Naar een pluricentrische Algemene Nederlandse Spraakkunst: Het gebruik van productiedata voor de beschrijving van nationale variatie. *Handelingen - Koninklijke Zuidnederlandse Maatschappij voor Taal- en Letterkunde en Geschiedenis*, 73, 85–134.
- Geeraerts, D. (2003). Cultural models and linguistic standardization. In R. Dirven, F. Roslyn, & M. Pütz (Eds.), *Cognitive models in language and thought. Ideology, metaphors and meanings* (pp. 25–68). Mouton de Gruyter.
- Ghyselen, A.-S., & De Vogelaer, G. (2018). Seeking Systematicity in Variation: Theoretical and Methodological Considerations on the "Variety" Concept. *Frontiers in Psychology*, 9, 385. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2018.00385>
- Ghyselen, A.-S., Grondelaers, S., Misier-Patadien, S. D., & Balesar, U. (2022). Standard language dynamics in postcolonial Suriname: Measuring language attitudes and ideologies in Paramaribo. *Lingua*, 273, 103340. <https://doi.org/10.1016/j.lingua.2022.103340>
- Haugen, E. (1966). Dialect, Language, Nation. *American Anthropologist*, 68(4), 922–935.
- Impe, L. (2010). Mutual intelligibility of national and regional varieties of Dutch in the Low Countries. KU Leuven.
- Joubert, S. (2005). Curaçaos-Nederlands. In N. van der Sijs (Ed.), *Wereldnederlands: Oude en jonge variëteiten van het Nederlands* (pp. 31–57). Sdu Uitgevers.

- Knops, U. (1984). Taalattitudes in Vlaanderen en Nederland. *Tijdschrift Voor Taal- En Tekstwetenschap*, 4, 335–353.
- Krämer, P., Vogl, U., & Kolehmainen, L. (2022). What is “Language Making”? *International Journal of the Sociology of Language*, 2022(274), 1–27.
<https://doi.org/10.1515/ijsl-2021-0016>
- Le Page, R. B., & Tabouret-Keller, A. (1985). *Acts of identity: Creole-based approaches to language and ethnicity*. Cambridge Univ. Pr.
- Léglise, I., & Migge, B. (2006). Language-naming practices, ideologies, and linguistic practices: Toward a comprehensive description of language varieties. *Language in Society*, 35(3), 313–339. <https://doi.org/10.1017/S0047404506060155>
- Lybaert, C. (2014). *Het gesproken Nederlands in Vlaanderen. Percepties en attitudes van een spraakmakende generatie*. Universiteit Gent.
- Lybaert, C., & Tyberghien, L. (2019). De positie van het Standaardnederlands en tussentaal in Vlaanderen: Opvattingen van Tieltsje jongeren. *Nederlandse Taalkunde*, 23(3), 255–291.
<https://doi.org/10.5117/NEDTAA2018.3.002.LYBA>
- Mijts, E. (2022). Pluricentric languages in the Americas: The case of Dutch in the Dutch Caribbean. In R. Muhr, M. E. L. Duarte, C. Rodrigues, & J. A. Thomas (Eds.), *Pluricentric languages in the Americas*. (pp. 231–244). PCL-Press.
- Mijts, E. (2024). Talenbeleid in het Caribisch deel van het Koninkrijk der Nederlanden. In H. Beelen, H. Eikmans, & V. Wenzel (Eds.), *Nachbarsprache Niederländisch* (pp. 17–40). Fachvereinigung Niederländisch.
- Oxford English Dictionary. (2023). Exonym, n. Oxford University Press; Oxford English Dictionary.
<https://doi.org/10.1093/OED/7418468136>
- Schneider, E. W. (2007). *Postcolonial English: Varieties around the World* (1st ed.). Cambridge University Press.
<https://doi.org/10.1017/CBO9780511618901>
- Steegs, M., Van Hout, R., & Grondelaers, S. (2009). Waardering en herkenning van Limburgse accenten aan weerszijden van de Rijksgrens. *Veldeke Jaarboek* 2009, 138–145.
- Van Hoof, S., & Jaspers, J. (2012). Hyperstandaardisering. *Tijdschrift Voor Nederlandse Taal- En Letterkunde*, 128(2), 97–125.
- Vervaeke, F., Zenner, E., Ghyselen, A.-S., Bobson, C., Rotsburg, M., & Sno, M. (in voorbereiding). *België, Nederland, Suriname & asymmetrisch pluricentrisme: Een exploratieve studie van kennis en attitudes over pluricentriciteit*.

Yakpo, K., Van den Berg, M., & Borges, R. (2015). 8 On the Linguistic Consequences of Language Contact in Suriname: The Case of Convergence. In E. B. Carlin, I. Léglise, B. Migge, & P. B. Tjon Sie Fat (Eds.), In and Out of Suriname (pp. 164–195). BRILL. https://doi.org/10.1163/9789004280120_009

Bijlagen

Bijlage 1. Namen voor juist gelokaliseerde Belgisch-Nederlandse fragmenten uitgesplitst naar de nationaliteit van de participanten en of de participanten een opleiding Nederlands volgen (ja-nee). Frequenties worden absoluut weergegeven.

	Namen Surinamers	Surinamers (15)		Namen Nederlanders	Nederlanders (42)		Namen Belgen	Belgen (155)	
		Ja (5)	Nee (10)		Ja (20)	Nee (22)		Ja (71)	Nee (84)
1	Nederlands	3	7	Vlaams	9	13	Nederlands	28	35
2	Belgisch	1	1	Nederlands	8	5	Vlaams	7	13
3	Vlaams	0	1	Vlaams-Nederlands	0	1	Algemeen Nederlands	3	16
4	Nederlandse taal	0	1	Nederlands / Vlaams	1	0	Standaardtaal	10	2
5	Stotteren	1	0	Belgisch	0	1	Standaardnederlands	6	1
6				(Vlaams) Nederlands	0	1	Tussentaal	3	4
7				België	1	0	Belgisch-Nederlands	3	0
8				heel net	0	1	Vlaams-Nederlands	1	1
9				Nederlands, maar ik zou het waarschijnlijk Vlaams noemen	1	0	Algemeen Beschafd Nederlands	0	2
10							Belgische standaardtaal	2	0
11							Vlaams / Nederlands	0	2
12							Nederlands / Vlaams	0	1
13							(Standaard) Vlaams	0	1
14							Algemeen (Belgisch) Nederlands	0	1
15							AN (Algemeen Nederlands)	1	0
16							Belgisch-Nederlandse standaardtaal	1	0
17							Belgisch-Nederlandse tussentaal	1	0
18							Belgisch Standaardnederlands	1	0
19							Formeel	0	1
20							geïntendeerde standaardtaal	1	0
21							Informeel	0	1
22							Limburg	0	1
23							Nederlands (Vlaams)	1	0
24							Nederlands met een Antwerps accent	0	1
25							Spreektaal	0	1
26							Standaard Belgisch-Nederlands	1	0
27							Standaardnederlands uit Vlaanderen	1	0

Bijlage 2 Namen voor juist gelokaliseerde Nederlands-Nederlandse fragmenten uitgesplitst naar de nationaliteit van de participanten en of de participanten een opleiding Nederlands volgen (ja-nee). Frequenties worden absoluut weergegeven.

	Namen Surinamers		Surinamers (39)		Namen Nederlanders		Nederlanders (39)		Namen Belgen		Belgen (154)	
			Ja (8)	Nee (31)			ja (19)	Nee (20)			Ja (69)	Nee (85)
1	Nederlands	7	29		Nederlands		16	18	Nederlands		36	66
2	Hollands-Nederlands	0	1		Standaardnederlands		1	0	Algemeen Nederlands		1	10
7	mens-erger-je-niet	1	0		ABN/ informatief		0	1	Nederlands-Nederlands		9	0
8	Nederlandse taal	0	1		Nederlands (ABN)		1	0	Standaardtaal		6	1
9					Nederlands met een bijzonder accent		1	0	Standaardnederlands		5	1
10					Speluitleg		0	1	Nederlands / Hollands		0	3
11									Hollands		0	2
12									Nederlandse standaardtaal		2	0
13									*twijfel* standaardtaal		1	0
14									Algemeen Nederlands (ook standaardtaal met andere taalvariant)		1	0
15									Algemeen Nederlands met een Hollands accent		1	0
16									AN (Algemeen Nederlands)		1	0
17									geïntendeerde standaardtaal		1	0
18									Moedertaal		0	1
19									Nederlands-Nederlandse standaardtaal		1	0
20									Nederlands met een dialect		0	1
21									Nederlands Standaardnederlands		1	0
22									Noordelijk Nederlands		1	0
23									Standaard Nederlands-Nederlands		1	0
24									Standaardnederlands uit Nederland		1	0

Bijlage 3 Namen voor juist gelokaliseerde Surinaams-Nederlandse fragmenten uitgesplitst naar de nationaliteit van de participanten en of de participanten een opleiding Nederlands volgen (ja-nee). Frequenties worden absoluut weergegeven

	Namen Surinamers	Surinamers (39)		Namen Nederlanders	Nederlanders (34)		Namen Belgen	Belgen (62)	
		Ja (10)	Nee (29)		Ja (17)	Nee (17)		Ja (34)	Nee (28)
1	Nederlands	7	26	Nederlands	14	13	Nederlands	17	20
2	Surinaams-Nederlands	2	2	Surinaams	1	3	Surinaams-Nederlands	8	0
3	mens-erger-je-niet	1	0	Nederlands met een Surinaams accent	1	1	Surinaams	2	2
4	Nederlandse taal	0	1	Nederlands met een sterk Surinaamse tongval	1	0	Standaardtaal	2	0
5							Nederlands met een Surinaams accent	0	1
6							Algemeen Nederlands	0	1
7							Dialect	1	0
8							dialect van Nederlands	0	1
9							Nederlands Surinaams accent	-	0
10							Nederlands als tweede taal	0	1
11							Nederlands met Surinaams accent	0	1
12							Regiolect	1	0

Literatuur en onderwijs

....

••••



Het goed bezochte diner werd geserveerd op de gallerij bij de universiteit.

••••

6. "IK WIL NAAR DIE LONGONTSTEEKING TOE" NEDERLANDSTALIGE LITERATUUR, MILIEUBEWUSTZIJN EN PETROCULTUUR OP ARUBA EN CURAÇAO²³

GEERT BUELENS, UNIVERSITEIT UTRECHT; STELLENBOSCH
UNIVERSITY

....

Wie wat toen al wist

In Wat we toen al wisten. De vergeten groene geschiedenis van 1972 (2022) probeerde ik boven water te halen welke kennis en aandacht we als wereldgemeenschap toen al hadden over wat we pas veel later de bedreiging van de planetaire grenzen zouden noemen. En we wisten dus al heel veel. Zo signaleerde Science in 1972 voor het eerst dat er in de Sargassozee in de Atlantische Oceaan, plastic deeltjes waren aangetroffen op het wateroppervlak – plasticsoep, dus (Carpenter, Anderson e.a. 1972). Dat dit plastic ook het leven van zeedieren zou beïnvloeden werd dat jaar eveneens bewezen. Voor de kust van New England troffen onderzoekers in acht van de veertien onderzochte vissoorten plasticdeeltjes aan (Carpenter & Smith 1972). Ook burgers die niet trouw de vakbladen volgden raakten steeds meer overtuigd dat de mens de aarde met een onverteerbare afvalberg aan het opzadelen was. Ook hier was het onverwoestbare wonderproduct plastic het symbool. Onder meer in Hilversum en Antwerpen kwamen mensen in 1972 op straat om tegen de alomtegenwoordigheid van plastic te betogen.

Plastic vormde echter niet meer dan het topje van die afvalberg. Daaronder zat asbest, radioactief afval, door DDT, dieldrin en parathion aangetaste land- en tuinbouwgrond en fruitoogsten vol loodarsenaat. En dan was er de luchtvervuiling door industrie en autoverkeer waar nauwelijks nog naast te kijken of ruiken viel. Waterlopen

²³ Dit artikel is een uitgebreide remix van de Caran-keynote 'Wat we toen al wisten over de voormalige Antillen. Ecokritiek in het licht van de klimaatcrisis' (Universiteit van Aruba, Oranjestad, 6 december 2023) en de bijdrage 'The Caribbean Oil Industry and the Unequal Anthropocene' in het panel 'Fossil Fueled Ecologies: the Environment, Fossil Fuel Industry and the Shaping of the Anthropocene during the Long 1970s' op het wetenschapshistorische congres *Ecology & Economy: History of Knowledge during the Unequal Anthropocene* van Gewina (Winschoten, Zeist, 21 juni 2024). Met dank aan Eric Mijts voor de CARAN-uitnodiging en aan Cyrus Mody en Michiel Bron voor het opzetten van het Gewina-panel. Voorts dank aan Ramon Todd Dandaré voor het gedicht van Frank Booi, Evelyne Shamier die me wees op de roman van Julien Ignacio en aan Peter Scholing en zijn uitermate behulpzame medewerkers van de Biblioteca Nacional Arubana voor materiaal allerhande.

en zeeën werden aangetast op een nauwelijks te bevatten schaal; waterzuivering bestond slechts in heel beperkte mate.

Enkele grote milieurampen hadden de wereldbevolking wakker geschud. Zo brak in 1967 de tanker Torrey Canyon in twee voor de kust van Cornwall, waarna 119.000 ton ruwe aardolie in zee terecht kwam en Britse, Franse en Spaanse stranden verontreinigd werden. Duizenden zeevogels kwamen om het leven door de olie. Dat de Britse luchtmacht dagenlang met napalmbombardementen probeerde het schip versneld te ontmantelen, droeg allicht bij aan de apocalyptische sfeer rond dit ongeluk. Maar in zekere zin kwam de echte schok pas een half jaar later. Uit ecologisch onderzoek van de universiteit van Durham bleek dat de negen miljoen liter chemicaliën die waren ingezet om de weggevoelde olie te bestrijden nog veel erger hadden uitgepakt. Stranden die niet vol olie lagen, bleken groen te zien van het zeewier dat normaal gezien wordt afgegraven door napjesslakken. Die waren nu echter chemisch geëlimineerd (Verslaggever 1967).

De noodlottige bestrijding van deze ramp illustreerde een van de centrale boodschappen uit de baanbrekende ecologische klassieker *Silent Spring* (1962) van Rachel Carson: in de natuur hangt alles met alles samen. Omdat we ecosystemen vaak onvoldoende begrijpen vergroten we de problemen terwijl we denken ze op te lossen. Die onderlinge samenhang zou – op een nog fundamenteelere schaal – het uitgangspunt vormen van de publicatie die in Wat we toen al wisten centraal staat: het rapport *Grenzen aan de groei* dat in 1972 door de Club van Rome werd gepubliceerd. In Nederland – dat door medialekken en het vooraf verspreiden van de kernboodschap bij journalisten en beleidsdragers bovengemiddeld geïnformeerd was – sloeg dit rapport in als een bom. Meer dan een kwart miljoen exemplaren van de *Aula-pocket Rapport van de club van Rome* werden er in ons taalgebied verkocht en de frase ‘grenzen aan de groei’ ging tot het dagelijkse vocabulaire behoren. Want dat was inderdaad de kernboodschap: onbegrensde groei van industriële productie, bevolking, landbouw, grondstofgebruik en vervuiling zou tot catastrofes leiden. En de oplossing voor het ene probleem (extra landgebruik voor voedselproductie, bijvoorbeeld) zou tot een vergroting van een ander probleem kunnen leiden (zoals erosie, droogte, vervuiling). Alles hangt met alles samen.

Of en hoe dit boekje circuleerde in het Caribische gebied is moeilijk vast te stellen. In het gedigitaliseerde krantenbestand Delpher van de Haagse Koninklijke Bibliotheek zitten, in vergelijking met de medialawine in Europa, relatief weinig artikelen uit Antilliaanse media over het rapport. Al in november 1971, toen een voorlopig rapport

ging circuleren, bracht Amigoe di Curacao een groot stuk onder de wat misleidende kop 'Zo denkt Amerika er over'. Niet de lokale (La-tijns-)Amerikaanse visie op de problematiek werd hier gepresenteerd, maar een samenvatting van dit aan het MIT in de Verenigde Staten verrichte onderzoek. In het licht van de huidige klimaatcrisis is die synthese overigens niet min. De paragraaf over milieuvervuiling begint niet met DDT of ander gif, maar met CO₂: "Het gebruik van fossiele brandstoffen geeft een stijging van kooldioxyde in de atmosfeer." Specifieke kennis ontbrak echter nog: "We hebben geen idee hoeveel kooldioxyde, stof en warmte we kunnen lozen zonder onherstelbare veranderingen in het klimaat aan te brengen" ([anoniem] 1971).

Een volgend substantieel stuk verscheen pas in 1973, naar aanleiding van een discussieavond in Rotterdam met Dennis en Donella Meadows, hoofdauteurs van het rapport.²⁴ In dit artikel, even toevallig als toepasselijk verschenen op de dag van de staatsgreep in Chili en de moord op Salvador Allende, wordt de klemtoon vooral gelegd op de grote ongelijkheid in de wereld ([anoniem] 1973). Ook in het licht van Grenzen aan de groei was dat geen detail. Het rapport had immers geen onderscheid gemaakt tussen rijk en arm, tussen de geïndustrialiseerde wereld en wat toen nog volop "ontwikkelingslanden" werden genoemd. Tijdens de allereerste VN-milieukonferentie in Stockholm daarentegen, de belangrijkste ecologische vergadering van 1972, stond die spanning tussen Noord en Zuid centraal. En dat doet ze vandaag tijdens alle VN-Klimaatconferenties (de zogenaamde COPs) nog altijd: zowel de historische verantwoordelijkheid voor de klimaatcrisis en gerelateerde milieuproblemen als de risico's die landen lopen en hun draagkracht om ermee om te gaan verschillen dramatisch.

De Caribische eilanden Aruba en Curaçao illustreren dat op even trefende als confronterende wijze. Door de gesofisticeerde olieraffinaderijen ogen ze misschien als industriële naties uit het Noorden. Geografisch en socio-economisch behoren ze echter fundamenteel tot de Global South. Als SIDS (Small Island Developing States) zijn ze vandaag bovendien extra kwetsbaar. Koraalriffen zijn unieke ecosystemen die bovendien een belangrijke rol spelen in het toerisme. Ze worden in toenemende mate geconfronteerd met sterke orkanen en

²⁴ Donella was de eigenlijke auteur, ook al verscheen het in Nederland onder de naam van haar toenmalige echtgenoot. In het artikel in *Amigoe di Curacao* krijgt de lezer mee dat zij het rapport "op schrift" heeft gesteld, maar haar voornaam wordt niet genoemd.

ander extreem weer. En door de stijging van de zeespiegel zijn ze in hogere mate bedreigd in hun bestaan (UNDP 2024).

Milieukennis in de toenmalige Antillen

Vijftig jaar geleden hadden de eilanden te maken met andere milieuproblemen, maar die komen in de lokale berichtgeving over Grenzen aan de groei voor zover ik kon nagaan niet specifiek aan de orde. In rapporten en publicaties uit de late jaren zeventig en vroege jaren tachtig werden er echter geen doekjes om gewonden. In 1977 maakte ingenieur Percy Cohen Henriquez brandhout van het waterbeheer en de aanhoudende kaalkap op Curaçao en sprak hij zijn grote zorg uit over de vervuiling en overbevissing op het eiland. Van "milieusparende ruimtelijke ordening" (Henriquez 1977, 248) was er bovendien nauwelijks sprake, onder meer omdat er op de Nederlandse Antillen, anders dan in Nederland zelf, nog geen sterke milieubeweging was ontstaan. En dat had dan weer te maken met een latere "technocratische en commercialistische" ontwikkeling op de eilanden en met een gebrek aan zwaarwegende academische instituties waar zulke ideeën konden ontwikkeld en verspreid worden (idem, 256). Henriquez' bijdrage heette 'Monumentenzorg en natuurbeheer' – een koppeling die toen nog veel uitzonderlijker was dan vandaag, maar volstrekt toepasselijk is; beide gaan immers om conservation.

Voor de Nationale Adviesraad voor Ontwikkelingssamenwerking schreef de VU-emeritus K.H. Voous in dezelfde periode een nota over Natuurbehoud en natuurbeheer op de Nederlandse Antillen. Ook hij verkoos klare taal. De oliebedrijven hadden op Aruba en Curaçao "het natuurlijk landschap (incl. vegetatie en dierenleven op het land en in het water) [...] totaal weggevaagd." (Voous 1979, 5). Wat er nog restte aan natuur, was kwetsbaar. Voor "een rationale land- en tuinbouw op enige schaal" zag hij op de Benedenwindse eilanden "nauwelijks een mogelijkheid" (idem, 15). Herbebossing zou "zeker enkele mensen-generaties" duren (idem, 13)

Voous' rapport verscheen als nummer vijf van de Documentaire Serie van het in 1962 opgerichte Stinapa (Stichting Nationale Parken Nederlandse Antillen). Hun publicaties werden onder meer gesponsord door de lokale oliebedrijven. Voor de Arubaanse afdeling leverde die industrie ook een bestuurslid en een forse "jubileum-gift" (Stinapa nr. 6, februari 1972, 5 & 10). De negentiende brochure van de stichting – Milieuvervuiling op de Nederlandse Antillen – werd mede gefinancierd door onder andere Curaçao Oil Terminal, Shell Curaçao en de Bonaire Petroleum Corporation. Dat oogt vandaag misschien raar, maar naar lokale maatstaven was het dat allerminst. Zowat alles op

de eilanden werd immers gesponsord door de olie-industrie.²⁵ Wel zou het mee kunnen verklaren waarom onder een cartoon over reclameborden werd aangetekend dat die “vorm van visuele milieuvervuiling [...] eigenlijk veel erger is dan de met ‘horizonvervuiling’ belaste tanks van de Curaçaose Oil Terminal.” (Stinapa, nr. 19, december 1980, 8)

Petrocultuur

Een oude langspeelplaat die nog wel eens wil opduiken in Nederlandse kringloopwinkels of vrijmarkten op Koningsdag is ABC of the Antilles, een verzamelalbum uit 1969 dat belooft de Nederlandse luisteraar in te wijden in de muzikale schatten van Aruba, Bonaire en Curaçao. Hoe representatief artiesten als Edgar Palm, Rafael Pieters en Tony Thyssen waren, laat ik graag aan de inschatting van kenners over. Mijn aandacht werd gewekt door de bijdrage van The Shell Steelband, vertegenwoordigd met de calypso ‘The Shell Steelband Broke Away’. Zowel de naam van de band als hun belangrijkste instrument vormen immers een illustratie van wat in de academische ecokritiek petroculture wordt genoemd – een cultuur die afhankelijk is van en gevormd wordt door petrochemische producten.²⁶ De steel-drum is immers in essentie en van oorsprong een olievat en Shell was daar, zacht uitgedrukt, grootleverancier en -gebruiker van.

De cultuur van alle geïndustrialiseerde landen is door olie geïmpregneerd, maar op een nog fundamenteelere manier geldt dit voor de landen in het Globale Zuiden waar die producten worden gewonnen of geëxploiteerd. Zowel Aruba als Curaçao zijn door de internationale olie-industrie getransformeerd van rurale eilanden tot sleutelplaatsen van de fossiele wereldeconomie. Een tijdlang behoorden de Lago van Standard Oil/Esso op Aruba en de Isla van Royal Dutch Shell op Curaçao tot de drie grootste raffinaderijen ter wereld (Jonker/Van Zanden 2007, 447). Tot de rijkste plekken op aarde maakte deze exceptionele industriële activiteit de eilanden echter allerminst. Het behoort tot een van de schrijnendste ongelijkheden van de moderniteit: terwijl de ware petro-welvaart naar de Verenigde Staten en (West-) Europa ging, bleven Aruba en Curaçao achter met het afval.²⁷

²⁵ Voor sponsoring en giften van de Lago op Aruba zie Ridderstaat 2007, 197-198.

²⁶ Zie over petrocultuur, Szeman 2017.

²⁷ Een belangrijke nuancerings: een variant van deze dynamiek doet zich ook binnen Europa zelf voor. Onder meer het lot van de Groningers die deze eeuw hun huizen zien verzakken als gevolg van de gaswinning illustreert dit (Buelens 2023). Een kleine eeuw geleden maakte de latere literatuurhistoricus Gerard

Dat is de erfenis van de olie-industrie op de eilanden, maar haar impact was al in de eerste decennia dramatisch. In zijn klassieke studie Curaçao zonder/met Shell (1982) onderzocht Jeroen Dekker de demografische, economische en sociale gevolgen vanaf de komst van dit wereldbedrijf in 1915 tot in 1929, het begin van de grote internationale economische crisis. Zijn conclusie liegt er niet om: niet alleen de sociale structuur van het eiland werd erdoor getransformeerd, er ontstond ook een erg eenzijdige economie die de lokale bevolking maar in zeer beperkte mate ten goede kwam. Hogere lonen waren er enkel voor het (veelal Nederlandse) management en uit zowel de fiscale als ecologische ruimte die het bedrijf kreeg, valt af te leiden dat het eiland er voor Shell was, en niet omgekeerd.²⁸

Water

Die ecologische impact blijkt, zoals Henriquez al eerder duidelijk maakte, onder meer uit de omgang met water – geen detail op zo'n droge plek. Dekker geeft details over hoe het er in de eerste jaren van de Shell op Curaçao aan toeging. Het bedrijf had een dagelijkse waterbehoefte van 700 tot 1100 m³, voor de overheid bleef er slechts 300 m³ over. Shell kocht die gebieden waar het meeste neerslag viel en pompte zo massaal veel grondwater op dat de bevolking met lege emmers en tanken overbleef (Dekker 1982, 38).²⁹

Die omgang met water komt meermaals ter sprake in de ook verfilmde roman *Plantage Tamarinde* (1964) van Hans Keuls en Alfred Pleiter die zich afspeelt kort na de Tweede Wereldoorlog, de absolute bloeiperiode van het oliebedrijf. De titel maakt duidelijk dat de ingrijpende transformatie van Curaçao in deze roman vooral geschetst zal worden door te kijken naar de verliezers van die oude maatschappij – de plantages en plantagehouders. Op het achterplat wordt planter Sjon Jan van Leent "achterdochtig en opstandig" genoemd, een conservatief die zich krampachtig vasthoudt aan "een holle traditie".

Knuvelder een vergelijkbare analyse voor het Limburgse mijngebied (Knuvelder 1930). Op nog grotere schaal speelt deze ongelijkheid tussen wie profiteert en wie de overlast draagt in de Verenigde Staten (Jones 2014).

²⁸ Vergelijk: "Omdat de door Nederlanders geleide Shell zich als een autonoom 'eiland in een eiland' gedroeg, en de Nederlandse gouverneur zich veelal zeer gevoelig toonde voor alles wat 'des Shells' was, kreeg de Curaçaoenaar zelf meer en meer de indruk vreemdeling op eigen eiland te zijn, waar anderen voor en over maar zonder hem beslisten" (Rutgers 1996, 143-144).

²⁹ Nog over het watergebruik van het bedrijf: Van Soest 1977, 249-251, 361-362 en – in het licht van de hierna besproken romans – vooral 580-585 over de naoorlogse jaren.

De nieuwe wereld wordt, evenmin verrassend, al vanaf de openingszin vertegenwoordigd door het voorts niet bij naam genoemde bedrijf "met het bekende embleem". De verteller, een jonge Nederlandse net aangestelde ingenieur bij de "Curaçaose Petroleum Industrie Maatschappij" (Keuls & Pleiter 1961, 5), mag dan op amoreus vlak een te groot zelfvertrouwen aan de dag leggen (de gegeerde dochter van de planter kiest uiteindelijk voor een lokale jongen van kleur), professioneel weet hij zich gesteund door "de miljarden van wijlen de heer Detering" (idem, 9), het onpeilbare kapitaal van Shell dus.³⁰ Zijn taak is het om de plantage aan te kopen, niet voor de grond, maar voor het grondwater. Shells honger naar water kende immers geen grenzen: "Alleen al aan koelwater vraagt dit bedrijf immers op dit ogenblik een hoeveelheid van 40.000 ton per uur, vierentwintig uur per dag. [...] deze hoeveelheid, die voldoende is om drie oceaanreuzen te vullen, geeft u een idee wat er verder nodig is voor be-

³⁰ *Plantage Tamarinde* was aanvankelijk een toneelstuk van Keuls, in 1957 bekroond vanuit het amateurtheater en vanaf 1958 ook professioneel geregeld opgevoerd, in de bekendste ensclerering met Nederlandse acteurs zoals de befaamde Elly van Stekelenburg in *blackface* (Gomperts 1958); Keuls bewerkte zijn stuk voor de KRO-televisie, met dezelfde hoofacteurs; na de uitzending, net iets meer dan honderd jaar na de afschaffing van de slavernij, schreef de *Friese Koerier* "Nu het kolonialisme op sterven na dood is, zal geen mens zich meer opwinden over een toneelstuk dat louter een sfeertekening geeft van een voorbij situatie" (14 juni 1963). Het *Limburgsch dagblad* vergeleek het lot van de door industrialisering ingehaalde planter met dat van de inwoners van de mijnstreek in Limburg (15 juni 1963). Begin 1964 werd van het stuk vervolgens een langspeelfilm gemaakt, in regie van de Nieuwzeelander Michael Forlong. *Amigoe di Curaçao* volgde het productieproces stap voor stap. In diezelfde krant was Boeli van Leeuwen niettemin vernietigend: "Ik heb in mijn leven veel dwaze films gezien, maar *Plantage Tamarinde* spant ongetwijfeld de kroon." De vertolking van Van Stekelenburg die in Nederland zowel in het theater als op de televisie meer dan lovend was ontvangen, kwam op Van Leeuwen heel anders over: "een zwartgemaakte Nederlandse dame, loopt als een giechelende debiel rond op de plantage en spreekt een verbazingwekkend taaltje." Zijn eindoordeel onderstreepte allicht bovenal de gapende kloof tussen Curaçao en Nederland: "De schrijver heeft de tragiek van de rassensdiscriminatie misbruikt om 'n obsceen Sinterklaasspel te schrijven: vals van begin tot einde" (Van Leeuwen 1964). De Nederlandse kritiek reageerde overigens overwegend negatief en ook het Nederlandse publiek liet het afweten. Tegelijk met de filmpremière volgde in oktober 1964 de roman, een *novelization* van de hand van Keuls en coauteur Alfred Pleiter met een filmfoto op het omslag. Voor zover ik kon reconstrueren is deze Elsevierpocket door de literaire kritiek genegeerd. Zie voor een analyse en een vergelijking met het toneelstuk Rutgers 2007, z.p.

drijfswater, ketelvoeding, drink- en badwater voor de duizenden arbeiders, alsmede het water, dat de honderden schepen jaarlijks bij ons komen tanken" (Keuls & Pleiter 1964, 22).

Sjon Jan wil de plantage echter niet verkopen en al helemaal niet aan Shell. Dit bedrijf incarneert voor hem immers het verval van alles wat goed was aan het leven op het eiland: "er was een tijd, dat iedereen hier gelukkig was. Niet alleen wij, plantagebezitters. Maar ook onze arbeiders. Zij genoten van hetzelfde uitzicht, diezelfde pas-saat, dezelfde palmbomen als wij. Zij aten hetzelfde voedsel en verder hadden ze weinig behoeften. Toen bent u gekomen. Niet alleen met uw stinkende industrie, maar vooral met uw veel te hoge lonen. En nu kunnen diezelfde mensen opeens niet meer leven zonder ijs-kasten, auto's en radio's. En voor de oude plantages wordt het steeds moeilijker om voldoende arbeidskrachten te krijgen." (15) Door deze karikaturaal patriarchale typering krijgt Shell van de weeromstuit de allures van een progressieve, democratiserende kracht. Later blijkt het met die democratische inborst van het bedrijf echter wel mee te vallen. De roman speelt zich af in de aanloop naar het Statuut voor het Koninkrijk der Nederlanden en die veranderende politieke constellatie zorgt bij sommige personages voor onrust. Niet nodig, sust de lokale pastoor: Shell zal Curaçao behoeden voor gevaarlijke experimenten. "Hoe je ook over de 'Isla' mag denken, je mag blij zijn, dat we hier op Curaçao over zijn belangrijke stabiliserende factor beschikken." (95) Tot het Statuut was die factor zelfs institutioneel verankerd: Shell had altijd een vertegenwoordiger in de Koloniale Raad (Daal & Schouten 1988, 120).

Met het eerste deel van zijn zin gaf de prelaat natuurlijk ook toe dat het bedrijf niet boven kritiek was verheven. Een literaire bron die daarover, opnieuw zonder Shell met naam te noemen, inzicht verschaft is de roman *Achter de spiegel* van J. van de Walle, uit 1958. Van de Walle, hoofd van de Caraïbische afdeling van Radio Nederland Wereldomroep, behoort volgens Frank Martinus Arion niet tot de Caraïbische literatuur omdat zijn werk al te romantisch en te weinig toekomstgericht zou zijn (Rutgers 1996, 297). Wie door een ecologische en petroculturele bril naar zijn werk kijkt, vindt niettemin met name in *Achter de spiegel* inzicht gevende passages. De waterhonger van het bedrijf wordt hier expliciet in verband gebracht met de deplorabele staat van de grond en bomen op het (evenmin bij naam genoemde) eiland en de impact van de industrialisering: "De bomen op de plantage bereikten met hun wortels nog net grondwater. Op de rest van het eiland waren de bomen gestorven. Duizenden pompen en pompjes persten dag en nacht water uit de bodem. Ze stuwden het naar de grote ketels der fabrieken om verkoeling te brengen.

Daar verdampte het water. Niemand lette op het sterven der bomen. Bomen waren waardeloos geworden. Jaren geleden hadden de mensen de bomen met zorg en liefde geplant. Nu dachten ze aan andere dingen [...] de pompen en molens persten de laatste druppels uit de dorstige grond terwille van de fabrieken. Vroeger waren de bomen heilig. Nu de fabrieken" (Van de Walle 1958, 6-7).

Een giftig geschenk

Ook in deze roman probeert een personage op vraag van de olie-maatschappij een oude plantage kopen, maar nog meer dan in Plantage Tamarinde is dit een persoonlijke kwestie; hij is zelf immers een telg van de plantagehoudersfamilie. Blind voor wat de olie aanricht is hij niet. Uitkijkend over de zandvlakte tussen het huis en de zee merkt hij op: "De zee had een onwaarschijnlijk groen-blauwe tint. Ze was kalm als een meer. Een schitterend, geweldig meer. De zee is anders hier dan bij ons in de stad, dacht hij. Nergens drijft olie op 't water." (idem, 12) Aan zijn missie veranderde die vervuiling van het paradijs niks; als de patriarch niet vrijwillig wilde tekenen voor verkoop, dan zou hij ertoe gechanteerd worden. De vooruitgang mocht en zou niet worden tegengehouden. En wat incarneerde die vooruitgang beter dan deze nieuwe industrie? "Altijd loeide uit een hoge pijp een gele vlam boven 't eiland. Die vlam, de stille hemel tot in de verre omtrek verlichtend, die pluim van verbrandende gassen werd lichttoorts en symbool. Symbool van de nieuwe welvaart, die 't eiland uit de slaap gerukt had, waarin het lag verzonken." (76)

Ook Van de Walles patriarch beroept zich in zijn verzet op de waarde van traditie en stabiliteit. Voor de komst van de fabrieken, kende iedereen zijn plaats. "Nu was 't evenwicht verbroken" (90). Hij verdedigt uiteraard zijn eigen belang, maar zijn analyse heeft ook oog voor de sociale en milieueffecten van de nieuwe industrie: "De natuur – je had eens moeten weten hoe dicht ze bij de natuur leefden – werd recreatieoord. Ze verlieten hun eigengebouwde, schone hutten, om in de buurt van fabrieken in gore krotten en stinkende wijken te hokken. Eerlijke mannen werden dronkaards en hoerenlopers." (104)

Stank

Zowel Keuls als Van de Walle waren, in de term van Wim Rutgers, "passanten" – Nederlanders die weliswaar een substantiële tijd op een van de eilanden verbleven, zonder er echter volledig geworteld, laat staan geboren te zijn (Rutgers 1996, 296). Misschien verklaart dat ook waarom de meest opvallende ecologische impact van de olie-industrie – de indringende stank – in hun romans geen wezenlijke

rol speelt, een generische opmerking als het geciteerde “stinkende industrie” niet te na gesproken (Keuls & Pleiter 1964, 15): ze leefden in witte wijken van Curaçao, bovenwinds van de raffinaderij gelegen, waar de stankoverlast niet zo groot was.

Dat maakt de verspreide opmerkingen over de olie-industrie in het werk van Frank Martinus Arion extra interessant.³¹ Olie is geen centraal thema in zijn romans en gedichten, maar dat maakt wat hij erover schrijft niet minder pertinent. In de cyclus ‘Gedichten: ik heb ze weer!’ uit 1964, bijvoorbeeld, beschrijft hij een wereld waarin stijgende welvaart onder meer blijkt uit de plotse alomtegenwoordigheid van plastic (Martinus Arion 2013, 78). Dubbelzinnig heeft hij het in het tweede gedicht over “de oliën van mijn eiland” en de avonden met hun “onvergetelijke gasvlammen”. En dan wordt het steeds duidelijker dat het hem bepaald niet alleen om de romantiek of industrial sublime ervan te doen is:

Ik zie de olie, de vlam, de vonk
De reuk, de rook.
Ik wil naar die longontsteking toe
Dit zijn wellicht de laatste kringen die mijn adem
Nog blaast. Rook van reuk,
Ruik je ze?
En zie je hoe ik ze je meegeef? (idem, 79)

Deze industrie geeft niet alleen licht en warmte, maar ook stank en gif dat de longen aantast.³² Erfelijk zijn zulke aandoeningen niet, maar dit laatste vers is ook te begrijpen als het doorgeven van en

³¹ Hetzelfde geldt overigens voor dat van Diana Lebacs. In *Sherry. Het begin van een begin* (1971) wordt vier keer naar de Isla verwezen – als een sfeerbepalend decorstuk (Lebacs 1971, 34 en 186) of in de context van 30 mei 1969 (122). Meest betekenisvol voor dit artikel is een passage die zich afspeelt wanneer het hoofdpersonage na een jarenlang verblijf in Nederland terug op Curaçao is: “Ze genoot van de zilte zeelucht ook al was die vermengd met de olielucht en de typische geur van de Isla” (idem, 145). Die geur was door zijn alomtegenwoordigheid zo genormaliseerd dat hij hier niet eens als “stank” werd aangeduid.

³² Het verband tussen longziekten en de raffinaderij werd later onder meer aangetoond in Westermann 1977. Belangrijke maatregelen om uitstoot te verbeteren nam Shell pas in diezelfde jaren (Henriquez 1977, 246). Ook uit recent onderzoek in Curaçao (Ven 2010, Pulster e.a. 2018) en Italië (Puci e.a. 2023) blijken er op dit vlak nog risico’s te zijn; onderzoek in Jordanië bevestigt dat inwoners hun gezondheidsproblemen in verband brengen met de raffinaderijen in hun omgeving (Khatatbeh e.a. 2020).

vastzitten in de armoede en het vuil – wat Rob Nixon in zijn gelijknamige boek uit 2011 *slow violence* noemde.³³

In zijn dekolonisatietijdschrift *Ruku* zou dat een doorlopend aandachtspunt zijn voor Martinus Arion: de lichamelijke en geestelijke knechting waaraan de Antilliaan probeerde te ontsnappen. De rol van Shell gaat hij hierbij niet uit de weg, zeker niet waar het de analyse betreft van oorsprong, enjeu en naweeën van Trinta di mei. Altijd opnieuw wordt geprobeerd de Curaçaoënaar klein te houden, te voorkomen dat hij echt opstaat voor zijn rechten. “Het argument van ‘de economie in gevaar brengen’, – de economie die er voor de arme man niet was – moeten we hieraan meteen toevoegen, heeft ook belet dat men ingreep toen Shell met zijn wijze van veel te snelle afvloeiing, de economie die er toen ook niet werkelijk was, verder in gevaar bracht” (Martinus Arion 1970, 18). We zijn intussen veertig jaar na de door Dekker bestudeerde pioniersperiode, maar er lijkt in essentie niets veranderd: Shell is er niet voor het eiland, maar omgekeerd.

Die sociaaleconomische invalshoek staat ook centraal in Martinus Arions bekendste roman, *Dubbelspel* uit 1973. Het zou overdreven zijn te beweren dat deze roman over Shell gaat, maar hij evoceert wel een in hoge mate mee door Shell gestructureerde wereld. Een van de hoofdpersonages werkt voor Shell, een andere werkte eerder voor het bedrijf. Behalve de man die gerechtsdeurwaarder is overleven de andere personages al sappelend, onder meer in de informele schaduweconomie van sekswerkers en taxichauffeurs – twee beroepsgroepen die het moeten hebben van toerisme en Shell expats en -gasten.³⁴

Shell bepaalt niet alleen door salarissen mee de sociale rangorde op het eiland. Om te beginnen is het voor de personages ondenkbaar dat ze in de Shellwijken Prinsessendorp, Prinsendorp en Koninginnendorp zouden wonen (Martinus Arion 2006, 21 & 382) – weinig verholde varianten van de wijken Emmastad en Julianadorp in Willemstad die extra het elitaire, geprivilegieerde karakter van de woonwijken benadrukken. Huizen op plekken “waar de vieze rook van de Shell niet kwam” waren automatisch begeerlijker, de mensen die er woonden misschien ook wel (idem, 69). De geur en impact van Shell

³³ Een veelzeggende getuigenis van een huisarts uit Willemstad: “Die vervuiling heeft ook mentale gevolgen. De wijkbewoners zijn apathisch. Ikzelf ben ook veel gelatener en minder assertief dan een jaar of tien geleden. Vergelijk het met een continue pijnprikkel. Op een gegeven moment stomp je af en voel je minder” (Ven 2010).

³⁴ Voor sekswerkers en de olie-industrie op Curaçao, zie Schields 2023.

is bijna overal, maar het bedrijf blijft een vreemd wezen, het hoort er voor de lokale bevolking niet echt bij. En al helemaal niet voor wie socialistische idealen koestert. Solema, bijvoorbeeld, voor wie het feit dat haar vroegere minnaar Feliciano in Nederland "niet minder dan bij de moedermaatschappij van de Shell een goedgebetaalde baan" had geaccepteerd, het ultieme verraad vormt (idem, 71).

Het meest illustratief is misschien nog wel de klacht van Solema's echtgenoot Manchi. Woonde hij in het mooiste huis van zijn vriendengroep, de weg ernaartoe was niet geasfalteerd! (idem, 25) Naar Shell wordt in dit verband niet verwezen, maar de wrange ironie hoeft voor de lezers op Curaçao allicht niet expliciet gemaakt te worden: het eiland wordt al sinds de Tweede Wereldoorlog ontsierd door een vies asfaltmeer, maar het gros van de bewoners woont in hobbelijke straten zonder degelijk wegdek.

De geur van armoede

Wat was eigenlijk de bijdrage van het bedrijf aan het land? Het eiland was erdoor veranderd, ongetwijfeld, maar in welke richting? Was het er niet vooral door ontwricht? Janchi Pau, zelf arbeider bij Shell, vraagt zich af waar toch die mentaliteit van de eilandbewoners vandaan komt waardoor ze zelf weinig of niets produceren en ze zich zelfs voor hun beperkte consumptie van groenten en fruit afhankelijk hadden gemaakt van Venezuela. "[H]ad de Shell hen bedorven? Met haar vieze rook niet alleen hun longen, maar ook hun geest met haar te hoge loon, toen het gemakkelijk verdiend werd?" Had Shell de bevolking lui gemaakt? "Nu nog kende hij mensen, die hun hele tijd bij de Shell slapend achter de een of andere tank doorbrachten" (idem, 80)

Voor Chamon, die wegens diefstal door Shell was ontslagen, illustreerde het bedrijf vooral de structurele ongelijkheid. "Als men ook zag wat de maatschappij allemaal deed voor de zg. uitgezonden krachten, die huizen, kleren, auto's en misschien ook wel eten van de maatschappij cadeau kregen, dan vond hij dat niemand het recht had hem voor een dief aan te zien, als hij, om een karweitje thuis te verrichten of zelfs om een klein huisje te bouwen, dat hij later kon verhuren, wat kleinigheden meenam. Bovendien verdienden ze in vergelijking met deze zogenaamde uitgezonden krachten, die ze soms zelfs het werk moesten leren als ze pas aankwamen, maar een aalmoes" (idem, 125). En daar gaat het in Dubbelspel natuurlijk in de kern om: deze mensen zijn arm en achtergesteld; van het milieuleed dat ze ervaren is de stank van Shell altijd niet meer dan een onderdeelje. De Nederlandse psychiater die Chamon onderzoekt nadat die zijn speelmakker Boeboe heeft doodgestoken beseft het:

“wat weten wij en somme van de psychologie van de armoede?” (idem, 390, cursief in origineel).

De Koninklijke

In Afscheid van de Koningin (1975) graaft Martinus Arion nog dieper naar de oorzaken en gevolgen van deze structurele ongelijkheid. De roman speelt zich grotendeels in een vliegtuig af – los van de grenspalen en grondstoffen die de inzet vormen van zoveel vormen van discriminatie. Tijdens een gesprek met medepassagiers over het Apartheidsregime in Zuid-Afrika, zegt de verteller, een in Nederland werkende journalist van Curaçaose afkomst: “Op Curaçao was het ook een hele tijd zo [...] Daar hadden ze ook geen speciale apartheidswetten. De Shell vooral. Die liet grote hekken rondom de woonwijken van de blanken bouwen. Na zes uur mochten er geen inheemsen meer naar binnen, behalve degenen die daar werkten, de bediendes dus” (Martinus Arion 1975, 236). En dan gaat het snel, merkte hij. De Nederlandse expats zijn vaak gewone arbeiders, die “met de beste bedoelingen” naar het eiland komen. “[M]aar na een paar maanden passen ze zich volkomen aan. Ze vinden die manier van leven, die scheiding dan, heel normaal verder. Het beste bewijs is dat ze soms meer dan vijftientig jaar op dat eiland wonen zonder ooit de taal te leren spreken” (idem, 237).

De Koningin waarvan afscheid wordt genomen in de romantitel is dan ook de Nederlandse, symbool als zij staat voor de exploitatie van het Globale Zuiden. “Ze is de koningin van de grote internationale bedrijven, de nederlandse multinationals’ zeg ik, ‘en de grote nederlandse instituten. Die verpachten als het ware de koninklijke franje van het oranje. In onze ogen bestaat de adel nog steeds en die is eerlijk, ridderlijk, humaan enz. De Koninklijke Shell, de Koninklijke Stoomboot Maatschappij... de Koninklijke weet ik wat – ze huren dat!” (Martinus Arion 1975, 119) De verteller denkt de logica en het mechanisme te voorzien. Of zou het toeval zijn dat bij bedrijven en instituten die zich tooien met het “Koninklijke” epitheton die K aanvankelijk stond voor Koloniaal? (Martinus Arion 1975, 120)

Trinta di mei speelt een belangrijke rol in de redenering die de auteur in deze roman opzet over exploitatie en (neo)kolonialisme. “Dat kwam in de eerste plaats omdat de Koninklijke Shellgroep (die zich kortweg en mooi ook de Koninklijke laat noemen, omdat de belangrijkste en rijkste koninginnen van de aarde, die der Engelsen en die der Nederlanden, hierin gefuseerd zijn tot de machtigste koninklijkheid van de wereld, of beter – ... een dochter van deze koninklijkhe-

den: de Shell Curacao N.V., – een prinses dus! –) plotseling duizenden arbeiders door machines en computers had vervangen, met belachelijke afvloeiingsregelingen bovendien” (44).

Banenverlies als basis voor sociale onrust komt natuurlijk overal voor. Het zure van de situatie op de Isla was dat die banen vaak (letterlijk) giftig waren.³⁵ De scherpste veroordeling laat Martinus Arion door een witte vrouw uit Zuid-Afrika verwoorden in een gesprek dat helemaal niet over Shell gaat, maar er wel op van toepassing is: “Voor gevaarlijk werk, voor vuil werk: Daar is de zwarte áltijd goed voor!” (280) Het milieuonrecht in het werk van Martinus Arion gaat ook altijd daarover: racisme.

Wringt wreed tot zweet

Op Aruba was het intussen niet beter gesteld. De stank trof er (door betere geografische inplanting) weliswaar een minder groot deel van de bewoners, maar de milieu-impact van de Lago-raffinaderij was er voorts niet minder om. Schrijver Jose Geerman, zelf inwoner van San Nicolas waar de Lago raffinaderij gevestigd was, was hierover naar lokale normen erg expliciet toen hij in augustus 1974, naar aanleiding van de vijftigste verjaardag van de Lago, in een plaatselijke krant schreef: “And now that 50 years have rolled by and we make an inventory, we of San Nicolas remember how we were choking because of Lago’s smoke when the wind veered. How our animals died. How our seas became polluted with petroleum [...] And many fishes are killed by oil. How when we took a bath we were covered with oil. How our beautiful coasts with white sands, a present from our Creator, are used for dumping pitch killing all the grape trees. All that is left is an ugly sight! And Lago is still taking away white sand from our coast, so that at a given moment the sea can roll over the coast. All of this is the consequence of a modern industry that we have to tolerate.”³⁶ Geerman was ook streng voor het gebrekkige sociale beleid van het bedrijf waardoor vooral de pensioenen van oud-medewerkers al te schamel waren om van te kunnen leven. Op pensioen gaan betekende dus in de praktijk: een andere baan zoeken.

³⁵ Vergelijk: “In the global South, oil culture in particular typically brings few new jobs to the locals to replace old forms of communal subsistence jeopardized by fouled water, earth and air” (Nixon 2011, 71).

³⁶ Geciteerd naar de Engelse vertaling in Ridderstaat 2007, 137. De tekst verscheen oorspronkelijk in het Papiaments in *Nobo*. Voor een poging tot synthese van de milieueffecten van de Lago: idem, 201-208.

Dat sentiment werd in dezelfde periode ook door Frank Booi verwoord in het gedicht 'De gunst zien en het recht vergeten':

Mijn eiland
Waar een bankroet geboren
en te sterven systeem
van willekeur, knechting nog voortleeft
Waar gunst het recht verving
Waar vader leeggewerkt
vroegtijdig van HET bedrijf
zijn bekroond pensioen kreeg aangeschreven
en een gouden ring zijn ruige vuist
met valse propaganda ontsierde
[...]
En zij was trots op haar man
en als je Mr. President geloven wou,
een modelarbeider
die lieve oude vader van me
die zo model was
dat hij vervroegd pensioen kreeg aange-
schreven³⁷

In de meertalige bloemlezing Cosecha Arubiano (1983) waarin dit gedicht verscheen, publiceerde ook Robert Henriquez verzen die te lezen waren als een commentaar op de Lago. 'Vlammend eiland' was veel beeldender, omfloerster dus allicht ook ("de gloed op mijn eiland / de vlammen die drinken / de vlammen die drogen / en mijn ogen / niet gedogen"), maar de slotstrofe loog er niettemin niet om:
en elke dag
van elk jaar
wringt wreed
tot zweet
het vuur van mijn land (idem, 102)

Net als in de door lokale auteurs geschreven teksten over de Isla in Curaçao spreekt uit deze bijdragen over de Lago een scherp besef van de tol die door de eilandbewoners betaald moet worden voor de olie-industrie. Het sociale en fysieke weegt daarbij uiteraard zwaar – die aspecten zijn meteen voelbaar, in de portemonnee en in het lichaam. De brief van Geerman maakt echter ook duidelijk hoezeer

³⁷ In: Booi e.a. 1983, 141. Over de Lago-pensioenen, zie Ridderstaat 2007, 186.

dat lijden werd ervaren in samenhang met dat van stranden, zeeën, vissen en andere dieren.

De gaten in de weg

In 1985, enkele jaren na de publicatie van Cosecha Arubiano hield de Lago Oil & Transport Co. Ltd op te bestaan. De overheid nam de installaties over van Exxon (de nieuwe naam van Esso) en sindsdien leidt de raffinaderij een af-en-aan bestaan. Voor de Isla geldt iets vergelijkbaars. Shell vertrok in 1985, waarna een Venezolaanse firma en de afgelopen jaren ook de overheid probeerden er nog iets van te maken.

Het Arubadeel 'Radio Gaga' in de mozaïekroman Goudjakhals (2023) van Julien Ignacio speelt zich af in 1985, enkele maanden na het vertrek van Exxon. Dat feit wordt niet expliciet genoemd, maar in de passages over de verkiezingen van 22 november dat jaar speelt de controverse want kritische houding van Status Aparte-boegbeeld Betico Croes met betrekking tot de Lago wel een rol. "Aruba voor de Arubanen" (Ignacio 2023, 241) – had hij daarmee Exxon weggejaagd? En zou dit dan betekenen dat het eiland op eigen kracht die raffinaderij moest laten draaien?³⁸ Voor het dagelijkse leven van de arme personages maakt het vooralsnog niet uit. Op het eiland waar de energie vandaan komt, blijkt de weduwe van een Lago-arbeider afhankelijk van uit Nederland door haar zoon opgestuurd geld om de elektriciteitsrekening te kunnen betalen (Ignacio 2023, 245). En ja, niet alleen in de sociale misère, maar ook in het overlijden van de man zelf speelde de raffinaderij een rol: "Jarenlang blootgesteld aan de giftige gassen in de oliepijpleidingen van de Lago waren zijn luchtwegen onherstelbaar aangetast [...] [De weduwe] hoorde weer het gepomp van de longmachine naast het bed waardoor hij extra zuurstof kreeg toegediend. Zijn rasperige ademhaling. Zijn kortademige spreken." (idem, 247-248) Dat had Frank Martinus Arion in 1964 haarscherp gezien: kapot zouden mensen gaan aan de raffinaderij. Op Curaçao ligt het petroculturele tijdperk evenmin in het verleden. Al meteen op de eerste pagina van Radna Fabias' *Habitus* (2018), het meest bekroonde en bejubelde Nederlandstalige poëziedebuut van deze eeuw, gaat het over "glimmende velgen" die "te groot en te duur [zijn] voor de auto's waaronder ze draaien". Veel mensen op het olie-eiland zijn niet rijk genoeg om zich die autocultuur echt te kunnen permitteren. En dat is nog niet de wrangste ironie. Net als

³⁸ Over de positie van Croes in deze complexe kwestie, zie Ridderstaat 2007, 158-165; over de vraag of de Status Aparte-kwestie een rol speelde in de beslissing van Exxon, idem, 177-178.

op het eiland dat Frank Martinus Arion een halve eeuw eerder beschreef zijn geasfalteerde wegen op Curaçao deze eeuw allerminst gegarandeerd. De raffinaderij stinkt nog altijd, het stof kruipt nog altijd “overal op en tussen/ [...] langs alle al dan niet geasfalteerde wegen/ [...] de gaten/ [...] de gaten in de weg” (Fabias 2018, 11). En eigenlijk hoefden we niet eens door te bladeren tot dat openingsgedicht voor dit inzicht. Het omslag – met zijn vier grote ronde gaten in blinkend zwart karton – laat zich lezen als de verbeelding van die gaten in de weg, maar ook als lege vaten in een zee van olie of asfalt of als de zwarte gaten waarin alle dromen en beloften dreigen te verdwijnen. Ziedaar de Habitus van wie op het olie-eiland Curaçao opgroeit.

Verwijzingen

- [anoniem]. (1971, november 18). Zo denkt Amerika er over. Eerste rapport voor Club van Rome. Amigoe di Curaçao.
- [anoniem]. (1973, september 11). Groei van rijk en arm is ongelijk verdeeld. Amigoe di Curaçao.
- Booi, F. A. J., Nava, G., Pereira, J., & Rutgers, W. (Red.). (1983). *Cosecha Arubiano: Un antologia dedicá na pueblo di Aruba*. Fundacion Centro Cultural Aruba.
- Buelens, G. (2022). Wat we toen al wisten. De vergeten groene geschiedenis van 1972. *Querido Facto*.
- Carpenter, E. J., Anderson, S. J., Harvey, G. R., Miklas, H. P., & Peck, B. B. (1972). Polystyrene Spherules in Coastal Waters. *Science*, 178(4062), 749-750.
- Carpenter, E. J., & Smith, K. L. (1972). Plastics on the Sargasso Sea Surface. *Science*, 175(4027), 1240-1241.
- Charbonnier, P. (2021). *Affluence and freedom: An environmental history of political ideas* (A. Brown, Vert.; English edition).
- Daal, L. H., & Schouten, T. (1988). *Antilliaans verhaal: Geschiedenis van Aruba, Bonaire, Curaçao, Saba, St. Eustatius en St. Maarten*. De Walburg Pers.
- Dekker, J. J. H. (1982). *Curaçao zonder/met Shell: Een bijdrage tot bestudering van demografische, economische en sociale processen in de periode 1900-1929*. Walburg pers.
- Fabias, R. (2018). *Habitus: Gedichten*. Uitgeverij de Arbeiderspers.
- Gomperts, H.A. (1958, maart 10). Onprettig stuk van Hans Keuls bij Theater. *Het Parool*.

- Henriquez, P. C. (1977). Monumentenzorg en natuurbeheer. In *Cultureel mozaïek van de Nederlandse Antillen* (pp. 227-261). De Walburg Pers.
- Ignacio, J. (2023). *Goudjakhals: Songs of freedom*. Uitgeverij Van Oorschot.
- Jones, C. F. (2014). *Routes of power: Energy and modern America*. Harvard University Press.
- Jonker, J., & Zanden, J. L. van. (2007). *Van nieuwkomer tot marktleider, 1890-1939*. Boom.
- Keuls, H. A., & Pleiter, A. (1964). *Plantage Tamarinde*. Elsevier.
- Khatatbeh, M., Alzoubi, K., Khabour, O., & Al-Delaimy, W. (2020). Adverse Health Impacts of Living Near an Oil Refinery in Jordan. *Environmental Health Insights*, 14, 1178630220985794.
<https://doi.org/10.1177/1178630220985794>
- Knuvelde, G. (met voorwoord Gerretson, C.). (1930). *Vanuit winge-
westen*. Brand.
- Lebacs, D. (1971). *Sherry. Het begin van een begin*. Leopold.
- Leeuwen, B. van. (1964, november 6). *Plantage Tamarinde. Niemand leeft. Nergens een mens. Amigoe di Curaçao*.
- Martinus Arion, F. (1970, januari). *De stakingen en hun chantage*. Ruku, 16-20.
- Martinus Arion, F. (1975). *Afscheid van de koningin: Roman*. De Bezige Bij.
- Martinus Arion, F. (2006). *Dubbelspel: Roman (19e dr)*. De Bezige Bij.
- Martinus Arion, F. (2013). *Heimwee en de ruïne: Verzamelde gedichten*. De Bezige Bij.
- Nixon, R. (2011). *Slow violence and the environmentalism of the poor*. Harvard University Press.
- Puci, M. V., Ferraro, O. E., Monti, M. C., Gnesi, M., Borrelli, P., Cadum, E., Perotti, P., Migliazza, S., Dalle Carbonare, S., Montomoli, C., & Villani, S. (2023). Asthma, COPD, Respiratory, and Allergic Health Effects in an Adult Population Living near an Italian Refinery: A Cross-Sectional Study. *Healthcare*, 11(7), Article 7.
<https://doi.org/10.3390/healthcare11071037>

- Pulster, E. L., Johnson, G., Hollander, D., McCluskey, J., & Harbison, R. (2018). Assessment of Inhalable Particulate Matter Associated with a Refinery in Curaçao. *Journal of Environmental Protection*, 9(10), Article 10.
<https://doi.org/10.4236/jep.2018.910069>
- Ridderstaat, J. R. (2007). The Lago story: The compelling story of an oil company on the island of Aruba. Editorial Charuba.
- Rutgers, W. (1996). *Beneden en boven de wind: Literatuur van de Nederlandse Antillen en Aruba*. De Bezige Bij.
- Rutgers, W. (2007). *De brug van Paramaribo naar Willemstad: Nederlands-Caribische en Caribisch-Nederlandse literatuur 1945-2005*. Fundashon pa Planifikashon di Idioma (FPI).
- Schields, C. (2023). *Offshore Attachments: Oil and Intimacy in the Caribbean*. University of California Press.
- Soest, J. van. (1977). *Olie als water: De Curaçaose economie in de eerste helft van de twintigste eeuw*. De Walburg Pers.
- Szeman, I. (2017). Conjectures on world energy literature: Or, what is petroculture? *Journal of Postcolonial Writing*, 53(3), 277-288.
- UNDP. (2024, april 30). Small Island Developing States are on the frontlines of climate change – here’s why. UNDP Climate Promise. <https://climatepromise.undp.org/news-and-stories/small-island-developing-states-are-frontlines-climate-change-heres-why>
- Ven, C. van der. (2010, oktober 6). *Onder de rook van Shell. De olieraffinaderij van Curaçao*. De Groene Amsterdammer, 40. <https://www.groene.nl/artikel/onder-de-rook-van-shell>
- [Verslaggever]. (1967, september 23). Chemicaliën bleken erger dan weggevloeide olie. *Leeuwarder Courant*.
- Voous, K. H. (1979). *Natuurbehoud en natuurbeheer op de Nederlandse Antillen: Nota uitgebracht in 1977-1978 aan de Nationale Adviesraad voor Ontwikkelingssamenwerking*. STI-NAPA.
- Walle, J. van de. (1958). *Achter de spiegel*. P.N. van Kampen.
- Westermann, C. J. J. (1977). *Chronic non-specific lung disease in Curaçao*. s.n.

••••



Geert Buelens en Bert Paasman tijdens een tropisch professorenondersje.

• • • •

7. TIP MARUGG HERLEZEN: AUTEUR EN LEZER; TEKST EN CONTEXT EEN VERHAAL WAARIN HET LACHEN JE VERGAAT

WIM RUTGERS, UNIVERSITEIT VAN CURAÇAO



Op 16 december 2023 was het honderd jaar geleden dat de bekende Curaçaose auteur Silvio Alberto (Tip) Marugg geboren werd. In een interview vertelde Tip Marugg (16 december 1923 – 22 april 2006) aan Hans Vaders: “Van het Reve en ik schelen nauwelijks veertig uur van elkaar in geboorte-uur. De Heer moet wel erg toornig zijn geweest in de maand december van dat verschrikkelijke jaar.” (Amsterdam: Sticusa-Journaal, nr. 64, p. 8)

In 2009 verscheen bij Maruggs uitgever De Bezige Bij het Verzameld werk 1945-1995 onder de titel De hemel is van korte duur. De daarin opgenomen romans Weekendpelgrimage, In de straten van Tepalka en De morgen loeit weer aan horen tot de klassieken en werden/ worden gelezen. De gedichten in het Papiaments en Nederlands en de Papiaments-talige verhalen die daarin ook verzameld werden, zijn minder bekend.

Den mondi di Kloof/ In de wildernis van Kloof: Een verhaal waarin het lachen je vergaat

Het verhaal ‘Den mondi di Kloof’ werd gepubliceerd in het eerste nummer van de eerste jaargang van Revista Literario – Cultural Simadán, januari 1950, Nr. 1, pp. 23-24.

Marugg schreef zijn korte verhaal in het Papiaments. Het werd voor het Verzameld Werk in het originele Papiaments gepubliceerd en in het Nederlands vertaald door Lucille Berry-Haseth. Kloof is een betrekkelijk woest gebied in het westelijk deel van Curaçao, dicht begroeid, in een dal tussen twee hoge heuvels.

De auteur

Den mondi di kloof behoort dus tot het vroege werk van Tip Marugg. Hij debuteerde in De Stoep Nederlands Periodiek – dat onder redactie stond van dokter Chris Engels (ps. Luc Tournier), een oorlogstijdschrift om lokaal de leegte op te vullen die door de oorlogssituatie in de Tweede Wereldoorlog ontstaan was. Het eerste gedicht van Marugg daarin was het Nederlandstalige ‘Bezoek’ in december 1945, waarna er nog meer dan 25 in het Nederlands zouden volgen die in

de uitgave Afschuw van licht; Gedichten 1946-1951 in 1976 verzameld gepubliceerd werden door Flamboyant/P. in De Antilliaanse Bibliotheek/ Biblioteca Antiyano. Den mondi di Kloof hoort tot Maruggs vroege werk.

Een meervoudige interpretatie: auteur en lezer; tekst en context

De tekst

De ik-verteller wil 's avonds/ in de voornacht op jacht gaan in Kloof. Het huis lijkt nogal eenzaam te staan. Waarschijnlijk een landhuis? Er is sprake van een geit, een kraal, het is er donker en er groeien zuilcactusen. Zo wordt er al direct een speciale sfeer geschapen. Ik citeer als illustratie het begin van het korte verhaal.

Een halve maan hangt aan de hemel en verlicht het landschap met een vaag licht dat het een trieste aanblik geeft. Een geit verrast door het donker voordat het de kraal kon bereiken mekkert gejaagd in de wildernis en heel ver weg luidt een kerkklok; of is het de wind die door de zuilcactusen klaagt? Een acaciaboom begeleidt met zijn lugubere gemompel dit sinistere gezang.

Buiten gekomen waarschuwt een oude man, Tótó, om niet in dit donker op jacht te gaan. Maar de ik-verteller lacht de waarschuwing weg. De lach blijkt een leidmotief: ze wordt veertien keer in het verhaal genoemd, eerst spaarzaam, vervolgens frequenter.

"Gaaf meneer jagen? Vanavond?"

"Op avonden zoals deze," (...), "zijn er boze geesten die op de wereld ronddwalen."

"Hoor hoe de wind klaagt tussen de schijfcactusen, wie is het die daar praat? Hoor hoe de honden grommen, het komt omdat zij bang zijn. Kijk naar de lucht hoe de wolken nader tot elkaar komen. Ik zou vanavond zeker niet gaan jagen."

Een drievoudig teken van onheil: de maan, de wind, de wolken: de elementen zijn vijandig, de honden zijn bang. De ik-persoon lacht de oude – en wijze – man weer uit en loopt verder.

"Vergeet niet het hek van het erf te sluiten wanneer je binnen bent, Tótó, en wees niet bezorgd, ik heb mijn geweer bij me!"

Tótó wordt uitgebreid beschreven als waarschijnlijk een oude opzichter van de plantage, de mayor domo van het huis. Er bevindt zich een kennelijke sociale afstand tussen de twee personages: meneer en naam; het geven van een opdracht etc.

De tocht blijkt geen aangenaam succes. Na anderhalf uur lopen begint de 'ik' zich af te vragen waarom hij niet thuisgebleven is en het jagen maar te vergeten.

Bij een heel hoge kalebasboom aangekomen, laat ik mijn geweer tegen zijn flank aanleunen met de loop in de lucht en zelf ga ik ook zitten met mijn rug tegen de boom aan. Ik kijk naar de hemel en zie hoe mooi die is: hoe de kleine wolken tikkertje met elkaar spelen ...

Dan valt de 'ik-persoon' in slaap en krijgt een angstaanjagende, confronterende en desoriënterende droom: de natuur spant zich samen tegen hem: wolken, wind en regen. De ik blijkt verdwaald op volgens hem bekend terrein.

Het lijkt alsof vanavond echt alles in het universum tegen mij is. Nu lach ik niet meer. Wat verlang ik er naar om nu thuis in mijn warme bed te liggen.

Plotseling ziet de 'ik' een (dwaal)licht; hoort hij een diabolische lach van een demonische persoon?

Ik krijg een voorgevoel dat ik niet alleen ben, dat er een mens of iets heel dicht bij mij is hoewel ik die niet kan zien. Plotseling voel ik een hete adem op mijn arm.

Ik ziet een gezicht geheel bedekt met haar, met twee rode ogen als vuur, als twee stukken houtskool die in een komfoor branden. Langzaam komt hij naderbij. Wanneer hij weer lacht merk ik dat zijn tong even rood is als zijn ogen en wanneer hij nog dichterbij mij is, zie ik dat hij hinkt en dat zijn rug verminkt is.

De ik-persoon vlucht, en struikelt, en valt, en haalt per ongeluk de trekker van zijn geweer over Dan schrikt hij wakker omdat zijn geweer dat tegen de kalebasboom staat op zijn schouder gevallen is. Een flauw verhaal van een ongewone droom?

De context

Het verhaal is gepubliceerd in 1950 - dat is een driekwart eeuw geleden. Kloof in het toen nog afgelegen en verre Band'Abou staat bekend als een woest gebied - als wildernis, waaromheen de geheimzinnigheid van volksgeloof hing en hangt. Ruïnes van een landhuis versterken de sfeer van onheil. Ook in de moderne tijd speelt volksgeloof nog een rol. In het begroeide kloof-gebied tussen hoge heuvels vinden er volgens de volksopinie op die plaats statistisch bovengemiddeld vaak en ernstige verkeersongelukken plaats. Mensen zien de weg en zijn begroeide omgeving niet alleen als naargeestig maar ook als gevaarlijk.

Media melden een zwaar ongeluk met vier auto's in Kloof; Bij een ongeluk op de Weg naar Westpunt zijn in de nacht van vrijdag op zaterdag twee mensen omgekomen in het verkeer. Een motorrijder reed in de richting van Punda en botste ter hoogte van Kloof op een tegemoetkomende personenauto.

Kloof geldt dus als een plaats waar je liever niet komt als het donker is en zeker niet in de weersomstandigheden zoals de ik die vertelt. De auteur maakt dus begin jaren vijftig handig gebruik van een toen al algemeen als gevaarlijk bekendstaand gebied: "A man once encountered two sisters in the Klof, who told him he would crow like a rooster. When he got home he crowed like a rooster, collapsed, and was dead."

Lezers van het verhaal die het gebied kennen of daarover gehoord hebben kunnen zich inleven in het verhaal. We gaan naar de moderne tijd.

Documentaire

Kevin Osepa (Curaçao, 1994) maakte met 'Klof, Village of Spirits' een documentaire met behulp van fotografie, video, licht en soundscapes over Kloof. Hij woont en werkt in Amsterdam. In 2020 werd hij genomineerd voor de Beste Korte Film op het Nederlands Film Festival. Hij is gefascineerd door thema's als afro-spiritualiteit, seksualiteit, mannelijkheid en dekolonisatie. Zijn verhalen zijn autobiografisch van vorm, maar onderzoeken grotere sociale implicaties en relevantie. Klof, Bario di Spiritu werd voor het eerst in zijn geheel geëxposeerd op BredaPhoto 2022.

“Met dit project [Kloof] wil ik onderzoeken hoe een plek zó'n turbulente geschiedenis kan hebben, dat het een eigen leven is gaan leiden. Ik wil vooral weten hoe een generatie met deze geschiedenis omgaat, door steeds nieuwe verhalen te verbinden met het verleden en zo de betekenis ervan voortdurend vorm te geven. De verhalen variëren van de magische aspecten van het ervaren van duistere krachten, tot jezelf beschermen met rituelen en de harde realiteit van dodelijke auto-ongelukken.”

Tula en diens vrijheidsstrijd (1795)

Maar er is nog een historische reden die van Kloof een wel heel speciaal gebied maakt. Kloof ligt in het gebied van de grote opstand van 17 augustus 1795 door Tula en zijn medestrijders voor vrijheid. Bij Kloof en in de omgeving vond op die plek de tweede beslissende veldslag tussen het koloniale leger en Tula en zijn mannen plaats. Kloof is historisch beladen grond.

De Ondergeteekende had ook hier het Genoegen, om zodra hy met zyne Byhebbende Manschappen den Top van den Berg bereikt had, en eenige Charges op de Rebellen had laten doen, hun van alle kanten te zien vlugten. Verscheidene der Rebelleerende Negeren zyn by deese Gelegenheid doodgeschooten, een groot Aantal gekwetst en gevangen genoomen; de gevangenen welke met de wapenen in de Handen gevonden waren zyn volgens de door UHEdle Gentr: en UEdle Agtb: aan den Onderget: gegeevene Ordres, by een Krygsraad, door den Ondergeteekenden deswegens gehouden, alle terstond ter dood veroordeeld en geëxecuteerd; De overigen langs eenen aan den Ondergeteekenden niet bekenden weg door Bosschen en Struiken en byna ongenaakbaare Steiltens ontvlugt zynde, konden door de Cavalleristen niet agtervolgt worden, en het voetvolk was nooit in Staat in het loopen hen te agterhaalen.

Afbeelding 1 1795 Bronnenuitgave van de originele overheidsdocumenten

De uitgave '1795 Bronnenuitgave van de originele overheidsdocumenten', verschenen in 1974 schrijft uitvoerig over dit historische gebied:

Heeft dit gegeven door het hoofd van de schrijver gespookt? Het is de vraag of deze historische gebeurtenis - nog of al - in 1950 een rol gespeeld zal hebben – voor de zeer belezen auteur Tip Marugg waarschijnlijk wel, maar voor de lezer?

De opstand van 1795 was begin jaren vijftig nog weinig bekend; er werd vóór de jaren zestig maar spaarzaam aan gerefereerd (Rutgers, 2011). Maar onderhuids waarschijnlijk wel. Pierre Lauffer, Kloof is inmiddels onderdeel van de historische route van Tula, Ruta di Libertat.

De lezer heeft het laatste woord

'Den mondi di Kloof' verscheen in het eerste nummer van Simadan. Het nieuwe tijdschrift, in het Papiaments, een novum, kreeg direct relatief veel positieve aandacht in de lokale pers, waarvan alleen het nieuwsblad La Prensa inhoudelijk inging op het korte verhaal van Tip Marugg (4 II 1950).

"Tip Marugg ta autor di 'Moment Embryone', 'Mundu Korá' y 'Desepshon', pero un obra maestra y un di e iluminashon di Simadan ta e cuenta corticu titulá 'Den mondi di Kloof'.

E autor a logra completamente di por hiba e lector huntu cune bai pasa un anochi di tormentu den e mondi y teniendo e lector constantemente bou di suspenso, ora qu resultá cu e tormentu tabata un soño, ta un alivio di berdé."

De enige gepubliceerde contemporaine reactie bewoog zich dus helemaal op het directe niveau van de tekst en de lezersreactie daarop: tormentu (kwelling); suspenso (spanning); alivio (opluchting - dat het maar een droom was).

'Emerging memory'

Dat brengt ons tot de vraag: leiden nieuwe contextuele gegevens tot nieuwe interpretaties?

Dat brengt tenslotte tot de vraag van een leeshouding vanuit de idee van de herinneringscultuur. Kevin Osepa zei: "Ik wil vooral weten hoe een generatie met deze geschiedenis omgaat, door steeds nieuwe verhalen te verbinden met het verleden en zo de betekenis ervan voortdurend vorm te geven."

Dat brengt ons tot het begrip 'Emerging Memory', dat ik voor het eerst tegenkwam in de prachtige scriptie die de scriptieprijs verwierf: Tara Neplenbroek: Hardnekkig erfgoed; een analyse van 30 mei

1969 als *emerging memory* in de Nederlandse postkoloniale literatuur (Universiteit Utrecht, z.j.)

'Emerging memory' onderzoekt herinneringen die verdwenen lijken maar onder de oppervlakte aanwezig zijn gebleven, en die plotseling met veranderende omstandigheden (contexten) weer opduiken.

In de eerste plaats wordt de historische gebeurtenis ontdekt en bestempeld als een vergeten onderdeel van het nationale geheugen. Vervolgens geven verschillende herinneringspraktijken verschillende betekenissen aan de gebeurtenis. Ten derde verdwijnt de gebeurtenis uit het dagelijkse publieke debat en begint de cyclus weer opnieuw. (Bijl, 2014)

Was de schrijver Tip Marugg op de hoogte van wat zich daar in en bij de Kloof in 1795 afgespeeld heeft? Was de oude mayor domo met zijn waarschuwingen misschien op de hoogte van wat daar in Kloof historisch gebeurd is en wist de kennelijk veel jongere man niet daarvan?

De geschiedenis van Tula is een goed voorbeeld van 'emerging memory'. Historisch gezien was er maar weinig aandacht voor de vrijheidsstrijd van 1795 en nog minder over de rol van Tula daarin. (Rutgers 2011) Wel publiceerde Pierre A. Lauffer in 1951 het gedicht 'Keho di katibu' (Simadán nr. 2, 1951: 28). Zijn publicatie betekende een complete vernieuwing van perspectief omdat hij de slaaf zelf laat spreken: het is nu niet meer dat er óver de slaaf gesproken wordt maar de slaaf krijgt zelf een stem waarmee hij de bomba, de zwarte opzichter en vertegenwoordiger van de slaveneigenaar, fel aanklaagt. Pas in een later verhaal 'Tula' plaatste Lauffer de persoon centraal in de actualiteit.

We keren ons tot de moderne lezer, die uit dit oude verhaal van 1950 met de kennis van vandaag nieuwe interpretaties kan afleiden. Voor de lezer bepalen niet alleen de tekstanalyse en tekstinterpretatie, maar ook de kennis van relevante context de inhoud, betekenis en ethos van teksten. Contextuele kennis verdiept analyse en interpretatie van teksten. Met nieuwe lezers en nieuwe contextgegevens krijgen teksten nieuwe betekenissen.

Tot slot

En dan kom ik daarmee toch weer bij de auteur terecht.

Ik wil besluiten met een misschien wat wilde interpretatieve veronderstelling met behulp van de literaire context – in het overige werk

van Tip Marugg – met het in dezelfde tijd als Den mondi di Klof gepubliceerde gedicht 'Rappe grauwe vlinders' (De Stoep september 1950). Tip Marugg schreef daarin "Ik ben een tropenkind met duizend vragen in mijn borst."

Ik heb dit gedicht in het verleden ooit gelezen als de problematisering van de witte Curaçaoënaar als minderheidsmens die zo graag deel wil uitmaken van de zwarte gemeenschap die de overgrote meerderheid op het eiland vormt. Ook de latere roman Weekend pilgrimage getuigt daarvan. Het zijn de problemen die gepaard gaan met acculturatie en creolisering: "Dit gedicht stelt de vraag naar het creoliseringproces van de blanke [witte] in de tropen." (Rutgers 1991, p. 322)

Ook de 'ik' in dit verhaal Den mondi di Klof ondergaat - tegen wil en dank - de invloed van de creolisering. Hij die denkt wat voor de oude man reële bezwaren zijn, te kunnen weglachen, komt hier van een koude kermis thuis en ervaart in zijn droom en de daarmee gepaard gaande existentiële angstervaring tot in zijn diepste wezen de invloed van het eiland in de doorwerking van historisch lijden tot in eigen moderne tijd. Wie denkt de geschiedenis te kunnen weglachen, komt bedrogen uit.

Literatuurverwijzing

Bijl, Paul (2014). *Emerging Memory: Photographs of Colonial Atr Neplenbroek, Tara (z.j.). Hardnekkig erfgoed; een analyse van 30 mei 1969 als emerging memory in de Nederlandse postkoloniale literatuur*. Universiteit Utrecht, z.j.

Paula, A.F. (1974). 1795; *De slavenopstand op Curaçao, een bron-nenuitgave van de originele overheidsdocumenten*. Willemstad: Centraal Historisch Archief.

Rutgers, Wim (1991). Een dichter zoekt zich een rieten dak. In: Maritza Coomans-Eustatia (e.a.; red.): *Drie Curacaose schrijvers in veelvoud*. Zutphen: De Walburg Pers.

Rutgers, Wim. (2011). Literaire teksten over slavernij in verleden en heden. Tula: van rebel tot nationale held. *Multiplex Cultures and Citizenships; Multiple Perspectives on Language, Literature, Education, and Society*. In the ABC-Islands and beyond. FPI/UNA, p. 145-166.

Bijlage 1

Den mondi di kloof

Mitar luna ta kologá den shelu, iluminando e pajsahé ku un lus vago ku ta dun'é un aspektu tristu. Un kabritu ku skuridat a sorpresá promé ku e por a alkansá kurá ta grita anshá den mondi i hopi alew un klòk di misa ta bati; of ta bientu ta keha den e pal'i kadushinan? Un pal'i indju ta kompanjá e kanson sinistro akí ku su murmurashon lúgubre.

Mi ta sintimi aliviá awor ku mi a sali for di e atmósfera cajente di den kas. Awor akí nada no ta kai asina na smak manera e frialdat di bientu di anochi. Di repente mi ta sinti pia di hende mi tras.

"Ei Tótó, kon kos ta!"

Tótó t'un tipo ku semper a fasinami. Kwantu anja e tin, wèl mi ta kere esei ni e mes no por bisa. Fo'i dia mi ta mucha chikitu mi konosé manera e ta awor: su kara pretu ku ochenta mil ploi den dje, su kabei blanku ku ta duné un aspektu di dignidat ku bo ta kapas di kere ta president di Haiti ta bo dilanti. E uniko kos ku ta parsemi bibu na su kurpa ta su wowonan.

"Ta yag mi shon t'ai yag?" Su stèm ta zona meskos ku ora nan ta hala un pes jen di awa trese ariba i e bleki ta raspa riba e piedra na rant di pos.

"Sigur no, pakiko?"

"Awe nochí?"

"Klaro. Ta ki' bo kier men?"

"Den anochinan manera esaki," e ta halsa su man drechi na laria p'é duna su palabranan un efekto mas dramátiko, "den anochinan manera esaki tin alma malu ta dual riba mundu."

Mi no por hasi nada mas ku hari chikí-chikí.

"Skucha kon bientu ta keha den e mat'i infrounan, ta ken ta papia? Tende kon kachónan ta gruña, ta spantá nan ta. Mira den laria kon nubianan ta aserká otro. Ami sigur lo n' bai yag awe nochí."

Mi ta harié trobe i mi ta sigui kana.

"No lubidá di sera porta di kurá ora bo dreña, Tótó, i no preokupábo, mi tin mi skopèt!"

Mi mester a kana mas o ménos un or'i mei i m'a kansa. Mi n' topa ni un pushi ainda i lop di mi skopèt ta mes friu ku serena di anochi. Ya m'a kumisá zundra mi mes, pakiko mi n' keda kas lubidá kuenta di yagmentu. Ora m'a yega na un pal'i kalbas basta haltu, mi ta pone mi skopèt lèn kantu di su kustia ku e lop na laria, i mi mes tambe ta

kai sinta ku mi lomba kantu dje palu. Mi ta wak shelu kon bunita: kon e nubianan chikitu ta hunga kuri kue ku otro...

Di repente e nubianan chikitu ta pak riba otro i nan ta tapa luna kompletamente. Mes di repente bientu tambe ta lanta i ta kumisá hasi boroto den pal'í welisalinan. Bientu ta bira asina duru ku hasta e pal'í kalbas ta sakudí. Algun prikichi ku worde spantá kruelmente fo'í soño ta kumisá grita manera nan ta den ansha di morto.

Na e momentu akí mi ta realisá ku m'a pèrdè kaminda. Mi n' tin un edea kua / kwa direkshon mi mester kohe pa mi bolbe kas. Mi tin ku hari den mi mes. Míles i míles [di] bia m'a kana rònt e mondinan aki banda i sin embargo ata mi a pèrdè kaminda awó.

Awa ta kumisá yobe: promé pipitanan grandi i friu, despues hèmbes ta kumisá basha i ta dal mi ku forza den mi kara. Parse ta tur kos mes den universo ta kontra mi e anochi akí. Ya mi no ta hari mas. Kuantu mi no ta deseá di ta na kas awor akí den mi kama kayente.

Ònferwagt mi ta weta un lus mas o ménos 200 pia fo'í kaminda mi ta; un lus flou ku ta parsemi lus di un lantèrnu. Sigur sigur mester tin un kas ei banda. Mi ta saka un kareda den direkshon di e lus, usando mi skopèt pa hala e matanan ku tin den kaminda. Despues di un bon ratu ku mi ta kuri asina, mi ta ripará ku mi a pèrdè e lus fo'í bista. M'a keda asombrá ta wak tur banda, pero tur kos ménos lus. Anto mi tin sigur ku t'aki banda m'a weta e lus! Pero ni lus ni kas. Mi ta lèn un ratu riba mi skopèt, tratando [mas tantu posibel] pa tap'é ku mi kurpa pa awa no dreña den e lop. E ora ei mi ta bolbe weta e lus. Den mi purá mi mester a kuri den e direkshon robes, pasobra awor akí mi ta weta e lus na un distansia di un 300 pia fo'í kaminda mi ta pará. Un bes mas mi ta kore bai riba dje, pero un bes mas e ta disparsé ora mi kere ku mi a yega serka dje. M'a kumisá sinti un kos straño den mi garganta i aunke awa ta yobe pa no stòp, mi tin sigur ku mi ta soda. Na e momentu ei mi ta tende un hende hari. T'un harí straño. Un harí diabólíko, manera un hende ku ta sinti alegría di wetami den e situashon desastroso ku mi ta hañami aden. E no ta hari un bia so, sino tres, kuater bia tra'í otro i e sonidu ta keda grita den mi orea te ora e brua ku e sonidu di bientu i áwaseru. Ora e harí muri tur mi ta haña mi kurashi trobe. Ku paso firme mi ta kumisá kana pokopoko, mi skopèt na mi kustia i mi dede kla na gai. Djis despues di un ratu e ta hari trobe. Un harí demoño. Un harí skèrpi i duru ku ta surpasá tur otro boroto. Mi Dios, ta ken por hari asina? Por ta hende bibu? Mi ta haña un presentimentu ku mi no ta so, ku un hende o un kos ta mashá serka di mi maske mi no por

wet' é. Di repente mi ta sinti un rosea kayente riba mi brasa. Mi ta dal un bulá p'atras i mes ora mi ta pone mi skopèt na skouder. Pero mi t'asina spantá ku mi no por tira. Tira riba kiko? Karamba, kuantu lo mi no paga pa mi ta na kas awor akí! E or'eí mi ta mir'é. Mi n' por bisa si ta hende e ta o nò. Su figura ta mitar skondi tras di un palu, solamente su kabes e ta saka afó. Miéntas tin un pipita di rosea den mi pechu mi no por lubidá e kara ei: un kara tur na kabei, ku dos wowo kòrá manera kandela, manera dos pida karbon ku ta kima den konfó. Pokopoko e ta hala bini serka. Ora e hari trobe mi ta ripará ku su lenga ta mes kòrá ku su wowonan i ora e hala mas serka mi ta mira ku e ta kokochá i ku su lomba ta desfigurá. Esei ta tur loke mi ta mira di dje, pasobra promé ku e por yega mas serka, mi ta bira lomba p'e i p'Iama na katuna. Mi ta basha un kareda miéntas mi kurason ta bati te den mi garganta i mi pianan ta bira pisá ora pa ora. Mi sa ku e ta sigui mi. Mi ta sinti kon e ta trapa pachurá e mata-nan den su kareda. Sin stòp ni un momentu mi ta drei mi kabes wak p'atras pa mira e distansia ku ta separámi ainda for di e demoño. Esei ta resultá fatal, pasobra mi ta trompeká riba rais di un palu i bai largu suela. Den mi kaí mi dede ta hala gai di e skopèt i mes ora mi ta sinti un doló inmenso na mi skouder.

E sla ta lantami. Mi skopèt ku m'a buta lèn kant'i kustia dje pal'i kalbas a slep kai dalmi na mi skouder i di es manera ei terminando mi soño horibel.

Simadán; Revista literario-cultural, nr. 1 (januari 1950), pp. 23-24.



Wim Rutgers peilt van terzijde de aandacht van zijn gehoor.

••••

Bijlage 2

In de wildernis van 'Kloof'

Een halve maan hangt aan de hemel en verlicht het landschap met een vaag licht dat het een trieste aanblik geeft. Een geit verrast door het donker voordat het de kraal kon bereiken mekkert gejaagd in de wildernis en heel ver weg luidt een kerkklok; of is het de wind die door de zuilcactussen klaagt? Een acaciaboom begeleidt met zijn lugubere gemompel dit sinistere gezang.

Ik voel me opgelucht nu ik buiten de hete atmosfeer van binnenshuis ben. Nu valt er niets heerlijkers in de smaak dan de kou van de avondwind. Plotseling hoor ik voetstappen van een mens achter me. "Hei Tótó, hoe staan de zaken!"

Tótó is een type dat mij altijd heeft gefascineerd. Hoe oud hij is, wel, ik denk dat hij dat zelf niet kan zeggen. Vanaf de tijd dat ik een klein kind was ken ik hem zoals hij nu nog is: zijn zwarte gezicht met wel tachtig duizend plooien, zijn witte haren die hem een aanblik van waardigheid geven waarbij je bijna zou denken dat je de president van Haïti voor je hebt. Het enige aan zijn lichaam dat mij levend lijkt, zijn z'n ogen.

"Gaat meneer jagen?" Zijn stem klinkt precies als wanneer men een putse gevuld met water naar boven trekt en het blik op de steen aan de rand van de put schuurt.

"Ja zeker, waarom?"

"Vanavond?"

"Natuurlijk. Wat bedoel je?"

"Op avonden zoals deze," hij heft zijn rechterhand op om zijn woorden een dramatischer effect te geven, zijn er boze geesten die op de wereld ronddwalen."

Ik kan niets anders doen dan stiekempjes lachen.

"Hoor hoe de wind klaagt tussen de schijfcactussen, wie is het die daar praat? Hoor hoe de honden grommen, het komt omdat zij bang zijn. Kijk naar de lucht hoe de wolken nader tot elkaar komen. Ik zou vanavond zeker niet gaan jagen."

Ik lach hem weer uit en loop verder.

"Vergeet niet het hek van het erf te sluiten wanneer je binnen bent, Tótó, en wees niet bezorgd, ik heb mijn geweer bij me!"

Ik moet ongeveer zo 'n anderhalf uur hebben gelopen en ik begon moe te worden. Ik was nog geen kat tegengekomen en de loop van mijn geweer was even koud als de avonddauw. Ik begon mezelf toen

al uit te schelden, waarom was ik niet thuis gebleven en was ik het jagen maar vergeten. Bij een heel hoge kalebasboom aangekomen, laat ik mijn geweer tegen zijn flank aanleunen met de loop in de lucht en zelf ga ik ook zitten met mijn rug tegen de boom aan. Ik kijk naar de hemel en zie hoe mooi die is: hoe de kleine wolken tikkertje met elkaar spelen ...

Plotseling drukken de kleine wolken zich tot een massa tegen elkaar en bedekken de maan helemaal. Even plotseling komt ook de wind op en begint herrie te schoppen tussen de wilde salie struiken. Dan waait de wind zo hard dat zelfs de kalebas boom schudt. Enkele parkieten die op wrede wijze uit hun slaap zijn wakker geschrokken, beginnen te krijsen alsof zij in doodsangst verkeren.

Op dit moment beseft ik dat ik verdwaald ben. Ik heb geen idee welke richting ik op moet om naar huis te gaan. Ik moet in mezelf wel lachen. Duizenden en duizenden keren heb ik hier overal in de wildernis rondgedoold en nu ben ik toch verdwaald.

Het begint te regenen: eerst grote koude druppels, daarna begint 't emmers vol te gieten en met volle kracht krijg ik water in mijn gezicht. Het lijkt alsof vanavond echt alles in het universum tegen mij is. Nu lach ik niet meer. Wat verlang ik er naar om nu thuis in mijn warme bed te liggen.

Onverwachts zie ik een licht op ongeveer 200 voet afstand vanaf de plaats waar ik mij bevind; een flauw licht dat mij het licht van een lantaarn lijkt. Daar moet beslist een huis in de buurt zijn. Ik zet het op een lopen richting het licht en gebruik mijn geweer om de struiken in de weg opzij te halen. Nadat ik een flinke poos zo aan het rennen ben, ontdek ik dat het licht uit mijn gezichtsveld is verdwenen. Verbaasd blijf ik alle kanten op kijken, maar alles behalve licht. En ik ben er zeker van dat ik het licht hier in de buurt heb gezien! Maar noch licht noch huis. Ik leun even tegen mijn geweer aan en probeer zo veel mogelijk het met mijn lichaam te bedekken opdat er geen water in de loop komt. Dan zie ik het licht weer. In mijn haast zal ik wel in de verkeerde richting hebben gelopen, omdat ik het licht nu op zo 'n 300 meter afstand zie vanaf de plek waar ik sta. Weer ren ik er op af, maar weer verdwijnt 't wanneer ik denk dat ik bij haar ben. Ik begon iets vreemds in mijn keel te voelen en hoewel het onophoudelijk blijft regenen, ben ik er zeker van dat ik transpireer. Op dat moment hoor ik iemand lachen. Het is een vreemde lach. Een diabolische lach, alsof het iemand is die plezier voelt om mij in deze rampzalige situatie te zien. Hij lacht niet een keer, maar

drie, vier keer achtereen en het geluid blijft in mijn oren krijsen tot dat het zich mengt met het geluid van wind en regen. Als de lach geheel uitsterft, herkrijg ik mijn moed. Met vastberaden stappen begin ik langzaam te lopen, mijn geweer aan mijn zijde, mijn vinger klaar op de trekker. Even later lacht hij weer. Een demonische lach. Een scherpe, harde lach die alle andere herrie overheerst. Mijn God, wie kan zo lachen? Kan het een levend wezen zijn? Ik krijg een voor gevoel dat ik niet alleen ben, dat er een mens of iets heel dicht bij mij is hoewel ik die niet kan zien. Plotseling voel ik een hete adem op mijn arm. Ik maak een sprong achteruit en zet mijn geweer meteen aan mijn schouder. Maar ik ben zo bang dat ik niet kan schieten. Schieten waarop? Verdorie, hoeveel zou ik wel niet willen betalen om nu thuis te kunnen zijn! Dan zie ik hem. Ik kan niet zeggen of het een mens is ja of nee. Zijn figuur gaat half schuil achter een boom, alleen zijn kop laat hij zien. Zolang ik nog een zuchtje adem in mijn borst heb, zal ik dat gezicht niet kunnen vergeten: een gezicht geheel bedekt met haar, met twee rode ogen als vuur, als twee stukken houtskool die in een komfoor branden. Langzaam komt hij naderbij. Wanneer hij weer lacht merk ik dat zijn tong even rood is als zijn ogen en wanneer hij nog dichterbij mij is, zie ik dat hij hinkt en dat zijn rug verminkt is. Dat is alles wat ik van hem zie, daar voordat hij nog dichterbij kan komen, ik me omdraai en de benen neem. Ik zet het op een lopen, terwijl mijn hart in mijn keel bonkt en mijn benen steeds zwaarder worden. Ik weet dat hij mij achterna zit. Ik voel hoe hij in zijn vaart op de struiken trapt en die verplettert. Zonder maar één moment te stoppen draai ik me om, om te kijken naar de afstand die mij nog van de duivel scheidt. Dat blijkt fataal te zijn, omdat ik over de wortels van een boom struikel en languit op de grond terecht kom. In mijn val trekt mijn vinger de trekker over en meteen voel ik een immense pijn aan mijn schouder.

Ik word wakker van de klap. Mijn geweer dat ik tegen de zijde van de kalebasboom heb laten leunen gleed uit, kwam tegen mijn schouder terecht en bracht zodoende een einde aan mijn afschuwelijke droom.

Vertaling: Lucille Berry-Haseth

Aart G. Broek en Wim Rutgers (red.): De hemel is van korte duur.

Tip Marugg Verzameld werk 1945-1995.

Amsterdam: De Bezige Bij, 2009, p. 441-445



8. "MAAR ZE LEREN KENNEN, HO MAAR." DE VERBEELDING VAN ARUBA EN DE ARUBAAN IN DE ROMAN EEN MUUR VAN BLAUW (1973) VAN DOLF DE VRIES

WILLEM BANT, COLEGIO ARUBANO, UNIVERSITY OF CURAÇAO



Een jaar is ze op Aruba, Christine, de hoofdpersoon van Dolf de Vries' roman *Een muur van blauw* (1973), als ze in een brief aan een vriendin in Nederland schrijft over het eiland en de Arubanen, waar ze inmiddels "toch wel een zwak"³⁹ voor heeft. Maar, voegt ze eraan toe, "ze leren kennen, ho maar"⁴⁰. De woorden die De Vries zijn hoofdpersoon laat noteren, golden wellicht ook voor hem. Begin jaren zeventig verbleef hij twee jaar op Aruba en misschien moest hij bij zijn vertrek net als Christine concluderen dat hij het eiland en de bevolking niet echt had leren kennen. Dat nam niet weg dat hij in zijn roman *Een muur van blauw* via verschillende personages een beeld gaf van Aruba en de Arubaan. Hoe zag dat beeld eruit? Hoe representeerde hij voor de Nederlandse lezers het eiland en zijn bevolking? Alvorens de roman op basis van deze vragen aan een analyse te onderwerpen, zijn er eerst enkele andere kwesties die om aandacht vragen. Binnen welke sociaalhistorische context werd het boek geschreven? En waarom is het relevant om binnen die context deze tekst te analyseren? Wat levert zo'n analyse op? Wat hebben we eraan?⁴¹

In 1954 wordt met het Statuut voor het Koninkrijk der Nederlanden de verhouding tussen Nederland en de voormalige koloniën in de West in een nieuw jasje gegoten: Nederland, Suriname en de Nederlandse Antillen zijn vanaf dat moment z gezegd gelijkwaardige partners binnen één koninkrijk. Rust en duidelijkheid - voor zo lang als het duurt. Binnen korte tijd vertroebelen de relaties en steken oude en nieuwe spanningen tussen het voormalige moederland en de ex-koloniën de kop op. In Suriname wordt begin jaren zeventig de roep om onafhankelijkheid steeds luider en halen ook de Nederlandse Antillen, en met name de drie Benedenwindse Eilanden, regelmatig de

³⁹ De Vries, 1973, p. 132

⁴⁰ De Vries, 1973, p. 132

⁴¹ De hiernavolgende theoretische inleiding van dit artikel komt voor een deel overeen met Bant, 2024

voorpagina's van de Nederlandse kranten. De Vries verhuist in 1969 naar Aruba, waar hij twee jaar zal blijven. De literaire weerslag van deze periode is terug te vinden in zijn roman *Een muur van blauw* (1973). De jaren zeventig zijn politiek gezien geen saaie jaren op Aruba. Na de oprichting van de MEP in 1971 draait het in de Arubaanse politiek om maar één thema: de status aparte:

Niet zozeer wijziging in de band met Nederland was het hoofdstreven, maar nodig was een wijziging in de verhouding tussen landen [en] eilandgebieden, lees: het door Curaçao gedomineerde land en Aruba. [...] Op initiatief van de Eilandsraad werd in februari 1972 besloten tot het zenden van een Arubaanse delegatie naar Nederland om de belangen van Aruba te bepleiten. In Nederland kreeg men evenwel nul op het rekest.⁴²

In de jaren die volgen wordt er druk overlegd en veel heen en weer gereisd tussen Den Haag en Oranjestad. Uiteindelijk krijgt Aruba zijn zin. Op 1 januari 1986 krijgt het eiland een autonome status binnen het Koninkrijk; de status aparte is een feit.

De roman van De Vries behoort tot de Caribisch-Nederlandse literatuur.⁴³ Het betreft een tekst geschreven door een Nederlandse auteur, gepubliceerd in Nederland door een Nederlandse uitgeverij en bestemd voor een Nederlands publiek. De Vries behoort tot de groep der passanten, mensen "die het gebied uit eigen waarneming hebben gekend, soms enkel op een korte reis, soms van een jarenlang verblijf en een intensieve vereenzelviging met land en volk".⁴⁴ De aandacht voor dit soort teksten is de afgelopen decennia sterk gegroeid onder invloed van onder andere het werk van Edward Said⁴⁵ en als gevolg van de dekoloniseringsdebatten in zowel de voormalige koloniale moederlanden als in de ex-koloniën. In landen als Engeland en Nederland vormen (post-)koloniale⁴⁶ (reis)teksten inmiddels een se-

⁴² Reinders, 1993, p. 100

⁴³ Rutgers, 2007, p. 309

⁴⁴ Van Kempen & Rutgers, 2005, p. 19

⁴⁵ In *Culture & Imperialism*, 1994, p. 15, schrijft Said: "[...] stories are at the heart of what explorers and novelists say about strange regions of the world [...]. The main battle in imperialism is over land, of course; but when it came to who owned the land, who had the right to settle and work on it, who kept it going, who won it back, and who now plans its future – these issues were reflected, contested, and even for a time decided in narrative."

⁴⁶ Post-koloniaal (met koppelteken) is een tijds aanduiding en verwijst naar de periode die na het kolonialisme komt. Postkoloniaal (zonder koppelteken) is

rieuze bron van onderzoek. Bij deze onderzoeken wordt ervan uitgegaan dat dit soort teksten geen objectieve weergave zijn van de werkelijkheid, maar dat het gaat om representaties van die werkelijkheid; representaties die deel uitmaken van een discours⁴⁷ dat een meer of minder verholde visie geeft op die werkelijkheid. Deze visie is vervolgens medebepalend voor de relatie tussen twee landen. In de analyses van (post-)koloniale (reis)teksten wordt veelvuldig gebruik gemaakt van de theoretische kaders zoals die zijn ontwikkeld binnen de imagologie, een tak van de vergelijkende literatuurwetenschap die zich bezighoudt met de bestudering van transnationale percepties en verbeeldingen in literaire teksten. Centraal in imagologische analyses staat de bestudering van het image: "The mental or discursive representation or reputation of a person, group, ethnicity or 'nation'."⁴⁸ Leerssen benadrukt het belang van juist literaire teksten als bron bij het onderzoeken van representaties van de Ander en het Andere: "Literary texts are often written under a fictionality convention, requiring a reader's 'willing suspension of disbelief' [...], and thus facilitating the presentations of national commonplaces which in other genres might meet with skepticism."⁴⁹ Eenzelfde opvatting vinden we bij Honings et al.⁵⁰ In de inleiding van deze artikelenbundel wordt verwezen naar het werk van de Amerikaanse historicus Dominick LaCapra die in *History & Criticism* (1985) al aangaf dat wat hem betreft literaire teksten informatie bieden die in bijvoorbeeld archiefstukken niet te vinden is. Het gaat daarbij niet alleen

een academische grondhouding; postkoloniale wetenschappers analyseren teksten op basis van een kritische houding ten aanzien van het koloniale verleden (Honings et al., 2021, p. 18). In dit artikel worden beide termen gebruikt, waarbij het koppelteken aangeeft om welke betekenis het gaat.

⁴⁷ Rigney (2007, p. 313) definieert het begrip discours als volgt: "the term 'discourse' has emerged to refer [...] to specific ways of using language to talk about the world. A 'discourse' in this sense stands for the set of themes, concepts, and values that certain individuals have in common when they talk (or write) about the world." Rigney voegt eraan toe dat Foucault later een meer *restrictive variant* van het begrip heeft uitgewerkt: "Foucault was concerned specifically with the triangular relationship between 'discourse' in sense, truth claims, and the exercise of power." Duidelijk is dat in de hier beschreven onderzoeken zowel de bredere als de meer beperkte interpretatie van het begrip discours een rol spelen.

⁴⁸ Leerssen, 2007a, p. 342

⁴⁹ Leerssen, 2007b, p. 353-354

⁵⁰ Honings et al., 2021, p. 13

om het bredere perspectief, maar ook om psychologische verdieping. Honings et al. verwoorden het standpunt van LaCapra als volgt: Een literair werk staat altijd in relatie met de omringende werkelijkheid, waardoor het beïnvloed is, maar waar het zelf ook invloed op uitoefent. Literatuur helpt de samenhang te zien in de feiten die non-fictionele historische bronnen produceren en biedt inzicht in de denkpatronen van een tijd. Waar veel historische bronnen zwijgen, bevatten romans en verhalen informatie over hoe mensen voelden en dachten. Ze vormen de graadmeter van de tijd waarin ze verschenen.⁵¹

De in literaire teksten gepresenteerde hetero-images van de Ander en het Andere zijn natuurlijk fictief; tegelijkertijd zijn ze hardnekkig en worden ze zelden ter discussie gesteld. Zo hebben ze bijgedragen en dragen ze bij aan de vorming van het cultureel archief waarmee vanuit het Westen de Ander en het Andere in het koloniale verleden en het post-koloniale heden worden bekeken.

Bij onderzoeken binnen deze kaders worden (post-)koloniale (reis)teksten vanuit een postkoloniaal perspectief gelezen, gedeconstrueerd en onderworpen aan een kritische discoursanalyse. Het draait in deze analyses om begrippen als ethnocentrisme, eurocentrisme en exotisme; om het zichtbaar maken van de gehanteerde othering strategies en de koloniale representaties van de Ander en het Andere; om het ontrafelen van mythes en machtspatronen; om het achterhalen van de koloniale ideologie die middels deze teksten wordt gecreëerd, onderschreven, bestendigd en verspreid. Het doel van dergelijke analyses is duidelijk. Een 'tegendraadse', postkoloniale herlezing van in het koloniale en post-koloniale tijdperk geschreven (reis)literatuur kan ons bewust maken van onze blinde vlekken, kan een gekoloniseerde geest dekoloniseren, kan helpen bij het zien en erkennen van de kolonialist⁵² in ieder van ons en kan leiden tot inzicht in de vaak moeizame verhoudingen tussen een voormalig

⁵¹ Honings et al., 2021, p. 14

⁵² De termen 'kolonist' en 'kolonialist' worden door de Belgische wetenschapper Koen Bogaert (2023, p. 19) als volgt onderscheiden: "Ik verkies het woord 'kolonialist' boven 'kolonist'. Het laatste verwijst naar een geografische realiteit, naar de persoon die een bepaalde plek op aarde opeist en zich toe-eigent met macht. De term 'kolonialist' verwijst daarnaast ook naar de ideologische bagage, overtuigingen en mythes van de mensen achter het koloniale systeem. De kolonialist hoeft dus niet noodzakelijk ter plaatse te zijn om het koloniale systeem te ondersteunen."

moederland en een ex-kolonie. Dit inzicht kan vervolgens de basis vormen voor een nieuwe, andere, meer gelijkwaardige relatie. Het bovenstaande rechtvaardigt niet alleen de conclusie dat romans zoals die van De Vries hebben bijgedragen aan het Nederlandse beeld van Aruba en de Arubaan, maar ook dat een deconstructie van dat beeld kan bijdragen aan een beter begrip van de vaak moeizame relatie tussen Nederland en Aruba en wellicht zelfs aan een betere relatie tussen beide landen. Het bestuderen en analyseren van de representaties van Aruba en de Arubaan in de genoemde tekst is om die reden relevant.

"Zou je echt ooit contact met de bewoners krijgen ... " – Dolf de Vries over Aruba

Zoals reeds aangegeven, verbleef acteur en schrijver Dolf de Vries tussen 1969 en 1971 op Aruba, waar hij actief was als toneelregisseur namens Sticusa, een stichting die zich tussen 1948 en 1991 bezighield met de culturele samenwerking tussen Nederland, Suriname en de Nederlandse Antillen. Hij verwerkte zijn Arubaanse jaren in de roman Een muur van blauw, die in 1973 verscheen bij uitgeverij Nijgh en Van Ditmar. Hoe verbeeldde De Vries Aruba en de Arubaan? Welk beeld van het eiland en zijn bevolking presenteerde hij via zijn romanpersonages aan zijn Nederlandse lezers?

De problemen waar hoofdpersoon Christine mee te maken krijgt na haar verhuizing naar de West, hebben meer te maken met haar eigen verleden dan met haar nieuwe woonomgeving, zo stellen verschillende recensenten.⁵³ Aruba is om die reden in eerste instantie decor; wat Christine op het eiland overkomt zou haar ook in Frankrijk of Zuid-Afrika overkomen kunnen zijn. Mede als gevolg van niet verwerkte jeugdtrauma's heeft ze gekozen voor een huwelijk met een rustige, betrouwbare man met een goede opleiding en een goede baan. Maar de vragen blijven: wie is ze eigenlijk, wat wil ze, wat zijn haar verlangens en wensen? In de confrontatie met het Andere (Aruba) en de Ander (de Arubaan) komen de oude vragen keihard terug, en krijgt ze gedeeltelijk antwoord. Deze confrontatie leverde de Nederlandse lezer anno 1973 een verbeelding op van Aruba en de Arubaan; een beeld dat voor sommige critici wellicht oppervlakkig

⁵³ Nord, 1973; Rutgers, 2007

was⁵⁴ met tal van bekende passanten-ingrediënten,⁵⁵ maar voor andere toch ook authentiek.⁵⁶

Christine heeft in eerste instantie moeite om te wennen in haar nieuwe woonomgeving, die wordt beschreven met de vaste passantenclichés. De palmen wuiven in de wind, de stranden zijn mooi, de zee is prachtig. Maar tegelijkertijd is die zee een muur van blauw; Christine voelt zich opgesloten en vindt Aruba klein, dorps en traag. Buiten de hotelzone ziet ze armoede en lelijkheid: dode dieren langs de weg, "negerkindertjes"⁵⁷ [en] honderden uit de raampjes gegooide bierflessen" (p. 173).⁵⁸ Christines contacten beperken zich tot andere Nederlanders, die ze leert kennen via het werk van haar man en kinderen en die ze onder andere ontmoet op feestjes; de Nederlandse gemeenschap is hecht, iedereen kent elkaar en houdt elkaar nauwlettend in de gaten. Contact met de lokale bevolking heeft Christine nauwelijks; ze vraagt zich af: "Zou je ooit echt contact met de bewoners krijgen, ze blijven je toch altijd met diep weggestopte onderdanigheid behandelen" (p. 67).

Veel beschrijvingen in het boek zijn gebaseerd op binaire opposities, een centraal concept in de postkoloniale theorievorming. Nederland is het centrum, Aruba de periferie; Nederland is beschaving en cultuur, Aruba heeft wat dat betreft niets te bieden enzovoorts. Een aantal voorbeelden van deze opposities zijn terug te vinden in de beschrijving van een toneelavond die Christine met haar twee zoons bijwoont. Het begin van het hoofdstuk zet direct de toon: "Tussen een zaal vol Arubanen" voelt Christine zich "toch wel erg Hollander" (p. 83). Anders dan in Nederland duurt het erg lang voor het begint; niemand houdt zich aan de tijd: "het tempo ligt niet zo hoog en je

⁵⁴ Smit & Heuvel, 1976

⁵⁵ Rutgers, 2007

⁵⁶ Visser, 1973. Interessant is dat de oordelen van Smit & Heuvel en Rutgers afkomstig zijn van critici die de lokale context (Curaçao, Aruba) goed kenden; voor Visser gold dat niet, hij gaf zijn oordeel vanuit Nederland en was niet persoonlijk bekend met de situatie op de Nederlands-Antilliaanse eilanden.

⁵⁷ De Vries gebruikt in het boek zonder enig voorbehoud het woord neger, iets wat in 1973 acceptabel werd geacht. In dit artikel wordt in de citaten, in navolging van De Vries, het volledige woord gebruikt; in mijn eigen tekst wordt het woord aangegeven als: n... / n...s. In het geval van zwarte vrouwen is gekozen voor de volgende aanduidingen: n...in / n...innen.

⁵⁸ De paginanummers bij alle citaten in dit tekstgedeelte verwijzen naar De Vries, 1973.

moet alles tien keer uitleggen" (p. 83); "Iedereen schijnt het normaal te vinden dat ze ver over tijd beginnen, nergens merk je iets van ongeduld zoals in Holland als het vijf minuten later wordt" (p. 84). Als dan eindelijk de lichten uitgaan, gaat er meteen iets fout; "blikken van dat hadden we wel verwacht bij de ouderen" (p. 85). Als Christine in de pauze de moeilijke eerste maanden op het eiland bespreekt met vriendin Ilze, zet deze ervaren expat in haar reactie Nederland en Aruba tegenover elkaar: "Dat is een van de eerste dingen die je hier moet afleren, het Hollandse gevoel dat je iets moet, de calvinistische dwangmatigheid, want hier moet nooit iets. [...] Schaam je nergens voor, niet omdat je lui bent, of oppervlakkig of zo, probeer jezelf te zijn. Dat kan hier tenminste, als je het niet kan ga je kapot, echt waar" (p. 89). Hier moet niets, zegt Ilze. Zegt ze ook: probeer net zo lui en oppervlakkig te zijn als de Arubanen? Dan vraagt Christine: "Moeten we nog niet naar binnen?" (p. 89). De reactie van Ilze is veelzeggend en is andermaal een voorbeeld van de oppositie Nederland - Aruba: "Pauzes duren hier eindeloos lang, en d'r is nog nooit iemand niet binnengekomen omdat hij te laat was" (p. 89).

In een van haar essays over Noord-Amerikaanse literatuur in *Playing in the Dark* introduceert Toni Morrison het begrip the racial other: "a self-reflexive contemplation of fabricated, mythological Africanism".⁵⁹ In Een muur van blauw zien we de Arubaanse versie van dit door Morrison gemunte concept: via de observaties van met name Christine verbeeldt De Vries een proto-Arubaan die als contrast dient van de Nederlandse hoofdpersonen van het boek. Via dit 'gefabriceerde' hetero-image wordt het auto-image van Christine gecreëerd. In dit proces zijn duidelijke othering strategies te herkennen: strategieën waarmee in een koloniale context de lokale bevolking als anders en minderwaardig wordt neergezet. Honings et al. geven enkele voorbeelden:

Dat houdt bijvoorbeeld in dat inheemse personages worden beschreven door middel van negatieve stereotyperingen. Bij de beschrijving van deze personages wordt hun huidskleur benadrukt en herhaaldelijk genoemd. Zij worden vaak met dieren, of dingen of kinderen vergeleken. Er is sprake van een bevoogdende vertelwijze – de inheemse bevolking wordt als minder ontwikkeld voorgesteld en heeft

⁵⁹ Morrison, 1992, p. 47

de wijze raad nodig van de Europeaan. Inheemse personages worden verder niet van binnenuit belicht en krijgen geen stem.⁶⁰

De lokale bevolking - traag, vrolijk, onbezorgd en gek op feesten en dansen (p. 132) - wordt vrijwel zonder uitzondering aangeduid met het woord Antillianen.⁶¹ En die Antillianen zijn, opmerkelijk genoeg gezien de Arubaanse context, zonder uitzondering "n....s", een woord dat wordt gekoppeld aan racistische clichés, bijvoorbeeld wat betreft het uiterlijk: "De neger draagt alleen een broek, een spijkerbroek, als hij trekt zie je een netwerk van spieren op zijn rug. Hij kijkt me aan, twee witte bollen in een zwart vlak" (p. 44). Christine weet wat deze mannen willen: "Dat gevoel van weten dat je er nog goed uitziet en dat een vent je fijn vindt. Misschien komt dat omdat negers je zoveel openlijker laten merken dat hun leven bepaald wordt door wat er zo ostentatief in hun broek zit dan een blanke. Als ze je aankijken maken ze je volkomen duidelijk wat ze met je willen doen" (p. 43). En: "Negers kunnen iedere blanke vrouw zo het bed in krijgen, denkt ze, ze hoeven er niets anders voor te doen dan een liedje zingen en dansen" (p. 87). En dansen kunnen ze: "Een lange neger danst zoals alleen negers dat kunnen, zijn lichaam trilt, alles aan hem lijkt in beweging, terwijl hij - als je langer naar hem kijkt - eigenlijk heel weinig doet" (p. 87).⁶² Overigens zijn niet alle mannen even aantrekkelijk. Bij de haven ziet Christine mannen van de douane: "Kaki mannen met indrukwekkende petten die van het nietsdoen en zitten veel te vroeg oud en dik zijn geworden. Rollen spek hangen over hun broek, hun gezichten glimmen van het zweet, met dikke vingers peuteren ze het bandje van sigaren die ze in monden stoppen zonder tanden maar met hier en daar een klomp opzichtig goud" (p. 43). Verder moet je oppassen als Antillianen/Arubanen te veel drinken, zo waarschuwt iemand: "als die negers drank in d'r lijf hebben weet je helemaal niet meer wat ze gaan doen" (p. 56). In het hele boek is

⁶⁰ Honings *et al.*, 2021, p. 37

⁶¹ Formeel gezien waren Arubanen eind jaren 60/ begin jaren 70 Antillianen, aangezien Aruba nog tot 1986 deel uitmaakte van het land de Nederlandse Antillen. In de beschrijvingen en observaties is echter meer dan duidelijk dat het alleen gaat om inwoners van Aruba en zeker niet om de bevolking van bijvoorbeeld Curaçao of een van de andere Nederlands-Antilliaanse eilanden.

⁶² In een commentaar van een koloniale reistekst gebruikt Pratt (2008, p. 88) het begrip *eroticization of the contact zone*. De hier aangehaalde citaten passen zonder twijfel binnen de betekenis die Pratt aan dit begrip geeft.

personeel vrijwel steeds zwart en hulpvaardig: zo is er in een restaurant een vriendelijk glimlachende n... (p. 156) en staat er bij de ingang van het casino een vriendelijke oudere n... (p. 163). Ook zwarte vrouwen ontkomen niet aan de oordelen van Christine: "Een meisje brengt de koffie, ze is dik maar dikke negerinnen vallen minder op dan dikke blanke vrouwen. De huid blijft strak, minder kwabberig" (p. 189).

Slechts een enkele maal wordt in plaats van het woord Antillianen het woord Arubanen gebruikt. Als dat het geval is, wordt benadrukt dat Arubanen geen "n...s" zijn, maar Indiaanse roots hebben. Ook hier wordt een eendimensionaal clichébeeld neergezet. Zo schrijft Christine in een brief aan een vriendin in Nederland: "Ons meisje⁶³ [...] is een echte Indiaanse, met schitterend blauwzwart lang haar" (p. 133). Er is wel een probleem met echte Arubanen, meent Christine: "het zijn juist die Indiaanse types die het felst discrimineren [...]. Da's een van de redenen voor de slechte verhouding tussen Aruba en Curaçao, dat Curaçao een negerbevolking heeft, waar de Arubaan dus diep op neerkijkt" (p. 133). Gezien alle hierboven aangehaalde opmerkingen en observaties van Christine is het vrij opmerkelijk dat ze anderen beticht van discriminatie. Ook de volgende inval van haar is wat dat betreft opvallend: ze is, zo zegt ze zelf, "zo bruin als bruintje beer, want neger mag je niet zeggen" (p. 38).

Slechts heel af en toe klinkt er een ander geluid - een tegengeluid. Nederlanders die, anders dan Christine, wel contact zoeken met de Arubaan en zich interesseren voor de Arubaanse zaak, blijken weinig populair in de Nederlandse gemeenschap. Zo iemand is bankier Simons; over hem denkt een van Christines kennissen: "een linkse klootzak [...] die de boel in de Antillen grondig komt verpesten. Simons heeft Papiaments geleerd, nodigt veel Arubanen bij zich thuis uit, gaat naar politieke bijeenkomsten, spreekt over zo spoedig mogelijke algehele onafhankelijkheid" (p. 55). Christine spreekt geen Papiamento. Dat ze het in het begin wil leren, noemt ze later een "moment van complete verstandsverbijstering" (p. 132).

Hoe de Arubanen de Nederlanders zien, blijft onduidelijk. Ondanks de vele perspectiefwisselingen, zijn er in de roman geen voorbeelden te vinden van wat in de postkoloniale theorie speaking back wordt

⁶³ Dat ze op Aruba een dienstmeisje heeft, is voor Christine volstrekt vanzelfsprekend. De woorden "Ons meisje" zijn veelzeggend voor haar koloniale/kolonialistische mentaliteit.

genoemd, reacties “waarbij de gekoloniseerde vanuit zijn of haar eigen cultureel systeem een kritische stem over het koloniale regime laat horen”.⁶⁴ Er is slechts één moment waarop Christine kort aan het twijfelen wordt gebracht over de vanzelfsprekendheid van de Nederlandse aanwezigheid op Aruba. Na een avondje dansen spreekt ze een van de jongens van de steelband aan: “Jullie hebben goed gespeeld zegt ze, hebben jullie meer van dit soort avonden? De jongen kijkt haar recht in de ogen, antwoordt dan in dat vreemde, bijna perfecte Nederlands waar ze al aan begint te wennen, ja mevrouw, wel een keertje of een per week. De jongen kijkt zo brutaal dat ze duidelijk weet belazerd te worden, ze weet niet wat ze zeggen moet en hoe weer terug bij haar tafel te komen” (p. 66).⁶⁵ Deze kleine confrontatie zet Christine aan het denken over de positie en de rol van de Nederlanders op het eiland. Ze komt er niet echt uit: “Je kunt ook niet merken of [de Arubanen] nou de pest hebben aan Hollanders of niet, als ze naar iemand lacht krijgt ze een vriendelijke lach terug, maar overheersend heeft ze het gevoel beschouwd te worden als een noodzakelijk kwaad. Van openlijke vijandschap heeft ze nooit iets gemerkt” (p. 83). Of de Nederlanders sowieso iets te zoeken hebben op Aruba is noch voor haar noch voor de andere Nederlanders een vraag. Door deze vraag niet te stellen wordt zonder dat er veel woorden aan worden vuil gemaakt, de suprematie van de Nederlanders en hun vanzelfsprekende aanwezigheid in de West bevestigd. Het is een mentaliteit die omschreven kan worden met het door Pratt gemunte concept anti-conquest: “the strategies of representation whereby European bourgeois subjects seek to secure their innocence in the same moment as they assert European hegemony”.⁶⁶ Christine heeft er bijvoorbeeld geen enkele moeite mee om Aruba, zonder enige vorm van ironie, een kolonie te noemen⁶⁷, iets wat het eiland al sinds 1954 niet meer is.

⁶⁴ Dewulf, 2015, p. 149

⁶⁵ Interessant en veelzeggend is dat de auteur Christine eerst iets positiefs laat denken over het Nederlands van de jongen (“bijna perfect”), maar dat hij diezelfde jongen in zijn reactie een taalfout laat maken (“een keertje of een per week”), waardoor de jongen toch weer als een minder ontwikkelde Ander wordt neergezet.

⁶⁶ Pratt, 2008, p. 9. Pratt introduceert deze term bij de analyse van koloniale reisteksten. Echter, ook bij de analyse van post-koloniale fictie is het een zeer bruikbaar en nuttig concept om een bepaalde koloniale/kolonialistische mentaliteit te beschrijven.

⁶⁷ De Vries, 1973, p. 28-29; of zou hier sprake zijn van ironie?

Slotopmerkingen

In zijn overzicht van de Caribisch-Nederlandse literatuur merkt Rutgers op dat de schrijvers van deze teksten een sterk wisselende betrokkenheid hebben bij de Caribische maatschappij:

Naast de verhalen waarin de Cariben als niet meer dan een exotisch decor dienden, is er het werk met een persoonlijke positiebepaling ten opzichte van het land van tijdelijk verblijf en het werk waarin een visie op gewenste en ongewenste sociale ontwikkelingen op geëngageerde wijze wordt verwoord. Er spreek uit diverse werken een dilemma tussen afstandelijkheid en betrokkenheid.⁶⁸

Wat betreft De Vries kan worden gesteld dat er geen sprake is van een persoonlijke positiebepaling of het verwoorden van een eigen visie. Misschien was zijn Arubaanse verblijf hier ook simpelweg te kort voor. Waren twee jaar lang genoeg om in romanvorm iets te kunnen zeggen over Aruba en de Arubanen? Hoofdpersoon Christine verwoordt in een brief aan een vriendin wellicht het standpunt van de schrijver: "Maar ze leren kennen, ho maar. Ik geloof dat het jaren duurt voor je werkelijk een zinnig woord kan zeggen over een totaal ander volk dan waarin je zelf bent grootgebracht."⁶⁹

De Vries presenteerde middels wisselende (witte) vertelperspectieven een weinig positief beeld van Aruba en zijn bevolking. Zowel het eiland zelf als de Nederlandse gemeenschap worden beschreven met behulp van bekende clichés. In de beschrijvingen wordt het eiland veelal negatief gedefinieerd: Aruba is geen Curaçao, Aruba is geen Nederland, Aruba heeft nauwelijks iets eigens en is zeker bij de stranden en de hotels vooral heel erg Amerikaans. De verbeelding van de lokale bevolking, waarmee het contact minimaal is, is koloniaal, eurocentrisch en regelmatig op (of over) de grens van racistisch. Daarbij is de Arubaan nooit een serieuze gesprekspartner. Christine doet op haar manier haar best iets van het eiland en zijn bevolking te begrijpen, maar moet constateren dat Nederlanders en Antillianen/Arubanen anders in het leven staan en de wereld gezien vanuit een ander perspectief. En dit laatste lijkt begrip en werkelijk contact in de weg te staan. De relatie Christine – Antilliaan/Arubaan is op deze manier een metafoor voor de ook moeizame relatie tussen Nederland en Aruba.

⁶⁸ Rutgers, 2007, p. 453

⁶⁹ De Vries, 1973, p. 132

De vraag is natuurlijk in hoeverre het Nederlandse publiek de representaties van Aruba en de Arubaan zoals die zijn terug te vinden bij De Vries, geloofwaardig vond. Het feit dat het eerste exemplaar van Een muur van blauw werd aangeboden aan W.F. de Gaay Fortman, de toenmalige minister voor Suriname en Nederlands-Antilliaanse Zaken, geeft aanleiding om te veronderstellen dat de inhoud van het boek en de gepresenteerde verbeelding van Aruba en de Arubaan niet echt schokkend werden geacht. De roman was kennelijk, om de woorden van Honings et al.⁷⁰ te gebruiken, een acceptabele en herkenbare graadmeter van de tijd waarin het verscheen. Daarbij is het interessant te weten dat de eerste druk van het boek maar liefst 5000 exemplaren telde en dat er in hetzelfde jaar een tweede druk van de persen rolde.⁷¹ Een lastig te onderzoeken vervolgvraag is wat de invloed van de tekst geweest zou kunnen zijn als het gaat om de houding van Nederland ten opzichte van Aruba.

Wat is Aruba? Wie of wat zijn Arubanen? Op basis van de roman van De Vries kon de Nederlandse lezer concluderen dat Aruba een eiland was zonder veel eigen karakter, dat vooral veel dingen niet was. Een eiland bewoond door mensen die niet helemaal serieus genomen konden worden en waar weinig hoogte van te krijgen was. Dit lijkt een twijfelachtige basis voor goede gesprekken over bijvoorbeeld de positie van Aruba binnen het Koninkrijk. Natuurlijk is deze conclusie zeer voorlopig. Een onderzoek waarbij meer literaire bronnen worden bekeken kan het hier gepresenteerde beeld ondersteunen of nuanceren. Of onderuithalen natuurlijk.

Literatuurverwijzingen

Bant, Willem (2020). Papieren Huizen in een Dorstig Paradijs: de verbeelding van naoorlogs Curaçao in twee Caribisch-Nederlandse romans. In Nicholas Faraclas et al. (eds.), *Navigating Crosscurrents. Trans-linguality and Trans-identification in the Dutch Caribbean and beyond*. Vol. 1 (pp. 133-149). Curaçao / Puerto Rico: University of Curaçao (UoC) / Universidad de Puerto Rico.

⁷⁰ Honings et al., 2021, p. 14

⁷¹ De laatste herdruk van het boek verscheen in 2016 bij uitgeverij Elmar en is nog steeds leverbaar.

- Bant, Willem (2025). De verbeelding van Aruba en de Arubaan in twee Caribisch-Nederlandse reisteksten (1969-1986). Artikel ingediend voor publicatie.
- Beller, Manfred (2007). Climate. In Manfred Beller & Joep Leerssen (eds.), *Imagology. The cultural construction and literary representation of national characters. A critical survey* (pp. 298-304). Amsterdam / New York: Rodopi.
- Beller, Manfred & Joep Leerssen (eds.), *Imagology. The cultural construction and literary representation of national characters. A critical survey*. Amsterdam/ New York: Rodopi.
- Bogaert, Koen (2023). In het spoor van Fanon. Berchem: Uitgeverij EPO.
- Dewulf, Jeroen (2015). Meer dan banale soosverhalen. In Rick Honings & Peter van Zonneveld (red.). *Een tint van het Indische Oosten. Reizen in Insulinde 1800-1950* (pp. 141-149). Hilversum: Verloren.
- Echteld, Elisabeth (2015). Transient ("passanten") literature on Curaçao: a comparison of two Dutch language novels. In Nicholas Faraclas et al. (eds.), *Envisioning the Greater Dutch Caribbean: Transgressing Geographical and Disciplinary Boundaries*. Vol. 1 (pp. 225-237). Curaçao / Puerto Rico: Fundashon pa Planifikashon di Idioma (FPI) / University of Curaçao (UoC).
- Elibol, Rasit (red.) (2021). *De nieuwe koloniale leeslijst*. z.p.: Das Mag Uitgevers.
- Honings, Rick & Peter van Zonneveld (red.) (2015). *Een tint van het Indische Oosten. Reizen in Insulinde 1800-1950*. Hilversum: Verloren.
- Honings, Rick, Coen van 't Veer & Jacqueline Bel (red.) (2021). *De postkoloniale spiegel. De Nederlands-Indische letteren herlezen*. Leiden: Leiden University Press.
- Jedamski, Doris & Rick Honings (eds.) (2023). *Travelling the Dutch East Indies. Historical Perspectives and Literary Representations*. Hilversum: Verloren.
- Kempen, Michiel van & Rutgers, Wim (samenst.) (2005). *Noordoostpassanten. 400 jaar Nederlandse verhaalkunst over Suriname, de Nederlandse Antillen en Aruba*. Amsterdam/ Antwerpen: Uitgeverij Contact.
- Leerssen, Joep (2007a). Image. In Manfred Beller & Joep Leerssen (eds.), *Imagology. The cultural construction and literary*

- representation of national characters. A critical survey (pp. 342-344). Amsterdam / New York: Rodopi.
- Leerssen, Joep (2007b). Literature. In Manfred Beller & Joep Leerssen (eds.), *Imagology. The cultural construction and literary representation of national characters. A critical survey* (pp. 351-354). Amsterdam / New York: Rodopi.
- Meijer, Albert (2007). Travel writing. In Manfred Beller & Joep Leerssen (eds.), *Imagology. The cultural construction and literary representation of national characters. A critical survey* (pp. 446-449). Amsterdam / New York: Rodopi.
- Morrison, Toni (1992). *Playing in the Dark. Whiteness and the Literary Imagination*. New York: Vintage Books.
- Nord, Max (1973). 'Een muur van blauw' wel boeiend en knap geschreven. Boek mist grond. Het Parool, 24 november 1973.
- Pratt, Mary Louise (2008 [1992]). *Imperial Eyes. Travel Writing and Transculturation*. New York/ London: Routledge.
- Reinders, Alex (1993). *Politieke geschiedenis van de Nederlandse Antillen en Aruba 1950-1993*. Zutphen: Walburg Pers.
- Rigney, Ann (2007). Discourse. In Manfred Beller & Joep Leerssen (eds.), *Imagology. The cultural construction and literary representation of national characters. A critical survey* (pp. 313-315). Amsterdam/ New York: Rodopi.
- Rutgers, Wim (2007). *De brug van Paramaribo naar Willemstad. Nederlands-Caribische en Caribisch-Nederlandse literatuur 1945-2005*. Curaçao: Fundashon pa Planifikashon di Idioma (FPI)/ Universiteit van de Nederlandse Antillen (UNA).
- Said, Edward (1994 [1993]). *Culture & Imperialism*. Londen: Vintage.
- Said, Edward (2022 [2005]). *Oriëntalisme*. Amsterdam: Athenaeum - Polak & Van Gennep.
- Visser, Ab (1973). Een muur van blauw, boeiende roman. Leeuwarder Courant, 17 november 1973.
- Vries, Dolf de (1973). Een muur van blauw. 's-Gravenhage - Rotterdam: Nijgh & Van Ditmar. 2e druk.
- Severing, Ronnie, Rutgers, Wim, Echteld, Liesbeth (2006). *Kadans, Literatuurgeschiedenis, FPI, Curaçao*. ISBN: 99904-2-135-8.



9. EEN VERGELIJKING VAN DE RUIMTE IN TWEE NEDERLANDSTALIGE CARIBISCHE ROMANS: VAN ZO VER GEKOMEN (2021) VAN BERNADETTE HEILIGERS EN BLAUWE TOMATEN (2023) VAN ELODIE HELOISE

ELISABETH ECHTELD EN MADELEINE VAN DEN BERG, UNIVERSITEIT
VAN CURAÇAO

♦♦♦♦

1. Inleiding

In zijn artikel, *De nieuwe Caraïbische schrijvers in Nederland*, in 2022 verschenen in het tijdschrift *Kristòf*, geeft Michiel van Kempen over de productie van Nederlandstalige Caribische romans aan dat "(...) binnen een jaar of drie-vier tijd er een geheel nieuwe generatie Nederlands-Caraïbische auteurs opgestaan [is] die zich manifesteert met een hoog ambitieniveau en werk van bijzondere kwaliteit." (2021, p. 7). Deze auteurs hebben hun blik niet op de eilanden gericht. Zij zijn volgens Van Kempen, dan ook "niet te vinden in de gemeenschapszaaltjes van Caraïbische verenigingen, maar ze staan op de grote literaire festivals en schuiven aan bij spraakmakende televisieprogramma's." (2021, p. 7). De groep auteurs waar Van Kempen in *Kristòf* aan refereert, van wie sommigen, zoals hij aangeeft, op Curaçao zijn geboren en anderen in Nederland met een Caraïbische achtergrond⁷², maken deel uit van het literaire debat in tijdschriften en dagbladen en publiceren bij bekende uitgeverijen. Als voorbeeld noemt Van Kempen uitgeverijen zoals *De Arbeiderspers*, *Van Oorschot*, *De Bezige Bij*, *Wereldbibliotheek* en *De Geus*, maar hij noemt met nadruk ook uitgeverij *In de Knipscheer*. Het is bij deze uitgeverij dat een indrukwekkend aantal literaire werken werd uitgegeven van schrijvers met banden in Caribisch Nederland⁷³: *Sakoen-tela Hoebba*, *De lottowinnaar*. *Verhalen*; *Iraida van Dijk-Ooft*, *Geen weg terug*; *Mala Kishhoendajal*, *Kaapse goudbessen*. *Kroniek van*

⁷² Van Kempen noemt, behalve *Radna Fabias* (Curaçao, 1983), schrijvers als *Etchica Voorn* (Nederland, 1963); *Gershwin Bonevacía* (Nederland, 1992); *Chesley Rach* (Curaçao, 1952). Ook passeren schrijvers als *Antoine de Kom* (Nederland, 1956); *Michael Tedja* (Nederland, 1971); *Dean Bowen* (Nederland, 1984); *Roberta Petzoldt* (Nederland); *Johan Fretz* (Nederland, 1985); *Michael Tedja* (Nederland, 1971); *Raoul de Jong* (Nederland, 1984); *Chris Polanen* (Suriname, 1963); *Julien Ignacio* (Nederland, 1969); *Diana Tjin* (Nederland, 1961); *Shantie Singh* (Nederland, 1984) de revue.

⁷³ Met verwijzing naar verschillende catalogi van Uitgeverij *In de Knipscheer* (015/2016; Zomer 2016; 2019-1)

een illusionaire vrede; Ronny Lobo, Tirami sù; Joseph Hart, Kruispunt; Henriette de Mezquita, De Lichtkamer; Diana Tjin, Een Bijlmerliedje; Etchica Voorn, Dubbelbloed; Karin Lachmising, Zeven rivieren ver. Gedichten; etc.

In dit artikel⁷⁴ worden twee recent verschenen Nederlandstalige Caribische romans besproken. Het gaat om Van zo ver gekomen (2021) van Bernadette Heiligers en Blauwe Tomaten (2023) van Elodie He-loise. In tegenstelling tot veel van de in de inleiding van dit artikel genoemde auteurs zijn deze twee schrijvers op Curaçao woonachtig. Bovendien zijn zij beiden ook als journalist werkzaam op het eiland. Bij de bespreking van de twee romans wordt nagegaan hoe door de beide schrijfsters wordt omgegaan met het concept "ruimte". Dit is mede ingegeven door het feit dat het bij eerste lezing van beide romans is opgevallen dat er relatief veel verwijzingen zijn naar bijvoorbeeld de zee.

Toelichting van het begrippenkader

Doorgaans wordt bij analyse van vertellingen onderscheid gemaakt tussen de aspecten tijd, ruimte en personages. Het zijn vooral literatuurwetenschappers als Frank C. Maatje die zich in zijn inmiddels klassiek geworden studie uit 1970, Literatuurwetenschap. Grondslagen van een Theorie van het literaire werk, als een van de eersten verdiept heeft in "de tijd en de ruimte in het literaire werk" (p.117). Hierbij wordt door hem benadrukt dat het aspect ruimte niet losgezien kan worden van het aspect tijd: "We spreken steeds van tijd en ruimte. Maar de ruimte is eigenlijk een secundaire categorie van het literaire werk. De tijd immers is primair" (p.117).

In dit artikel wordt vooral ingegaan op de verwijzingen in beide romans naar de narratieve ruimte. De ruimte wordt bekeken in relatie tot het verhaalverloop. Daarbij wordt nagegaan in hoeverre er overeenkomsten en verschillen zijn in gebruik van: (1) ruimte, in beide romans, waarbij er onderscheid wordt gemaakt tussen (1a) buitenruimte en (1b) binnenruimte. Onder buitenruimte verstaan we hier ruimtes in de vertelling zoals lucht, zee, landen, steden enz. Binnenruimtes verwijzen naar gebouwen, kamers, kantoren, voertuigen, bijv. vliegtuigen, en dergelijke. Bovendien wordt er gekeken naar (2) wat wij gemakshalve objecten noemen. Bij objecten valt te denken aan elementen uit flora, fauna, kunstwerken, huishoudelijke artikelen en meer. Bovendien wordt er bij het analyseren en vergelijken van de twee romans, sporadisch gezocht naar (3) dwarsverbanden

⁷⁴ De tekst is een uitwerking van een presentatie op 7 december 2023 gehouden op de zevende CARAN-conferentie op de Universiteit van Aruba.

met eerder onderzoek in relatie tot Nederlandstalige Caribische romans.

2. Ruimte; Objecten; Dwarsverbanden Van zo ver gekomen

Bernadette Heiligers en de ruimte in Van zo ver gekomen

Bernadette Heiligers publiceerde tot nu toe twee romans in het Nederlands, *Schutkleur* (2015), haar debuut als romanschrijfster en vervolgens recent, *Van zo ver gekomen*, (2021), beide bij uitgeverij In de Knipscheer. De twee romans van Heiligers spelen zich af in de familiesfeer en in beide romans zijn de onderlinge familierelaties de stuwende kracht waarop het verhaal drijft. Maar terwijl er bij *Schutkleur* vooral sprake is van een blik naar binnen, met een familie die onlosmakelijk verweven is met de Curaçaose samenleving, is het perspectief in *Van zo ver gekomen*, daarnaast ook ruimer met een blik naar de Curaçao omringende landen, in dit geval de Dominicaanse Republiek en in de loop van de roman ook het zustereiland Bonaire. De verhaallijn in *Van zo ver gekomen*, is niet makkelijk te ontwarren en tekent zich voor de lezer vooral af vanuit het perspectief van het personage Dini.

Uit de eerste hoofdstukken is af te leiden dat de moeder van Dini, Ariana, haar dochter het levenslicht gaf aan de oever van de Ozama rivier in de Dominicaanse Republiek. Aan deze oever vangt de visser Dionicio hen gedurende de eerste levensjaren van Dini op onder moeilijke levensomstandigheden. Enkele jaren later slagen moeder en dochter erin om over zee de Dominicaanse Republiek te verlaten op weg naar Curaçao, waar Ariana - weliswaar illegaal - verzorgster wordt van de zieke Rutger (Rudy) Helbier. Het valt op dat de Caribische zee Ariana en Dini naar een betere toekomst leidt. Echter, deze zee zal ook de ondergang van Ariana veroorzaken, zoals blijkt uit de eerste fragmenten van de roman die te beschouwen zijn als een proloog. Gezeten op een luchtbed vlak voor een gepland huwelijk met Simon, de zoon van Rutger Helbier, drijft Ariana tijdens een stranddag van de Curaçaose kust af, een verdrinkingsdood tegemoet. In de eerste twee hoofdstukken wordt het noodlottige ongeval op het strand door haar dochter, Dini Vargas López, herbeleefd, en worden door diens ogen andere Helbiers geïntroduceerd, zoals Lilian Helbier, echtgenote van Rutger Helbier, en haar kinderen, Simon, Felicia en Raymond.

Michiel van Kempen schrijft een positieve recensie over de roman. Wel merkt hij, als een van de kleine kritiekpunten terecht op, dat er

vele personages en daaraan gekoppeld, verschillende verhaal- en tijdslijnen zijn, [zoals de vroege jeugdjaren van Dini in de Dominicaanse Republiek, haar jeugdjaren opgroeïend in het huis van de Helbiers op Curaçao en de jaren van Dini als succesvol jurist op Curaçao]. In Van Kempens recensie uit 2021 lezen we:

“(...) het aantal karakters in het boek bedraagt zeker twintig, de wat kleinere niet eens meegeteld. Als ik de hele plot uit de doeken doe, bent u helemaal aan het rondtollen. (...) Daarmee stuiten we ook op een probleem: zoveel personen voor een tekst van ongeveer 125 pagina’s is gruwelijk veel, en die kunnen ook niet allemaal even goed uitgewerkt worden.”

(<https://bazarow.com/recensie/van-zo-ver-gekomen/>, 2021).

Om de verwijzingen naar de ruimte en de objecten te onderzoeken en na te gaan, wordt voor de overzichtelijkheid met name ingezoomd op Dini, de talrijke andere personages voor deze korte presentatie buiten beschouwing latend. Zo zijn er Dini’s flashbacks naar de tijd van haar vroege (armoedige) kinderjaren in de Dominicaanse Republiek. Een belangrijk, expliciet uitgewerkte jeugdherinnering van Dini, is die van twee parkieten:

“Twee parkieten streken neer op het gevlochten uiteinde van mijn hangmat. Ze wipten keuvelend boven mijn hoofd, terwijl Dionicio over zijn nicht vertelde die al dertig jaar in Curaçao woonde waar het werk voor het grijpen lag. Maria Elena heette zij.” (p.20)

Een in hout uitgesneden beeld van een parkiet in de slaapkamer van Ena, de huishoudster van de familie Helbier, dat door Dini in hoofdstuk 10 herkend wordt als een houten beeld van de hand van Dionicio, legt de missing link tussen Ena en Maria Elena, die een en dezelfde persoon blijken te zijn. Het is op initiatief van deze Maria Elena/Ena dat Ariana en Dini illegaal naar Curaçao komen. En dat Ariana verzorgster wordt van een zieke man (Rudy Helbier), die met vrouw en jongste zoon in een groot huis woont in Otrabanda, in Willemstad, vlak bij de Santa Famiakerk. Aan het eind van de roman blijkt Maria Elena/Ena, de tante van Dini, de moeder van Felicia Helbier te zijn, die op haar beurt dus de (half)zus van Simon en Raymond is. Het is Rutger Helbier, die, tijdens een lang verblijf in de Dominicaanse Republiek, Maria Elena zwanger heeft gemaakt. Dat gebeurde nog voordat hij met Lilian Helbier in het huwelijk treedt. De lezer krijgt voor deze ontmaskering die relatief laat in de roman plaatsvindt, daarvóór al directe en indirecte vooruitwijzingen naar de

uit hout uitgesneden parkiet vanuit het perspectief van Dini. Dini aan het woord:

"Voorzichtig, alsof het een levend beestje was, pakte Simon de parkiet met beide handen op. De toppen van zijn vingers gleden zachtjes van de kromme snavel langs de inkepingen in het hout tot aan de lange puntstaart. Waarom begon ik te huilen? Zo stom! Hij ging met de perico voor het raam staan en bekeek hem in het licht dat door de jaloezieën binnen viel.

'Hij is prachtig' zei hij toen ik weer bedaard was. 'Hoe kom je eraan? 'Van mijn ... eh...oom. Hij was visser. Hij maakt vogels van hout.' 'Zo' Na enkele ogenblikken: 'Deze doet je zeker aan thuis denken?' Ik knikte.

'We hebben hier ook parkieten.'

'Ik heb ze gezien'. (Pp.32-33)

Ook is er de indirecte verwijzing naar "zwermen vogels", "aan het eind van iedere middag" (p. 33) waarbij de schrijfster door de ogen van Dini refereert aan het gedrag van parkieten op Curaçao, en ongetwijfeld doelt op een zwerm van specifiek deze vogels.

De op Curaçao veel voorkomende gekko's en kolibries worden verwerkt in vindingrijke en beeldende vergelijkingen. Zo worden de trillende wang van een van de personages, vergeleken met 'het trillen van vleugels van de kolibrie' (p.128); en wordt (door de ogen van Dini) de huid van de oude Rudy Helbier geassocieerd met een gekko: "Op de rimpels na, leek zijn huid op die van de gekko's die 's avonds knisperend aan het plafond boven ons bed hingen." (p.34).

In hoofdstuk 3 is er een acceleratie, versnelling in de chronologie van het verhaal. Er is niet alleen een sprong in de tijd, maar ook sprake van een sprong in de ruimte. Dini heeft zich inmiddels opgewerkt tot een succesvolle maatschappelijk geëngageerde jurist getuige de inrichting van haar kantoorruimte - met zonlicht schijnend door de hoge ramen aan beide kanten van de voordeur. "De klassieke kroonluchter en royale vensterbanken houden de allure van een deftige voorkamer intact" (p.24). We zien dat de verteller niet alleen het aspect tijd hanteert als structurerend element. Ook ruimte is van belang als vertelinstrument. Het spelen met de ruimte dient enkel als een beschrijving van de sfeer, maar ook om de psychische gesteldheid van een personage aan te geven. Het zorgt voor een duidingskader voor de lezer in het verhaal.

In hoofdstuk 4 maakt Dini met Simon een rondrit over het eiland en ziet de lezer het eiland door haar ogen. Er wordt ook een bezoek aan

de werkplaats van Simon gebracht, een ruimte die als een ontmoetingsplaats voor Ariana en Simon diende, terwijl Dini de verzorgende taak jegens Rudy Helbier van haar moeder overnam. In hoofdstuk 5, wordt Eldon ten tonele gevoerd, ooit studiegenoot van Dini aan de Universiteit van de Nederlandse Antillen toen zij beiden rechten studeerden. Eldon is van Bonaire afkomstig, waar zijn ouders geiten hielden en lokale gewassen als Sorghum, bonen en pampoenen verbouwen (p.43).

De ruimte, zoals de universiteit op Curaçao, Bonaire als geboorteplaats en de objecten als geiten en typische gewassen verwijzen naar de ABC-(zuster)eilanden. Deze verwijzingen zijn ook prototypisch van aard en zorgen voor de couleur locale, waarbij deze karakteristieke bijzonderheden het verhaal situeren in ruimte en tijd. In een volgend hoofdstuk is er méér aandacht voor Eldon, die samen met zijn Hollandse echtgenote Renske, die op Bonaire een restaurant heeft, bij Dini, die inmiddels mediation therapeut is, in therapie gaat. Tussen de echtelieden lopen de spanningen hoog op. Terwijl Renske ervan uitgaat, dat zij bedrijvigheid en daarmee werkgelegenheid op Bonaire brengt "Ik bedoel, ik investeer in jullie kralenstadje"(p.48) [naar de hoofdstad Kralendijk verwijzend], deelt Eldon een sneer uit:

" 'Ai, ja, werk. Wij moeten dankbaar zijn. Makamba's [scheldwoord voor Nederlanders] brengen werk' (...) Weet je voor wie? Voor nog meer makamba's! Hoeveel Bonairianen werken er in jouw restaurant? Twee. Achter in de keuken. Voorin werken Hollandse jongens en meisjes. Zeven. Zo is heel Bonaire geworden. Wij achterin in de mondi [bos, wildernis of bushbush], en jullie voorin, aan zee' (pp. 48-49)."

Samenvattend kan wat betreft de ruimte en objecten (de flora en fauna), het volgende worden opgemerkt. De belangrijkste plaatsen in deze roman zijn de Dominicaanse Republiek, met vooral de oever van een rivier; Curaçao, met als belangrijkste plaats van handeling een stadshuis in Willemstad en het kantoor van Dini; Bonaire, met verwijzingen naar de buitenlandse inmenging. De belangrijkste sturende actoren zijn de zee (ruimte) en de parkiet (fauna), deze laatste vogel om een belangrijke plot in het verhaal te ontsluiten. Kolibries en gekko's vormen bouwstenen voor beeldende vergelijkingen en zijn niet van belang voor het verhaalverloop.

Enkele dwarsverbanden

Van zo ver gekomen gaat in op de sociale ongelijkheid en armoede in het Caribische gebied. De personages slagen er door wilskracht in

deze armoede te ontvluchten door er letterlijk afstand van te nemen (Ariana en Dini), en/of door hard werken en zichzelf te ontwikkelen zich een hogere positie op de maatschappelijke ladder te verwerven (Dini). In het artikel, *Women's literary production in the Dutch Caribbean* (2024), door Echteld & Rutgers, wordt Van zo ver gekomen in de categorie van de zogenaamde *Coming of Age* novels ondergebracht.

"The themes discussed in these works center around race, class and the role of gender in cultural identification. With the opportunities that education offers, women develop into independent individuals" (p.450). [De thema's die in deze werken worden besproken, draaien rond ras, klasse en de rol van geslacht in culturele identificatie. Met de kansen die het onderwijs biedt, ontwikkelen vrouwen zich tot zelfstandige individuen.]

3. Ruimte; Objecten; Dwarsverbanden Blauwe Tomaten

Elodie Heloise en de ruimte in Blauwe Tomaten

De tweede auteur, Elodie Heloise (1968), is de schrijfster van de debuutroman *Blauwe Tomaten*. Ook zij gaf haar roman uit bij In de Knipscheer. Elodie Heloise woont, werkt en schrijft op Curaçao, het eiland waar zij opgroeide. Het is opvallend dat zoals in *Van* zo ver gekomen er in *Blauwe Tomaten* al aan het begin van de roman, in de proloog een verwijzing is naar de zee in de vorm van een beeldende gepersonifieerde beschrijving van de Caribische zee:

"(...) Terwijl hij ontsnapt, ontsteekt de zee in woede. Een medeplichtige vindend in de opstekende wind die de golven opzweept. Zout water spat tegen de kust uiteen en stoomt het land op. De zee slaat hem in het gezicht. Wil hem wakker houden. Maar ze is te laat en vlak voordat hij knock-out gaat, ziet hij hoe haar toornige rug bereiden wordt door een uitzinnige demon die de geteisterde golven tot wanhoop drijft met de zwiepende slagen van een rozenkrans." (p.7). De lezer is zo aan het begin van de roman nog in het ongewisse wie het dronken 'hij-personage' is, dat ontsnapt en waar de zee tegenaan spat. Aan het eind van de roman blijft de lezer in twijfel. Is het de aan lagerwal geraakte Dimitri, in de roman ook Wesu genoemd, of is het een ander aan de zelfkant van de maatschappij levend personage? De lezer is dan inmiddels negen romandelen en bijna 400 pagina's en vele verhaallijnen verder.

De belangrijkste verhaallijn tekent zich af in de eerste hoofdstukken van het eerste deel rond het personage Dominique van Dam, jour-

naliste, wanneer zij op 28-jarige leeftijd met haar man, de Curaçaoenaar Marlon Sint Jago, vol optimisme en positivisme terugkeert naar Curaçao waar zij in haar vroege jeugdjaren met haar ouders gewoond heeft. Marlon aanvaardt aan het begin van de roman een baan als gymleraar op zijn geboorte-eiland. Terwijl het vliegtuig de landing inzet, aanschouwt Dominique vanuit de lucht na jaren afwezigheid vanuit het vliegtuig haar geliefde Curaçao.

Onder je zie je de zee toesnellen. De zee die de landsgrenzen aanvalt. Schuimende koppen slaan stuk op blauwe rotsen. Dan een vlakte van rood zand versierd met groengrijze cactusstippen. Huisjes zie je, als speelgoed in willekeur rondgestrooid. Het is nog net zoals toen. Heel even voel je een benauwende bevrijding en dan word je tegen de rugleuning van je stoel geperst. Touch down, je bent terug. (p.11).

Het is in dit relevante fragment te zien dat een sprong in de ruimte over de oceaan (van Nederland naar Curaçao) wordt gemaakt, waarbij de aankomst in Curaçao als de opvolgende ruimte wordt gekoppeld aan de Caribische zee met schuimende golven tegen de blauwe rotsen. Gelijk met de buitenruimte, wordt ook de binnenruimte in de vliegtuigstoel beschreven. De buitenruimte is hier van invloed op de innerlijke gedachten en emoties van de protagonist in de vertelling. De hoofdstukken van *Blauwe Tomaten* beschrijven steeds korte situaties, die zich afspelen in verschillende ruimtes, waarbij de woning die Dominique en Marlon betrekken een belangrijk decor vormt. Maar er zijn ook andere ruimtes, die verbonden zijn met andere verhaallijnen in de roman.

Zo is er de verhaallijn die inzoomt op het leven van Hannah, de moeder van Dominique. Haar huwelijk met de bij de eilandelijke overheid werkende Dimitri, is verre van gelukkig, en mondt uit in een scheiding. Door het huiselijk geweld gepleegd door Dimitri, is Hannah genoodzaakt met haar opgroeiende dochter het eiland te verlaten en naar Nederland te vertrekken. Dominique voelt in Nederland een voortdurend verlangen naar het eiland, waarbij de verteller gebruikmaakt van contrastwerking bij het weergeven van herinneringen van een nog jeugdige Dominique aan Curaçao en haar nieuwe Nederlandse omgeving.

Hannah loopt door toedoen van Dimitri blauwe plekken op. De vergelijking van plekken op een muur door daartegen stukgegooide blauwe tomaten met plekken op de huid [van Hannah] veroorzaakt door lichamelijk letsel door (zo blijkt langzaamaan) huiselijk geweld, komt herhaalde malen voor in de roman. Er is telkens sprake van een ruimtelijke en emotionele sensatie. Deze herhaling leidt de perceptie van de lezer en zet de lezer duidelijk op het spoor van een

verklaring van de titel *Blauwe Tomaten*, te beginnen met een fragment in *italic*:

"De ziekte van de *Blauwe Tomaten*, zo noemde ze het (...). Ze stond op en liep naar de keuken. Kwam terug naar buiten met een overrijpe tomaat in haar hand.

'Kijk goed', zei ze. Met een plof kwam de tomaat tegen de muur terecht. Spatte uiteen.

Duidelijk omlijnde rode plekken op de muur. Voor even. Zo lang alles op zijn plek bleef zitten. En toen begonnen de vlekken te verschuiven. Druipende lijnen. Een vaag rozerood spoor. Afdrukken van losse druppels bleven achter. Het hart van de tomaat gleed naar de grond.

'Niet aankomen', zei ze.

'Alles precies zo laten liggen en kijk de volgende dagen maar eens wat er mee gebeurt.'

En je ontdekte dat rood naar bruin kleurde. Dat grijsblauw en groezelig wit op het tomatenhart groeiden. En groenige draden maar ook gele stippen. 'Bij mij gebeurt dat vanbinnen. Soms,' zei ze. 'En net zoals deze tomaat straks helemaal verdwenen is, zo trekt het bij mij ook vanzelf weer weg.' (...)." (Pp. 96/97).

Op pp. 318/319 wordt verwezen naar een door Hannah in de tuin op haar erf plotseling gesignaleerde tomatenplant.

"En daar dwars doorheen groeit een struik die een vrucht draagt die zij direct herkent. Ze rukt het onkruid weg. Tegen de muur staat een tomatenstruik. Het resultaat van haar leugen. Van haar manier om een kind gerust te stellen."

Een andere verhaallijn, concentreert zich rond Kevin Curiel, leerling op een middelbare school, buitenkind van minister van Welzijn, Lucien Luciano. Kevin beschermt zijn halfzus, Natalia, met hulp van Dominique en Marlon tegen misbruik door zijn stiefvader (en Natalia's vader). Kevin wordt, zodra de situatie thuis onhoudbaar wordt, opgevangen door Marlon en Dominique. Met het ten tonele voeren van Lucien Luciano, minister van Welzijn, komt als ruimte een opvangcentrum voor verslaafden, Kuida próhimo [Zorg voor naasten], in het vizier van de lezer. Minister Luciano sluit in eerste instantie het opvangcentrum en ontslaat daartoe ook alle medewerkers. Het personage pastoor Bree slaagt erin om de sluiting te niet te doen. Dat lukt hem door een mediacampagne, aangestuurd door Dominique, voor wie het ten strijde trekken tegen sociale ongelijkheid kenmerkend is.

Door de ogen van Dominique zien wij veel omgevingskenmerken, bijvoorbeeld een zandpad, afgezet met koraalstenen; Agaven; rode, witte, paarse, oranje bougainvillestruiken; kenepabomen.

Ook trekken hagedissen, blòblò's, voorbij.

“Kijk een blò blò, Dominique wijst op een grote grijze hagedis met een blauwe staart. (...) Met een Kenepapit in zijn bek.” (p.19).

Samenvattend kan wat betreft de ruimte en de objecten in deze roman, globaal het volgende worden opgemerkt. Naast Nederland en Curaçao, waar het verhaal zich afspeelt, zijn de woning en de tuin van Dominique en Marlon, de middelbare school van Kevin, het opvangcentrum Kuida próhimo, de vlakte van Hato belangrijk voor het verhaalverloop. De verwijzingen naar de zee; naar kenepa's; agaven; bougainvillestruiken; hagedissen; fluitkikkers; krekels; troepia-len en chuchubi's, kashupete, papayas, zijn er niet alleen ten dienste van poëtische beschrijvingen ten behoeve van de couleur locale, maar dienen ook om het gevoel van weer thuiskomen (op Curaçao) bij Dominique te versterken. De tomatenstruik die Hannah in de tuin vindt, lijkt de verbinding met de tegen de muur stukgegooide tomaten, die bijdragen tot een verklaring van de titel van de roman.

De objecten versterken poëtische beschrijvingen, waarbij het sprankelende taalgebruik van de schrijfster, de lezer aangename leesmomenten bezorgt:

“Je hebt geleefd onder de zon. Je bent ermee gebrandmerkt. Je hebt een genetisch stempel opgedrukt gekregen. Van geur, kleur, geluid, smaak. Gember, knoflook, massala, papaya, kashupete. Een zee in duizend schakeringen blauw, wuivend palmbiad, vrouwen met slippers en krulspelden, kinderen in een schooluniform. Fluitkikkers, krekels, een oranje troepiaal, het lied van de chuchubi. Al die herinneringen heb je los moeten laten. Net als het verlangen ernaar terug te keren.” (p.20).

Enkele dwarsverbanden

In *Blauwe Tomaten*, worden verschillende sociale misstanden aan de orde gesteld. Gedacht wordt daarbij aan huiselijk geweld; het achterstellen van de sociaal zwakkeren door het sluiten van een buurt-huis. De roman heeft hiermee een link met het sociaal-realisme. Personages uit *Blauwe Tomaten* die misstanden ondergaan, blijken doorgaans uiteindelijk in staat om hun tegenslagen te overwinnen. In dit verband ook een verwijzing naar een citaat uit het artikel, *Women's literary production in the Dutch Caribbean* (2024): “It is striking that the works of contemporary novelists from Aruba, Bonaire and Curaçao address local issues with great critical attention,

accentuating appalling living and social conditions and imagining a way out that offers hope for a better future for their island" (p.451). [Het is opvallend dat de werken van hedendaagse romanschrijvers uit Aruba, Bonaire en Curaçao lokale kwesties met grote kritische aandacht benaderen, de erbarmelijke leef- en sociale omstandigheden accentueren en een uitweg bedenken die hoop biedt op een betere toekomst voor hun eiland.]

Door het feit dat het verhaal van Dominique aan het begin van *Blauwe Tomaten* start met het herontdekken van het eiland van haar jeugd als "een verhaal", zoals Rutgers opmerkt in een recensie van de roman, "dat begint met een focus op vertrek en aankomst, van wennen en inburgeren" (Antilliaans Dagblad, 2023), is er een link te leggen met passantenromans. Vaak, zo stelt Rutgers in zijn recensie, toont de Nederlandse passantauteur het eiland door de ogen van een Nederlandse hoofdpersoon, die bij een bezoek aan het eiland, dit eiland vanuit zijn of haar perspectief neerzet. De beelden die in de vele passantenromans de revue passeren zijn talrijk.

Het is interessant om de passantenliteratuur nader onder de loep te nemen en daarbij inzicht te krijgen in beeldvorming in de Nederlandstalige Caribische passantenliteratuur.⁷⁵ Het bespreken van *Blauwe Tomaten*, gezien vanuit ruimte, flora en fauna met een focus op de belangrijkste verhaallijnen met het maken van een dwarsverband naar passantenliteratuur, is zeker de moeite waard voor toekomstig onderzoek.

Een vergelijking van de ruimte in beeld

In de onderstaande tabel is een vergelijking afgebeeld van beide romans wat betreft de ruimtecomponenten. Beide schrijvers zetten de ruimte in voor het verhaalverloop. In beide romans is er sprake van verwijzingen naar buitenruimtes en binnenruimtes. Niet alleen decoratief, beschrijvend, maar ook functioneel.

De beschrijving van de ruimtes, gecombineerd met de verwerking in de vertellingen van de objecten, de flora en fauna, versterkt de couleur locale in beide romans.

⁷⁵ In het artikel *Transient ('Passanten') literature on Curaçao: A comparison of two dutch language novels* (2015), werd door Echteld, in navolging van Rutgers, nader ingegaan op passantenliteratuur en werden door haar twee Nederlandstalige Caribische romans, volgens haar vallend onder passantenliteratuur, nader bestudeerd.

Een vergelijking van de ruimte in beeld			
	Van zo ver gekomen		Blauwe tomaten
Ruimte	Buitenruimte		
	-	Dominicaanse Republiek	- Curaçao
	-	Curaçao	- Nederland
	-	Bonaire	- Zee (schoonheid, kracht)
	-	Zee (welvaart, dood)	
	Binnenruimte		
	-	Huis in Otrabanda	- Woning Marlon en Dominique
	-	Werkplaats Simon	- Tuin
	-	Kantoor Dini	- Middelbare school Kevin
	-	Universiteit van de Nederlandse Antillen	- Opvangcentrum
	-	Bonaire	- Vlakke van Hato
Flora en Fauna	-	Sorghum	- Kenepa's
	-	Bonen	- Agaven
	-	Pompoenen	- Bougainvillestruikjes
	-	Parkieten	- Hagedissen
	-	Gekko's	- Fluitkickers
	-	Kolobri's	- Krekels
			- Troepialen
			- Chuchubi

Conclusies

Bij de vergelijking van beide romans, vonden we overeenkomsten en verschillen. Wat overeenkomsten betreft, zien wij die voornamelijk op abstract niveau. De ruimtewerking is in beide romans van belang. De buitenruimte wordt voornamelijk gebruikt voor sfeertekening; is soms decoratief van aard, en staat ten dienste van de couleur locale. Er wordt regelmatig verwezen naar binnenruimtes. De objecten die zich vooral bevinden in de flora en die ook verwijzen naar fauna, zijn de net genoemde planten, vogels en reptielen.

Bij het vergelijken van de dwarsverbanden in beide romans, is er steeds een link met het Sociaal-realisme.

Wat de verschillen in ruimte betreft tussen beide romans, zien we deze verschillen met name op het concrete niveau. We zagen bij de

buitenruimte in de roman *Van zo ver gekomen*, dat de ruimtes Sto. Domingo, Curaçao en Bonaire een rol speelden. Daartegenover waren de buitenruimtes Curaçao en Nederland in de roman *Blauwe Tomaten*, van belang.

Bij de analyse van de binnenruimte zagen we zoeven bijvoorbeeld als binnenruimtes heel concreet een huis in Otrabanda (in de eerste roman), en de woning van Dominique en Marlon (in de tweede roman).

Bij de objecten zijn er nauwelijks verschillen te onderscheiden.

In de vergelijking van de dwarsverbanden kan opgemerkt worden dat de roman *Van zo ver gekomen* beschouwd kan worden als een *Coming of Age* novel. Daartegenover kan nader onderzocht worden of en in hoeverre *Blauwe Tomaten* gerekend zou kunnen worden tot de passantenliteratuur.

Vewijzingen

Echteld, Elisabeth (2015). Transient ('Passanten') literature on Curaçao: A comparison of two dutch language novels. In: Nicholas Faraclas, Ronald Severing, Christa Weijs, Elisabeth Echteld, Wim Rutgers (Eds.), *Envisioning the Greater Dutch Caribbean Transgressing geographical and disciplinary boundaries*. Curaçao/Puerto Rico: Fundashon pa Planifikashon di Idioma, University of Curaçao. pp. 225-236.

Echteld, Elisabeth (2021). Implicaties van literaire canonvorming Nederlands in het Caribisch Gebied. In: Hilde Neus, et al. *Taalkunde, literatuur en onderwijs: Nederlandse taal in contact*. Na Conferentie in Suriname van 27 november tot 30 november 2019. CARAN-bundel. Universiteit van Curaçao, Universiteit van Aruba, Anton de Kom Universiteit, IMWO, Suriname. Taalunie.

Echteld, E. & Wim Rutgers (2024). Women's literary production in the Dutch Caribbean. In: Rose Mary Allen and Sruti Bala, eds. *The Dutch Caribbean Gender Studies Handbook*. Leiden/New York: Brill Publishers, Series: Handbooks in Caribbean Studies. pp. 443-457.

Heiligers, Bernadette. (2015), *Schutkleur*. Roman. Haarlem: In de Knipscheer.

Heiligers, Bernadette. (2021), *Van zo ver gekomen*. Roman. Haarlem: In de Knipscheer.

Heloise, Elodie. (2023). *Blauwe Tomaten*. Roman. Haarlem: In de Knipscheer.

- Maatje, F. C. (1965). Literaire-ruimtebenadering. Over de lyrische, epische en dramatische ruimte. In: Forum der Letteren. Jaargang 1965; Leiden, A.W. Sijthoff, pp.1-15. Geraadpleegd op DBNL.
- Maatje, Frank C. (1970). Literatuurwetenschap. Grondslagen van een Theorie van het literaire werk. Utrecht: A. Oosthoek's Uitgeversmaatschappij. Geraadpleegd op DBNL.
- Rutgers, Wim. (2023). Romandebuut Elodie Heloise, Blauwe tomaten, een verhaal als boemerang van echo's. In: Antilliaans Dagblad. Zaterdag 8 juli 2023. <https://werkgroep-caraibischeletteren.nl/romandebuut-elodie-heloise-een-verhaal-als-boemerang-van-echos/>
- Uitgeverij In de Knipscheer. (2015/16). Catalogus van uitgegeven werken. Haarlem.
- Uitgeverij In de Knipscheer (2016). Catalogus van uitgegeven werken. Haarlem.
- Uitgeverij In de Knipscheer. (2019). Catalogus van uitgegeven werken. Haarlem.
- Van Kempen, M. (2021). Van zo ver gekomen. Pijn verpakt als lucht hartigheid.
<https://bazarow.com/recensie/van-zo-ver-gekomen/>
- Van Kempen, M. (2021). De nieuwe Caribische Schrijvers in Nederland. In: Kristòf, Jaargang XXII – 2, 2021. Curaçao.

••••



Madeleine van den Berg en Liesbeth Echteld zijn tevreden over hun presentatie.

••••

10. BURGERSCHAPSONDERWIJS MIDDELS LITERATUUR: NAAR EEN KRITISCHE SAMENLEVING

HILDE NEUS, ANTON DE KOM UNIVERSITEIT, PARAMARIBO,
SURINAME



Een belangrijke reden om literatuuronderwijs aan te bieden binnen het schoolprogramma, is dat het lezen van literatuur impact kan hebben op de zelfperceptie en het sociaal inzicht van jeugdige lezers. Voorbeelden zijn: inzicht in wie je bent, wie je (niet) zou willen worden, hoe je je positioneert in de wereld, hoe je over anderen denkt, hoe je je tot hen verhoudt en hoe mensen in sociale situaties met elkaar omgaan – het gaat, kortweg, om inzicht in de condition humaine. Daarbij zijn zelfinzicht en inzicht in anderen niet los van elkaar in te zetten: wie nagaat hoe hij of zij over 'de ander' denkt, gaat bij zichzelf te rade om een beeld van die 'ander' te vormen. Deze ontwikkelingen van zelfinzicht en sociaal inzicht worden gezien als mogelijke belangrijke opbrengsten van literatuuronderwijs.

Onlosmakelijk verbonden met het lezen zijn natuurlijk de boeken die gelezen worden en de auteurs die deze boeken schrijven en op de markt brengen. Het is dan ook belangrijk te kijken naar degenen die met hun verhalen de lezers de mogelijkheid geven tot bepaalde contextgebonden inzichten.

Situatie in Suriname

Het is niet goed gesteld met educatie in ons land. 'Onderwijs is de sleutel van alle ontwikkeling, maar het Surinaams onderwijs zit in een vreselijk dieptepunt', verzuchten vele leerkrachten. Van alle Surinaamse kinderen tussen 12 en 15 jaar staat ruim de helft (56,07 procent) niet ingeschreven op een school. Veertig procent (39,4 procent) van de Surinaamse samenleving heeft de basisschool niet afgerond. In Nederland is 36 procent van de 15- tot 75-jarigen hoogopgeleid. In Suriname is dat slechts 4 procent van de samenleving.⁷⁶ Zoe Deceuninck presenteert deze cijfers in haar artikel 'Het Surinaams onderwijs rommelt, en dat is maar goed ook'. Dat gold voor 2020, na Covid is de situatie alleen maar erger geworden.

Ontlezing heeft ook toegeslagen in Suriname, wellicht erger dan waar dan ook vanwege de zware ontwaarding van het inkomen. Men-

⁷⁶ In Deceuninck, Z. 28 november 2023.
<https://www.nieuwwij.nl/achtergrond/het-surinaams-onderwijs-rommelt-en-dat-is-maar-goed-ook/>

sen kopen geen boeken meer, voor zichzelf of hun kinderen. Boekhandels en uitgevers hebben hun activiteiten afgebouwd. Af en toe duiken er wat geïsoleerde leesstimuleringsactiviteiten op, maar deze zijn niet structureel. Enkele jonge mensen starten online boekverkoopsites, maar dat gaat veelal over tweedehands boeken uit Nederland. Het ministerie van onderwijs heeft geen budget om boeken aan te kopen voor de schoolmediatheken. Leerkrachten werken uit verouderde methoden, en ontwikkeling van nieuw curriculum voor lezen blijft achter. Triest en troosteloos, terwijl uit onderzoek het algemeen bekend is dat lezen voor alle vakken een noodzakelijke basis is, en dus van verdere positieve groei binnen het onderwijs.

Begin 2023 berichtte Dagblad Suriname dat veel kinderen van de 5e en 6e klas niet konden lezen en schrijven. Minister Marie Levens dacht dat de oplossing voor schooluitval het afschaffen van het overgangssysteem zou zijn. Kinderen stromen door naar de volgende klas, in de hoop dat zij ergens hun achterstand wel in zullen halen. Maar dat lijkt een onmogelijke opgave als het hele schoolsysteem niet veranderd door zwaar in te zetten op klassenverkleining, klassenassistenten en remedial teaching.⁷⁷

Vanwege politieke verschuivingen heeft minister Henry Ori het roer op het onderwijsschip op 2 mei 2023 overgenomen en de overgang van klas naar volgende klas weer ingevoerd. Het aantal drop-outs blijft schrikbarend hoog. Minister Ori voorspelde al dat 'we een heel slecht schooljaar met slechte resultaten zullen krijgen. De peilingstoetsen van leerjaren 3 tot en met 8 wijzen op aanzienlijke leerachterstanden.' Zo zei hij na afloop van de regeringsvergadering op 15 mei 2024. Inbreng van deskundigen blijft ongehoord en maakt geen indruk op het ministerie. Zoals de adviezen van Ivan Fernald, die in juni 2024 diverse stukken publiceerde op Starnieuws met voorstellen om het tij te keren.⁷⁸ Voorstellen moeten gedaan worden, vanuit het gehele onderwijsveld. Het is aan te bevelen 'best practices' van andere docenten over te nemen. Zo kunnen we vanuit de praktijk gezamenlijk bekijken wat het beste werkt.

Burgerschapsonderwijs

In de bundel 'Neerlandstiek in een meertalige Caribische context, met bijzondere aandacht voor vreemdetaalbenadering', de neerslag van de zesde CARAN-conferentie op Curaçao in 2021 is er een artikel

⁷⁷ <https://www.dbsuriname.com/2023/01/19/minister-van-onderwijs-vecht-tegen-de-bierkaai-door-wijdverbreid-onbegrip/>

⁷⁸ <https://m.starnieuws.com/index.php/welcome/index/nieuwsitem/81417>

gepubliceerd dat aan dit artikel voorafgaat.⁷⁹ In 'Surinaamse fictie als burgerschapsinstrument' is de conceptontwikkeling van een idee beschreven om burgerschapsonderwijs in Suriname te koppelen aan literatuuronderwijs. In het stuk zijn enkele vragen uitgewerkt zoals; wat beschouwen we als wenselijk of onwenselijk gedrag (waarden en normen), wat is de staat van deze insteek binnen het onderwijs, welke competenties wensen we voor goed burgerschap en hoe zijn deze attitudes aan te leren middels het aanbieden (via aantrekkelijke didactische werkvormen) van Surinaamse literatuur. Vervolgens is betoogd waarom de keuze voor Surinaamse teksten belangrijk is voor het aanleren van burgerschapskwaliteiten, vanaf het kleuteronderwijs tot aan de universiteit.

Centraal voor de leerling staat hun eigen identiteit. Daarom sluit juist de eigen Surinaamse literatuur goed aan bij hun beleavingswereld. Vandaaruit is het mogelijk aandacht te besteden aan normen en waarden. Literatuur - romans, verhalen en poëzie - zijn uitermate geschikt om binnen burgerschapsvorming in te zetten. Els Stronks benadrukte dit ook in haar artikel 'De band tussen educatie, inburgering en Nederlandse cultuur zou vanzelfsprekend moeten zijn'.⁸⁰ Ik bekijk dat voor Suriname. Hoe willen we zijn, wat zijn onze sterke en zwakke punten en hoe kunnen we werken aan verbetering? Als individuele persoon, maar ook als onderdeel van de samenleving.

Literatuur voor natievorming

Historicus Jerry Egger heeft tijdens een literatuurfestival van de Schrijversgroep '77 in de aula van het Institute of Graduate Studies and Research op 23 juli 2023 een presentatie gehouden getiteld 'Hoe wij hier ook samen kwamen?' over de bijdrage van literatuur aan natievorming.⁸¹ De diverse etnische groepen kwamen naar Suriname en hebben in hun nieuwe omgeving aangepaste culturele uitingen ontwikkeld. De vraag hoe de overheid hier een helpende hand kan

⁷⁹ Redactie Caran. 'Neerlandistiek in een meertalige Caribische context, met bijzondere aandacht voor vreemdetaalbenadering', presentatie op de zesde bijeenkomst op Curaçao, 2021.

⁸⁰ Els Stronks. 9 juni 2022. <https://neerlandistiek.nl/2022/06/de-band-tussen-educatie-inburgering-en-nederlandse-cultuur-zou-vanzelfsprekend-moeten-zijn/>

⁸¹ De Schrijversgroep '77 organiseerde vanaf 28 juli 2023 in samenwerking met de Ketikoti-commissie van het Jubileumjaar 2023 een literatuurfestival. Dit driedaagse festival werd gehouden op de Anton de Kom Universiteit en had als thema "Eenheid is Kracht" en omvatte schoolbezoeken, lezingen, een boekenfair en poëzievoordrachten.

bieden, is veelomvattend, want die vraag draait erom hoe de omstandigheden voor de groepen beter konden worden uitgezet. Hierin was een verandering te bespeuren; van een extractie-economie naar een staat die probeert in mensen zelf te investeren, in de eerste plaats middels goed onderwijs, preventieve en curatieve gezondheidszorg, werkgelegenheid zodat men zelf de kost kan verdienen en niet afhankelijk is van de staat, maar ook veiligheid.

Langzamerhand zien we dat, hoe wij hier ook samen kwamen, het denken over de samenleving vorm kreeg, en er pogingen werden ondernomen om het beter te doen, want men was zich bewust van de verschillen. Toch wordt er te weinig over gesproken en te weinig gefilosofeerd om de verschillen te duiden en de bruggen te slaan, zoals Jhan Adhin en Jopie Pengel dat deden.

Uit de onderwijscijfers blijkt wel dat er nog heel wat mankeert aan de effectieve aanpak van samenwerking en investering in onze samenleving. Persoonlijk denk ik dat het bruggen bouwen vooral een kwestie is van eigen keuzes. Ben je zelf bereid met allerlei bevolkingsgroepen om te gaan en hun culturele uitingen te waarderen, hoe verschillend die ook zijn?

Praktijkvoorbeeld

Deze uitspraken en voorstellen zijn mooi, maar zouden ook tot concrete stappen moeten leiden. De gelegenheid was daar toen ik werd gevraagd om drie mo B-kandidaten van het Instituut voor de Opleiding van Leraren te begeleiden bij het schrijven van hun scriptie. Op vrijdag 18 november 2022 zijn ze afgestudeerd op een thesis over literatuuronderwijs.⁸² Vaak worden er onderzoeken gedaan naar ontleding of leesbevordering, ook in Suriname. Het is dan ook inmiddels wel duidelijk dat er in ons onderwijs drastisch en agressief gewerkt moet worden aan betere lesprogramma's voor leesonderwijs op alle schoolniveau's. Onderzoek heeft uitgewezen dat veel lezen (kilometers maken) de taalvaardigheid van leerlingen bevordert en de algemene schoolprestaties omhoogstuwt. En, dat is wat wij in Suriname hard nodig hebben. Daarnaast klaagt iedereen steen en been over waarden en normen in Suriname. Deze twee zaken kunnen aan elkaar gekoppeld worden om een prima uitvoerbare doorlopende leeslijn voor diverse onderwijsniveaus uit te zetten. In plaats van minder uren Nederlands en literatuur op het programma, zou er juist meer

⁸² MoB is het oude systeem voor de opleiding van leerkrachten, dat nog werkzaam is in Suriname. Het geldt als een eerstegraadsopleiding. Daarnaast in op de universiteit ook een bachelor-masterstructuur ingevoerd.

tijd aan moeten worden besteed. In samenhang met burgerschaps-
onderwijs, voor onafhankelijk denkende mensen en een kritische sa-
menleving.

Leesabonnement

Als inleiding op de afstudeerpresentaties vertelde Stanley Betterson hoe hij van lezen is gaan houden. Hij is de auteur van 'Een jager verdween', het boek dat gekozen is voor het leesprogramma van de drie moB-studenten. Voor hem begon lezen met een straf: omdat hij slecht werkte op school kreeg hij van zijn oudere zussen een abon-
nement op de bibliotheek en moest hij verplicht elke week een boek lezen. Tijdens de presentatie las hij een fragment voor uit het laatste deel van de roman 'Een jager verdween'. Een spannend gedeelte. Ik denk dat iedereen die aanwezig was op het Instituut van de Opleiding van Leraren op dat moment op het puntje van de stoel zat om te horen wat de afloop van het verhaal zou zijn. De begeleiders van deze scripties waren: Diana Menke (Literatuurdocent IOL) en Hilde Neus (AdeKUS).

Hopelijk belanden de resultaten van deze onderzoeken niet in een la, maar zullen ze samengebundeld worden en uitgewerkt tot een zinvol leesprogramma voor ons onderwijs. Er is namelijk vanuit het minis-
terie geen structurele begeleiding. Dit leidt tot een groot verschil van aanpak met betrekking tot de invulling van het curriculum literatuur binnen het vak Nederlands. Op elke school doet de docent het weer anders, geheel naar eigen inzicht. Het is dus zeer wenselijk dat er een goede handleiding komt voor het leesonderwijs, met inbreng van de vakleerkrachten, en eventueel hun best practices.

Leerlingen kunnen gestimuleerd worden door diverse handelingen.

- Zelf een boek uit te kiezen.
- Voor te lezen (aan elkaar en door de leerkracht).
- Surinaamse literatuur te lezen over bekende thema's.
- Interessante didactische werkvormen.
- Een goed voorziene, aantrekkelijke (digitale) bibliotheek te openen.
- Het belang van lezen voor de taalvaardigheid te benadruk-
ken.

De lijst is lang, en alle mogelijkheden moeten worden bekeken.

De gebuikte roman

De drie studenten zijn uitgegaan van de roman 'Een jager verdween' van Stanley Betterson. Dit is een spannend verhaal over Jane, die opgegroeid is zonder vader en op een gegeven moment naar hem op zoek gaat. Dit brengt haar in allerlei uitdagende situaties. Aspecten

als de afwezige vader, criminaliteit, relaties tussen vrouwen onderling zijn binnen de maatschappelijke context van de Surinaamse samenleving beschreven. Het boek is uitgegeven door de Donner Stichting, die verhalenwedstrijden uitschrijft om talentvolle auteurs te stimuleren literair werk te produceren. In 2020 is de hoofdprijs gevallen op het boek van Betterson, omdat het een goed boek is, maar ook een belangrijke bijdrage levert aan het beschrijven van thema's uit de Surinaamse realiteit. Het is ook bekend dat lezers geïnspireerd raken door verhalen die zich afspeelen in een bekende omgeving en waarmee zij zich kunnen identificeren. Dat geldt voor kleuters en kinderen op de basisschool, maar ook voor alle oudere leerlingen die niet zo veel lezen.



Auteur van 'Een jager verdween', Stanley Betterson

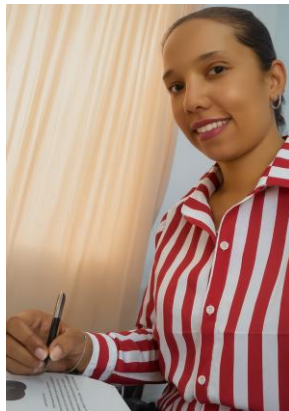
Passende werkvormen

De kandidaten hebben twee thema's uit het boek gekozen en daarbij fragmenten gezocht. Daarnaast hebben ze bij elk thema een passende didactische werkvorm bedacht en die uitgevoerd in een klas van 20 leerlingen (15-20 jaar oud). De opdracht was om te onderzoeken of deze werkvormen ertoe zouden leiden dat de studenten gestimuleerd werden om het gehele boek te gaan lezen. Bij de start van het project is een nulmeting uitgevoerd. In twee klassen van 20 leerlingen is een enquête gehouden om de leesbeleving en aanverwante zaken te meten. In de ene klas is de interventie niet uitgevoerd, in de andere groep wel. Daar zijn de didactische werkvormen die de kandidaten bij de fragmenten uit het boek hebben geselecteerd, toegepast. Hierna werd in de tweede groep gemeten of de studenten meer geneigd waren om het boek in zijn geheel te gaan lezen. Dus helder gesteld: er vond een analyse plaats of passende werkvormen in het onderwijs het lezen kunnen stimuleren. En dan met gebruik van onze eigen Surinaamse literatuur.

Romana Mataw

Deze kandidaat geeft Nederlands op IMEAO 4 en in het programma van die beroepsvormende opleiding wordt er geen aandacht besteed aan literatuur.⁸³ Het is dus baanbrekend dat Romana toch voor dit onderwerp koos. Ze heeft als theoretische insteek gekeken naar het

belang van voorlezen. De thema's die zij uit het boek koos en behandelde waren: 'De afwezige vader' en 'Vrouwenrollen'. De eerste didactische werkvorm was tekst-mixing: een aantal losse fragmenten in de juiste, logische volgorde zetten. Daarnaast heeft ze een woord-web laten maken en zijn begrippen (dus uitbreiding van de woordenschat), gerelateerd aan vrouwen bediscussieerd. Zelf heeft Mataw voorgelezen in de klas, wat de studenten als zeer positief waardeerden. In 'Een jager verdween' zijn een aantal morele aspecten verwerkt. Zo is uit het verhaal af te leiden dat de hoofdpersoon (Jane) respect blijft tonen voor haar stiefvader, onder alle omstandigheden. Ze is



Romana Mataw

er ook op gebrand haar studie aan de universiteit af te ronden met ondersteuning van haar tante die haar motiveert. Ze blijft de mannen die ze tegenkomt op weg naar het binnenland met respect behandelen, ondanks dat ze haar twijfels over hun bedoelingen heeft. Gehoorzaamheid, geheimhouding en vriendschap komen ook aan de orde in het verhaal. Dit zijn ook onderwerpen, die belangrijk zijn bij morele vorming, die ook in het verhaal voorkomen, zijn: vertrouwen, sociaal gevoel, doorzettingsvermogen en zelfverzekerdheid. Van de klas waarin de werkvormen zijn uitgewerkt, wilde 90% van de leerlingen het gehele boek lezen.

Shasila Lachman

Deze kandidaat geeft Nederlands op Mulo Henar te Nickerie. Voor haar is het routine om aandacht te besteden aan literatuur. Maar omdat er geen richtlijnen vanuit het Ministerie van Onderwijs zijn opgesteld, is het zo dat op de voj- en vos-scholen elke leerkracht het zeer beknopte programma, vastgelegd in een stencil van enkele pagina's, invult naar eigen inzichten. In Nickerie remt het spreken van

⁸³ Dit is het onderwijstype dat voorbereid op een administratieve carrière.

Sarnami wel enigszins de vaardigheid in het gebruik van het Nederlands af.⁸⁴ De leerlingen beschouwen zichzelf als 'redelijke lezers' (85%). Maar velen lezen omdat het verplicht is op school. 72% zegt dat fictie hen leert om meer begrip voor de ander te hebben en betrekken de boodschap in het boek op hun eigen leven. 92% denkt dat literatuur de kennis over normen en waarden kan vergroten. Vrij lezen is de insteek geweest voor het onderzoek van Shasila. Zij heeft gekozen voor de thema's 'Grensoverschrijdende criminaliteit', goed te gebruiken in Nickerie dat grenst aan Brits-Guyana. En 'Gijzeling'. Als didactische werkvormen heeft ze een toneelstuk laten maken en opvoeren en een discussie georganiseerd. 35% van de leerlingen zou dit boek willen lezen en 40% zou dat zeker doen. Ook willen ze het aanbevelen. Niemand had na de interventie het gevoel dat het lezen niet was gestimuleerd. Een grote meerderheid van 85% van de leerlingen wil meer gaan lezen door deze stimulerende activiteiten.



Shasila Lachman

Jo Ann Koningferander

Deze kandidaat geeft les aan het Natin, de natuur-technische opleiding, waar geen literatuur op het programma staat. En de schoolpopulatie bestaat voornamelijk uit jongens, die onderling voornamelijk Sranan spreken.⁸⁵ Haar werktitel voor haar thesis was dan ook: 'Het aanwakkeren van de leesmotivatie bij Natin-studenten middels literatuuronderwijs'. Als thema's koos ze (ook omdat de schoolpopulatie voornamelijk uit marronjongeren bestaat): 'Criminaliteit in Albina' en 'De Binnenlandse oorlog'. Deze onderwerpen spreken vooral de jongeren aan van het binnenland, het gebied waar Stanley Betterson over schrijft. Hij is overigens zelf ook van Marronafkomst. De leerkracht geeft aan dat het boek heel goed aansluit bij de belevingswereld van de Natin-studenten. Aan de hand van enkele fragmenten

⁸⁴ Sarnami is een lokaal derivaat van het Hindi, en wordt gesproken door de hindostaanse bevolkingsgroep.

⁸⁵ Het Sranan is de lingua franca in Suriname, een taal met veel Afrikaanse invloeden.

heeft ze gedichten laten maken en in groepen van 5 de verdwijning van de vader laten beschrijven. Er is gediscussieerd over de Binnenlandse oorlog. De leerlingen gaven aan wel voor lezen open te staan, echter zien de meesten zichzelf als redelijke (en geen goede) lezers. Bijna 90% van de leerlingen voelt zich aangesproken door de boodschap in de roman en vond de opdrachten interessant. 80% was na de interventie geïnteresseerd om de roman van Betterson in zijn geheel te gaan lezen. Uit de drie onderzoeken bleek duidelijk dat de leerlingen morele waarden en normen in literatuur herkennen, erover na willen denken en aan hun eigen goede en minder goede eigenschappen willen werken. Door de fragmenten uit de roman, uitgewerkt middels diverse didactische werkvormen, is het mogelijk jongeren die weinig lezen, hierin te stimuleren. En hen via dit proces burgerschapsvaardigheden bij te brengen.



Jo-Ann Koningferander

Werken aan verbetering

Zoals we in bovenstaande gezien hebben zijn de uitdagingen binnen het onderwijs nog legio en deze zijn aan te pakken met het begrip en de notie, dat wij in de eerste plaats Surinamers zijn en daarnaast een andere achtergrond kunnen hebben, die (als we daar meer voor openstaan en bekend mee zijn) – als aanwinst gezien kan worden. Deze kennis over normen en waarden kan op school worden verspreid. Literatuur is daarvoor een uitstekend medium. Daarvoor is inmiddels al genoeg geproduceerd door onze eigen schrijvers.⁸⁶ Het voordeel van fictie is dat het een tijdgeest weergeeft, en emoties. Mensen die lezen, hebben meer inzicht en inleving in andere mensen. Dit verband ontstaat al vanaf de kindertijd. Het inlevingsvermogen kan voornamelijk groeien als de lezer opgaat in het verhaal als de tekst literaire elementen bevat. Het bevordert je concentratie, maar werkt eveneens ontspannend. Het verruimt je denken en vergroot de woordenschat. Dit laatste heb je op school hard nodig voor andere

⁸⁶ Over dit onderwerp schreef Hilde Neus 'Burgerschapsonderwijs middels literatuur', in De Ware Tijd, Literaire Pagina, 26 november 2022.

vakken. Kan het nog duidelijker, waarom literatuur belangrijk is? Literatuur levert ons een aanverwant feestje op: in fictie kunnen we invullen wat ons aan reële kennis ontbreekt, we kunnen onze ongebreidelde fantasie inzetten, ook bij historische verhalen.

Marijke Mills gaf dieren een stem in 'Kikkertje en Slangetje', waarvan de meerwaarde is dat ze ook voor kleuters naar mogelijkheden zoekt om samen te leven, zelfs als je levensbedreigend anders bent. Is alles echt gebeurd? Kunnen kikkertjes en slangetjes praten? Neen, maar daar gaat het niet om.

De mateloos populaire kinderboekenschrijver Gerrit Barron beschreef de strijd en eigenwaarde van de Marrons in 'Fort Boucou'. Enkele kinderen gaan in de vakantie naar de Cottica en worden daar ontvoerd door de Lowe nengre. Kela heeft als een sopropblad, in de greep van de wind. Harold puft van hier tot ginder als een van de varkens van oom Tito uit Coronie. De geschiedenis komt tot leven. Is alles echt gebeurd? Kunnen kinderen terug in de tijd, op welke manier dan ook? Neen, maar daar gaat het niet om.

Ismene Krishnadath schreef de roman Satyem, waarin ze de wederwaardigheden van een Javaanse vrouw weergeeft. Een spannend, maar ook eenzaam en verdrietig verhaal, waarin je je kunt verplaatsen, zeker als Surinaams-Javaanse. Is alles echt gebeurd? Wat weten we van de gevoelens van Satyem tijdens haar leven rond 1900? Niets, maar daar gaat het niet om.

Shanti Sing nam als onderwerp de oversteek over de kala pani, de grote zwarte zee vanuit India. En verhaalde hoe het de hoofdpersonen verder verging in Suriname. Is alles echt gebeurd? Neen, maar daar gaat het niet om. In literatuur kunnen we onbekende plekken zelf invullen door voorwerpen een verhaal te laten vertellen, zoals Sing een splinter uit de wand van het grote zeeschip laat spreken.

Astrid Roemer heeft in haar oeuvre diverse facetten van de Suri-naamse geschiedenis vastgelegd, waar we allemaal van kunnen leren, hoe het wel of niet moet. Maar het blijft ijzingwekkend hoe zij al in de romantrilogie 'Onmogelijk moederland' weet te voorspellen dat de decembermoorden, hoe dan ook, ooit voor de rechter zullen verschijnen. En geweld wordt afgestraft. Is dit alles echt gebeurd? Neen, maar daar gaat het niet om.

Aan deze verschillende voorbeelden zien we hoe groot de voordelen van literaire elementen kunnen zijn, en helaas worden ze nog steeds absoluut te weinig onderkend in ons onderwijs. Onze eigen literatuur, romans, nouvelles of poëzie, kan de leerlingen van alle niveaus van alles leren, over normen en waarden, hoe we met elkaar omgaan, maar ook over geschiedenis en aardrijkskunde. Alle aspecten van het onderwijs komen aan bod. En ook trots zijn op onszelf en hoop voor

de toekomst. Door middel van het toepassen van diverse ideeën is zichtbaar gemaakt dat literatuuronderwijs gekoppeld aan burgerschap middels activerende didactische werkvormen een enorme stimulans voor het lezen kan zijn. Zelfs in een later stadium van het onderwijs, zelfs binnen beroepsonderwijs. Wanneer 80% van de leerlingen de wens uitspreekt om na de lessen het gehele boek te willen lezen, is dat een enorme winst.

Ik pleit er dan ook voor, in het kader van karakterontwikkeling, maar zeker ook natievorming, het literaire werk van Suriname meer in te zetten in de klas. En in de samenleving. In alles wat u doet.

••••



Hilde Neus gaat in op vragen uit de zaal over haar betoog.

••••

••••



Edmund en Hilde Neus luisteren met belangstelling.

••••

11. ALBERT HELMAN ALS TAALKUNDIGE, VERTALER EN LITERATUURCRITICUS

ANNEKE VISÉE



"Ik stel voor, voor een eredoctoraat voor te dragen de Surinaamse schrijver en politicus Lou Lichtveld, thans gevolmachtigde minister aan de Nederlandse Ambassade in Washington. Het gaat er dus in dit geval om dat de Heer Lou Lichtveld, die zijn plaats als literair kunstenaar vooral onder het pseudoniem Albert Helman in de Nederlandse literatuur naar ik meen wel verworven heeft, juist ook op het gebied van de beoefening van de taalkunde en tevens van de literatuurkunde getoond heeft zulke kwaliteiten te bezitten, dat hij naar mijn oordeel voor de onderscheiding door onze Universiteit ten volle in aanmerking komt" (Mutyama 1993: 58. Nadruk toegevoegd). Dit staat in een brief aan de Universiteit van Amsterdam van 28 november 1962. Met dat eredoctoraat werden Helmans inspanningen gehonoreerd voor het Nederlands in Suriname, waarvan hij de positie versterkt had, en voor wat hij gedaan had voor de verhouding van het Nederlands tot de Afrikaanse oorsprong van de Creoolse bevolking, de aard van het zogeheten 'Neger-Engels' en de eigenschappen van de zeer gecompliceerde talenwereld in zijn geboorteland. In de brief worden Helmans persoonlijke deskundigheid en taalwetenschappelijke prestaties geprezen en de nadruk wordt gelegd op "de Heer Lichtveld als neerlandicustaalkundige zonder daarbij af te zien van de veelzijdigheid van zijn leven en werk" (ibid. 1993: 58/59). Zijn aandeel in de taalpolitiek van Suriname en in de fundamentele vernieuwing van het elementaire taalonderwijs worden in de motivatie van het voorstel met nadruk genoemd: "De landsminister en oud-minister Lichtveld heeft de positie van het Nederlands in Suriname versterkt door een heel belangrijk aandeel te hebben in de taalpolitiek van het land in de gunstige zin des woords" (ibid.: 59). Immers, die fundamentele vernieuwing van het elementaire taalonderwijs "is in hoge mate en onder verschillende aspecten het werk van de Heer Lichtveld, die zelf een deel van de cursussen welke daarvoor nodig waren, heeft ontworpen en geschreven" (ibid.: 59). De Eerste Systematische Encyclopedie, de ENSIE, is in zijn opzet Helmans werk geweest. Ook het feit dat het voorstel door alle faculteiten was medeondertekend als een erkenning van zijn eruditie op talrijke gebieden van de wetenschap, niet alleen de humaniora, was tekenend voor de erkenning van zijn werk. Helman zelf vond het een erkenning van zijn streven een Renaissance-mens te zijn.

Dit geheel in tegenstelling tot zijn ervaringen van zo'n dertig jaar daarvoor, toen hij bijna gehonoreerd werd met een lectoraat op het gebied van West-Indië, dat men aan de Universiteit van Leiden wilde instellen. Helman had in de jaren 1928-1930 een viertal artikelen geschreven in de West-Indische Gids over het Afrikaanse karakter van de Surinaamse creolentalen, waarbij hij het ontstaan van het Sranan vanuit het perspectief van de Afrikaanse bevolking bekeek. De hoofdredacteur van de West-Indische Gids was voorzitter van de verantwoordelijke commissie en zag naar aanleiding van Helmans studies naar de Afrikaanse fundamenteën in de Surinaamse creolentalen in Helman de geschikte man voor het lectoraat. In dat geval ging het niet om Helman als neerlandicus, maar als creolist vanwege zijn baanbrekend onderzoek naar de afkomst van de creoolse talen in Suriname. De benoeming ging echter niet door vanwege Helmans antikoloniale epiloog in zijn novelle Zuid-Zuid-West (1926), waar het ministerie van Koloniën, dat de leerstoel zou betalen, over struikelde.

Albert Helman als creolist voordat de creolistiek bestond

Het loont de moeite stil te staan bij de inhoud van Helmans vierdelige artikelenreeks in de West-Indische Gids van 1928-1930, omdat hij daarmee zijn tijd ver vooruit was. Zowel rond 1930 als rond 1960 had hij de aanzetten gegeven tot toegepast taalwetenschappelijk werk in Suriname voor de Surinamers. De titel van de artikelenreeks uit 1930 was 'Afrikaansche resten in de Creolentaal van Suriname'. Een vervolg hierop kwam pas in 1954 in hetzelfde tijdschrift onder de titel 'Enerlei Creools?' De meeste door de schrijver aangehaalde voorbeelden zijn uit het Sranan, maar ook haalt hij het een en ander aan uit het Saramaccaans en het Ndyuka en nam in zijn onderzoek ook het Martinikaans op, de creolentalen van de Bahama's, de Nederlandse Antillen, Guadeloupe, Haïti, St. Thomas, Trinidad, de taal van Mauritius en het op de westkust van Afrika gesproken pidgin-Engels. Met de titel doet hij zichzelf dus eigenlijk tekort. De afwijkingen van de Europese talen die deze talen te zien geven, blijken onderling zulke grote overeenkomsten te hebben dat het gerechtvaardigd is een gemeenschappelijke grondslag voor deze talen te veronderstellen, aldus Helmans redenering:

"(...) dan is er toch wel reden om aan te nemen dat wij niet zo maar met "afwijkingen" dan wel met diep-gelegen structurele eigenaardigheden van generieke aard te doen hebben, die teruggevoerd moeten worden tot iets gemeenschappelijks oorspronkelijks van al die creolentalen".

Helman richtte zich hierbij op het taaleigene van de West-Afrikaanse talen. De artikelen gaan dieper op deze talen in dan op hun woordenschat alleen. Lichtveld/Helman richt zich ook op de klankstructuur en de zinsbouw, waarvan hij het Afrikaanse karakter aantoonst. Het baanbrekende van deze vroege studie van Helman ligt echter in het feit dat het indruist tegen de tot dan toe bestaande eurocentrische benadering van de creolentalen niet alleen in Suriname, maar ook in het hele Caraïbische gebied. De gebruikelijke termen waren het denigrerende 'Neger-Engels', 'Neger-Frans', 'Neger-Portugees' en ook 'Neger-Hollands'. De tot dan overheersende opvattingen zagen de creolentalen als 'sterk gereduceerde versies' van de Europese talen, de zogeheten pidgins. In het begin van zijn artikelenreeks maakt Helman al duidelijk dat hij het daar niet mee eens is:

"Wanneer de Creolentaal van Suriname "Neger-Engelsch" genoemd wordt, moet daarbij op 'Neger' wel zeer veel sterker de nadruk vallen dan op 'Engelsch'. (...)Het negerelement is nog steeds verreweg het overheerschende (...), het NE van Suriname is een Negertaal gebleven, met haast al de uiterlijke en innerlijke kenmerken van een Afrikaansche taal, die wel veel Europeesche woorden adopteerde, maar deze volgens een geheel ander taaleigen behandelde, en behandelen bleef" (Ibid. 1993: 61).

De Afrikaanse bevolking had weliswaar geen gemeenschappelijke taal, maar hun talen hadden veel gemeenschappelijks, aldus Helman. De Afrikanen zouden, voor hun onderlinge taalverkeer, niet overgestapt zijn op de Europese taal of de pidgin-versie daarvan, maar uit hun verschillende Afrikaanse talen een nieuwe, algemeen West-Afrikaanse taal gevormd hebben: "Wat in de nieuwe taal (...)vooral naar voren kwam, was het gemeenschappelijk bezit van al die talen: hun fonetische grondslag, hun grammaticaal en syntactisch systeem, hun gemeenschappelijke woordstammen. (...)" (ibid.: 61). Bijna 25 jaar later, in zijn artikel 'Energiele Creools?', gaat Helman nogmaals in de clinch met de eurocentrische visie naar aanleiding van een artikel in hetzelfde nummer van de West-Indische Gids geschreven door de Franse taalkundige Elodie Jourdain over de creolentaal van Martinique: "Mme Jourdain behandelt de Creolentaal van Martinique als een derivaat van het Frans (...) en is er vooral op uit, overeenkomsten met en afwijkingen van het Frans aan te tonen" (ibid.: 61)

Dergelijke benaderingen had Helman overigens ook elders aange troffen. Pas sinds de jaren vijftig is de bestudering van de creolentalen toegenomen, maar het duurde nog enige tijd voordat de eurocentrische benadering overwonnen werd, echter nooit helemaal. Ook op dit gebied was Lichtveld/Helman een pionier, want hij was immers

al in 1928 tot de slotsom gekomen dat de creolentalen van het Caraïbische gebied meer Afrikaans dan Europees waren.⁸⁷

Ook had Helman herhaaldelijk gewezen op de noodzaak van spelling voor een schrijftaal:

“Van de ontwikkeling van het Sranantongo als schrijftaal zal er weinig terecht komen, indien de gebruikers zich niet houden aan een uniforme en verantwoorde spelling. Moge deze publicatie ertoe bijdragen, dat bedoelde ontwikkeling gunstiger dan tot dusver verloopt” aldus Helman/Lichtveld in de ‘Verantwoording’ bij de ‘Woordenlijst van het Sranan-tongo’ in 1961. De regering Emanuels had toen de opdracht gegeven een spelling te ontwerpen voor het Sranan en Helman stond achter dit streven dat deel was van een poging tot nationale symbolen te komen, zoals taal, volkslied, wapen en vlag (Ibid. 1993:63).

Zijn visie was immers dat:

“Een volk zonder taal onbestaanbaar [is], een volk zonder nationale taal, met slechts talen - het opperste, diepste, meest intensieve communicatiemiddel - van minderheden, blijft in zichzelf verdeeld, en kan nooit ofte nimmer een natie vormen. Het kan niet tot een nationale verstandhouding noch een nationaal bewind komen. Zeker niet wanneer het een enclave is, met slechts heel verre burens, die een geheel andere taal spreken” (in: Rutgers, Wim 1954), waarmee hij het verband legde tussen het belang van taal als één van de fundamenteën voor natievorming en wel een heel belangrijk fundament. Het is één van de cruciale problemen die zich in talloze voormalig gekoloniseerde landen voordeed bij hun onafhankelijk-worden. In sommige gevallen schier onoplosbaar, wat uiteindelijk tot de pijnlijke, maar noodzakelijke keus leidde de taal van de kolonialist als officiële taal te nemen in het nieuwe ‘onafhankelijke’ land. De taal van de koloniale mogendheid kan de oplossing bieden. Bijvoorbeeld in Nigeria, waar 150 talen gesproken worden, is het Engels als officiële taal een unificerend element. Nog een greep uit de talloze voorbeelden is Burkina Faso, de voormalige Franse kolonie Opper-Volta. Karakteristiek zijn de door mij al eerder geciteerde woorden van Thomas Sankara, de later vermoorde president (1983-1987) van dit veeltalige Afrikaanse land, die ervoor pleitte dat Frans de officiële taal bleef, waarvoor hij op de Eerste Franstalige Top Conferentie in

⁸⁷ De gegevens zijn ontleend aan: *Mutyama*, 1993, jrg. 4, nummer 5: Koefoed, Geert, “Albert Helman als Creolist” en Van Kempen, Michiel, 2016, *Rusteloos en Overal*, p. 388-390

Parijs van februari 1986 een interessante reden aanvoerde.⁸⁸ Of de problemen altijd op de juiste manier aangepakt worden door lokale, nationale regeringen, is een andere kwestie. Helman had daar genoeg moeite mee in zijn geboorteland. Een nieuwe, onafhankelijk geworden natie staat dus voor een centrale vraag: welke taal wordt de officiële, de taal van onderwijs, van bestuur en communicatie? Zelfs als een keus gemaakt is, zijn zeker nog niet alle problemen opgelost.⁸⁹

Het probleem doet zich niet of veel minder voor, waar de gekoloniseerde gebieden een lange geschreven geschiedenis kenden met een hoogontwikkelde cultuur in hun eigen taal(en), die in de regel veel ouder zijn wat hun schriftelijke geschiedenis betreft dan de talen van de koloniserende Europese landen. Men denke bijvoorbeeld aan China, India, Vietnam, Thailand, de Arabische landen, maar ook Indonesië had een niet-Nederlands alternatief als officiële taal. Dat neemt niet weg dat ook andere factoren een rol speelden, maar dat is hier niet aan de orde.

⁸⁸ 'Als gevolg van het kolonialisme zijn we een deel geworden van de Franstalige wereld, ondanks het feit dat slechts 10% van onze bevolking die taal spreekt. (...) Aanvankelijk was het Frans voor ons de taal van de kolonisator, het fundamentele culturele en ideologische voertuig van een vreemde en imperialistische overheersing. (...) Vandaag gebruikt het volk en de politieke leiding van Bourkina het Frans niet meer als middel tot culturele vervreemding, maar als communicatiemiddel met andere volken' (zie bundel Vijfde CARAN-conferentie in Paramaribo: Bijdrage Anneke Visée, "Albert Helman en het Nederlandstalig literair creëren binnen het kader van het laat-, post-, en neokoloniale streven naar culturele emancipatie").

⁸⁹ Inderdaad, welke gedaante geven aan de koloniale taal, de taal van de **onvrijheid**, die echter een historisch noodzakelijke keus is? Om je als schrijver waar te kunnen maken, een vorm van vrijheid, moet je dus de taal van de onvrijheid kiezen als uitdrukkingsmiddel. Dit proces verloopt overigens vaak niet zonder "bestaanspijn", want het kan tot schrijvende paradoxen leiden: de taal van de **onvrijheid**, de koloniale taal, te gebruiken voor de nieuwe **vrijheid** omdat door historische ontwikkelingen dit nog de enige mogelijkheid is. Naar aanleiding van Edgar Cairo beschreef Michiel van Kempen dit psychisch in het gedrang komen en de pijnlijke, maar onvermijdelijke keuze, sprekend over een bi-culturele opsplitsing, een psychose, bestaansverdriet, waarin heel het verdriet en het dilemma van de gekoloniseerde mens besloten ligt. 'Hij was Caliban die de taal van de overheerser kwam bezetten en trachtte er een eigen gedaante aan te geven'. In een grootse poging meer te zijn dan een schrijver in een lokale taal, kon hij geen andere keuze maken dan zich te verwijderen van zijn moedertaal' (Ibid.: Visée, Anneke. Bundel Vijfde CARAN-conferentie)

Albert Helman en het Papiaments

Helmans visie over het Papiaments was minder gunstig. Bij zijn bezoek aan Curaçao van 1986 gaf hij een denigrerend interview in de 'Beurs- en Nieuwsberichten' over het Papiamentu, waarin hij deze taal als cultureel onvolwaardig beschreef en dus ongeschikt als onderwijstaal. Helman vond dat de taal beperkt was als uitdrukkingsvorm, haar bereik uitsluitend lokaal was en niet op een homogene bevolking steunde. De weerstand tegen het Nederlands zou uit een inferioriteitscomplex van de Curaçaoënaars voortkomen. Hij sprak zelfs van Bastaard-Spaans en 'een taal voor een onderonsje'.

Dat werd hem natuurlijk niet in dank afgenomen. De echtgenote van Frank Martinus Arion, Trudi Guda, die samen met haar man het Kollegio Erasmo had opgericht waar Papiaments de voertaal was, viel hem er fel op aan. Waarom was hij als taalgeleerde en niet als schrijver gepresenteerd? Hij had zich immers als amateur met talenkwesties beziggehouden. Lichtvelds denkbeelden hadden alles te doen met vooroordelen en klasse en niet met wetenschap, aldus Guda. (Van Kempen 2016: 612/613).

Helman zou overigens best op een andere manier naar het Papiaments hebben kunnen kijken en tegelijkertijd zijn eigen visies trouw blijven. Immers, volgens de Antilliaanse taalkundige dr. Efraim Frank Martinus, bestaat er een nauwe relatie tussen de structuur van het Kaapverdisch - dus de Kaapverdische creooltalen of dialecten - en die van het Papiaments.⁹⁰ Hij werd daarin voorafgegaan door dr. Rodolfo Lenz in zijn *Gramática del Papiamento* (1928): 'la gramática del Papiamento es negro-portuguesa en primer lugar' ('de grammatika van het Papiaments is in de eerste plaats Neger-Portugees'). Hij werd in die opvatting gesteund door Navarro Tomás (1953), Van Wijk (1958), Valkhoff (1966) en Voorhoeve (1973). In Martinus' voetsporen heeft Ramon Dandaré een eerste begin gemaakt met een vergelijkende studie van de grammatika van beide creoolse talen (Caribisch Uitzicht, 30-1-2017).

⁹⁰ In de samenvatting van zijn proefschrift *The Kiss of a Slave – Papiamentu's West-African Connections* stelt dr. Martinus heel duidelijk: 'De voornaamste doelstelling van dit proefschrift is bewijzen aan te dragen voor de theorie van het zogenaamde Proto-Afro-Portugese Creools (PAPC). De tweede doelstelling is aan te tonen dat het Papiamentu rond 1640 zijn ontwikkeling op de Nederlandse Antillen (Curaçao) is begonnen als een mengsel van verschillende Afro-Portugese dialecten, die door de slavenhandel van de Westkust van Afrika naar de Nederlandse Antillen werden overgebracht.

Albert Helman als hispanofiel, hispanoloog of hispanist?

In 1949 pleitte Helman voor het Spaans als toekomstige primaire cultuur- en handelstaal, maar voorlopig moest het Nederlands nog blijven voor de culturele continuïteit en als toegangspoort tot de wereldtalen (Van Kempen 2016: 387). Dit werd wel opgevat als een verkapte poging het Nederlands op den duur af te schaffen. Er zit zeker wel logica in zijn voorstel, want op het Zuid-Amerikaanse continent is het Spaans de overheersende taal, terwijl het onderwijspakket op het Nederlandse model gericht was: Frans, Duits, Engels. Spaans in plaats van Duits en/of Frans zou logischer zijn.

Of dit voorstel voortkwam uit zijn grote liefde voor het Spaans en Spanje, of uit het feit dat hij zich (ook) Zuid-Amerikaan en wel een zoon van de grote vrijheidsstrijder Simon Bolívar voelde of beide, is moeilijk na te gaan. De schok dat hij eigenlijk Spaans moest kennen, liep hij toevallig op. Begin jaren dertig woonde Helman de slotbijeenkomst bij van een Internationaal Eucharistisch Congres, waar hij voor een groot dagblad over moest schrijven. Hij kwam naast een oudere bisschop te zitten. Helman vroeg hem in het Frans waar hij vandaan kwam. Het antwoord luidde in het Frans: uit Guadalajara in Mexico. Toen de bisschop Helman dezelfde vraag stelde en het antwoord Suriname was, stelde hij Helman voor het gesprek in het Spaans voort te zetten. Helman moest bekennen dat hij geen Spaans sprak, waarop de bisschop verbaasd Helman adviseerde Spaans te leren, omdat dat 'goed en nuttig was voor een zoon van de Amerika's' (Van Aert 1998: 25).

Helmans taalkundige activiteiten op het gebied van de hispanologie zijn niet gehonoreerd via een eredoctoraat als in het begin van mijn bijdrage genoemd, maar wel zeer aantoonbaar samengevat in de lijvige doctoraalscriptie van Annemarie van Aert, getiteld *Albert Helman als hispanoloog*, die dan ook aan het eind tot de slotsom komt dat Helman de titel van hispanist *honoris causa* verdient.

Albert Helman vertaalde een indrukwekkende hoeveelheid literatuur uit het Spaans, vooral gedichten, maar ook een paar toneelstukken en romans en/of novellen. In 1937 verscheen zijn bloemlezing uit de Mexicaanse poëzie sinds de 17^e eeuw, getiteld *Mexico zingt*, met een beknopte inleiding. Hoezeer het thema hem bezighield mag blijken uit het feit dat in 1992, vlak voor zijn dood dus, een tweede druk verscheen met dezelfde titel, maar nu met de ondertitel *Een bloemlezing uit de Mexicaanse lyriek sinds de 15^e eeuw*. De bundel was uitgebreid met precolumbiaanse lyriek, die hij met behulp van kenners uit het Nahuatl had vertaald. Ook Mexicaanse volkspoëzie werd opgenomen in de nieuwe bundel en bepaalde dichters kregen meer aandacht. Een ander verschil met de eerste uitgave is dat hij de

tweede uitgave van een zeer uitgebreide inleiding voorzag, 60 bladzijden. In de loop van de door hem bestudeerde eeuwen kon Helman constateren dat

“de makers zich het eigene allengs meer bewust werden, zodat de hedendaagse Mexicaanse dichtkunst duidelijk als een typisch ‘Amerindische’ herkenbaar is, dan die uit het interregnum der koloniale overheersers, waarin hun werk meestendeels beperkt bleef tot een lokale nabootsing van Spaanse en Franse dichters” (Helman 1992: 12/13).

In 1941 kwam Helmans *De Put der Zuchten* uit, voortvloeiend uit zijn studie van de oude en nieuwe Spaanse dichtkunst met een uitgebreide en op sommige punten gespecialiseerde inleiding waarbij ook dieper ingegaan wordt op zaken als de metriek. De inleiding komt overigens aan het eind en niet vooraf. Alweer gaat het om een ambitieus historisch spectrum, want Helman begint met dichters uit de Middeleeuwen en de Renaissance, bespreekt anonieme liederen uit de 15^e, 16^e en 17^e eeuw, verder romances, moderne dichtkunst, anonieme volkspoëzie, maar ook een interessante keus uit de oorlogspoëzie van de jaren 1936-1939, dus de periode van de Burgeroorlog, toen Helman aanvankelijk in Spanje correspondent was voor een paar Nederlandse bladen. In de ‘Verantwoording’ verklaart Helman dat de bundel ontstaan was uit “een veeljarige verliefde omgang met de spaanse poëzie” en het resultaat was van ‘menigerlei moeitevol onderzoek om van die gedichten welke mij aantrokken, een in alle opzichten nauwkeurig equivalent in het nederlands te leveren” (Helman 1941: 267).

Ook verklaart hij van enige “anomalieën en eigengereidheden in de vertaling” (...) rekenschap te hebben gegeven in de noten “die tevens de voornaamste biografische bijzonderheden over de dichters of nuttige details over de gedichten brengen” (ibid.: 267). Tevens wordt een licht geworpen op de uitzonderlijk moeilijke omstandigheden waaronder Helman zijn werk deed, waardoor de bewondering voor zijn prestatie alleen maar kan groeien, met de informatie dat een deel van zijn aantekeningen verloren was gegaan “in de calamiteiten van de spaanse burgeroorlog” (ibid.: 270). Hij was zich bewust van deze ‘wetenschappelijke lacunes’: “Ze bleven ‘par force majeure’ bestaan, daar de bibliotheken in México, waar ik dit werk voltooiën moest, in een lamentabele, om niet te zeggen praehistorische toestand verkeren, terwijl ten opzichte van het Spaans ook voor Nederland de desiderata op dit gebied legio zijn. Doch welke hispanist raakt niet al heel gauw in pionierswerk verzeild?” (Ibid.: 270).

Hoe verschillend is Helmans motief om lessen in de Spaanse literatuur te geven vergeleken bij de les in Duitse literatuur, waarover

verderop meer. Op elke pagina van het boek blijkt Helmans 'verliefdheid' op Spanje. In de bundel, zegt Helman, "vinden wij het zuiverst de spaanse volksziel weerspiegeld. (...) Met al haar liefde en al haar hoop, haar spot en twijfel, haar jaloezie, haar levensdrang, haar wispelturigheid. Doch steeds...aesthetisch, nobel, eerlijk, en met een grote innerlijke beschaving". Om als volgt tot de slotsom te komen, dat

"het deze eigenwillige, onverwoestbare cultuur (is) die het spaanse volk sinds mensenheugenis met taaie weerstand verdedigt tegen aanvallen van binnen en buiten, tegen de velen die zich verstout hebben om het te storen in wat tot nu toe de hoogste opgaaf van allen was: HET CULTIVEREN VAN ELKS EIGEN INDIVIDUALITEIT" (ibid.: 263).

In de 'Toelichtingen' gaat Helman in op het leven en de werken van de schrijvers afzonderlijk waarmee hij de lezer een rijkdom aan kennis offreert. De titel van de bloemlezing, De Put der Zuchten, is te verklaren uit een syncretisme van twee beelden, die door moderne dichters gebruikt werden als omschrijvingen van de gitaar, het instrument dat bijna alle Spaanse lyriek begeleidde:

"De gitaar is een put

Met wind in plaats van water"

(Gerardo Diego).

En Garcia Lorca's:

"...gelijk de tarantula

spint zij een ster

om de zuchten te vangen

die somtijds verdwalen

binnen haar zwarte houten bassin".

"Uit deze put der zuchten – die mijzelf om de waarheid te zeggen ook menige zucht gekost heeft – stijgt nu een verhollandste spaanse lyriek omhoog", besluit de schrijver (ibid.: 270/271). Overigens vraagt hij om vergiffenis van "de geleerden" dat hij – en hier komt de sneer – "met ongedokterde voeten hun gewijde kerkhoven betreedt" (ibid.: 270).

Er is hier geen ruimte voor een opsomming van Helmans vertaalwerk uit het Spaans. Gezegd moet worden dat hij van gedichten gedichten maakt en de mening bevestigt dat als iemand dichtkunst wil vertalen zelf dichter moet zijn, ook al is het zelf dichter-zijn op zich weer geen garantie voor een goede dichterlijke vertaling van andermans gedichten. Bij Helman worden het nieuwe gedichten in het Nederlands, waarbij rijm rijm blijft, en metriek metriek zonder dat hij zich te grote

vrijheden veroorlooft die af zouden doen aan de inhoud van het origineel.

Albert Helman als germanoloog/germanist

Misschien gaat deze kwalificatie wat te ver. In tegenstelling tot de vakgebieden creolistiek en hispanologie is, voor zover ik weet, niemand op het idee gekomen hem germanist of germanoloog te noemen. Toch heeft hij een markant boek geschreven over de Duitse literatuur, dat hij de ondertitel meegaf: 'Een les in literatuur-geschiedenis'. Als een erkenning van zijn belezenheid, ook inzake de Duitse literatuur, zou je het feit op kunnen vatten, dat 'één onze uitgevers', aldus Helman in de inleiding op de tweede na-oorlogse versie, hem de wens te kennen gaf een studie te publiceren "over de opvatting van Heine en dergelijke Duitse auteurs omtrent hun eigen volk" (Helman 1946: 7). Het zou een ondergrondse publicatie moeten worden, want Nederland was door de Duitsers bezet. De druk van dit in 1944 geschreven boek over de Duitse literatuur werd onderbroken doordat de Gestapo de drukkerij binnenviel en het boek in beslag nam (Van Kempen 2016: 268/69 en Helman 1946: 8/9).

Aan de tweede uitgave uit 1946 werd een hoofdstuk toegevoegd. De eerste, in beslag genomen uitgave, bevatte geen inleiding en droeg de titel Aldus sprak Zarathustra geschreven door ene...Friedrich Nietzsche. Ter misleiding om begrijpelijke redenen. De uitgave was opgedragen aan "den Rattenvanger van Berlijn onder het motto van Joseph Göbbels: 'Wir sind doch das Elitenvolk.'" In de tweede uitgave is vóór de inleiding die laatste zin alleen overgenomen, maar niet in de vorm van een opdracht. De titel werd Teutonenspiegel en werd ondertekend door Albert Helman. In de inleiding wordt de hamvraag gesteld die nog velen na hem verbijsterd zouden stellen of vóór hem al gesteld hadden: "(...) hoe het mogelijk is dat een volk hetwelk bij uitstek rijk scheen aan kunstenaars en wijsgeren, zo diep kon afzakken tot barbaarendom en slaafsheid" (Helman 1946: 7).

Helman breidde de opdracht uit tot bijna de hele Duitse literatuur. Zoals ook met de Spaanse en de Mexicaanse literatuur, deinsde hij er niet voor terug een literair spectrum van eeuwen voor zijn rekening te nemen. De opdracht was voor hem aanleiding "zich te verdiepen in een reeks bestofte boeken". Helman constateert dat in elke literatuur weliswaar een aantal negatieve getuigenissen van dichters en schrijvers over hun eigen land te vinden zijn, maar "dat uit geen der ons bekende literaturen zulk een door alle eeuwen herhaalde afwijzing op precies dezelfde, ook nu nog te verifiëren gronden aanwijsbaar is" (ibid. 1946: 8). Dus, concludeert hij, dekken zich dichterlijk inzicht en historie volkomen. Hij besluit zijn inleiding met een

typisch helmanische variant op het op elke vergadering van de Romeinse Senaat vóór de Derde Punische Oorlog herhaalde motto van Cato de Oudere: "Overigens ben ik van mening, dat Duitsland voorlopig nog even verwoest moet blijven..."⁹¹

De Teutonen wordt dus een spiegel van eigen bodem voorgehouden in een relaas vol met citaten vanaf de Middeleeuwen - sinds er Teutonen waren - tot en met de eerste helft van de 20^e eeuw: "(...) van de dageraad hunner geschiedenis af, tot de jongste godenschemering in onze dagen (...)". Helmans Leitmotiv is 'Magister ipse dixit'. Hij probeert een "negatief te ontwikkelen van de gangbare Duitse zelfoverschatting" (ibid.: 14) en geeft toe dat eenzijdigheid niet te vermijden was. Als een rode draad loopt door het hele boek de kwintessens: een minderwaardigheidscomplex alias slaafsheid wordt a.h.w. "goedgemaakt" door zelfoverschatting, blaaskakerij. Duitsers menen minachting voor de Duitsers te bespeuren bij andere volkeren en schamen zich daar eeuwig voor. Dit trachten zij te compenseren met rassentheorieën en veroveringstochten, aldus Helman.

Het boek is een indrukwekkende verzameling van uitspraken, verzen, gedichten van een al even indrukwekkende lijst van schrijvers, staatslieden, dichters en wijsgeren die zich negatief tot zeer negatief uitgelaten hebben over de Duitse mentaliteit. Aan sommige besteedt hij een zin, aan anderen een alinea of een bladzijde. Aan weer anderen een hele reeks bladzijden. Overal ziet hij de lijn die zou leiden tot het gedrag van de Duitsers tijdens WO2. Sommige uitspraken vindt hij zelfs profetisch en "zachtzinnigheid ligt niet in de aard van de profeet". Helman beschouwt literatuur als 'een gedeeltelijke bewustmaking van het onbewuste' (ibid.: 15) en "donker is de tijd, een hel het land, waarin de literatuur haar schoonste dissonanten, die van een profetische zelfcritiek, moest missen!" (Ibid.: 15). Er is dus sprake van een positieve klank binnen alle negativiteit: het feit dat alles gezegd werd en gezegd kon worden door de eeuwen heen.

Aan Duitsers als Hölderlin, Görres, Von Platen, Goethe, Heine, Ludwig Börne en Ferdinand Lassalle worden vele bladzijden gewijd, waarbij Goethe, Börne, Heine en Lassalle de kroon spannen. De drie laatstgenoemden als Joden in het hoofdstuk 'Het Ghetto antwoordt' die hij dan ook de gave van profetie toekent. Niet toevallig heet het eerste hoofdstuk 'Preludium in zak en as'. Het tweede hoofdstuk heet 'De grauwe staar', een uitdrukking die Ludwig Börne voor Goethe

⁹¹ Cato's uitspraak betrof de Noordafrikaanse stad Carthago, een concurrent van Rome. Zijn uitspraak luidde: 'Ceterum censeo Carthaginem delendam esse' oftewel: 'Overigens ben ik van mening dat Carthago verwoest moet worden'.

had gebruikt: "een grauwe staar in het Duitse oog", omdat hij hem "een ontzettend hinderende kracht vond" (ibid.: 39), ondanks Goethes geniale aspecten en zijn veelzijdigheid. De citaten zijn sprekend en zeer de moeite waard, maar aangezien hier geen ruimte is voor meer, zal ik me tot weinig beperken, onder andere de volgende krasse opmerking van Heine. Hij schreef in één van zijn Berlijnse brieven:

"Al wat Duits is, werkt op mij als een braakmiddel. De Duitse taal verscheurt mijn oren. Zelfs mijn eigen gedichten doen mij somtijds walgen, als ik zie dat zij in 't Duits geschreven zijn...Je n' aurais jamais cru que ces bêtes qu' on nomme Allemands soient une race si ennuyante et malicieuse en même temps" (ibid.: 144).

Volgens Helman is daarmee alles gezegd. Aan het eind van zijn eerste testament schijnt Heine uitgeroepen te hebben: "Vaarwel ook jij, Duitse Heimat, land der raadsels en der smarten". Volgens Helman duidt hij daar "op de raadselachtigheid van zoveel eigenwaan (...) en de smartelijkheid van alle daar heersende duisternis en verblinding, die hem zijn afscheidswens doen besluiten met: 'word licht en gelukkig!'" (ibid.: 143).

Het valt op dat Heine overging op het Frans. Op talloze punten in het boek blijkt een verheerlijking van de Franse cultuur, taal en omgangsvormen door de op zichzelf ketterende Duitse mensen van de geest. Een aantal van hen schreef en dacht in de periode van Frankrijks grote nederlaag in de oorlog met Pruisen, in 1871. Reden te meer om de 'gecomplexeerde agressie' van de Duitsers aan de kaak te stellen tegenover het 'verfijnde' slachtoffer Frankrijk. Tegenover de door Helman toegegeven negatieve eenzijdigheid van zijn onderneming staat dan de eenzijdigheid in het positieve van de absoluut beschaafd veronderstelde tegenpool Frankrijk. De op zichzelf ketterende Duitse intelligentsia verviel kennelijk makkelijk in uitersten.

Bladzijden lang citeert Helman uit Heines *Zur Geschichte der Religion und Philosophie in Deutschland*, uit zijn bevlogen tirades waaruit Helman conclusies trekt. Vooral de slotbladzijden van de *Geschichte* prijst hij vanwege hun oprechtheid, dichtelijke kracht en profetische visie. Zo zegt Heine:

"De Duitse filosofie is een gewichtige aangelegenheid, die het gehele mensengeslacht betreft, en pas de verste kleinkinderen zullen erover kunnen beslissen of wij ervoor te prijzen dan wel te laken zijn, dat wij eerst onze filosofie en daarna pas onze revolutie uitwerkten. Mij dunkt, een methodischer volk dan wij, moest wel met de Hervorming beginnen, kon zich pas daarna met de wijsbegeerte bezighouden, en mocht eerst na de voltooiing hiervan tot de politieke revolutie overgaan. Deze rangschikking vind ik heel verstandig. De koppen die

de filosofie tot nadenken gebruikt heeft, kan de revolutie naderhand voor alle gewenste doeleinden afhakken. De filosofie had echter nooit meer de koppen kunnen gebruiken, die de revolutie, als zij aan haar voorafgegaan was, zou hebben afgeslagen". (Ibid.: 114).

Ook waarschuwt Heine Frankrijk dringend zich niet te ontwapenen:

"daar gij, ondanks uw huidige romantiek, geboren klassieken zijt, kent gij de Olympus. Onder de naakte goden en godinnen die zich daar bij nectar en ambrosijn verlustigen, ziet gij een godin die, hoewel door zulk een vreugde en scherts omgeven, toch nog altijd een pantser draagt en de helm op het hoofd en de speer in de hand blijft houden. Het is de godin der wijsheid" (ibid.: 118).

Heine licht volgens Helman hiermee een sluier van de toekomst op "voor wie wist te verstaan" (p.118):

"Toen al (...) zag hij als een onafwendbaar noodlot het ontwaken van het moeilijk bedwongen atavisme der onbeschaafde nazaten van Hermann en Thusnelda. Zag hij het teugelloze van hun verwoestingsdrang, de geboorte van hun nieuwe leer die zou zweren bij het 'gevaarlijke' leven en die de strijd om de strijd zou verheerlijken. Komende gebeurtenissen aanschouwde hij; het kapotgebroken kruis, omgebogen tot de haken van een folterrad voor alwie vrij wilde zijn en vrij wilde denken; doodvallende metalen adelaars in de lucht en bittere gevechten in Afrikaanse woestijnen; een heerschappij door de meest kleinburgerlijke caricatuur van een doctor Wirth, en daarbij een stuk in Duitsland opgevoerd, dat in barbaarsheid ieder denkbeeld overtreft. Het kan niet anders of, na dit gevecht op leven en dood, zal het gevaar van een bevrijd Duitsland voor Europa toch altijd groter blijven dan dat door Kroaten en Kozakken of door de jongste Alliantie der wereldgeschiedenis. Geen ontwapening zolang zulk een gevaar niet volkomen bezworen is, leert de moraal van deze helaas maar al te levensware fabel". (ibid.: 118/119).

Het vierde hoofdstuk is gewijd aan filosofen, wetenschappers en staatslieden met hun uitspraken over Duitsland en de Duitsers. Leibniz bij wie in feite de Duitse wijsbegeerte begint, zweeg in alle talen (ibid.: 156) en ook bij Hegel heeft Helman geen negatieve uitspraken over de Duitsers kunnen ontdekken. Het klinkt bijna spijtig. Helman verontschuldigt ze met diverse argumenten. In dit hoofdstuk komen Fichte, Karl von Stein, Bismarck, Schopenhauer en Nietzsche aan bod, waarbij de laatste – daarover hoeft niemand zich te verbazen – zeer veel aandacht krijgt.

In het laatste hoofdstuk, dat dus niet in de eerste uitgave stond en de titel draagt 'Laatste oordeel', komt een jongere generatie aan de beurt, die ervaringen had met WO1: de 20^e eeuw, "waarin Teutonia zich in haar ware gedaante vertoont" (ibid.: 188). Rilke komt aan

bod, maar ook Heinrich Mann met zijn *Der Untertan*, beide door Helman profetisch bevonden. Even, heel onverwacht komt in 1927 Caliban om de hoek kijken met Arnold Zweigs *Caliban, oder Politik und Leidenschaft*, volgens de ondertitel 'een essay over de menselijke groepshartstochten, aangetoond aan het antisemitisme' (ibid.: 200). Zweig wijst op een paradox: alle kritiek op Duitsland door grote Duitse geesten bleven op een paar uitzonderingen na, zonder uitwerking, omdat, volgens hem "zij hun vaak suizelend-treffende kritiek slechts in bijkomstige rede (...) hetzij als opmerkingen, gelegenheidsgedichten of in brieven uitdrukten" (ibid.: 201). Volgens Helman zou je een 'profetenboek' kunnen opstellen met al het verzamelde materiaal uit de werken van grote Duitsers.

Albert Helman schrijft deze literatuurstudie, zoals hij die zelf noemt, duidelijk vanuit de woede en de frustraties van de oorlogsjaren. Hij geniet voelbaar en met een vleugje sadisme van zijn "tocht met zevenmijlslaarzen door het beste en verkwikkelijkste deel van de literaire wereld der Teutonen" (ibid.: 210) en is ook niet verstoken van rancune. Zijn belezenheid is imposant. Zijn oordeel zeer subjectief, sterk door omstandigheden overwoekerd. Woede verhindert helder en onbevooroordeeld, namelijk op een afstand, denken. Hij voert anderen aan om zijn eigen mening te zeggen, die al bij voorbaat vaststaat. Historische, sociale, economische en klassen in aanmerking nemende factoren en omstandigheden worden volledig buiten beschouwing gelaten en zeker valt er heel wat aan te merken op zijn stelling in het eerste hoofdstuk dat "wat een volk over zichzelf denkt en voelt, ongetwijfeld voor een zeer groot deel zijn geschiedenis bepaalt" (ibid.: 15), waarmee hij oorzaak en gevolg op zijn kop zet en zich filosofisch in de 'school' van het idealisme positioneert: het Denken bepaalt het Zijn en niet het Zijn het Denken, maar het uitgangspunt van het Denken is het Zijn en dan kan het Denken weer op zijn beurt het Zijn beïnvloeden. In andere werken geeft hij soms weer blijk van de materialistische visie als filosofisch uitgangspunt. Het is niet de enige tegenstrijdigheid in Helmans filosofisch-literaire profiel. Dat neemt niet weg dat zijn *Teutonenspiegel* een zeer boeiend, erudiet en meesterlijk geschreven relaas is. Ook bewijst Helman hiermee zijn meesterschap als vertaler uit deze lang niet altijd makkelijke Duitse teksten.

Albert Helman als literatuurtheoreticus/-criticus

Over Albert Helman als literatuurtheoreticus/-criticus verwijst ik naar mijn bijdrage in de bundel van de zesde CARAN-conferentie op Cu-

ração, waar ik uitgebreid ben ingegaan op zijn theorieën zoals geformuleerd in *Wij en de literatuur* (1931) en *Leef duizend levens* (1941).⁹² Hier zal ik me richten op een in Europa onbekend gebleven artikel. Dat ook Albert Helman net als vele denkende, schrijvende en anderszins kunstzinnig creërende tijdgenoten invloeden onderging van de schokkende historische gebeurtenissen van zijn tijd en daarmee werkte in zijn literaire productie en zijn literair-theoretische opvattingen, blijkt onder andere ook uit een artikel in het Mexicaanse tijdschrift *El Nacional*, dat gepubliceerd werd onder zijn eigen naam Lou Lichtveld en de titel droeg 'Geboorte van een revolutionaire Literatuur'. De datum van publicatie is 30 September 1937. In dit opvallende artikel, waarvan ik de hoofdlijnen zal weergeven, richt de schrijver zich op de vraag in welke mate schrijvers die revolutionair worden (een wijdverbreid verschijnsel vooral na de Russische Revolutie van 1917) en zich in de politiek gaan mengen, inboeten aan literaire esthetiek.⁹³ Het betreft een vraagstuk dat sindsdien velen heeft beziggehouden.

Helman onderscheidt in het bewuste artikel twee categorieën schrijvers: degenen die alleen esthetische waarden nastreven en degenen die in de eerste plaats op zoek zijn naar sociale verbetering en revolutie. Beide categorieën zou een tragisch lot beschoren zijn. De pure estheticus raakt elke dag meer geïsoleerd. Zijn tragedie is dat hij denkt het beste en mooiste van de hele wereld in handen te hebben, maar dat het bijna niemand meer interesseert. Een gekwelde wereld heeft geen aandacht voor zijn esthetische juweeltjes. De wereld wordt niet zozeer on-esthetisch of anti-esthetisch, maar eerder a-esthetisch, d.w.z. gevoelloos en verruwd, a-pathisch voor al wat mooi is. De pure esthet is tragisch eenzaam, een 'laatste der Mohicanen', aldus de schrijver.

Maar ook de schrijver die zich een weg zoekt naar de massa is tragisch. Hij wil niet alleen tonen dat hij revolutionair is in zijn sociale overtuigingen, maar ook in zijn literatuur. Hij voelt het als zijn plicht een nieuwe, maar nog niet-gedefinieerde weg in te slaan. Deze weg laat geen tijd en ruimte voor esthetiek. De pure schoonheid is voor hem het gelukkige land van zijn jeugd dat voorgoed voorbij is. Hij moet dit land de rug toekeren om nieuw braak land te bebouwen. Hij moet zijn stem verheffen in de massale verwarring, maar hoe een harmonieus lied aan te heffen midden in het tumult van de strijd?

⁹² Visée, Anneke. *Een intertextuele lezing van Albert Helmans De dolle dictator en Ramon del Valle-Inclans Banderas de Tyrán*

⁹³ Mutatis mutandis geldt dit ook voor het Zuid-Amerikaanse subcontinent na de Mexicaanse Revolutie van 1910-1917

Een totaal andere manier om zich uit te drukken is vereist. Zo moet de revolutionaire auteur wel sensationeel worden gebruikmakend van zijn artistieke vermogen.

Maar waarom, vraagt Helman/Lichtveld zich af, is dit artistieke element zo schaars in de zogeheten revolutionaire literatuur van onze tijd? Is er geen manier om die tragische afgrond tussen beide categorieën te overbruggen? Kan de revolutionaire auteur op een dag niet tegemoetkomen aan de noodzakelijke esthetische normen? En is het niet mogelijk dat een pure estheet revolutionair wordt zonder aan niveau in te boeten? Als de estheet van zijn voetstuk afstapt gaat hij op in de massa of verliest zichzelf. Dat is, aldus Helman/Lichtveld, de tragedie van een aantal auteurs die op een gegeven moment revolutionair werden. Hij noemt Barbusse en Gide, die als vele anderen geen goed werk meer zouden hebben geproduceerd sinds ze zich in de politiek mengden. Vervolgens geeft Helman/Lichtveld een 'kans' aan de revolutionaire auteur, als die talent heeft. Hij kan het esthetische niveau van onze cultuur bereiken, mits hijzelf aan bepaalde voorwaarden voldoet: revolutionair worden als schrijver moet niet betekenen dat je politicus wordt of je aan de politiek wijdt of je aansluit bij een politieke partij. Dat zou een 'FATALE VERGISSING' zijn (Lichtveld 1937). Deze woorden staan in het artikel met hoofdletters. Een revolutionaire schrijver heeft alleen in zijn kwaliteit van schrijver de verplichting revolutionair werk te leveren en dat kan hij alleen maar, als hij doordrongen is van een revolutionair sentiment als gevolg van de overtuiging dat het menselijk leven op een hoger, een rechtvaardiger plan gebracht moet worden. Het gaat dus om een revolutionaire levenshouding, die tot uitdrukking moet komen in zijn artistieke werk, wil dat revolutionair zijn. Helman heeft het hier duidelijk ook over zichzelf. Hij zou zijn hele leven op een afstand blijven van collectief georganiseerde structuren en zich steeds meer profileren als anarcho-socialist. Het loont de moeite een door mij al eerder geciteerde uitspraak van Helman, relevant met dit thema, te herhalen:

"(...) door goed te schrijven (...) doe je meer voor het verbeteren van de wereld dan wanneer je je bij de een of andere groepering aansluit" en "Je kunt het socialisme in een roman aan de man of bij de mensen brengen (...) Je kunt ook een algemenere humaniteit, waarin het socialisme een functie heeft, bevorderen door wat je schrijft" (Bundel Zesde Caran-conferentie 2023: 154).

Achter de met hoofdletters geschreven kreet 'dat is een fatale vergissing' is het niet moeilijk voor de Helman-kenner zijn eigen ervaringen te proeven in Spanje in de periode die voorafging aan zijn vlucht naar Mexico in 1937. Was hij te politiek geweest en had hij de

klappen opgevangen die daarvan het gevolg waren? De ziet er wel naar uit. Dat de hele kwestie hem al jaren bezighield, moge ook blijken uit de overpeinzingen en de gesprekken in deel III van het lijvige *Waarom niet* (1933) en de redenen die hij later zou opgeven waarom hij zijn Hitlerkritiek verpakt had in een boek over de Argentijnse dictator Juan Manuel de Rosas: *De dolle dictator* (1935). De auteur moet onverzoenlijk zijn wat de esthetiek betreft, maar ook in zijn revolutionaire houding en denken. Zijn bekwaamheid als revolutionair is uiteindelijk onontbeerlijk voor zijn artistieke en literaire vermogen, luidt de slotsom.

Dan komt de hamvraag: kan vandaag de dag een auteur wel bestaan die aan beide voldoet? Dus zowel aan zijn verplichtingen als estheticus als aan zijn tijdsgebonden revolutionaire verplichtingen? Kan een revolutionaire literatuur ontstaan die volledig voldoet aan de behoeftes van het moment? Helman/Lichtveld gelooft van wel, binnen de tijdsomstandigheden, zoals 'hier in Mexico'. Van de geschiedenis kun je veel leren in dit opzicht, namelijk welke de gunstige omstandigheden zijn en welke niet. Als voorbeeld van een revolutie die "in de stricte zin van het woord" geen revolutionaire literatuur heeft opgeleverd, haalt de schrijver de Franse Revolutie aan. Dat kwam doordat het een burgerlijke revolutie was, waarin de auteurs als burgerlijke auteurs handelden, burgerlijke critici bleven binnen een realiteit die uiteindelijk in alles burgerlijk was gebleven. De schrijver kan in die dagen niet anders dan zijn toevlucht nemen in de romantiek, een typisch burgerlijke activiteit, 'de romantiek van het eerste uur'. Deze primitieve Europese romantiek, aldus Helman/Lichtveld, waaruit de grote bijna universele stroming van de romantiek voortkwam, "is niets meer dan de consequentie van een mislukte burgerlijke revolutie". Dickens wordt genoemd, die geen revolutionair schrijver was ondanks zijn sociale kritiek, en Balzac, Zola. Hun revolutionaire opwellingen zouden van meet af aan al verstikt zijn in hun 'esthetiserende overtuiging' dat elke sociale revolutie een "SLECHTE ZAAK is, die alleen maar lelijkheid, puinhopen en chaos met zich meebrengt". Tolstoj wordt aangehaald als illuster voorbeeld van deze houding. Hij schreef immers voor "de bezittende klasse die de schrik te pakken had van elke revolutionaire poging". Met zijn schrijven zette hij de vernederde bevolking aan tot geduld en christelijke volgzzaamheid. Hetzelfde geldt voor Dostoevski, die ondanks zijn rebelse geest met zijn *De idioot* moeilijk de aandacht van een hongerende arbeidersklasse kon trekken. In heel zijn werk pleitte hij voor minachting voor het aardse leven en de 'condition humaine'. Helman/Lichtveld trekt in zijn artikel van leer tegen literaire giganten, maar wil misverstan-

den vermijden door aan zijn relaas toe te voegen dat genoemde auteurs een 'SPECIALE EN DIALECTISCHE' functie hebben in de geschiedenis en daarom moeten zij in aanmerking genomen worden. Zijn beoordeling mag ons dan ook niet verhinderen te genieten van de "esthetische waarde die hun genie ons schonk".

Helman/Lichtveld heeft zich in dit artikel ingelaten met een debat dat een heet hangijzer was en in de jaren 1920 en 1930 van de vorige eeuw tot verhitte discussies zou leiden. In wezen is het thema altijd blijven spelen, tot op heden, zij het in verkaptere vorm en eventueel met een andere terminologie. Al naargelang de tijd en de omstandigheden komt het op de voorgrond of vertrekt weer meer naar de achtergrond.

De Russische revolutie, zo vervolgt Helman/Lichtveld zijn artikel, maakte radicaal een einde aan alle achterlijke opvattingen over en in de literatuur. Miljoenen analfabeten leerden lezen en gingen vooral op zoek naar wat zij tot dan toe hadden horen ophemelen. Toen zij ontdekten dat alle literaire 'mooiigheid' hun vreemd was, namen zij een anti-esthetische houding aan als reactie. Daarom kreeg de sovjet-auteur een enorme taak, namelijk een revolutionaire literatuur scheppen voor de nieuwe lezer/ het nieuwe publiek: het opkomende proletariaat. Dat kon hij, want hij was zelf de nieuwe mens, die in een nieuwe revolutionaire omgeving leefde. Toegegeven, aldus Helman/Lichtveld, de bureaucratie maakte dit proces van artistiek-revolutionaire verandering niet makkelijk, maar er zijn toch al genoeg boeken uitgekomen die het bewijs leveren van de geboorte van een nieuwe revolutionaire literatuur in de Sovjet-Unie. Het nieuwe lezerspubliek heeft in Rusland de geboorte van een revolutionaire literatuur mogelijk gemaakt, aldus Helman/Lichtveld daarmee zijn stelling bewijzend, dat waar gunstige omstandigheden zijn en een revolutionair volk, schrijvers opduiken die de gevoelens van de massa vertolken. Hij haalt twee voorbeelden aan van schrijvers, die volgens hem hier uitstekend in zijn geslaagd: Majakovski die de mogelijkheid aantoonde van een revolutionaire dichtkunst met hoge esthetiek en toch begrijpelijk voor de massa, en Gorki. In Mexico zal het niet anders gaan, aldus Lichtveld: "Deze nieuwe klasse lezers vormt de oase vol leven, die de esthetische kluisenaars van hun verlaten Olympus moet weghalen". Het nieuwe publiek verplicht de auteur haar het maximum van zijn artistieke mogelijkheden te bieden. De nieuwe klasse eist vol ongeduld en met alle recht zijn eigen Shakespeare op, zijn eigen Rembrandt en Beethoven, zijn eigen Cervantes en Goethe. De enige tragedie is nu die van degenen die zich niet kunnen aanpassen, aldus Helman/Lichtveld, die zijn artikel besluit met een ware lofzang op het literaire gebeuren in de Sovjet-Unie van die tijd.

Ik ben uitgebreid ingegaan op dit artikel omdat het ondanks de meeslepende bevoegenheid van de schrijver, een knap voorbeeld is van hoe je in een notendop de essentie kunt samenvatten van een groot-schalig historisch gebeuren. En niet te vergeten: hij richtte zich op een Mexicaans publiek dat net een onvoltooide revolutie achter de rug had op een continent waar het debat esthetiek-politieke inhoud in de kunst veel langer dan in Europa niet aan intensiteit heeft ingeboet.

Albert Helman als vertaler

In het Voorwoord op zijn beknopte overzicht van de geschiedenis van het eiland Tobago getiteld *Waar is Vrijdag gebleven?* (1983) dat aanvankelijk in het Engels was geschreven, zet Helman een paar interessante denkbeelden uiteen over vertalen en schrijven in een vreemde taal. Het leek hem interessant om ook eens zichzelf te vertalen na zijn talloze kleinere geschriften en "een bakkersdozijn boeken uit diverse talen in het Nederlands te hebben vertaald" en wel uit een 'vreemdtalig origineel'. Vertalen had hij vooral gedaan, bekent hij, "als vaardigheidstraining voor het oplossen van bepaalde taal- en stijlproblemen, zoals een 'instrumentalist zijn vingeroefeningen en études speelt". 'Gangbaar Hollands' heeft hij altijd moeilijk gevonden, laat staan dus een 'vreemde' taal, waarin zijn artikelen en speeches hem nooit helemaal bevredigd hadden. Om vlot te schrijven in een vreemde taal moet je vanaf de eerste conceptie in die taal denken en niet vertalen uit je gewone dagelijkse denktal. Helmans conclusie was dat je in de volle zin van het woord tweetalig moest zijn – dus in meer dan in één taal denken – om een natuurlijk aan-doend product voort te brengen. Maar het omgekeerde? vraagt hij zich dan af. Dus terugvertalen in je eigenlijke 'eigen' taal, als je niet zo tweetalig bent dat je van kindsbeen af die andere taal al hebt aangeleerd? Uiteindelijk ben je helemaal heer en meester over je eigen tekst in een vreemde taal. Helman vond het een experiment waard. Zijn conclusie was dat

"de altijd al bestaande neiging tot 'bewerken' of 'verhelderen' die een gewetensvolle vertaler meestal tracht te onderdrukken of met een beroep op zijn vindingrijkheid en zijn vermogen om compromissen te sluiten tot een minimum tracht te beperken, zich, nu het om 'eigen' werk ging, zó sterk liet gelden, dat ik niet bij machte geweest ben haar aan banden te leggen, hoewel dit aanvankelijk toch in mijn bedoeling lag".

Vertaal dan ook nooit jezelf, luidde voor hem de les, want het draait toch uit op 'bewerken'. Helmans opmerkingen in dit korte Voorwoord

over vertaalproblematiek leveren stof op tot veel discussie, zeker in gebieden waar meertaligheid troef is. Helman heeft verder geen vertaaltechniektheorie ontwikkeld, maar wel imposant vertaalwerk op zijn naam staan uit diverse talen. Uit bovenstaand relaas moge blijken dat Albert Helman zijn mannetje stond als taalkundige, literatuurcriticus/ - theoreticus en vertaler.

Verwijzingen

- Mutyama, Surinaams Tijdschrift voor cultuur en geschiedenis (1993). Jaargang 4, nummer 5.
- Rutgers, Wim, (1954). De brug van Paramaribo naar Willemstad, "Taalpolitiek in de jaren vijftig". Dbnl 2017.
- Eersel, Hein, (1993). Mutyama. "Lou Lichtveld, het Sranantongo en het Nederlands."
- Bundel Vijfde CARAN-conferentie in Paramaribo, 27-30 november 2019
- Van Kempen, Michiel (2016). Rusteloos en Overal. In de Knipscheer.
- Van Aert, Annemarie (1998). Albert Helman als hispanoloog. Bijdragen tot een bio-bibliografie. Doctoraalscriptie Spaanse Taal en Letterkunde. Nijmegen, december 1998.
- Helman, Albert (1992). Mexico zingt. In de Knipscheer.
- Helman, Albert (1941). De put der zuchten. Oude en nieuwe spaanse dichtkunst. Vertaald en ingeleid door Albert Helman. Van Loghum Slaterus' Uitgevers-Maatschappij N.V. Boekhandel "Plus Ultra" Arnhem-Amsterdam 1941.
- Helman, Albert (1946). Teutonenspiegel. Een les in literatuur-geschiedenis. Amsterdam N.V. Amsterdamsche boek- en courantmij.
- Nietzsche, Friedrich (1944). Aldus sprak Zarathustra. De Twee Fonteynen, Driebergen.
- Lichtveld, Lou (1937). Nacimiento de una literatura revolucionaria. El Nacional, 30 september 1937.
- Helman, Albert (1983). Waar is Vrijdag gebleven? De Walburg Pers. Bundel met bijdragen voor de Zesde CARAN-conferentie in Curaçao, 9,10 en 11 december 2011.

••••

12. IMPLEMENTATIE DIDACTISCHE WERKVORMEN BIJ TEKSTANALYSE

USHA BALEGAR, ANTON DE KROM UNIVERSITEIT, SURINAME



In Suriname is het Nederlands de officiële voer- en schooltaal; dat betekent dat beheersing ervan, zowel schriftelijk als mondeling, nodig is om op adequate wijze te kunnen functioneren in de maatschappij. Een vorm van schriftelijke taalbeheersing is tekstanalyse; een struikelblok voor veel leerlingen, die immers veelal meertalig zijn en dus de nuances van het Nederlands niet of in mindere mate beheersen. Welke (thuis)talen de leerlingen spreken is mede afhankelijk van de regio waar zij wonen.

Bij de opleiding Nederlands op het Instituut voor de Opleiding van Leraren (IOL) moeten de studenten bij het vak Praktijkonderzoek onderzoek in de praktijk verrichten. Recent is door hen onderzocht wat de oorzaken zijn van de slechte resultaten bij het onderdeel Tekstanalyse op basisschoolniveau en voortgezet onderwijs op junioreniveau in het district Nickerie. Verder is middels een implementatie in het district Nickerie op twee scholen (een basisschool en een school op junioreniveau) aangetoond dat de resultaten van het onderdeel Tekstanalyse verbeterd kunnen worden.

In deze paper ga ik eerst in op de meertalige samenleving, die Suriname is. Vervolgens worden de resultaten van het vooronderzoek en de uitkomsten van de implementatie van de didactische werkvormen besproken bij het onderdeel Tekstanalyse in het district Nickerie.

Als voormalige Nederlandse kolonie heeft Suriname het Nederlands behouden als officiële taal na de onafhankelijkheid in 1975. Het wordt gebruikt in formele situaties en is de instructietaal in het onderwijs.

Het Sranan

Rond het jaar 1651, toen de Engelse kolonisten de eerste Afrikaanse slaven naar Suriname haalden, ontstond op de plantages een pidgin (= een vereenvoudigde taal die ontstaat wanneer mensen met verschillende moedertalen, die elkaars taal niet kennen, elkaar toch proberen te begrijpen door bijvoorbeeld een paar woorden uit te wisselen en er gebaren bij maken om hun bedoeling te verduidelijken. Wanneer het contact lang genoeg duurt, kan zich op deze manier een nieuw taalsysteem vormen dat zich vervolgens verder ontwikkelt). Vanuit dit pidgin is later de creooltaal, het Sranan, ontstaan.

Charry et al (1983) geven aan dat een creooltaal in feite niets anders is dan een 'jonge taal'; een taal die in een recent verleden is ontstaan en gegroeid. Het Sranan is gebaseerd op het Engels en draagt ook sporen van het Nederlands, het Portugees en Afrikaanse talen. Het Sranan is de tweede taal in Suriname en vervult de functie van *lingua franca*, de algemene contacttaal, die van oorsprong een puur creoolse taal was en die tot op heden door alle etnische groepen wordt gesproken en ervaren als een taal van de eigen natie. Het is de taal die zich geleend heeft voor beïnvloeding van welke etnische groep dan ook. Naast Nederlands en Sranan zijn er veel andere talen die in Suriname worden gesproken. Enkele van de belangrijkste worden hieronder besproken.

Het Sarnámi

Het Sarnámi heeft zich ontwikkeld uit de talen die de eerste Brits-Indische contractarbeiders met zich meenamen in 1873. Daarnaast heeft het invloed ondergaan van de reeds aanwezige lokale talen. Deze contractarbeiders hebben, vanwege hun verschillende herkomstgebieden, een groot aantal talen meegenomen naar Suriname. Genoemd kunnen worden: Bhojpuri, Avadhi, Braj, Hindi, Urdu, Hindustani, Bazari-Hindustani, Sanskriet en Arabisch. Het Sarnámi is voornamelijk gebaseerd op het Bhojpuri en Avadhi van de noordoostelijke districten van Uttar Pradesh. Deze taal is evenals de andere Surinaamse talen in Suriname ontstaan. Ook hebben andere talen die in Suriname werden gesproken zoals het Engels, het Surinaams-Nederlands en het Sranan bijgedragen tot het ontstaan van het Sarnámi. Daarom kan gesteld worden dat behalve het Sranan, ook het Sarnámi een nationale taal is. Het wordt gesproken bij informele gelegenheden (thuis, etc.) en fungeert tevens als medium voor cultuuruitingen. Adhin (1987) introduceerde daarom in 1961 de term Sarnámi-Hindi (dit betekent letterlijk Surinaams-Hindostaans). Velen noemen het Sarnámi nog steeds 'Hindustani' of in het Nederlands 'Hindostaans', maar de officiële naam voor deze taal is het 'Sarnámi'. Sarnamispredikers leerden het Sranan, een creooltaal, spreken om met niet-Sarnamispredikers te kunnen communiceren.

Het Surinaams-Javaans

In 1890 kreeg Nederland toestemming om contractarbeiders te werven op het eiland Java, Indonesië. Na een lange zeetocht kwamen de eerste Javanen aan in Suriname waar ze op plantage Mariënborg te werk werden gesteld. De basis van het Surinaams-Javaans is het Javaans zoals dat op het eiland Java gesproken wordt, dat trouwens behoort tot de Austronesische taalfamilie. Het Surinaams-Javaans is

de taal die gesproken wordt door een groot deel van de nakomelingen van de immigranten uit het voormalige Nederlands-Indië. Niet alle immigranten waren Javaanstalig bij aankomst in Suriname, maar tijdens hun verblijf werden ze gedwongen het Javaans te leren. Net als het Sranan en Sarnami, is het Surinaams-Javaans een taal die in Suriname is ontstaan en we noemen het daarom een nationale taal. Het wordt gesproken bij informele gelegenheden (thuis, etc.) en fungeert eveneens als medium voor cultuuruitingen.

Naast reeds genoemde talen zijn er veel andere talen die in Suriname worden gesproken. Enkele van de belangrijkste zijn: het Aucaans.

Het Aucaans

Deze taal wordt gesproken door de marrons, afstammelingen van ontsnapte tot slaafgemaakte Afrikanen. Het ontstaan van het Aucaans is nauw verbonden met de geschiedenis van de marrons, afstammelingen van ontsnapte tot slaafgemaakte Afrikanen die zich in de 17^e en 18^e eeuw in het binnenland van Suriname vestigden. De wortels van het Aucaans liggen in West- en Centraal-Afrika, waar veel van de voorouders van de marrons vandaan kwamen. De tot slaafgemaakte mensen die naar Suriname werden gebracht, spraken verschillende Afrikaanse talen, waaronder Akan, Gbe, en Bantu-talen. Deze talen vormden de basis van het Aucaans, aangevuld met elementen uit andere talen waarmee de tot slaafgemaakte mensen in contact kwamen. Gedurende de periode van slavernij ontsnapten groepen tot slaafgemaakte Afrikanen van de plantages in Suriname en vestigden zich in de afgelegen regenwouden van het binnenland. Deze ontsnapte tot slaafgemaakte mensen, bekend als marrons, leefden geïsoleerd van de koloniale samenleving en ontwikkelden hun eigen gemeenschappen. In deze geïsoleerde gemeenschappen ontwikkelden de marrons hun eigen taal, een creooltaal die elementen van de verschillende Afrikaanse talen combineerde met invloeden uit het Engels, Nederlands en Portugees. Het Aucaans is een van deze talen. Door de lange periode van isolatie kon het Aucaans zich onafhankelijk ontwikkelen, waardoor het een unieke taal werd met een eigen grammatica en vocabulaire. Hoewel het Aucaans een sterke Afrikaanse basis heeft, bevat het ook invloeden van Europese talen, voornamelijk vanwege de contacten met Nederlandse en Engelse kolonisten. Het contact met andere marrongroepen in Suriname, zoals de Saramaccaners, heeft ook bijgedragen aan de ontwikkeling van de taal. Het Aucaans is een van de vele talen die bijdragen aan de linguïstische diversiteit van Suriname en vormt een belangrijk onderdeel van het culturele erfgoed van de marrons.

De meeste Surinamers zijn meertalig en gebruiken verschillende talen afhankelijk van de context. Veel mensen spreken naast Nederlands en Sranan ook hun etnische taal en soms nog andere talen. Hoewel Nederlands de officiële instructietaal is, wordt erkend dat niet alle Surinaamse kinderen het Nederlands als moedertaal hebben. Dit heeft geleid tot discussies over het onderwijsbeleid en de taalvaardigheid van studenten. De taalsituatie weerspiegelt de diverse culturele samenstelling van Suriname. Het behoud van verschillende talen weerspiegelt de trots en het behoud van culturele identiteit binnen de diverse bevolkingsgroepen. Hoewel Nederlands de officiële taal is, speelt elke taal in Suriname een belangrijke rol bij het definiëren van de nationale identiteit. Het behoud en de erkenning van de verschillende talen dragen bij aan de culturele diversiteit die kenmerkend is voor Suriname.

Bij de opleiding Nederlands op het Instituut voor de Opleiding van Leraren moeten de studenten bij het vak Praktijkonderzoek een onderzoek in de praktijk verrichten. Recent is door hen onderzocht wat de oorzaken zijn van de slechte resultaten bij het onderdeel Tekstanalyse op twee schoolniveaus, basisschool en voortgezet onderwijs op junioreniveau, in het district Nickerie. De conclusies die zijn voortgevloeid uit het vooronderzoek zijn dat de leerlingen de vragen bij Tekstanalyse niet begrijpen, omdat zij een laag woordenschatniveau bezitten. Ze houden niet van lezen en doen zelf ook geen moeite om nieuwe woorden te leren. De leerlingen communiceren veel in het Sarnami, zowel thuis als onderling op school. Bovendien lezen de leerlingen niet graag boeken.

De studenten van het IOL van het district Nickerie hebben, onder supervisie van hun vakdocent Usha Balesar MSc, vanuit het vooronderzoek een aantal aanbevelingen gedaan en enkele van de aanbevelingen hebben zij tot een projectplan uitgewerkt en uitgevoerd. In dit artikel worden twee plannen beschreven, namelijk het bevorderen van lezen op een basisschool en een spelling BEE-activiteit ter bevordering van de woordenschat op vo-niveau in Nickerie.

De relevantie van deze praktijkonderzoeken wordt als volgt beschreven. Vernooy (2007) schrijft in zijn werk: hoe groter de woordenschat hoe beter de leerlingen de tekst begrijpen. Het is daarom heel erg van belang dat de woordenschat wordt uitgebreid bij leerlingen. Woordenschat is het fundament voor begrijpend lezen. Verder geven Stahl en Nagy (2006) aan dat uit leesonderzoek is gebleken dat leerlingen met een kleine woordenschat slechter in staat waren om uit de context de juiste betekenis van het woord te vermoeden. Dit werd veroorzaakt doordat zij te veel woorden uit de context niet kenden. Hierbij is het van belang dat er interactieve didactische werkvormen

worden toegepast om het begrijpend lezen bij Tekstanalyse te bevorderen.

Robbe (2011) geeft een aantal voorbeelden van mogelijke werkvormen om begrijpend lezen aan te bieden. Hij stelt vier criteria voor een goede werkvorm:

1. Aansluiting bij de beleavingswereld van de leerlingen: de werkvorm moet relevant en interessant zijn voor de leerlingen, zodat ze gemotiveerd raken om te lezen en te begrijpen wat ze lezen.
2. Differentiatie: de werkvorm moet mogelijkheden bieden om aan te sluiten bij verschillende niveaus en leerstijlen van leerlingen. Dit betekent dat er variatie moet zijn in moeilijkheidsgraad en in de manier waarop de opdracht kan worden aangepakt.
3. Interactie en samenwerking: de werkvorm moet ruimte bieden voor interactie tussen leerlingen, bijvoorbeeld door groepswerk of discussie. Dit stimuleert de ontwikkeling van begrijpend lezen doordat leerlingen van elkaar leren en samen betekenis geven aan teksten.
4. Actieve betrokkenheid: de werkvorm moet leerlingen actief betrekken bij het leesproces, bijvoorbeeld door hen vragen te laten stellen, voorspellingen te laten doen of door hen zelf een deel van de tekst te laten schrijven of bewerken.

Deze criteria zorgen ervoor dat leerlingen op een effectieve en motiverende manier aan hun begrijpend leesvaardigheid werken.

Op zowel de basisschool als op de school op vo-niveau zijn enkele didactische werkvormen geïmplementeerd om na te gaan of deze bevorderend werken voor Tekstanalyse voornamelijk begrijpend lezen. Op de basisschool zijn verschillende didactische werkvormen toegepast zoals voorspellen, stille brainstorm en personage-context. Hieronder worden enkele van de didactische werkvormen die werden geïmplementeerd, in het kort beschreven.

Voorspellen

Middels plaatjes van een bepaald verhaal moesten de leerlingen voorspellen wat er zou gebeuren in het verhaal. Opvallend was dat de leerlingen daarna zelf vroegen om het verhaal te lezen, want ze waren enthousiast om na te gaan of hun voorspelling klopte.

Personage-context

Nadat de leerlingen het verhaal intensief hadden gelezen, moesten ze de personages bij de juiste contexten (plaatjes) plaatsen. Bij een van de andere verhalen kregen de leerlingen de opdracht om het proces van de rijstbouw uit te leggen, omdat het verhaal over rijstbouw ging. De leerlingen kregen ook delen van de samenvatting van het verhaal door elkaar, die moesten ze in de chronologische volgorde plaatsen.

De studenten die deze werkvormen hadden toegepast, kwamen tot de conclusie dat de leerlingen gemotiveerd waren om meer verhalen te lezen en ze begrepen de verhalen.

Spelling BEE

De spelling BEE-activiteit is als werkvorm toegepast voor de uitbreiding van de woordenschat ten behoeve van het begrijpend lezen.

De werkwijze die is gehanteerd:

- De klas wordt in groepen verdeeld, waarbij elke groep de kans krijgt om hun spellingvaardigheden te demonstreren. Voorafgaand aan het spel krijgen de leerlingen instructies over hoe het spel zal verlopen.

- Elke groep krijgt een lijst met woorden die ze samen moeten door-nemen en oefenen. Het doel is om de correcte spelling van de woorden te begrijpen en te onthouden. Iedere groep kiest vervolgens een leerling die het woord namens de groep zal spellen.

- Wanneer het spel begint, komt de gekozen leerling naar voren, spelt het toegewezen woord en geeft aan wat het betekent. Als het woord correct wordt gespeld en de betekenis is ook correct, verdient de groep een punt. Een leerkracht kan de woordenlijst beheren en beslissen welke groep als eerste aan de beurt is.

Deze werkvorm stimuleert niet alleen individuele betrokkenheid, maar ook samenwerking binnen de groepen. Het competitieve element moedigt leerlingen aan om actief deel te nemen aan het leren van spelling en woordenschat. Het is een leuke en educatieve manier om de taalvaardigheden van leerlingen te versterken.

Resultaten implementatie didactische werkvormen

Het is van groot belang dat leerkrachten meer interactie hebben met leerlingen om goede resultaten te behalen. Hierbij is differentiatie, oftewel het aanpassen van de les aan verschillende niveaus, essentieel. Helaas weten veel vakcollega's niet zo goed hoe ze de beperkte woordenschat van leerlingen effectief kunnen aanpakken. Dit vormt de belangrijkste motivatie voor dit onderzoek. Een goede woordenschat is niet alleen cruciaal voor het begrijpen van teksten, maar het heeft ook invloed op alle vakken, niet alleen op het vak Nederlands. Daarom is het van belang om woordenschatonderwijs te integreren in alle lessen en vakken. Door actief te werken aan het vergroten van de woordenschat, kunnen we de leerlingen beter voorbereiden op het begrijpen van diverse onderwerpen en teksten. Zo wordt de basis gelegd voor een breder begrip en succes in verschillende schoolvakken.

Conclusies

In dit deel worden de conclusies die kunnen worden getrokken van de praktijkonderzoeken over didactische werkvormen geschreven. Meertaligheid heeft wel invloed op het onderdeel tekstanalyse, want meertalige leerlingen kunnen variaties in zinsstructuur en woordgebruik herkennen, wat hen kan helpen om de betekenis van teksten in verschillende talen beter te begrijpen en te analyseren. Leerlingen die meerdere talen spreken, hebben vaak een beter begrip van culturele contexten, wat kan helpen bij het interpreteren van teksten die zijn geschreven in verschillende culturele omgevingen. Verder zijn meertaligen vaak beter in staat om te schakelen tussen verschillende concepten en perspectieven, wat een voordeel kan zijn bij het analyseren van complexe teksten.

De leerlingen van de bovengenoemde schoolniveaus houden niet van lezen en vinden de teksten moeilijk. Het is een veelvoorkomend probleem dat leerlingen moeite hebben met lezen en teksten vaak als moeilijk ervaren. Deze praktijkonderzoeken hebben uitgewezen dat de volgende strategieën kunnen helpen om dit probleem aan te pakken:

- Koppel teksten aan hun interesses: zoek boeken, artikelen of verhalen die aansluiten bij de interesses en hobby's van de leerlingen.
- Gebruik actuele onderwerpen: nieuwsartikelen of verhalen die verband houden met actuele gebeurtenissen kunnen meer boeien.
- Niveau aanpassingen: zorg ervoor dat teksten passen bij het leesniveau van de leerling.
- Gevarieerde materialen: gebruik verschillende soorten teksten zoals strips, graphic novels, poëzie en korte verhalen om variatie en interesse te stimuleren.
- Lees in groepjes: laat leerlingen in kleine groepjes lezen en erover praten. Dit kan helpen bij het begrijpen en het leuker maken van de activiteit.
- Discussies: organiseer klassendiscussies die voortbouwen op de gelezen teksten.
- Voorleesmomenten: regelmatige voorleesmomenten kunnen helpen om de interesse in lezen te vergroten.
- Tekstbegrip: leer leerlingen technieken zoals het maken van samenvattingen, het stellen van vragen tijdens het lezen, en het voorspellen van wat er gaat gebeuren.

- Complimenten en beloningen: geef positieve feedback op hun leesinspanningen en overweeg een beloningssysteem. Door deze strategieën toe te passen, kan het leesplezier en het leesbegrip van leerlingen aanzienlijk verbeteren.

Verwijzingen

- Adhin J. H. (1987) Bhasa: 'Waarom Hindi in Suriname'. Stichting Bhasa voor taal, cultuur en geschiedenis.
- Babel, maar geen spraakverwarring, Sranan. Cultuur in Suriname, Chandra van Binnendijk, Paul Faber – DBNL
- Charry D., Koefoed G. en Muysken P (1983) De talen van Suriname: 'Het ontstaan van het Sarnami'. Uitgeverij Coutinho, Bussum.
- Gobardhan-Rambocus L. (2006): De Surinaamse meertaligheid. OSO: Tijdschrift voor Surinaamse taalkunde, letterkunde en geschiedenis. Jaargang 25. DBNL.
- Kroon S. en Yagmur K. (2012): Meertaligheid in het onderwijs in Suriname. Nederlandse Taalunie. Universiteit van Tilburg.
- Stahl, S. A., & Nagy, W. E. (2006). Teaching word meanings. Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Robbe (2011): Begrijpend lezen. Noordhoff Uitgevers
- Vernooij (2007): Effectief leesonderwijs. Projectbureau Kwaliteit voor de implementatiekoffer van site www.schoolaanzet.nl en www.taalpilots.nl.



Na haar voordracht coördineert Usha Balesar een werksessie in de aula.

••••

13. 'HET KOLONIALE VUIL OPRUIMEN'. ARUBAANSE ONDERWIJSPROBLEMEN IN HISTORISCH PERSPECTIEF

JAN BANT, RADBOUD UNIVERSITEIT, NIJMEGEN



De titel en het motto van het Arubaanse tijdschrift *Feneta*, dat verscheen tussen 1969 en 1971, waren goed gekozen: het Papiamentse woord *feneta* betekent speld en die speld kon en moest prikken: *Feneta ta hinka*.⁹⁴ In de kleine twee jaar van zijn bestaan verschenen er 23 nummers van het blad. Elk nummer bevatte enkele in het Papiaments geschreven artikelen over onder andere regionale en lokale politieke ontwikkelingen, onderwijs en taalpolitiek. Eén ding hadden de artikelen gemeen: de toon waarin ze waren geschreven. "We zijn er om alles te observeren en ons commentaar erop te geven," noteerde de redactie als reactie op de kritiek die ze kreeg op het eerste nummer van augustus 1969 (*Feneta*, 1969).⁹⁵

Ook in de Arubaanse tijdschriften *Vorm* (1970-1976) en *Skol i Komunitat* (1976-1989) stonden kritische artikelen over lokale en internationale ontwikkelingen op politiek, educatief en cultureel gebied. *Vorm* was, anders dan *Feneta*, vrijwel geheel in het Nederlands geschreven en richtte zich op een specifieke groep lezers: de leden van de lerarenvakbond VLA (Vakbond Leerkrachten Aruba). Met ingang van het mei-nummer van 1975 kon het blad ook worden gekocht door geïnteresseerden die geen VLA-lid waren en nam het aantal Papiamentstalige artikelen toe. In 1976 veranderde het blad zijn naam in *Skol i Komunitat*, ongeveer op hetzelfde moment dat de VLA van naam veranderde in SIMAR (Sindicato di Maestro di Aruba). Enkele oud-redacteuren van *Feneta* traden toe tot de redactie, het aantal lezers groeide en de toon van het blad werd scherper en maatschappijkritischer.⁹⁶

Na een korte beschrijving van de historische context waarin *Feneta* en *Skol i Komunitat* werden gepubliceerd, gaat dit artikel in op de inhoud van beide tijdschriften, waarbij er met name aandacht zal zijn voor de

⁹⁴ Dit artikel is een ingekorte bewerking van de masterscriptie die Jan Bant schreef voor de studie *Colonial and Global History* aan de Universiteit Leiden. Voor de volledige scriptie, zie: <https://coleccion.aw/show/?BNA-DIG-TESIS-BANT-JAN-2021>.

⁹⁵ De meeste citaten die in dit artikel worden aangehaald zijn door de auteur vertaald uit het Papiaments.

⁹⁶ Alle edities van *Feneta* en *Skol i Komunitat* zijn te raadplegen via Coleccion Aruba (coleccion.aw), de digitale hub van het Arubaanse Nationaal Archief, de Nationale Bibliotheek en andere erfgoedinstellingen.

uitgedragen visie op het Arubaanse onderwijs en de taal waarin dit onderwijs werd gegeven. We zullen zien dat beide thema's volgens genoemde tijdschriften essentieel zijn wil een volwaardig dekolonisatieproces kans van slagen hebben op Aruba. Daarbij moet genoemd worden dat Feneta en Skol i Komunidat dekolonisatie zagen als iets dat de politiek oversteeg: het ging niet alleen om politieke status, maar ook om het dekoloniseren van cultuur en samenleving.

Arubaanse tijdschriften in een regionale en historische context

De tweede helft van de 20e eeuw was een veelbewogen tijd in het Caribisch gebied. Vooral vanaf de jaren zestig was er op veel plaatsen sprake (van al dan niet gewelddadige) dekolonisatie- en onafhankelijkheidsbewegingen, die zich vaak manifesteerden in samenwerking met groeperingen en partijen die opkwamen voor de emancipatie van achtergestelde groepen in de samenleving. Het Nederlands-Caribisch gebied was geen uitzondering: op Curaçao vond in 1969 een gewelddadige arbeidersopstand plaats. Op trinta di mei stond Willemstad deels in brand: "Een uit de hand gelopen arbeidsconflict was uitgelopen op een revolte waarin sluimerende ressentimenten over ongelijk verdeelde welvaart en raciale barrières tot ontlading kwamen," schrijft historicus Gert Oostindie (Oostindie, 1999). Op Aruba kwam het nooit zover, maar was er wel sprake van een belangrijke dekolonisatiebeweging, die vanaf begin jaren zeventig onder leiding van Betico Croes en de door hem opgerichte Movimiento Electoral di Pueblo (MEP) steeds meer inhoud en vorm kreeg. Het ging Croes en de zijnen niet om een volledige onafhankelijkheid van Nederland, maar om een Status Aparte binnen het Koninkrijk, een eigen positie los van de andere eilanden van het in 1954 gevormde land de Nederlandse Antillen. Aangezien er vooral werd gestreefd naar een afscheiding van het bestuurlijke "hoofdeiland" Curaçao, richtte de beweging zich voor een belangrijk deel op de (vermeende) verschillen tussen Arubanen en Curaçaoënaars (Razak, 1998; Alofs, & Merckies, 2001).

Opmerkelijk genoeg was de gemeenschappelijke moedertaal van de meeste Arubanen en Curaçaoënaars, het Papiaments, een twistpunt. Het betrof met name de schrijfwijze van de taal. Op Curaçao gaf men de voorkeur aan een fonologische spelling, waarbij woorden gespeld worden zoals ze worden uitgesproken. Aruba gaf daarentegen de voorkeur aan een etymologische spelling, waarbij de oorsprong van de woorden (Spaans, Portugees) de spelling bepaalt. Deze spellingstrijd vond, ironisch genoeg, plaats in een situatie waarin binnen het onderwijs helemaal geen plaats was voor het Papiaments. Het Arubaanse onderwijssysteem was volgens taalwetenschapster Joyce Pereira destijds een "copy-paste neo-colonial model of education" (Pereira, 2018).

Met andere woorden: het onderwijssysteem van Aruba was vrijwel volledig hetzelfde als in Nederland. Het systeem was daardoor, zo concludeerde linguïste Anna Cornelia Prins-Winkel in 1973 in haar proefschrift *Kabes duru?* voor 80% van de Arubaanse leerlingen ongeschikt, grotendeels omdat de onderwijstaal een vreemde taal was voor de leerlingen (Prins-Winkel, 1973).

Feneta en Skol i Komunidat ontstonden en bestonden binnen deze context van globale, regionale en lokale dekolonisatiebewegingen en een op koloniale leest geschoeid falend onderwijssysteem waarin voor de moedertaal van de meeste kinderen geen plaats was. Met het pleiten voor emancipatie en een andere visie op dekolonisatie dan de dominante Status Apartebeweging, schaarden beide bladen zich in een Caribische traditie van kritisch-geëngageerde tijdschriften. Volgens antropoloog Harry Hoetink bestond er in het Caribisch gebied in de tweede helft van de twintigste eeuw een beweging van vaak in het buitenland geschoolde lokale intellectuelen die hun kritische visies uitten via "special periodicals" (Hoetink, 1973). Voorbeelden hiervan zijn *Abeng* op Jamaica, *Kambio* en *Vitô* op Curaçao, en *Tapia* in Trinidad en Tobago. In deze tijdschriften analyseerden "kritische intelligentsia" de sociale, culturele en politieke problemen die waren ontstaan als gevolg van het Europese kolonialisme, en droegen zij, vaak radicale, oplossingen daarvoor aan.

Educatieve vervreemding en de functie van onderwijs

Een van de onderwerpen waar Feneta en Skol i Komunidat zich regelmatig over uitlieten, was de gebrekkige aansluiting van de op de scholen aangeboden lesstof bij de alledaagse Arubaanse en regionale realiteit. Al in het allereerste nummer van Feneta stelde de redactie: "Wat goed is voor Nederland, hoeft niet goed te zijn voor de Antillen. Wij zijn compleet verschillend en daarom hebben we een systeem nodig dat past bij de Antillen, het Caribisch Gebied en Zuid-Amerika" (Feneta, 1969). School- en onderwijssystemen komen volgens de redactie voort uit de maatschappijen waarin deze bestaan, en horen de doelen van die maatschappijen te dienen. Het Nederlandse onderwijssysteem was in vrijwel identieke vorm op Aruba overgenomen en sloot niet aan bij de Arubaanse realiteit. Het resultaat van het falende onderwijsstelsel was volgens Feneta een passieve maatschappelijke houding van Arubaanse burgers: "nog steeds kunnen we de kracht niet vinden om op te staan en de dingen voor onszelf te regelen" (Feneta, 1969).

De discussie over de gebrekkige maatschappelijke aansluiting van het Arubaanse en Antilliaanse onderwijs ging verder in Skol i Komunidat. Ronald Donk betoogde in 1977 in een driedelige artikelenreeks dat "het

geschiedenisonderwijs in de Nederlandse Antillen nog zeer veel te wensen overlaat" (Skol i Komunidat, 1977). Het gevolg was duidelijk: "het voortdurend vervreemdingsproces van het Antilliaanse kind ten opzichte van eigen land, volk, milieu en cultuur" (Skol i Komunidat, 1977). De ontevredenheid met de vakken geschiedenis en aardrijkskunde werd bevestigd in een enquête gehouden onder Arubaanse onderwijzers. Ruim 80% van de ondervraagde onderwijzers was ontevreden over de methode en de stof die behandeld moest worden. Die was niet aangepast aan de Arubaanse realiteit en te veel gericht op Nederland. De vakkencombinatie geschiedenis-aardrijkskunde "verheerlijkt de W.I.C. en verzacht de slavernij" en "de methode ademt een sterk kolonialistische en Nederlandse mentaliteit" (Skol i Komunidat, 1978). En dat terwijl juist sociaal-culturele schoolvakken als geschiedenis en aardrijkskunde een waardevolle bijdrage zouden kunnen leveren aan daadwerkelijke politieke en mentale dekolonisatie, omdat "Door de dekolonisatie men [...] juist naar een eigen identiteit [zocht] en [...] men natievorming benadrukte" (Skol i Komunidat, 1978). Geschiedenisonderwijs kon en moest hieraan bijdragen door de ontwikkeling van "Antilliaans nationalisme in gunstige zin" (Skol i Komunidat, 1978).

In Skol i Komunidat werd er veelvuldig aandacht besteed aan de functie die onderwijs zou moeten vervullen in een dekoloniserende maatschappij. Onderwijs moest volgens verschillende redacteuren politiek geëngageerd en emancipatoir zijn. In deze context is het gedachtegoed van kritisch pedagoog Paulo Freire relevant. Vooral zijn Pedagogiek van de onderdrukten uit 1970 was invloedrijk voor kritische onderwijsmensen in de Derde Wereld. Hij betoogde dat conscientização – "learning to perceive social, political, and economic contradictions, and to take action against the oppressive elements of reality" – een hoofddoel van onderwijs zou moeten zijn (Freire, 2017 [1970]). Onderwijs en docenten waren essentieel voor het creëren van een gelijke en geëmancipeerde samenleving. In een driedelige artikelenreeks gepubliceerd tussen april en juli 1976 schreven de SIMAR-leden Madonna Stephens, Frank Zaandam en Eric Rincones over de toepasbaarheid van het gedachtegoed van Freire op de Arubaanse onderwijssituatie: "We hebben onszelf en onze problemen herkend in de ideeën van Freire," concludeerden ze. Die herkenning was er omdat Freires werk zich voornamelijk richtte op (voormalige) gekoloniseerde samenlevingen (Skol i Komunidat, 1976). Stephens, Zaandam en Rincones vonden net als Freire dat "onderwijs moet leiden tot consciëntisatie" (Skol i Komunidat, 1976).

De consensus in Skol i Komunidat was dat onderwijs essentieel was voor de dekolonisatie van Aruba en de rest van de Nederlandse Antillen. In het aprilnummer van 1977, dat werd uitgebracht in samenwerking

met de onderwijsvakbonden van Bonaire en Curaçao, werd hier veel aandacht aan besteed. Er werd gesteld dat "een heroriëntatie van de heersende waarden en normen [...] die door de bevolking geaccepteerd en in de loop der tijd geïnternaliseerd wordt" essentieel is mochten de Nederlandse Antillen onafhankelijk worden (Skol i Komunidat, 1977). Vervolgens werd gesteld dat het onderwijs hierin een belangrijke taak had. Echter: "Het is duidelijk dat het huidige onderwijssysteem zowel kwa [sic.] structuur als kwa [sic.] inhoud niet op deze taak voorbereid is" (Skol i Komunidat, 1977). Een aantal jaar later werd opnieuw gewezen op het belang van het onderwijs: het kon worden gebruikt als "instrument van de bevrijding van de vreemde waarden, normen, oordelen en vooroordelen." Op Aruba was het onderwijs echter onvoldoende geschikt op dit doel te bereiken: "in het onderwijssysteem manifesteert onze afhankelijkheid t.o.v. Nederland zich duidelijker dan waar ook" (Skol i Komunidat, 1980).

In het februarinummer van 1980 werd de schuld van het falende onderwijssysteem gelegd bij de Arubaanse politieke elite. De politiek verantwoordelijken op Aruba waren volgens de redactie "niets anders dan de plaatsvervanger van de vroegere kolonisator" (Skol i Komunidat, 1980). Het onderwijssysteem ondersteunde de status quo, hetgeen de neokoloniale politici goed uitkwam. Zij waren dus niet gebaat bij een radicale koerswijziging die tegemoet zou komen aan de noden van de bevolking:

Via de vreemde taal, het Nederlands, als drager en overdrager van vreemde waarden en normen, wordt toegang verschaft tot die machtsposities van waaruit de toon aangegeven wordt in naam van de hele bevolking. [...] Het huidige onderwijssysteem ondersteunt en bestendigt door haar inhoud en werkwijze de bestaande maatschappelijke verhoudingen (Skol i Komunidat, 1980).

Als men een eerlijk en gelijkwaardig Aruba wilde, diende men dus te beginnen bij onderwijshervormingen.

Samengevat was de relatie tussen onderwijs en dekolonisatie volgens Skol i Komunidat als volgt: dekolonisatie, zowel op politiek gebied als op mentaal en cultureel gebied, kon alleen positieve gevolgen hebben als de mensen er goed op voorbereid waren. Op Aruba en in de Antillen was dit niet het geval – men was mentaal en psychologisch nog te afhankelijk. Onderwijs kon hier verandering in brengen, onderwijs kon de jonge generatie voorbereiden op onafhankelijkheid door mentale en emotionele dekolonisatie. Onderwijs kon een kritische geest kweken, kon consciëntiseren. Maar het educatieve systeem op Aruba was hier ongeschikt voor; zoals eerder benoemd faalde dit systeem volgens

Prins-Winkel voor 80% van de Arubaanse bevolking. Voordat het onderwijs een dekoloniale taak kon vervullen, moest het dus eerst zelf gedekoloniseerd worden. Volgens de Arubaanse kritische intelligentsia was de instructietaal het centrale probleem binnen het falende onderwijssysteem.

Taal en identiteit: instructietaal in het Arubaanse onderwijs

Een van de grote problemen in het Arubaanse onderwijs was de instructietaal. Aruba verkeerde in een situatie van diglossie, waar twee verschillende talen tegelijkertijd in dezelfde maatschappij bestaan: een "lage" volkstaal (Papiaments) en een "hoge" officiële taal (Nederlands). Elke taal had een eigen functie en positie binnen een hiërarchisch systeem (Devonish, 1986). De Arubaanse kritische intelligentsia wilden deze situatie van diglossie "opheffen" door de "volkstaal" ook te gebruiken als instructietaal in het onderwijs.

In het decembernummer van 1969 schetste de redactie van Feneta een dystopisch beeld van de positie van het Papiaments in het Arubaanse onderwijs. Niet alleen was Nederlands de instructietaal op de scholen, ook het spreken van Papiaments was verboden. Volgens Feneta was het Arubaanse onderwijssysteem onderdeel van het Nederlandse koloniale verdeel-en-heersbeleid. Nederland wilde de Arubaanse culturele identiteit "verwoesten" via een "dynamiet van minachting" (Feneta, 1969). Het resultaat: onderwijs slaat niet aan bij de leerlingen, veel van hen blijven zitten, ze leren geen enkele taal goed te gebruiken en ontwikkelen gevoelens van minderwaardigheid jegens hun eigen taal en cultuur. Feneta riep de lezer op tot actie: "school heeft Papiaments een trap gegeven, maar JIJ, waardeer het en accepteer het als je officiële taal" (Feneta, 1969). Tot het laatste nummer in 1971 bleef Feneta een dergelijke boodschap herhalen. Hoewel het tijdschrift wel een oplossing bood voor het instructietaalprobleem – "verbeter het systeem of breek het systeem compleet af" – gebeurde er in het tijdschrift weinig constructiefs op beleidsmatig gebied (Feneta, 1970).

Zoals gezegd begon Vorm halverwege de jaren zeventig een andere, meer kritische toon aan te slaan. In het blad verschenen bijdragen van mensen uit de onderwijswereld, waaronder enkele oud-Feneta redacteuren, met meer concrete analyses en oplossingen. De oorzaak voor het instructietaalprobleem moest volgens de redacteuren van Skol i Komunidad gezocht worden in het kolonialisme. In 1976 schreef Henry Habibe:

Onze eilanden waren van maritiem-strategische betekenis voor de West-Indische Compagnie. De Nederlandse economische belangen werden er goed behartigd. Daarna kwam de Shell. Men zag in dat er

ook onderwijs moest komen. Voor wie? Voor de kinderen van de Nederlandse Shellemployees natuurlijk! Want die mochten toch niet achterblijven? Of de Papiamentstalige kinderen dat onderwijs konden volgen, dat was niet hún probleem (Skol i Komunidat, 1976).

Het onderwijssysteem en de instructietaal waren een koloniaal residu, iets wat veranderd moest worden als Aruba werkelijk wilde dekoloniseren. Het was volgens Habibe aan de Arubaanse leerkrachten om hier wat aan te doen: "Nu moeten wij, landskinderen, het koloniale vuil opruimen" (Skol i Komunidat, 1976).

Een belangrijke impuls in de discussies ging uit van Kabes duru? het eerdergenoemde in 1973 verschenen proefschrift van de Curaçaose linguïste Anna Cornelia Prins-Winkel. Het onderwijs werkte volgens haar analyse het beste voor Nederlandssprekende kinderen uit goede sociaaleconomische milieus; leerlingen uit arme milieus met Papiaments als moedertaal waren het slechtste af, aangezien hun moedertaal niet de voertaal op school was. De resultaten van het onderzoek van Prins-Winkel beïnvloedden de kritische wending van de Arubaanse onderwijsvakbond met betrekking tot de instructietaal. Zo schreven VLA-bestuursleden C.W.A. Betram en J. van Dijk al in 1973:

Resumerende hoopt de VLA dat eenieder in het algemeen, maar de leidinggevendenden in onze maatschappij in het bijzonder [sic], slapeloze nachten zullen hebben of krijgen ten gevolge van dit interview [met Prins-Winkel]. De VLA heeft bewezen daadwerkelijk te willen werken in het belang van het Arubaanse kind. De verantwoordelijke leiders dienen echter de „tools” te geven, opdat de onderwijzers hun taak met meer plezier en betere resultaten kunnen uitvoeren (Vorm, 1973).

Omdat er halverwege 1975 voor de instructietaal "niets veranderd" was ten opzichte van 1973 en er een "groeiend onbehagen [heerste] t.o.v. het onderwijs op Aruba," organiseerde de VLA haar eerste onderwijscongres (Skol i Komunidat, 1975). Van 20 tot 24 oktober 1975 bespraken internationale en Arubaanse sprekers het "zittenblijversprobleem," dat voor velen direct gerelateerd was aan de instructietaal. Want hoewel het Arubaanse onderwijs "een natuurgetrouwe kopie van het Nederlandse" is, lag het aantal zittenblijvers op Aruba (30%) vele malen hoger dan in Nederland (7,4%) (Skol i Komunidat, 1975). Via dit thema kon een "goede totaalanalyse [...] ontstaan van de onderwijssituatie op Aruba" (Skol i Komunidat, 1975).

Al voor het congres gaf de kritische Skol i Komunidat-redacteur J.J. Coutinho zijn mening over het zittenblijversprobleem. Volgens Coutinho stond het onderwijssysteem in het verlengde van het economische systeem: "Ons onderwijs, net als onze economie, onze politici, etc., zijn

allemaal producten van [...] het kapitalistische productiesysteem" (Skol i Komunidat, 1975). Coutinho analyseerde het Arubaanse onderwijs hier op basis van de marxistische basis-bovenbouw maatschappijanalyse, waarbij de economische basis de maatschappelijke bovenbouw (bestaande uit onder andere politiek, kunst, onderwijs) bepaalt. Volgens Coutinho kon onderwijsverandering alleen plaatsvinden na systeemverandering. Het zittenblijversprobleem kon volgens hem pas opgelost worden als onderwijs bevrijdend zou werken: "Ons onderwijs zou het doel moeten hebben om te helpen in het creëren van de nieuwe mannen en vrouwen die ons volk zullen leiden op de weg naar daadwerkelijke vrijheid: DE VRIJHEID VAN UITBUITING!!!" (Skol i Komunidat, 1975). Coutinho leek hier te verwijzen naar de filosofie van de "nieuwe mens" van de Cubaanse revolutieleider Che Guevara. Deze nieuwe, geëmancipeerde mens zou dekoloniale, antikapitalistische en coöperatieve eigenschappen hebben (Serra, 2007). Aan kritische geluiden was bij het VLA-congres geen gebrek.

Het congres was volgens de VLA een succes: "Honderden Arubaanse leerkrachten hebben zich een week lang intens verdiept in hun onderwijssituatie, die door binnen- en buitenlandse deskundigen in lezingen van vele kanten werd belicht en geanalyseerd" (Skol i Komunidat, 1975). De resoluties van het congres werden in december 1975 gepubliceerd in Vorm/Skol i Komunidat. Belangrijk waren de resoluties met betrekking tot de instructietaal:

De inhoud van ons onderwijs dient aangepast te worden aan de lokale omstandigheden waarin het moet functioneren en dientengevolge is de voornaamste stap in die richting het introduceren van het Papiament als voertaal in het gehele kleuter- en basisonderwijs (Skol i Komunidat, 1975).

Het invoeren van het Papiaments als instructietaal tot en met het laatste jaar van het basisonderwijs had voordelen op cultureel-politiek gebied ("taal is het meest essentiële element van je cultuur en identiteit"), psychologisch gebied ("als je Papiaments gebruikt in de eerste twee klassen en dan overgaat naar het Nederlands, maak je een proces kapot"), en pedagogisch gebied ("school sluit niet aan bij het denken van het kind") (Skol i Komunidat, 1975). De invoer van het Papiaments als instructietaal had als overkoepelend maatschappelijk doel om "toenadering te zoeken bij de belangen van de grootste groep kinderen op Aruba, degene die er sociaal-economisch slecht voorstaan" (Skol i Komunidat, 1975). De mening van Arubaanse docenten over de instructietaal in het onderwijs werd hier dus, voor zover bekend, voor het eerst expliciet geformuleerd.

De onderwijsproblemen werden echter niet opgelost met deze resoluties. Integendeel, het instructietaalprobleem bleef nog lang bestaan. Zo

benoemde Denis Henriquez in het meinummer van 1977 dezelfde problemen als reeds besproken in Kabes duru? Volgens hem was de grote boosdoener achter het uitblijven van Papiamentstalig onderwijs het "(politieke) geruzie over een fonologische en etymologische spelling van het Papiamentu" (Skol i Komunidat, 1977). Door deze onenigheid kon er geen goede samenwerking plaatsvinden tussen Aruba, Bonaire en Curaçao, waardoor er geen gecentraliseerd beleid kon worden gevoerd met betrekking tot onderwijs in de thuistaal van de leerlingen. Daar kwam nog bij dat de etymologische spelling van het Papiaments, die uiteindelijk op Aruba de voorkeur kreeg, "zo onhanteerbaar is dat de meeste leerkrachten een eventuele invoering hiervan als een nachtmerrie tegemoet zien" (Skol i Komunidat, 1977). Kortom, het lag in de ogen van Skol i Komunidat aan falend politiek beleid dat de resoluties uit 1975 niet konden worden gerealiseerd.

Ondanks dat in 1976 de etymologische spelling van het Papiaments op Aruba officieel werd en de meerderheid van de Arubaanse ouders Papiaments als instructietaal wilde, werd Papiaments niet ingevoerd als instructietaal (Pereira, 2018). De medewerkers van Skol i Komunidat bleven de pagina's van het blad onvermoeibaar vullen met pleidooien om dit wel te doen. Zo schreef de redactie in november 1982: "De situatie wordt met de dag erger, nu dat veel onderwijzers zijn begonnen met het gebruik van Papiaments, maar op een onsystematische en onverantwoordelijke manier" (Skol i Komunidat, 1982). Hierdoor was de kans groot dat leerlingen het Papiaments niet goed aangeleerd kregen en dat er educatieve scheefgroei zou ontstaan. De redactie van Skol i Komunidat concludeerde: "de crisis in het onderwijs wordt met de dag groter" (Skol i Komunidat, 1982).

Hoewel het probleem van de instructietaal in het onderwijs allerm minst was opgelost, was Ramon Todd Dandaré aan de vooravond van de Status Aparte in 1986 voorzichtig optimistisch. De invoering van het Papiaments als instructietaal in het onderwijs was nog geen succes, maar "in de laatste jaren waren er hier en daar wat bewegingen in de goede richting" (Skol i Komunidat, 1985). In een driedelige artikelenreeks schreef Todd Dandaré over de ontwikkelingen op het gebied van de standaardisering van het Papiaments en de uitbreiding van de woordenschat. De uiteindelijke invoering van het Papiaments als instructietaal lag volgens hem in het verlengde van de ontwikkeling van het Papiaments als taal. Het optimisme van Todd Dandaré bleek echter niet volledig gegrond, want ook na de Status Aparte bleef Aruba het Nederlands vooropstellen (Bröring & Mijts 2017). Tot op heden is de instructietaalproblematiek een onopgeloste discussie in het onderwijs en de politiek op Aruba.

Conclusie

Onderwijs is in een dekoloniserende maatschappij een farmakon en kan dus zowel geneesmiddel zijn als vergif (Derrida, 1981). Volgens de mensen achter Feneta en Skol i Komunidat was het Arubaanse onderwijssysteem duidelijk giftig en droeg het niet bij aan het tot stand komen van een gedekoloniseerde maatschappij of aan de burgerschapsvorming van gedekoloniseerde Arubaanse burgers. Onderwijs en politiek gingen in deze visie hand in hand: het onderwijssysteem stond symbool voor onderdrukking en kolonisatie en sloot niet aan bij de realiteit en de behoeftes van de Arubaanse leerling. Het onderwijssysteem moest veranderen om emancipatoir te kunnen zijn. Onderwijs zou moeten leiden tot conscientisatie; onderwijs zou mensen zelfstandig moeten maken, waardoor ze actief deel zouden kunnen nemen aan het proces van mentale en politieke dekolonisatie. Al met al was onderwijs voor de redacties van Feneta en Skol i Komunidat veel meer dan datgene wat er in het klaslokaal gebeurde. Essentieel onderdeel van de crisis in het onderwijs was de instructietaal: Papiamentssprekende kinderen kregen les in het Nederlands. Zolang het Papiaments niet werd ingevoerd als instructietaal, zou de kloof tussen het onderwijs en de leefwereld van de leerling niet worden overbrugd en zou de leerling vervreemd blijven van de eigen leefomgeving.

Gezien dit alles was het logisch dat er vanuit de onderwijswereld kritiek was op de Status Aparte-beweging. Die richtte zich namelijk vrijwel uitsluitend op politieke thema's en adresseerde de koloniale onderwijs- en taalproblemen niet. En dat terwijl juist het onderwijs een belangrijke motor zou moeten en kunnen zijn in het proces van dekolonisatie. De redactie van Skol i Komunidat was hier heel duidelijk over toen ze in januari 1980 schreven: "in het onderwijssysteem manifesteert onze afhankelijkheid t.o.v. Nederland zich duidelijker dan waar ook" (Skol i Komunidat, 1980).

Verwijzingen

- Alofs, Luc & Merkies, L. (2001). Ken ta Arubiano? Sociale integratie en natievorming op Aruba, 1924-2001. VAD/De Wit Stores.
- Bröring, H. & Mijts E. (2017). Language Planning and Policy, Law and (Post)Colonial Relations in Small Island States: A Case Study. *Social Inclusion* 5(4), 29-37.
- Derrida, Jacques. (1981). *Dissemination* (B. Johnson, vert.). University of Chicago Press.
- Devonish, H. (1986) *Language and Liberation: Creole Language Politics in the Caribbean*. Karia Press.
- Freire, P. (2017 [1970]). *Pedagogy of the Oppressed*. Penguin Classics.

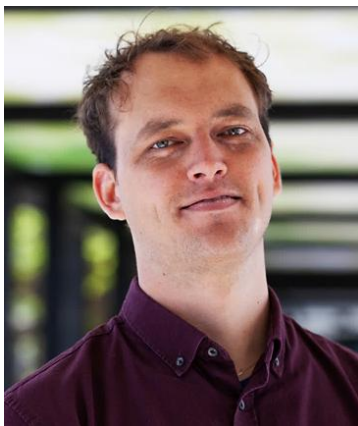
- Hoetink, H. (1973) *Slavery and Race Relations in the Americas: An Inquiry into their Nature and Nexus*. Harper and Row.
- Oostindie, G. (1999). Woedend vuur: 'Trinta di mei', dertig jaar later. In G. Oostindie (red.), *Dromen en littekens: Dertig jaar na de Curaçaose revolte, 30 mei 1969* (pp. 9-39). Amsterdam University Press.
- Pereira, J. (2018). Valorization of Papiamentu in Aruban society and education, in historical, contemporary and future perspectives. Proefschrift, University of Curaçao.
- Prins-Winkel, A.C. (1973). Kabes duru? Verslag van een onderzoek naar de onderwijssituatie op de Benedenwindse Eilanden van de Nederlandse Antillen, in verband met het probleem van de vreemde voertaal bij het onderwijs. Proefschrift, Universiteit van Amsterdam.
- Razak, V. (1998) *Issues of Identity in Festival, Song, and Social Discourse on Aruba, Dutch Caribbean*. Proefschrift, University of New York at Buffalo.
- Serra, A. (2007). *The "New Man" in Cuba: Culture and Identity in the Revolution*. University Press of Florida.

Tijdschriften

Feneta

Skol i Komunidat

Vorm



••••

OVER DE REDACTEUREN



Dr. Eric Mijs (Aruba) studeerde Taal- en Letterkunde aan de Universiteit Antwerpen en is gespecialiseerd in sociolinguïstiek. Hij promoveerde in Antwerpen en Gent (2022). In 2000 trad hij toe tot de Universiteit van Aruba, waar hij werkt als onderzoeker en docent in taalvaardigheid en taalkunde. Zijn onderzoek en publicaties richten zich op meertaligheid, identiteit en sociale inclusie, en uitsluitingsprocessen.

eric.mijts@ua.aw

...



Drs. Kitty Groothuijse (Aruba) studeerde Toegepaste huishoudwetenschappen (nu facilitair management) in Deventer, Nederlandse Taal- en Letterkunde en Communicatiewetenschap in Nijmegen. In 2009 startte zij als docent Nederlandse taalbeheersing en zakelijke communicatie bij de Financieel Economische Faculteit van de Universiteit van Aruba. Zij heeft zich daar bewaamd in NVT-onderwijs. In 2023 stapte zij over naar het Academic Foundation Year, waar zij docent Nederlands en programmacoördinator is.

kitty.groothuijse@ua.aw

...



Drs. Hilde Neus (Suriname) Hilde Neus studeerde Historische Letterkunde aan de Universiteit van Amsterdam. Zij publiceerde 'Susanna du Plessis, portret van een plantagemeesteres' (2003) en is momenteel bezig met promotieonderzoek naar vrije vrouwen in het 18^e-eeuwse Suriname. Ze doceert literatuur naast vrouwen- en gendergeschiedenis aan de Faculteit der Humaniora van de Anton de Kom Universiteit. Elke week schrijft ze mee aan de 'Literaire Pagina' en een rubriek 'Leren van geschiedenis', beiden in *de Ware Tijd*. heneus@sr.net

...



Prof. dr. Elisabeth Ehteld (Curaçao) is hoogleraar literatuurwetenschap en literatuurgeschiedenis aan de Algemene Faculteit. Zij is chair van het University of Curaçao Research Institute (UCRI). Zij promoveerde aan de Universiteit van Utrecht op de Spaanstalige literatuur op Curaçao in de tweede helft van de negentiende eeuw en de eerste helft van de twintigste eeuw. Ze is medeauteur van de literatuurmethode Kadans, de ECICC-conferentiebundels en van het sociaal-culturele tijdschrift Kristòf. elisabeth.ehteld@uoc.cw

...



Prof. dr. Ronald Severing (Curaçao) is hoogleraar taalverwerving en taalleren aan de Universiteit van Curaçao. Hij studeerde Nederlandse taal en Letterkunde in Nijmegen en sociolinguïstiek en toegepaste taalwetenschap aan de Universiteit van Tilburg. Hij promoveerde in Nijmegen op het leren van Papiaments en Nederlands. Hij was werkzaam in het onderwijs in Nederland en op Curaçao. Hij is medeauteur van menig schoolboek, o.a. de literatuurmethoden Kadans en Perspectief. ronald.severing@uoc.cw

• • •

OVER DE AUTEURS



Usha Balesar MSc (Suriname) werkt al 19 jaar in het onderwijs. Eerst als docent op een pedagogisch instituut, vervolgens – vanaf 2012 – aan het Instituut voor de Opleiding van Leraren (IOL) bij de opleiding Nederlands. Zij is sinds 2020 coördinator van opleiding Nederlands op het IOL. Zij is sinds 2020 ook als deeltijdse docent verbonden aan de Anton de Kom Universiteit van Suriname bij de faculteit der Humaniora. Zij was in 2018 en 2020 als onderzoeksmedewerker verbonden aan het onderzoek naar de Staat van het Nederlands. ushabalesar@outlook.com

• • •



Jan Bant MA (Aruba/Nederland) is promovendus aan de Radboud Universiteit Nijmegen. Voor zijn proefschrift onderzoekt hij de verweven geschiedenis van sport, identiteit en dekolonisatie in het Koninkrijk der Nederlanden vanaf 1950. Voordat hij aan zijn promotie begon, studeerde hij Filosofie, American Studies en Geschiedenis in Groningen en Leiden. Ook was hij werkzaam als beleidsmedewerker bij NWO en als junior onderzoeker aan de Universiteit van Aruba. jan.bant@ru.nl

• • •



Willem Bant (Aruba) studeerde Nederlands en Spaans. Hij werkt als docent op het Colegio Arubano. Daarnaast is hij freelance vertaler Spaans-Nederlands. Hij doet promotie-onderzoek aan de University of Curaçao naar de beeldvorming van de ABC-eilanden in Nederlandse reisteksten. willembant@hotmail.com

• • •



Bernadette Bérénos Med (Curaçao) studeerde af als eerstegraads docent Nederlands aan de Universiteit van Curaçao (UoC). Ze werkt op de havo/vwo-school Colegio Alejandro Paula en is als deeltijd docent taalvaardigheid Nederlands en diverse modules vakdidactiek Nederlands verbonden aan de UoC. Bernadette Bérénos is momenteel de CARAN-vertegenwoordiger voor Curaçao. bernadette.berenos@uoc.cw

...



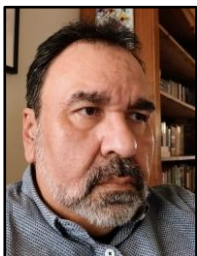
Drs. Madeleine van den Berg (Curaçao) is opleider aan de lerarenopleiding primair onderwijs, bij de Algemene Faculteit van de University of Curaçao. Ze studeerde Frans en Nederlands en verzorgt bij de Lerarenopleiding Funderend Onderwijs, LOFO o.a. het vak taaldidactiek Nederlands. Naast ervaring met het geven van (vreemde-)taalonderwijs in Nederland en Curaçao, heeft zij ervaring in het onderwijsmanagement en heeft zij meegewerkt aan diverse lesmethodes. madeleine.vandenbergh@uoc.cw

...



Prof. dr. Geert Buelens (Nederland) is hoogleraar moderne Nederlandse Letterkunde aan de Universiteit Utrecht en gasthoogleraar aan de Universiteit van Stellenbosch. Hij schreef onder meer over Paul van Ostaïen, Europese dichters uit de Eerste Wereldoorlog, de mondiale culturele transformatie van de jaren zestig en, in zijn bekroonde laatste boek Wat we toen al wisten, over het ecologische momentum van 1972. Hij werkt nu aan een revisionistische, gedecentreerde geschiedenis van de moderne Nederlandstalige literatuur. g.buelens@uu.nl

...



Drs. Juan Maduro (Aruba) Drs. Juan Maduro (1967, Aruba) studeerde Taal- en Cultuurstudies aan de Faculteit der Letteren van de Katholieke Universiteit Brabant (nu Tilburg University) met een focus op toegepaste taalwetenschap en sociolinguïstiek. Zijn afstudeeronderzoek had als onderwerp de tweetaligheid Papiamentu - Nederlands in het Arubaanse basisonderwijs. Hij is specialist taalbeleid en taalplanning bij Directie Onderwijs Aruba. jb.maduro@gmail.com

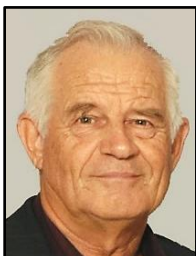
...



Drs. Vanessa Pietersz (Aruba) studeerde na haar studie Heao-Communicatie, Engelse Taal & Cultuur en Toegepaste Taalwetenschappen aan de Universiteit van Groningen en is gespecialiseerd in taalbeleid en het doceren van Engels als vreemde taal. Sinds 2017 is ze werkzaam als Beleidsmedewerker bij het Departement van Onderwijs van Aruba, haar werk richt zich op het ontwikkelen van taalbeleid in een meertalige situatie en beleid voor het voortgezet onderwijs.

vanessa.pietersz@ea.aw

...



Prof. dr. Wim Rutgers em. (Aruba) was hoogleraar Literatuurwetenschap en literatuurgeschiedenis aan de University of Curaçao (2007-2019). Hij promoveerde aan de Universiteit Utrecht (1994) op Literatuur van de Nederlandse Antillen en Aruba en publiceerde over de Surinaamse literatuur. Bij zijn afscheid van de UoC als afsluiting van de 6^e CARANconferentie, boden collega's en vrienden, de scheidende hoogleraar een rijk geïllustreerd Liber Amicorum aan: Wim Rutgers, Vijf decennia literatuurstudie. wimrutgers145@gmail.com

...



Drs. Peter Scholing (Aruba) studeerde Informatiekunde aan de Rijksuniversiteit Groningen (2007). Hij is verbonden aan de Biblioteca Nacional Aruba, en aldaar verantwoordelijk voor digitalisering, digitale collecties en onderzoek. Hij is mede-oprichter/curator van Coleccion Aruba, lid van de Arubaanse UNESCO-commissie, bestuurslid van de Digital Library of the Caribbean, voormalig voorzitter van UNESCO-MoWLAC, en Caribbean Information Professional of the Year (2024). p.scholing@bibliotecanacional.aw

...



Shakunteladevi (Sen) Nandoe (Suriname) studeerde Nederlands aan de Anton de Kom Universiteit in Paramaribo, Suriname en is thans verbonden aan het Instituut voor de Opleiding van Leraren. Meertaligheid en taalbeleid zijn twee gebieden die haar interesse hebben.

sennandoe2@gmail.com

...



Drs. Maria Severing-Halman (Curaçao) studeerde aan de Universiteit Tilburg en de Radboud Universiteit. Ze is docente Nederlands aan de Universiteit van Curaçao. Haar PhD-onderzoek betreft de tweetalige ontwikkeling in narratieve monologen bij Curaçaose kinderen. Ze is hoofdauteur van de Nederlandstalige en Papiamentstalige methoden Trampoline, Trampolin, Salto en Fiesta di Idioma. Ook is ze medeauteur van de literatuurmethode Perspectief (FPI) en de NT2-methode Alfa van Malmberg.
maria.severing@uoc.cw

...



Drs. Audrey Tromp-Wouters (Aruba) studeerde na haar propedeuse Spaanse Taal- en Letterkunde Europese Studies aan de Universiteit van Amsterdam. Na terugkeer op Aruba studeerde zij Papiament bij Instituto Pedagógico Arubano (IPA). Zij houdt zich sinds 1997 bij Directie Onderwijs (DEA) bezig met taalkundige en beleidsmatige werkzaamheden, met name op het gebied van Papiament en onderwijsstaalbeleid.
audrey.tromp@ea.aw

...



Drs. Frauke Vervaeke (België) behaalde een master Taal- en Letterkunde (2022) aan de Universiteit Gent en een Advanced Master in Linguistics (2023) aan de Katholieke Universiteit Leuven. Vanaf 1 oktober 2023 promoveert ze bij het Departement Taalkunde van de Universiteit Gent. Het onderzoeksproject brengt de mentale representatie van pluricentriciteit in het Nederlandse taalgebied in kaart door de percepties van en attitudes tegenover nationale lexicale en grammaticale variatie empirisch te onderzoeken.
frauke.vervaeke@ugent.be

...



Drs. Anneke Visée (Nederland) studeerde Klassieke Talen, Nieuwgrieks en Vergelijkende Taalwetenschap aan de Universiteit van Utrecht. Zij heeft heel wat publicaties op haar naam staan in gedrukte en elektronische kranten/tijdschriften en nam de afgelopen jaren als spreker deel aan een aantal taalkundige en literaire conferenties in Griekenland en daarbuiten. Na jaren onderzoek is zij gespecialiseerd in het interbellum werk van Albert Helman.
anvissee2@hotmail.com

...



Ramon maakt een punt bij zijn betoverde gehoor, digitum persuasibiler movit.



Een transnationaal taalberaad over Nederlands op de eilanden en in Suriname!



Drie professoren-literator op een rij, Bert, Michiel en Liesbeth: 'Een fraai boek!'



De meeste deelnemende landen waren vertegenwoordigd in deze sessie.



Er is volle aandacht voor de uiteenzetting over het doel van dit groepsoverleg.



Een moment van in rust, bijkomen en napraten aan het Arubaanse strand!

NOG ENKELE DEELNEMERS



Ron Okenfuss (l) en Michiel van Kempen (r) zorgden voor de prachtige foto's



Kees Beekmans



Farienne Martis



Marjorie
Rotsburg



Albert Oosterhof



Joke Rutgers



Renate Sluisdom



Frank van
Splunder



Esther
Stroucken



Merlynn Wil-
liams



Jenneke Ooster-
hoff



Anne-Sophie
Ghyselen



Indra Hu

PROGRAMMAOVERZICHT ZEVENDE CARAN-CONFERENTIE 2023 TE ARUBA

Taalkunde, literatuur en onderwijs: Nederlandse taal in contact in het Caribisch gebied

Datum: woensdag 6-7-8-9 december 2023

Adres: Universiteit van Aruba, UA, J. Irausquinplein 4, Oranjestad, Aruba

PROGRAMMA

• • • •

Woensdag 6 december 2023

18.30-19.00 uur Ontvangst

19.00-21.00 uur Opening en keynote:

- "Ik wil naar die longontsteking toe"; Nederlandstalige literatuur, milieube-wustzijn en petrocultuur op Aruba en Curaçao, Geert Buelens

Donderdag 7 december

09.00-10.30 uur: **Sessie 1:**

- Welkomstwoord en organisatorische mededelingen
- Een vergelijking van de ruimte in twee Nederlandstalige Caribische romans: Van zo ver gekomen (2021) van Bernadette Heiligers en Blauwe tomaten (2023) van Elodie Heloise, Elisabeth Echteld
- Taal & Identiteit, Quito Nicolaas

11.00-12.15 uur: **Sessie 2:**

- Word jij onze nieuwe collega? Corpusonderzoek naar aanspreekvormen in personeelsadvertenties in Europees- en Caribisch-Nederlands, Miriel Vandepierre, Birgitta Meex & Albert Oosterhof
- Pluricentriciteit in het hoofd van Nederlandstalige studenten. Een verken-nende studie naar de herkenning van, kennis over, en openheid tegenover na-tionale variëteiten van het gesproken Nederlands, Frauke Vervaeke, Eline Zenner, Anne-Sophie Ghyselen, Mahalia Sno, Marjorie Rotsburg & Carol Bob-son

12.15-13.45 uur: Lunch

13.45-15.00 uur: **Sessie 3A:**

- De verbeelding van Aruba en de Arubaan in Een muur van blauw van Dolf de Vries (1973). Een postkoloniale lezing van een post-koloniale roman, Willem Bant
- Tip Marugg herlezen: auteur en lezer; tekst en context, Wim Rutgers

13.45-15.00 uur: **Sessie 3B:**

- Coherentie van het gesproken Surinaams-Nederlands: een verkennende kwantitatieve studie, Anne-Sophie Ghyselen
- Pluricentrische perspectieven op stilistische variatie: Passieven in journalis-tieke tekstgenres, Albert Oosterhof, Miriel Vandepierre & Birgitta Meex

15.30-16.45 uur: **Sessie 4:** Jong onderzoek in beweging I

- "Het koloniale vuil opruimen": Arubaanse onderwijsproblemen in historisch, Jan Bant perspectief
- LVS-toetsen voor de BES-eilanden, Farienne Alexander

Vrijdag 8 december

09.00-10.30 uur: **Sessie 5A:** Hybride sessie letterkunde

- Surinaamse literatuur en bijdragen aan burgerschapsonderwijs: werkwijze, Hilde Neus
- Albert helman als taalkundige, vertaler en literatuurcriticus, Anneke Vissee

- Boeli van Leeuwen is te groot voor het Nederlands alleen, Yra van Dijk
- 09.00-10.30 uur: **Sessie 5B:** taalkunde, beleid en onderwijs
 - Een flitsraadpleging van het onderwijswerkveld over het onderwijs Nederlands op Curaçao, Ronald Severing, Elisabeth Echteld, Bernadette Berenos, Ria Severing Halman
 - We kunnen beter dan Chambuká: Naar inclusieve meertaligheid in beleid en praktijk op Bonaire, Eric Mijts, Nicholas Faracías & Ellen-Petra Kester
- 11.00-12.15 uur: **Sessie 6:** Jong onderzoek in beweging II
 - Translanguaging als hulpmiddel bij woordenschatontwikkeling, Sen Nandoe
 - De invloed van het Surinaams-Nederlands op het Sranantongo?, Marjorie Rotsburg
- 12.15-13.30 uur: Lunch
- 13.30-15.00 uur: **Sessie 7A:** onderwijspraktijk
 - Een paper schrijven? Wat eng! Vroeg oefenen met academische taalvaardigheden, Merlynn Williams
 - Implementatie didactische werkvormen bij Tekstanalyse, Usha Balesar
 - NTOinSXM: Nederlandse Taalkunde voor Onderwijsgeven (in SXM), Renate Sluisdom
- 13.30-15.00 uur: **Sessie 7B**
 - Barrières doorbreken: het bevorderen van onderzoek naar de Nederlandse taal en taalkunde door middel van samenwerking in digitalisering in het Caribisch gebied, Peter Scholing & Eric Mijts
 - The invisible wall. Dutch-Caribbean Jericho, Arturo Desimone
- 15.30-16.45 uur **Sessie 8:** Taalbeleid
 - Nationaal Debat taalbeleid in het Onderwijs en de rol van het Nederlands op Aruba. Nederlands een gedwongen huwelijk? Vanessa Scholing Pietersz, Audrey-Wouters Tromp en Juan Maduro
 - Nederlands als vreemde instructietaal in het palet van Arubaans 21e eeuws onderwijs: worstelingen met onderwijsbeleid overbruggen met krachtige pluri-linguale taaldidactiek, Regine Croes
- 18.30-20.30 uur: Conferentiediner - tuinen Universiteit van Aruba - Patio 2

Zaterdag 9 december

- 09.30-10.30 uur: Workshop 1
 - CARAN: Een nieuwe editie van de sociolinguïstiek van het Caribisch gebied, Eric Mijts & Usha Balesar
- 11.00-12.30 uur: Workshop 2
 - Meertaligheid in het hoger onderwijs in het Caribisch gebied en de Lage Landen, Frank van Splunder
- 12.30-13.30 uur: Lunch
- 13.30-15.00 uur: Workshop 3
 - Workshop en hoorcollege: Een bloemlezing van de Caribische letterkunde, Michiel van Kempen en Bert Paasman
- 15.30-16.30 uur: Workshop 4
 - CARAN: Een nieuwe editie van de letterkunde van het Caribisch gebied, Hilde Neus

••••



Eric Mijts



Kitty Groothuijse



Hilde Neus



Elisabeth Echteld



Ronald Severing

De Caribische Associatie voor Neerlandistiek, CARAN, is in november 2011 in samenwerking tussen de universiteiten van Aruba, Curaçao en Suriname opgericht. Doel is de versterking van de samenwerking in onderwijs en onderzoek in de neerlandistiek van het Caribisch gebied. Dit gebeurt onder meer door middel van een tweejaarlijks colloquium en een daaraan gekoppelde publicatie. Mede dankzij de Taalunie zijn inmiddels 7 bijeenkomsten georganiseerd, driemaal op Aruba, tweemaal op Curaçao en tweemaal in Suriname. Dit boek bevat voordrachten die werden gehouden tijdens de zevende bijeenkomst op de Universiteit van Aruba te Oranjestad op 6, 7, 8 en 9 december 2023. De artikelen zijn niet alleen van belang voor leraren Nederlands, maar ook voor andere taaldocenten en belangstellenden, vooral voor Neerlandici buiten Nederland; neerlandici extra muros.



University of Aruba



UNIVERSITY
OF CURAÇAO
DR. MOISES DA COSTA GOMEZ

ISBN 978-99904-5-647-9



9 789990 456479